

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in Natural Resource
Management in Ing River Basin

ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง

พลวัตเมืองพะเยา: ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการจัดการตนเองตาม
แนวพุทธศาสนา
Phayao dynamics: The Movement of Socio-cultural Change and Self-
Management by Buddhism Approach

โดย

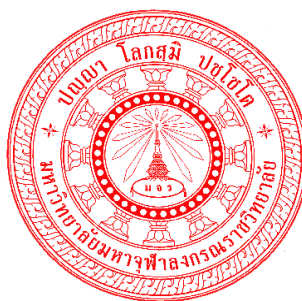
ดร. สหทัยา วิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760069

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
 People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in Natural Resource
 Management in Ing River Basin

ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง

พลวัตเมืองพะเยา: ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการจัดการตนเองตาม
 แนวพุทธศาสนา

Phayao dynamics: The Movement of Socio-cultural Change and Self
 Management by Buddhism Approach

โดย

ดร. สหทัยา วิเศษ

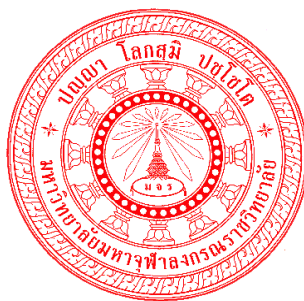
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760069

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sub Research Report

People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in Natural Resource
Management in Ing River Basin

Under Research plan

Phayao dynamics: The Movement of Socio-cultural Change and Self
Management by Buddhism Approach

BY

Dr.Sahathaya Wises

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760069

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
ผู้วิจัย:	ดร.สหทัย วิเศษ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาประกอบด้วย สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพายว และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๒๕ คน พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย

ผลการวิจัยพบว่า ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง มีพัฒนาการที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังมีการเชื่อมร้อยเครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับภาคส่วนต่างๆ

กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชน การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เพื่อให้สภาประชาชนได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง นำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ : สภาประชาชน, พลวัต, ภาคประชาสังคม, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ , ลุ่มน้ำอิง

Research Title: People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in
Natural Resource Management in Ing River Basin

Researchers: Dr.Sahathaya Wises

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus

Fiscal Year: 2560/ 2017

Research Scholarship sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The objectives of this study, People Council of Ing River Basin: Civil Society Dynamic in Natural Resource Management in Ing River Basin, are to study about the processes of capacity building for natural resource management of People Council of Ing River Basin (PCIR), and to develop guidelines and strategies of PCIR for integrated natural resource management with community's participation by Participatory Action Research Approach.

The target of this study are the advisory committees and committees of PCIR, Living River Association, Mekong Community Institute, Pongphaya Phayao Institute, and Mekong-Lanna Environmental and Cultural Conservation Network, Project for Empowerment of Local Networks and Local Authorities (LAs) for Sustainable Ing Watershed Management (WSM) through Strengthened Capacities and Collaboration, representatives of local administration organizations (LAOs) in the basin, and educational institutes in the basin 25 persons. The study area is the Ing River Basin in Phayao and Chiang Rai Provinces.

It is found that the development of civil society movement on natural resource management in the basin relates to the development of infrastructure in the country, ecosystem changes, and the development in the tributaries of the Ing River from the Upper to Lower Ing. None governmental organizations (NGOs) are the main mechanisms for collaboration with the civil society, governmental sectors, and LAOs in each area. This has happened after the civil society was networked and improved to be a people council

platform. The purpose is to promote people's roles and participation with the related sectors in the management.

The processes of improving PCIR for natural resource management compose of, 1) capacity building of PCIR, 2) developing a demonstration site on the management, 3) developing databases and information technology systems for the management, 4) policy campaign on the management in local and national levels. The processes are for PCIR to improve themselves and use the gained knowledge and lessons learnt to improve groups, organizations, and the participation in the management. The developing of strategies for the integrated management with people's participation is based on the principle of local community's participation and Sustainable Development Goals. The strategies are the strategy on natural resource management, the strategy on community economic based on natural resources, and the strategy on society and participation.

Keyword: People Council, Dynamic, Civility, Natural Resource Management, Ing River Basin

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจากผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ที่ได้โอกาสให้คณะผู้วิจัยดำเนินงานวิจัย ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้นำชุมชน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และเพื่อนๆ ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง รวมไปถึงแกนนำสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงที่สละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูล ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย ซึ่งได้ให้ความร่วมมือและให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนในการทำวิจัยครั้งนี้

ดร.สัทธา วิเศษ
๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ	จ
สารบัญรูปภาพ	ช
สารบัญแผนภูมิ	ซ
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย	๖
๑.๘ ข้อจำกัดในการทำวิจัย	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่มน้ำโดยชุมชน	๘
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม	๑๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม	๒๗
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบสนามการเรียนรู้	๔๐
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๒
๒.๖ บริบทพื้นที่	๔๗
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๗๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๗๐
๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๗๐
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๗๒
๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๓
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๗๔

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ ๔ ผลการศึกษา

๔.๑ พัฒนาการและบทบาทภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ๗๕	
๔.๒ กระบวนการพัฒนาสภาพประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.....๑๐๒	
๔.๓ แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง.....๑๘๑	
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๒๔๓

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ..... ๒๔๙

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๔๙
๕.๒ อภิปรายผล	๒๕๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๖๑

บรรณานุกรม

๒๖๓

ภาคผนวก

๒๗๒

ภาคผนวก ก บทควมวิจัย	๒๗๓
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๒๘๗
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ	๒๘๙
ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัย	๒๙๒
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย	๒๙๔
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย	๓๐๒

ประวัติผู้วิจัย

๓๑๐

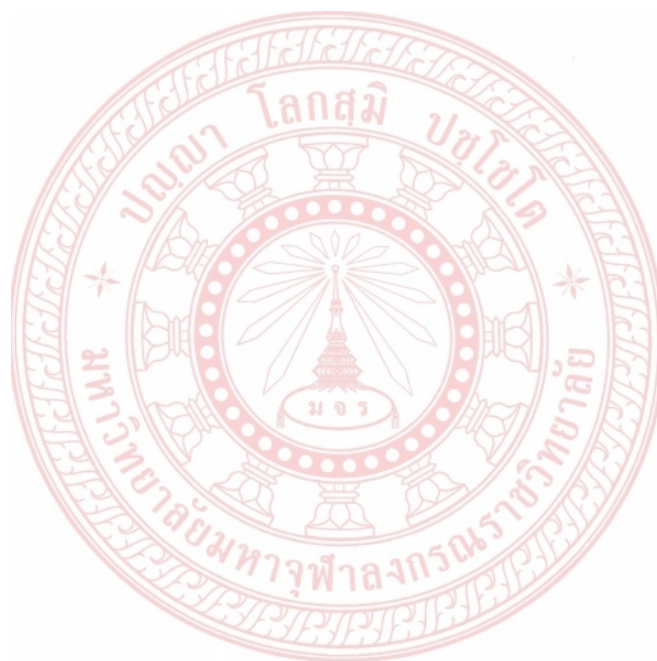
สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ ๑ แผนที่ลุ่มน้ำอิง.....	๔๙
ภาพที่ ๒ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในลุ่มน้ำอิง	๕๓
ภาพที่ ๓ แผนที่บ้านห้วยหม้อ.....	๑๑๕
ภาพที่ ๔ แผนที่แสดงขอบเขตป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ.....	๑๑๗
ภาพที่ ๕ สถานที่การเรียนรู้บ้านห้วยหม้อ.....	๑๒๔
ภาพที่ ๖ พื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชนปางมดแดง.....	๑๒๙
ภาพที่ ๗ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง ชุมชนปางมดแดง หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๙.....	๑๓๑
ภาพที่ ๘ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดบ้านปางมดแดง หมู่ ๙	๑๓๓
ภาพที่ ๙ ป่าชุมชนบ้านบุญเรือง.....	๑๔๓
ภาพที่ ๑๐ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่หนองและบวก (สีม่วง).....	๑๔๔
ภาพที่ ๑๑ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่วัง (สีเหลือง).....	๑๔๕
ภาพที่ ๑๒ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่ดอน (สีน้ำเงิน).....	๑๔๖
ภาพที่ ๑๓ ขั้นตอนการเสนอขอขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ.....	๑๕๙
ภาพที่ ๑๔ คำสั่งจังหวัดเชียงรายเรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย	๑๖๖

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

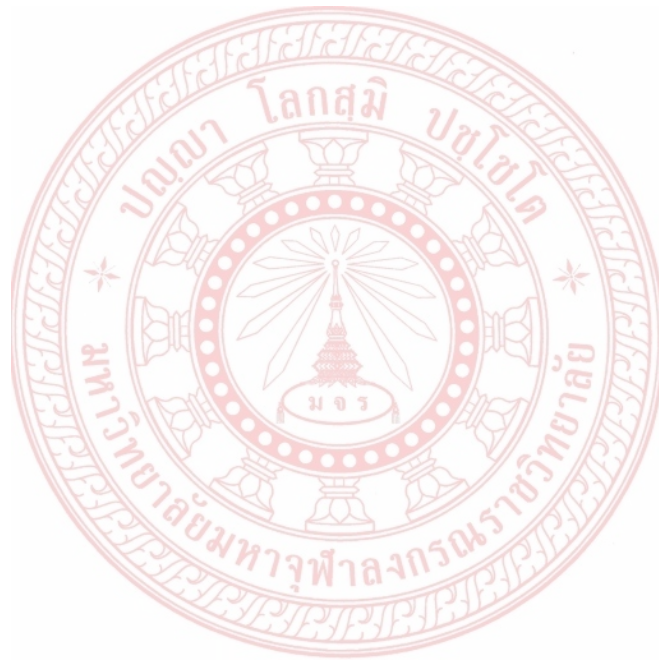
แผนภูมิที่ ๑	กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖
แผนภูมิที่ ๒	พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำอิง.....	๑๐๑
แผนภูมิที่ ๓	กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง.....	๑๗๙
แผนภูมิที่ ๔	แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง	๒๔๑
แผนภูมิที่ ๕	พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง.....	๒๔๘

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ ๑ ทรัพยากรป่าไม้ในกลุ่มน้ำอิง	๕๐
ตารางที่ ๒ ปฏิทินผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ.....	๑๑๙
ตารางที่ ๓ พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนปางมดแดง.....	๑๒๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จากการไหลรวมของลำห้วย ๑๒ สาขาไหลลงสู่หนองเล็งทรายและกว๊านพะเยา แม่น้ำอิงไหลผ่านอำเภอเมือง ภูพานยาว ดอกคำใต้และอำเภอจุน จังหวัดพะเยา ไหลเข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอป่าแดด เทิง พญาเม็งราย ขุนตาล และอำเภอเชียงของ ก่อนไหลบรรจบแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของรวม ๒๖๐ กิโลเมตร *

ลุ่มน้ำอิงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เอื้อต่อการดำรงอยู่ของผู้อยู่อาศัยในลุ่มน้ำอิง ผู้คนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิต ประกอบอาชีพพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เช่น ทำการเกษตร ปลูกข้าว ไร่และเลี้ยงสัตว์ ควบคู่กับการหาปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ในเขตลุ่มน้ำอิงพบพื้นที่ชุ่มน้ำระดับท้องถิ่นหรือแอ่งน้ำที่ชุมชนได้พึ่งพาและใช้ประโยชน์ เช่น บวก หนอง หลง ลำห้วยน้อยใหญ่ จำนวนมากถึง 400 แห่ง โดยมีหนองเล็งทรายและกว๊านพะเยาเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติ

ปัจจุบันลุ่มน้ำอิง เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เชื่อมต่อด้านการอนุรักษ์ (Conservation Corridor) ที่มีความเสี่ยงต่อการคุกคามมากที่สุดแห่งหนึ่งในอินโด-เบอร์มา ฮอตสปอต (Indo-Burma Hotspot)^๑ ซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่สำคัญของสัตว์น้ำหลากหลายสายพันธุ์ที่อพยพมาจากแม่น้ำโขงในแต่ละปี ในขณะเดียวกันที่ตั้ง ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ของพื้นที่ ทำให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในลุ่มน้ำอิงและมีการลงทุนมากมายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระยะสั้น รวมทั้งการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลเสียต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยในลุ่มน้ำอิงในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ลุ่มน้ำอิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เช่น คุณภาพน้ำในกว๊านพะเยาเสื่อมลง การบุกรุกพื้นที่สาธารณะรอบกว๊านพะเยาจากกิจกรรมต่างๆของชุมชนและผู้ประกอบการ การลดจำนวนลงของชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่นในกว๊านพะเยา การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง ปัญหาการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พื้นที่ป่าชุ่มน้ำลดลงจากการเร่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ และการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำอิง พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งการลดลงดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

เมื่อเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำอิงทางด้านดิน น้ำ ป่า ชุมชนในลุ่มน้ำอิงได้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าวที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ จากการหนุนเสริมของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ

* สหทยา วิเศษ, **ลุ่มน้ำอิง**, (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^๑ ฮอตสปอต คือ พื้นที่ที่มีความสำคัญทางความหลากหลายทางชีวภาพแต่อยู่ในภาวะถูกคุกคาม

วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต รวมไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลายชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นฐานทรัพยากรทางอาหารให้คนในชุมชน ได้มีความมั่นคงทางอาหารทั้งจากป่าและแม่น้ำ ได้ก่อเกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงและหนองน้ำต่างๆ รวมถึงการจัดการป่าชุมชน ป่าชุ่มน้ำริมแม่น้ำอิง ได้มีการกำหนดข้อบังคับกฎระเบียบเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันของชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงในการดูแลรักษาพื้นที่รูปธรรมปัจจุบันแนวคิดและการปฏิบัติจริงในการอนุรักษ์ป่าและพันธุ์ปลาได้ขยายไปหลายหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิง

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า ชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงได้ดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ๕ ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาต้นน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา การจัดการเหมืองฝาย เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาลุ่มน้ำอิง และการจัดการป่าชุมชนและป่าชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นการทำงานที่มองภาพองค์รวมของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า สิ่งที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรมเด่นชัดของกลุ่มน้ำอิง คือ การตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาประจำหมู่บ้านอย่างน้อย ๖๓ หมู่บ้านตลอดลุ่มน้ำทั้งตอนบนตอนกลางและตอนล่าง เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นความสำเร็จที่พิสูจน์อย่างชัดเจนของการเพิ่มจำนวนทั้งชนิดพันธุ์ปลาและจำนวนประชากร จากการสำรวจชนิดพันธุ์ปลาของชาวบ้านพบ พันธุ์ปลา ๑๐๙ ชนิด เป็นปลาท้องถิ่น ๙๒ ชนิด และปลาต่างถิ่น ๑๗ ชนิด ^๓

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในรูปแบบต่างๆ และการจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ และการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำเสนอถ่ายทอดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน และขยายพื้นที่รูปธรรมเหล่านี้ไปสู่ชุมชนอื่น ทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดแนวทางในการรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ก่อเกิดเป็นกลุ่มองค์กรประชาชนที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปของเครือข่ายต่างๆ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย และดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในแต่ละพื้นที่ เครือข่ายฯ เหล่านี้เกิดขึ้นมาจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งทรัพยากรของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับระบบนิเวศวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ โดยการหนุนเสริมของหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

ในปี.ศ.๒๕๕๔ เครือข่ายชุมชนเหล่านี้ได้ก่อตั้งเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ อันมีจุดหมายที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟู แก้ไขปัญหาวิกฤตลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เห็นภาพรวมร่วมกันทั้งลุ่มน้ำ การก่อเกิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จึงเป็นการยกระดับวิถีคิด และวิถีปฏิบัติขององค์กรชาวบ้านที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองในลุ่มน้ำอิง การยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จากองค์กรชุมชน มาเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน และพัฒนาการมาเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใน

^๓ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, การสำรวจเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา)

ลุ่มน้ำอิงบนฐานวิถีชีวิต นิเวศวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผ่านกลไกการทำงานในแบบ คณะกรรมการที่มาจากชาวบ้าน ที่ผ่านมาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการทำกิจกรรมการประชุมหารือเพื่อ ก่อตั้งสภาประชาชน การประชุมเพื่อกำหนดโครงสร้างและกลไกของสภาประชาชน การจัดกิจกรรม “ธรรมยาตรา นิเวศภาวนา: รักรักษ์บ้านพะเยา-แม่ น้ำอิง” ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา เพื่อเปิดตัว สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณะมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งยังไม่มีทิศทางการ ดำเนินงานที่ชัดเจน ขาดการกำหนดกลยุทธ์ในการทำงาน จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อกระบวนการและรูปแบบการทำงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำ อิง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มาเป็นแนวทางในการทำงานวิจัยครั้งนี้ กระบวนการและผลจากการ วิจัยจะนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการกำหนด การตัดสินใจในการดำเนินนโยบาย และโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง อย่างบูรณาการ ในระดับนโยบายชาติ นโยบายท้องถิ่น และระดับปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำอิง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๑.๒.๓ เพื่อพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่ม น้ำอิงอย่างบูรณาการ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ ภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง มีพัฒนาการและบทบาทใน การดำเนินงานอย่างไร

๑.๓.๒ กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่าง บูรณาการ มีอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้สนใจศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

๑) พัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๒) กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๑) การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

(๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

(๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

(๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๓) แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติที่มีความสอดคล้องกับนิเวศวัฒนธรรมของพื้นที่

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย โดยในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการดำเนินของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ในการพัฒนาสภาพชุมชนลุ่มน้ำอิง

นอกจากนี้ได้ทำการศึกษาการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงจำนวน ๓ ชุมชน ประกอบด้วยลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ ชุมชนบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และลุ่มน้ำอิงตอนล่างได้แก่ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

- ๑) ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสภาพชุมชนลุ่มน้ำอิง
- ๒) ภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประกอบด้วย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพยาว และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา
- ๓) เจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน
- ๔) ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง
- ๕) ตัวแทนภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง

๑.๔.๔ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยตัวแทนของประชากรในการศึกษาจากองค์กรตั้งที่กล่าวมาข้างต้น จำนวน ๒๕ คน

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

๑.๕.๑ สถาปราชชนลุ่มน้ำอิง (Ing Basin People Council) หมายถึง กลไกการรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายภาคประชาชนที่มีแนวคิด อุดมการณ์ และเป้าหมายเพื่อทำกิจกรรมหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิง

๑.๕.๒ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Management) หมายถึง การอนุรักษ์ ดูแลรักษา พื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ โดยเป็นการจัดการที่ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเชิงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสาน เพื่อให้มีประสิทธิภาพ

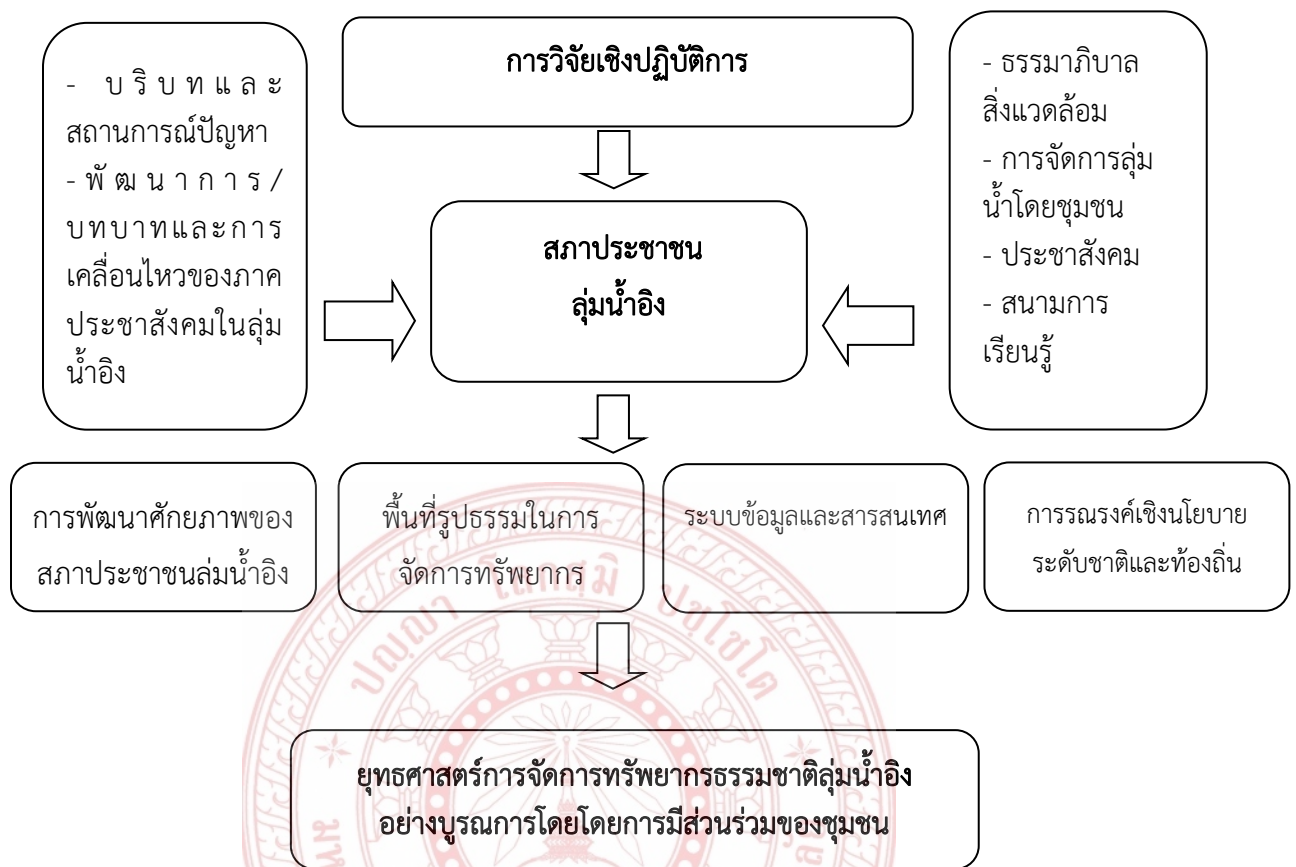
๑.๕.๓ ลุ่มน้ำอิง (Ing River Basin) หมายถึง ลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และไหลลงแม่น้ำโขง ที่บ้านปากอิงใต้ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๑.๕.๔ พลวัต (Dynamic) หมายถึง ภาวะความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ในด้านความสัมพันธ์ของคนในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้ทำให้สิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้น ทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร นวัตกรรมต่างๆ

๑.๕.๕ ภาคประชาสังคม (Civility) หมายถึง ผู้คนในสังคมที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบ มีความเสมอภาค และภราดรภาพ มีเป้าหมายในการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันทำในทุกเรื่อง ทุกพื้นที่ ทุกองค์กร นำไปสู่บรรณประโยชน์ของสังคมคือ สังคมดี เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง การวิจัยครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงพลวัตของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในรูปแบบสภาประชาชน โดยใช้แนวคิดธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน แนวคิดประชาสังคม และแนวคิดสนามการเรียนรู้มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ผ่านกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย การพัฒนาศักยภาพของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศที่เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ และการณรงค์เชิงนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่น นำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนและบูรณาการทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงบริบทและสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง และพัฒนาการบทบาทและการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำอิง ดังแสดงในแผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๑ กรอบแนวความคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ได้เรียนรู้พัฒนาการของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
- ๑.๗.๒ ได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ในรูปแบบสภาประชาชน
- ๑.๗.๓ เกิดองค์ความรู้ในด้านการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ในรูปแบบสภาประชาชน
- ๑.๘.๔ เกิดแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ

๑.๘ ข้อจำกัดในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้ใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ควบคุมไปกับการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ภายใต้การดำเนินงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยมีภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประกอบด้วย โครงการลุ่มน้ำอิง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพยาว และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยกับผู้วิจัยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคีความร่วมมือ และคณะกรรมการบริหารโครงการลุ่มน้ำอิงด้วย แต่ละองค์กรในภาคีต่างมีบทบาทและกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยซึ่งมีภาระงานประจำในมหาวิทยาลัยไม่สามารถเข้าร่วมได้ทุกกิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

ข้อจำกัดอีกประการคือ การดำเนินงานวิจัยที่ไม่เป็นตามแผนงานที่วางไว้ เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับแผนการดำเนินงานของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ที่มีความยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนตามบริบทและสถานการณ์ของพื้นที่

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ติดตามงานจากรายงานการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การประชุมคณะกรรมการบริหารโครงการลุ่มน้ำอิง การเป็นวิทยากรให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในเรื่องการบริหารโครงการ การติดตามประเมินผลโครงการ รวมทั้งการลงพื้นที่เก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ และการจัดเวทีถอดบทเรียนภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการนำมาสังเคราะห์การทำวิจัยในครั้งนี้

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง สภาพประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน
๒. แนวคิดธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม
๓. แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม
๔. แนวคิดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ “สนามการเรียนรู้”
๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๖. บริบทพื้นที่

๒.๑ แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

๒.๑.๑ ลุ่มน้ำและการจัดการลุ่มน้ำ

ลุ่มน้ำมีความหมายตรงกันกับศัพท์ภาษาอังกฤษหลายคำ เช่น watershed, catchment, drainage area, basin, hydrological unit, regulator มีความหมายว่า หน่วยพื้นที่หนึ่งซึ่งประกอบด้วยทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์) และทรัพยากรคุณภาพชีวิต (สังคมแวดล้อม) อย่างไรก็ตาม กรมป่าไม้ใช้คำว่า “ต้นน้ำ” โดยใช้ภาษาอังกฤษว่า “watershed” เนื่องจากงานการจัดการลุ่มน้ำของกรมป่าไม้ จะอยู่เขตต้นน้ำเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพื้นที่เหมือนกับการดำเนินงานจัดการลุ่มน้ำ เป็นการจัดการพื้นที่เพื่อให้ได้น้ำที่มีปริมาณมากพอ คุณภาพดี การไหลของน้ำสม่ำเสมอ พร้อมทั้งควบคุมเสถียรภาพของดิน ลดความเสียหายจากน้ำท่วม และจัดการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ป่าไม้จะมีความสัมพันธ์กับน้ำ การป้องกันรักษาป่าในพื้นที่ต้นน้ำธาร จึงเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ เพื่อกำกับปริมาณน้ำทำให้มีปริมาณที่สม่ำเสมอ และมีคุณภาพดี^๔

แนวคิดพื้นฐานเรื่องลุ่มน้ำ “ลุ่มน้ำและการจัดการลุ่มน้ำ” เป็นคำที่มีการกล่าวถึงมาเป็นระยะเวลานาน คนส่วนใหญ่จะรับรู้ผ่านระบบการศึกษาในวิชาภูมิศาสตร์ว่า ลุ่มน้ำ คือ พื้นที่รับน้ำเมื่อฝนตกลงมาในบริเวณหนึ่งและน้ำจากลำห้วยหลายสายในภูเขาและได้ไหลลงสู่แม่น้ำสายหลัก โดยใช้สันปันน้ำเป็นเส้นแบ่งอาณาเขตของลุ่มน้ำ จึงมีการเรียกชื่อลุ่มน้ำตามแม่น้ำสายหลัก เช่น ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำป่าสัก เป็นต้น ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำจึงอยู่บนฐานคิดที่ว่า จะทำอย่างไรให้ได้ปริมาณน้ำที่มาก มีการไหลอย่างสม่ำเสมอตามหลักการอนุรักษ์วิทยาของนักวิชาการป่าไม้และแหล่งน้ำ

^๔ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาดและคณะ, การจัดการต้นน้ำในประเทศไทย ในแนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๑.

ในขณะที่ชาวบ้านชุมชนที่ได้อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ก็มีฐานคิดว่า ลุ่มน้ำนอกจากจะเป็นแหล่งรับน้ำแล้วยังเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นการจัดการคนในลุ่มน้ำให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอย่างเป็นองค์รวมที่มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ที่มีความสมดุลและยั่งยืน

๒.๑.๒ ความหมายของ “ลุ่มน้ำ”

แนวคิดเรื่องลุ่มน้ำและการจัดการลุ่มน้ำนั้น มีความหมายและนัยที่แตกต่าง ตามแต่มุมมองและประสบการณ์ของนักวิชาการ ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องให้นิยามความหมาย โดยเนื้อหาอันมีทั้งความเหมือนและความแตกต่าง กลุ่มแรก เป็นกลุ่มของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้และการจัดการด้านแหล่งน้ำ กลุ่มนี้มีแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ และปัจจัยทางชีวภาพในระบบนิเวศ โดยได้ให้คำจำกัดความของลุ่มน้ำในหลายความหมายดังนี้

๑. พื้นที่ลาดชันระหว่างพื้นที่ ที่จะระบายน้ำ จากเส้นสันปันน้ำ (topographic divide) ลงสู่แอ่งระบายน้ำ (drainage basin) ตั้งแต่ ๒ แห่งหรือมากกว่า

๒. พื้นที่หน่วยหนึ่งซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร โดยมีขนาดเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดการของพื้นที่นั้น ๆ

๓. พื้นที่ที่กำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ หรืออาศัยแนวสันปันน้ำเพื่อแบ่งพื้นที่ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่ดังกล่าว

๔. หน่วยของพื้นที่ซึ่งล้อมรอบด้วยสันปันน้ำ เป็นพื้นที่รับน้ำฝนของแม่น้ำสายหลักในลุ่มน้ำนั้น ๆ เมื่อฝนตกลงในพื้นที่ลุ่มน้ำ น้ำจะไหลออกสู่ลำธารสายย่อย (sub-order) แล้วรวมกันออกสู่ลำธารสายใหญ่และรวมกันออกสู่แม่น้ำสายหลัก (mainstream) จนไหลออกปากแม่น้ำ (out-let) ในที่สุด

๕. ลุ่มน้ำ เป็นหน่วยพื้นที่ที่รับน้ำ มีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมผสมผสานกันเป็นระบบนิเวศหนึ่ง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการโดยเฉพาะ มีขนาดไม่แน่นอน แล้วแต่วัตถุประสงค์ของผู้ที่จะจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นเป็นสำคัญ

จากคำนิยาม จะเห็นได้ว่า “ลุ่มน้ำ” ในคำจำกัดความของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้และแหล่งน้ำดังกล่าว เป็นพื้นที่หน่วยหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งรับน้ำที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติ และผสมผสานกันเป็นระบบนิเวศหนึ่ง ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำในแนวคิดของกลุ่มนี้ มีความหมายดังนี้

๑. การจัดการพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มีขอบเขตแน่ชัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้น้ำที่มีปริมาณเหมาะสม มีคุณภาพดี (quality) และมีระยะเวลาการไหล (timing) ตลอดทั้งปีอย่างสม่ำเสมอรวมทั้งสามารถควบคุมเสถียรภาพของดินและการใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ในพื้นที่นั้นด้วย

๒. การดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทุกรูปแบบบนลุ่มน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะผลผลิตของน้ำท่า (water yield) ในด้านปริมาณ คุณภาพ และช่วงระยะเวลาที่ไหล (flow timing) ให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

๓. การจัดพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดที่มีขอบเขตแน่ชัดเพื่อให้เอื้ออำนวยน้ำ (water yield) ที่ดีและมีปริมาณที่เพียงพอ และมีการไหลอย่างสม่ำเสมอต่อปี ป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมของประชาชนที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำให้ดีขึ้น โดยส่งเสริมและพัฒนาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรต่าง ๆ ในการดำรงชีพบนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน และน้ำอย่างยั่งยืน

ในการจัดการมีมิโนทัศน์และแนวคิดสำคัญ คือ การกำหนดพื้นที่เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน (sustainable resources utilization) โดยอาศัยหลักการอนุรักษ์วิทยา (conservation) และเป็นหลักการอนุรักษ์ปฏิบัติ (conservation in practices) หมายถึง ให้มีการกำหนดเขตที่ดิน (land zoning) เป็นเขต ให้มีเขตกิจกรรม เขตพัฒนาและเขตที่ต้องสงวนไว้ให้มีการใช้ทรัพยากร โดยอาศัยมาตรการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่วางอยู่บนพื้นฐานวิทยาศาสตร์ หรือปัจจัยทางกายภาพ ๖ ประการ คือ ลักษณะภูมิประเทศ ระดับความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะทางปฐพีวิทยาเกี่ยวกับอายุทางธรณีหรือคุณสมบัติของหิน ลักษณะทางปฐพีวิทยาเกี่ยวกับคุณสมบัติของหิน พืชพรรณหรือป่าไม้และจะต้องมีกฎหมาย ข้อห้าม ระเบียบ ปฏิบัติ และมาตรการ

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การจัดการลุ่มน้ำเป็นแนวคิดการดำเนินการ (Operational concept) เกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำ ตั้งแต่ต้นน้ำฝนมืดแรกที่ตกลงมาสู่พื้นที่ลุ่มน้ำ แล้วถูกดูดซับไว้ตาม ต้น ดอก ใบ ราก ผล และซากพืชตามผิวดิน รวมทั้งการที่ดินดูดซับน้ำไว้ แล้วไหลลงสู่พื้นที่ตอนล่างไปตามแม่น้ำลำธาร ตลอดจนส่วนที่น้ำจะสูญเสียจากลุ่มน้ำ โดยขบวนการคาย ระเหย และรั่วไหลจากลุ่มน้ำ ซึ่งการดำเนินการนั้น จะต้องจัดการให้น้ำใช้ตลอดเวลา โดยมีปริมาณ คุณภาพ และช่วงการไหลตามความเหมาะสม ในการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำให้ถูกต้องตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มีแนวคิดและหลักการที่จะต้องยึดไว้เพื่อดำเนินการและการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ คุณภาพและช่วงการไหล ดังนี้

๑) การใช้ที่ดิน (land use) พื้นที่ลุ่มน้ำแต่ละแห่งนั้น มีลักษณะทางกายภาพที่ไม่เหมือนกัน เช่น ลักษณะทางเคมี กายภาพ ชีววิทยา จึงทำให้ดินมีสมรรถนะในการนำมาใช้ประโยชน์แตกต่างกันด้วย ดังนั้นในการจัดการลุ่มน้ำ จึงจำเป็นต้องมีการแบ่งชั้นประเภทที่ดินตามสมรรถนะ ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นจะได้รับสูงสุด

๒) การควบคุมมลพิษ (pollution control) พื้นที่ลุ่มน้ำที่มีทรัพยากรหลายประเภท ซึ่งเมื่อเกิดมลพิษในทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่ง อาจส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำจะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการพังทลายของดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณต้นน้ำ เพราะจะทำให้เกิดการพังทลายของดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณต้นน้ำ เพราะจะทำให้เกิดการตกตะกอนและพื้นดินของแม่น้ำ นอกจากนี้การใช้ปุ๋ยหรือการใช้สารเคมีต่าง ๆ ในบริเวณนั้นจะต้องระมัดระวัง เพราะจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ตอนล่างของลุ่มน้ำ

๓) การกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (resources utilization and conservation) ทรัพยากรแต่ละประเภทต้องมีแผนการใช้ และการอนุรักษ์อย่างรอบคอบเพื่อผลในระยะ

ยาว เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ทรัพยากรที่ใช้แล้วมีการทดแทนได้ ซึ่งทรัพยากรแต่ละประเภทจะมีแผนการใช้ที่เหมาะสมเฉพาะประเภทนั้น ๆ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องลุ่มน้ำ และการจัดการลุ่มน้ำของกลุ่มนักวิชาการด้านป่าไม้ จะให้ความสำคัญกับลุ่มน้ำที่เป็นแหล่งรับน้ำที่มีทรัพยากรธรรมชาติผสมผสานกันอยู่เป็นระบบนิเวศ ดังนั้น ในการจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่นั้น ๆ เพื่อให้ได้น้ำในปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอกับความต้องการ มีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ ซึ่งจะรวมไปถึงการจัดการทรัพยากรอื่น ๆ ในลุ่มน้ำนั้นด้วย ได้แก่ การใช้ที่ดิน การควบคุมมลพิษ และการกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และหรือสิ่งแวดล้อมในแต่ละชนิดอย่างเหมาะสม

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน ชาวบ้านนักวิชาการในศาสตร์อื่น และนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน โดยกลุ่มนี้นิยาม ลุ่มน้ำ ในฐานะพื้นที่ทางสังคมว่า ในลุ่มน้ำหนึ่ง ๆ นอกจากจะเป็นระบบนิเวศ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แล้ว ยังมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เพราะตามความเป็นจริงในพื้นที่ลุ่มน้ำ จะมีชุมชนอาศัยอยู่ เป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรมความรู้ และภูมิปัญญาที่ชุมชนนั้น ๆ ได้สั่งสม ถ่ายทอด และสืบสานกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ รวมทั้งมีกระบวนการเรียนรู้ การสะสมประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ

กลุ่มนี้ มองทั้งสองนัย คือ ลุ่มน้ำ นอกจากจะเป็นหน่วยพื้นฐานตามธรรมชาติ ที่มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อมภายในลุ่มน้ำที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและรับน้ำแล้ว ยังมองในมิติของการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้พื้นที่แบบต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำนั้น กล่าวคือ ในบริเวณลุ่มน้ำ จะมีชุมชนน้อยใหญ่ อาศัยอยู่และใช้พื้นที่ลุ่มน้ำนั้นประกอบอาชีพและการดำรงอยู่โดยชาวบ้านจะรู้จักทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำที่ตนอาศัยอยู่เป็นอย่างดี รู้ว่าล่าห้วยสายใดไหลตลอดปี และสายใดไหลเฉพาะบางฤดูกาล ซึ่งกล่าวได้ว่า ชาวบ้านและชุมชน มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ของลุ่มน้ำและพื้นที่ใกล้เคียง

ในการมองของทั้งสองกลุ่มดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ในกลุ่มแรก จะขาดการมองในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือชุมชนที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำ อันมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ เพื่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และสร้างอารยธรรมตามลุ่มน้ำ ในขณะที่กลุ่มที่สอง มีมุมมองครอบคลุมทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ระบบนิเวศ และการดำรงอยู่ของผู้คนที่มีความเกี่ยวข้องกับสายน้ำ

ดังนั้น พื้นที่ลุ่มน้ำจึงเป็นหน่วยพื้นที่ทางกายภาพ และหน่วยพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีความสำคัญ ในการจัดการลุ่มน้ำจึงมิใช่เป็นเพียงการจัดการพื้นที่ แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมกับจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของคน โดยมีมิติการมองแบบองค์รวม มิใช่มองน้ำเป็นเป้าหมายหรือเป็น

ศูนย์กลางเพียงประการเดียว ซึ่งต้องมีการศึกษาถึงปัจจัยหลากหลายประการ ที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กัน^๔

๒.๑.๓ การจัดการลุ่มน้ำ : คน ชุมชน ลุ่มน้ำ

ในพื้นที่สูงของประเทศไทยโดยเฉพาะทางภาคเหนือ จะมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาศัยอยู่และทำมาหากินมาหลายชั่วอายุคน สภาพภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดแบบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบการผลิตของชุมชน เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย เป็นต้น การจัดการลุ่มน้ำโดยใช้หลักความรู้ทางนิเวศวิทยา และมาตรการทางกฎหมายอาจช่วยแก้ปัญหาได้ในบางส่วน แต่เป็นการปิดกั้นสิทธิการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ละเลยความเข้าใจ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศักยภาพและองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีแนวคิดในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ทั้งทางด้านดิน น้ำ ป่า และทรัพยากรอื่น ๆ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ สรุปได้ดังนี้^๕

๑) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งคน ป่าไม้ ดิน และน้ำ เป็นต้น

๒) ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่แยกคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และทางกายภาพ เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบผลสำเร็จ เกิดจากผู้ใช้ทรัพยากรได้ตระหนักถึงความสำคัญ และรู้จักการใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

การทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นการทำลายมนุษย์ เพราะการดำรงชีวิตจะต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่กำเนิดเป็นผลผลิตมาจากดิน น้ำ ป่า ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศ ทั้งนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามนโยบายของรัฐ ที่ผ่านมามีทั้งประสบผลสำเร็จในบางกรณี เช่น การพัฒนาพื้นที่และการกำหนดเขตอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น และบางกรณีก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งค่อนข้างมาก โดยปรากฏเป็นภาพของการแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างนายทุนกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า หรือระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่เกิดจากการประกาศพื้นที่ป่ามาทับซ้อนพื้นที่ของชาวบ้าน และเกิดจากการพัฒนาโครงการและการก่อสร้างขนาดใหญ่ของภาครัฐที่เข้ามาดำเนินการในระดับชุมชนหรือในบริเวณชุมชนที่ดำรงอยู่ และดูแลรักษามายาวนานปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการมองใน ๒ ด้าน คือ ๑) การมองว่าทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเพียงปัจจัยการผลิตที่นำมาพัฒนาประเทศ โดยมีได้คำนึงถึงระบบ

^๔ กิ่งกร นรินทรกุล ณ อยุธยา บรรณาธิการ, **แนวคิดและทิศทาง : การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**, (เชียงใหม่ : ปีเอสการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓-๒๖ .

^๕ อัจฉรา รักยุติธรรม, **เครือข่ายชาวบ้าน : การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**, (เชียงใหม่ : ปีเอสการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕-๑๙.

นิเวศที่ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ ดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ อากาศ แมลง สัตว์ต่าง ๆ มนุษย์ สิ่งที่เป็นธรรมชาติตามความเชื่อของชุมชน เช่น เทพารักษ์ ผีป่า ผีน้ำ ฯลฯ และ ๒) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเป็นไปในลักษณะสั่งการบนลงล่าง (top down approach) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ พยายามใช้เครื่องมือ คือนโยบายและกฎหมาย

ดังนั้น ยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่รัฐควรให้ความสำคัญอย่างมาก คือ การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบบยั่งยืน ต่อจากฐานชีวิตและระบบนิเวศ ควบคู่กับการมีมาตรการ และกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้น และสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือต้องกระจายภาระหน้าที่ การมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การจัดการ การควบคุม การฟื้นฟู และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปสู่ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนเป็นหลัก

นอกจากนี้ อเนก นาคะบุตร ได้กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะซับซ้อนเกี่ยวข้องกับข้อบังคับและกฎหมายของรัฐ ที่ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนต้องรู้ เข้าใจแล้ว หากองค์กรชุมชนและชาวบ้านจะมีบทบาทในการจัดการระดับท้องถิ่น จำเป็นจะต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องในการร่วมกำหนด และวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น การจำแนกพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน ออกเป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับเจ้าหน้าที่จะต้องร่วมกันให้ความรู้ คำแนะนำ และการประสานงานที่จำเป็น เพื่อยกระดับองค์กรชาวบ้านให้มีบทบาทและศักยภาพ^๗

๒.๑.๔ การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ โดยภาครัฐและเอกชนเป็นเพียงผู้กระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาในระยะยาว และในบรรดาการจัดการทรัพยากรนั้น การจัดการลุ่มน้ำ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการเพราะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การจัดการลุ่มน้ำยังมีแนวคิดและหลักการที่สำคัญที่จะส่งเสริมให้การจัดการลุ่มน้ำนั้นมีความเหมาะสมและยั่งยืน เป็นการมองในมิติของการพึ่งพาอาศัยและการใช้ประโยชน์ โดยมีแนวคิดและองค์ประกอบ ดังนี้^๘

๑) ระบบความสัมพันธ์และการพึ่งพา แนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำ จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ คือ

^๗ อเนก นาคะบุตร, *คนกับ ดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแปลงแห่งความคิด*, (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๔๙.

^๘ สหทัย วิเศษ และ นิคม บุญเสริม, *การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒-๑๑.

- (๑) เป็นแนวทางการทำงานและการจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน
- (๒) การจัดการในขอบเขตลุ่มน้ำจะต้องมีความครอบคลุมการมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม
- (๓) มีการผสมผสานทั้งองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (๔) การมองเห็นสถานการณ์ของคนและลุ่มน้ำ จะต้องทำให้มองเห็นปัญหาร่วมมือหรือการมีชะตากรรมร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือโดยการสร้างเวทีการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำเดียวกัน
- (๕) มองการอยู่รอดของคนและระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยพิจารณาลุ่มน้ำในแง่ที่เป็นหน่วยทางนิเวศ และหน่วยงานทางสังคมไม่แยกจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ และกระบวนการการพัฒนาาร่วมกัน

(๖) มีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในลุ่มน้ำ พร้อมไปกับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำ เพื่อการดำรงชีพทั้งในปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและทรัพยากรธรรมชาติ

(๗) กำหนดแนวทางในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศ ที่ผู้คนในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์ ชุมชนจะมีองค์ความรู้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในมุมมองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นความหลากหลายของรูปแบบการจัดการและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น โดยมิติการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนนั้น เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ทั้งทรัพยากรธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาที่ให้ความเคารพต่อธรรมชาติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม

ปัจจุบันมีชุมชนในลุ่มน้ำเป็นจำนวนมาก ได้รวมตัวกันเป็นองค์กรชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและลุ่มน้ำ ตามสิทธิในการจัดการและการใช้ทรัพยากร บนพื้นฐานของชุมชนที่มีสิทธิตามธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการปรับตัว เพื่อจัดการกับความขัดแย้งในการแย่งชิงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบรวมศูนย์ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน การรวมกลุ่มของชุมชนเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของระบบการจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ระบบเหมืองฝาย รวมทั้งมีการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการเรียนรู้จากประสบการณ์กับกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งร่วมกันหาทางออกในการจัดการกับปัญหาด้วยความเข้าใจในระบบนิเวศ

๒) ระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยชุมชนนั้น มีลักษณะที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

(๑) เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม คือ การจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดินเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กัน และคำนึงถึงผลประโยชน์และหน้าที่ของทรัพยากรแต่ละชนิดเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมทั้งในความสัมพันธ์เชิงกายภาพและความสัมพันธ์เชิงจิตใจ เช่น ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

(๒) เป็นการจัดการทรัพยากรโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่มีเงื่อนไขความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด

(๓) เป็นการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะกระจายอำนาจสู่ชุมชนโดยประชาชนมีส่วนร่วม โดยตรงเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ลักษณะพิเศษของการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้ คือ ชุมชนและสมาชิกในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการจัดการ มีการจัดการในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มประเพณี ผู้อาวุโส กลุ่มเหมืองฝาย ฯลฯ มีการร่างกฎระเบียบในการจัดการของตนเอง มีการลงโทษ และปรับผู้กระทำผิดเอง และมีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเป็นกรรมสิทธิ์รวมของชุมชนเป็นหลัก

(๔) เป็นการจัดการทรัพยากรที่ยึดหลักคุณธรรม ศีลธรรม ในการควบคุม การใช้อำนาจ การจัดการ และการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการตรวจสอบและควบคุมซึ่งกันและกันของสมาชิกองค์กร

๓) องค์ประกอบในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ผลจากการที่ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำในชุมชน ก่อให้เกิดการสั่งสมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการและการใช้ประโยชน์ของชุมชน จะมีองค์ประกอบ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) ความเชื่อและพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ระบบของความเชื่อและคำสั่งสอนที่สืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ระบบความเชื่อเหล่านี้ เป็นกฎระเบียบที่ชุมชนรับรู้ร่วมกัน และปฏิบัติตามในรูปแบบของพิธีกรรมหรือประเพณี ซึ่งมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการจัดการแบบใหม่ของภาครัฐและความรู้จากท้องถิ่นอื่น โดยใช้รูปแบบของคณะกรรมการ และการมีกฎระเบียบในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ความเชื่อของคนในแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ระบบความเชื่อของคน จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ (ผีสิง เทวดา นางไม้) ผู้คนในอดีตจะให้คุณค่าแก่สิ่งเหนือธรรมชาติว่า สามารถดูแล ปกป้อง รักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ผลผลิตเจริญงอกงาม มีฝนตกต้องตามฤดูกาล

ดังนั้น จึงมีการแสดงความเคารพต่อความเชื่อดังกล่าว โดยการประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงผีเจ้าป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ การขอฝน เป็นต้น นอกจากนี้ ชุมชนจะกำหนดบริเวณหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ดูแลอยู่ อันได้แก่ ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ บริเวณที่มีน้ำซึม จอมปลวก ป่าบริเวณต้นน้ำ บริเวณเหล่านี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งจะใช้ในการประกอบพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น ความเชื่อของชาวบ้านตำใน จังหวัดพะเยา เกี่ยวกับป่าพิธีกรรมโดยในชุมชนจะกำหนดให้มีป่าพิธีกรรม ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำซึม และชาวบ้านได้สร้างหอพิธีกรรมไว้ในบริเวณดังกล่าว เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ และขอฝน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความเชื่อมโยงกับระบบการผลิตและวิถีชีวิตของตน

ปัจจุบันความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ในบางชุมชนที่มีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนคุณค่าดั้งเดิมโดยประยุคต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทอดผ้าป่าต้นไม้ การประยุคต์พิธีกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการรักษาป่า โดยส่วนใหญ่จะมีการบวชป่าของจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีการจัดการลุ่มน้ำ ทั้งในลักษณะของกลุ่มและเครือข่าย เช่น การบวชป่าชุมชน ๕๐ ล้านต้นใน ๗ จังหวัดภาคเหนือ เป็นต้น

(๒) องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติที่ได้พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์นั้นได้ให้ความสำคัญกับการใช้อย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงมีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบที่เป็น การเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์และได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จนเกิดการสั่งสมเป็นภูมิปัญญาและถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไป องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน แบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่

ก. องค์ความรู้ในด้านการจัดการ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

- การจัดการตามระบบความเชื่อดั้งเดิม เกิดจากการที่ชุมชนให้คุณค่ากับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านจะแสดงความเคารพต่อจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว โดยการประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น รวมทั้งการบนบานสานกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลผลผลิตให้ฝนตกตามฤดูกาลหรือผลผลิตมีความอุดมสมบูรณ์

- การจัดการตามประเพณีท้องถิ่น ในบางชุมชนจะมีการนำประเพณีท้องถิ่น ซึ่งมักจะเป็นประเพณีในพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับประเพณีท้องถิ่นที่จะเสริมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ให้กับคนที่เข้ามาร่วมงาน เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีไหว้พระธาตุตอดอยคำ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

- การจัดการโดยการประยุคต์ประเพณีทางพุทธศาสนา โดยการบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งชุมชนหลายแหล่งที่ประสบกับปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าหรือชุมชนที่ต้องการสร้างจิตสำนึกให้คนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ได้นำวิธีดังกล่าวมาใช้ การประยุคต์พิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการนำคุณค่าของพุทธศาสนาใช้ในการอนุรักษ์การยับยั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ข. องค์ความรู้ในด้านการใช้ประโยชน์ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

- การใช้ประโยชน์ในระบบผลิตของชุมชน โดยชุมชนได้จำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ในการผลิตของชุมชน ๔ ประเภทหลัก ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่าใช้สอย และลำห้วย แต่ละพื้นที่จะมีการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน ซึ่งเกิดมาจากเงื่อนไข ๓ ประการคือเงื่อนไขทางวัฒนธรรมตามความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เงื่อนไขของระบบผลิตของชุมชนที่จะต้องรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ เพื่อเป็นแหล่งของปัจจัย ๔ ในการดำรงชีพของชุมชน และเงื่อนไขของคุณค่าการดำเนินชีวิตที่ไม่เอารอดเอาเปรียบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

- การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีความรู้ระหว่างการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา เพื่อให้พืชและสัตว์เกิดการขยายพันธุ์ต่อเนื่องกันไป ดังนั้นในการใช้ประโยชน์จะใช้เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น เช่น ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค การตัดไม้ใช้สอย การหาของป่าและการล่าสัตว์ป่าอย่างยั่งยืนเพื่อให้มีการขยายพันธุ์ในระบบนิเวศอย่างสมดุล

(๓) การพัฒนาเป็นองค์กรชุมชน ในอดีตชุมชนมีการใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำการควบคุมโดยใช้ระบบความเชื่อ ระบบการผลิตและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน หลักจากนั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรจากกลุ่มบุคคลภายนอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอิทธิพล ชุมชนใกล้เคียง หรืออำนาจรัฐ ทำให้ชาวบ้านเกิดการปรับกระบวนการภายในชุมชนสร้างกลไกและพัฒนาเป็นองค์กร ชุมชนที่มีคณะกรรมการ มีกฎระเบียบที่อยู่บนพื้นฐานของระบบความเชื่อและสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนในการดูแลรักษา ปัจจุบันเกิดกลุ่มองค์กรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน มากมายหลายกลุ่ม รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายในแต่ละลุ่มน้ำ เพื่อสร้างความร่วมมือในการจัดการลุ่มน้ำในลักษณะของพหุภาคี และการจัดการอย่างเป็นองค์รวม เพราะทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในลุ่มน้ำล้วนมีความสัมพันธ์ในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ

การพัฒนาในลักษณะขององค์กรชุมชน นอกจากจะเป็นการพัฒนาคนให้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองได้ยังนำไปสู่การสร้างพลังในการเรียกร้อง การต่อรองสิทธิชุมชนในระดับนโยบาย เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน การเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยน หรือยกเลิกนโยบายที่มีผลกระทบต่อชุมชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ลุ่มน้ำตามหลักการอนุรักษ์วิทยาของนักวิชาการด้านป่าไม้และแหล่งน้ำ คือ พื้นที่รับน้ำเมื่อฝนตกลงมาในบริเวณหนึ่งและน้ำจากลำห้วยหลายสายในภูเขาและได้ไหลลงสู่แม่น้ำสายหลัก โดยใช้สันปันน้ำเป็นเส้นแบ่งอาณาเขตของลุ่มน้ำ ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำจึงอยู่บนฐานคิดที่ว่าทำอะไรให้ได้ปริมาณน้ำที่มาก มีการไหลอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ ลุ่มน้ำตามความหมายของชาวบ้านที่ได้อาศัย และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ มีฐานคิดว่าลุ่มน้ำนอกจากจะเป็นแหล่งรับน้ำแล้วยังเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมชุมชน และองค์ความรู้ท้องถิ่น ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำ จึงเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ เป็นลักษณะของการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยใช้ระบบความเชื่อของชุมชนเป็นพื้นฐานในการจัดความสัมพันธ์ และผสมผสานกับการปรับตัวเป็นกลุ่ม องค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดพลังและความชอบธรรม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ สิ่งสำคัญ คือ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างเท่าทัน

๒.๒ แนวคิดธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม

ธรรมรัฐ หรือธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นหลักการบริหารหรือการปกครองที่ทำให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน มีความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ ธรรมาภิบาลพัฒนาขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการพัฒนาประเทศอย่างไม่ยั่งยืน ที่มีสาเหตุสำคัญมาจากความตกต่ำทางด้านคุณธรรมจริยธรรมในทุกวิชาชีพ ความบกพร่อง อ่อนแอ และหย่อนประสิทธิภาพของกลไกการบริหารจัดการทุกระดับ ทั้งในระดับประเทศและระดับองค์กร ทั้งในหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือแม้แต่ในภาคสังคม

๒.๒.๑ ความหมายของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล เป็นคำที่ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ด้วยกัน คือ ธรรมกับอภิบาล ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ให้ความหมายว่า **ธรรม** หมายถึง ความยุติธรรม, ความถูกต้อง, กฎ, กฎเกณฑ์, กฎหมาย, สิ่งดีงาม ส่วนคำว่า **อภิบาล** หมายถึง การดูแล การปกครอง การบริหาร การปกป้อง การสร้างภูมิคุ้มกันบำรุงรักษา ปกครอง ปกป้องหรือคุ้มครอง ดังนั้น ธรรมาภิบาล หมายถึงการปกครอง การบริหาร การจัดการ การควบคุมดูแล กิจกรรมต่างๆ ให้เป็นไปในครรลองธรรม นอกจากนี้ยังหมายถึงการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งสามารถนำไปใช้ทั้งภาครัฐและเอกชน ธรรมที่ใช้ในการบริหารงานนี้ มีความหมายอย่างกว้าง หากได้มีความหมายเพียงหลักธรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมและความถูกต้องชอบธรรม เช่น ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ การปราศจากการแทรกแซงจากองค์กรภายใน เป็นต้น

ประเวศ วะสี^๙ กล่าวถึง ธรรมาภิบาล ว่า ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคสังคมที่มีความถูกต้อง เป็นธรรม โดยรัฐและธุรกิจต้องมีความโปร่งใส มีความรับผิดชอบที่ถูกต้องตรวจสอบได้ และภาคสังคมเข้มแข็ง

ธีรยุทธ บุญมี^{๑๐} กล่าวถึง ธรรมาภิบาล ว่า ธรรมาภิบาลเป็นกระบวนการสัมพันธ์รวมกัน ระหว่างภาครัฐ สังคม เอกชน และประชาชน ซึ่งทำให้การบริหาร ราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีความร่วมมือของฝ่ายที่เกี่ยวข้องกัน

ชัยอนันต์ สมุทวนิช^{๑๑} กล่าวถึง ธรรมาภิบาล ว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐในลักษณะที่ประชาชนว่า ซึ่งรัฐมีบทบาทในการอยู่เหนือชุมชนและชนชาติ นอยใหญ่อยู่ภายในรัฐ

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด^{๑๒} กล่าวถึงธรรมาภิบาล ว่า เป็นหลักการบริหารบ้านเมืองที่ดีมีประสิทธิภาพ มีความเป็นธรรมทางสังคม สามารถตอบสนองความต้องการของ ประชาชนได้ มี

^๙ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

^{๑๐} ธีรยุทธ บุญมี, สังคมเข้มแข็ง ธรรมรัฐแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ: สายธาร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

^{๑๑} ชัยอนันต์ สมุทวนิช, ประชากรกับการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๑๒} พรอัมรินทร์ พรหมเกิด “ธรรมรัฐกับการปฏิรูปสังคมและการเมือง”, รัฐสภาสาร, ๕ (๒), หน้า ๒๗-๕๐. ๒๕๔๓, หน้า ๒๗.

กระบวนการทำงานที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ มีระบบการทำงานอย่างมีหลักการ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีระบบราชการที่เคารพในสิทธิของพลเมือง ตามพื้นฐานของแนวคิดประชาธิปไตย โดยมีการพัฒนาที่มีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ

เอเจอร์ แซม ไชยวัฒน์ คำชูและคณะ แปล^{๑๓} สรุปว่า ธรรมาภิบาล คือ การมีส่วนร่วม คือ ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ คือ การมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เพื่อให้หลักประกันว่าการดำเนินนโยบายทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจวางอยู่บนฉันทานุมัติอย่างกว้างของของสังคม และให้ความมั่นใจว่า เสียงของคนยากและคนด้อยโอกาสจะเป็นที่รับฟังในกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร

นฤมล ทับจุมพล^{๑๔} กล่าวถึง ธรรมาภิบาล หมายถึง การสร้างธรรมรัฐแห่งชาติจำเป็นต้องมีภาคประชาคมที่เข้มแข็ง เพราะสังคมเข้มแข็งเป็นปัจจัยให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี ศิลธรรมดี การจะเกิดธรรมรัฐได้จะต้องมีการปฏิรูปประบบรัฐ ปฏิรูประบบธุรกิจการเงิน และปฏิรูปให้สังคมเข้มแข็ง โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคสังคมทั้งในระดับชาติและระดับชุมชนท้องถิ่น

อมรา พงศาพิชญ์^{๑๕} กล่าวถึง ธรรมาภิบาลว่าเป็นการดูแลผลประโยชน์ของส่วนรวม และการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในสังคม โดยมีกฎกติกาที่ตกลงร่วมกัน การดูแลนี้มีอยู่ในทุกระดับของสังคมหรือองค์กร เช่น ธรรมรัฐของประเทศไทย ธรรมรัฐขององค์กรบริหาร ส่วนท้องถิ่น

ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ^{๑๖} กล่าวถึง ธรรมาภิบาลเป็นเรื่องของหลักการบริหารแนวใหม่ เป็นหลักการดำเนินงาน ซึ่งหากมีการนำมาใช้เพื่อการบริหารงานแล้ว จะเกิดความเชื่อมั่นว่าจะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุด คือ ความเป็นธรรม ความสุจริต ความมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ

^{๑๓} เอเจอร์ แซม ผู้เขียน ไชยวัฒน์ คำชูและคณะ แปล, **ธรรมาภิบาล การบริหาร การปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๔} นฤมล ทับจุมพล “แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย : ธรรมรัฐแห่งชาติ” ใน จุไรรัตน์ แสนใจรักษ (บรรณาธิการ), **ธรรมาภิบาลกับคอร์รัปชันในสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ: สถาบันนิติทรรศน. ๒๕๔๖), หน้า ๖๐

^{๑๕} อมรา พงศาพิชญ์ “ธรรมรัฐกับประชาชน” ใน จุไรรัตน์ แสนใจรักษ (บรรณาธิการ), **ธรรมาภิบาลกับคอร์รัปชันในสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ: สถาบันนิติทรรศน. ๒๕๔๖), หน้า ๘๕.

^{๑๖} ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ, **โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาต้นนวัตกรรมพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดีใน การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ ๔**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๔๖), หน้า ๖.

กล่าวโดยสรุป ธรรมนูญคือ หลักที่จะทำการบริหารกิจการ หรือกระบวนการต่างๆ มาใช้ คำเนิการให้หน่วยงานภาครัฐ ธุรกิจ ประชาสังคม ปัจเจกชนและองค์การระหว่างประเทศ โดยมี เป้าหมายของการใช้หลักธรรมนูญคือ เพื่อความเป็นธรรม ความสุจริต ความมีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ ซึ่งวิธีการที่จะสร้างให้เกิดธรรมนูญขึ้นมาได้ คือ ความโปร่งใส มีความรับผิดชอบ ถูกต้องตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมที่สำคัญอาจประกอบไปด้วยหลักการอื่นๆ อีกได้ด้วยแล้วแต่ ผู้นำไปใช้ โดยสภาพแวดล้อมของธรรมนูญ ประกอบด้วยกฎหมาย ระเบียบ และจริยธรรม เป็นต้น

๒.๒.๒ หลักการของธรรมนูญ

หลักการของธรรมนูญ หรือ good governance ตามที่ UN ESCAP (United Nation Economic and Social Commission for Asia and the Pacific) กำหนดมี ๘ หลักการคือ การมีส่วนร่วม (participatory) การปฏิบัติตามกฎหมาย (rule of law) ความโปร่งใส(transparency) ความ รับผิดชอบ (responsiveness) ความสอดคล้อง (consensus oriented) ความเสมอภาค (equity and inclusiveness) การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (effectiveness and efficiency) และการมีเหตุผล (accountability) สำหรับประเทศไทย นักคิด นักวิชาการ ได้ร่วมกันเปิดเวทีความคิด แลก และตีความ แนวคิดเรื่องธรรมนูญ จนกระทั่งถูกนำไปกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประชาธิปไตย ได้อาศัยหลักคิดดังกล่าวเป็นแนวทาง สำคัญในการประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์สำคัญ ในการพัฒนาสังคมไทยให้มีความเข้มแข็งมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะการเน้นสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาประสิทธิภาพของรัฐ และระบบ ราชการ ให้เกิดความโปร่งใสและตรวจสอบได้ และหากพิจารณาประกอบกับโครงสร้างของรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี ๒๕๔๐ แล้ว จะพบว่า “หลักธรรมนูญ” ได้ถูกบรรจุไว้อย่างชัดเจนในเรื่อง ต่างๆ เช่น การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการให้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น ตลอดจนทั้งปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มี เสถียรภาพและ ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ^{๑๑๑}

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้มอบให้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ทำหน้าที่ให้ คำปรึกษาในการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีตามแนวทางธรรมนูญ จนกระทั่ง สำนักงาน ก.พ. ได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาเรื่องนี้เป็นวาระแห่งชาติ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ประชุม เมื่อ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ลงมติเห็นชอบวาระแห่งชาติ สำหรับการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมที่ดี ตามที่สำนักงาน ก.พ. เสนอ และออกเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้าง ระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยกำหนดให้หน่วยงานของรัฐทุกแห่ง จัดทำ แผนและโครงการในการปรับปรุงงานที่รับผิดชอบต่อสังคมสอดคล้องกับหลักธรรมนูญ ในระเบียบสำนัก

^{๑๑๑} แปลจาก What is good governance :<http://www.unescap.org>

นายกรัฐมนตรีว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวถึงหลักธรรมาภิบาลว่าเมืองค์ประกอบ ๖ ประการดังนี้^{๑๔}

๑. หลักนิติธรรม ได้แก่ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคมและสังคมนิยมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับเหล่านั้นโดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล

๒. หลักคุณธรรม ได้แก่ การยึดถือในความถูกต้องดีงาม

๓. หลักความโปร่งใส ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข่าวสารได้สะดวก เป็นกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องได้ชัดเจนขึ้น

๔. หลักการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ แสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจปัญหาของประเทศไม่ว่าด้วยการแจ้งข่าวสารหรือการไต่สวนสาธารณะ การประชาสัมพันธ์ การแสดงประชามติ

๕. หลักความรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาของบ้านเมือง และกระตือรือร้นช่วยแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความเห็นที่ต่างกัน และความกล้าที่จะรับผลจากการกระทำของตนเอง

๖. หลักความคุ้มค่า ได้แก่ การจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยธรรมาภิบาลให้คนไทยมีความประหยัด ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

๒.๒.๓ ความสำคัญของธรรมาภิบาล

การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี ตามหลักธรรมาภิบาล เป็นวิธีการที่ดีที่นำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรหรือประเทศให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรม ตรวจสอบได้ และมีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของสังคม นำมาซึ่งความเจริญในด้านต่างๆ จะเห็นว่าธรรมาภิบาลมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการและเป็นประโยชน์ต่อองค์กร ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก ดังต่อไปนี้

๑. เป็นหลักการพื้นฐานในการสร้างความเป็นธรรมในสังคม เอื้อประโยชน์ให้กับคนทุกระดับทั้งคนรวย คนจน

๒. การใช้หลักธรรมาภิบาลในทุกระดับส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. หลักธรรมาภิบาลช่วยลดบรรเทา และแก้ปัญหาต่างๆได้

๔. หลักธรรมาภิบาลจะช่วยให้สังคมมีความเข้มแข็งในทุกด้าน

๕. หลักธรรมาภิบาลช่วยลดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง

^{๑๔} คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **การบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), เอกสารอัดสำเนา.

๖. หลักธรรมาภิบาล เป็นแนวคิดที่เกื้อหนุนสังคมประชาธิปไตย และส่งเสริมให้คนมีส่วนร่วมซื้อสัตย์สุจริต
๗. หลักธรรมาภิบาลจะช่วยให้ระบบบริหารของรัฐมีความยุติธรรมที่น่าเชื่อถือได้
๘. หลักธรรมาภิบาลเป็นมาตรฐานสากลที่บ่งชี้ถึงระดับการพัฒนาของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
๙. หลักธรรมาภิบาลมีหลักการการบริหารหลายรูปแบบที่ถูกนำมาใช้ในการบริหาร เช่น ระบบมาตรฐานสากลภาครัฐแห่งประเทศไทย ระบบการควบคุมคุณภาพ ระบบมาตรฐานสากล การบริหารคุณภาพทั้งระบบ การบริหารที่ยึดโรงเรียนเป็นฐาน
๑๐. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๙ กำหนดให้จัดโครงสร้างระบบและกระบวนการจัดการศึกษาโดยยึดหลักกระจายอำนาจและหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล
๑๑. หลักธรรมาภิบาลเป็นกุญแจสำคัญในการนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศยากจน
๑๒. หลักธรรมาภิบาลเป็นหลักการสำคัญที่องค์การระหว่างประเทศใช้เป็นเงื่อนไขในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศยากจนหรือประเทศที่กำลังพัฒนา
๑๓. หลักธรรมาภิบาลเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข
๑๔. หลักธรรมาภิบาลมีกระบวนการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่เป็นธรรมต่อคนในสังคมให้ ความมั่นใจแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสและยากจน มีการจัดระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และรักษาความสมดุลของระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศอย่างมีเสถียรภาพ
- กลไกที่สามารถส่งเสริมสร้างหลักธรรมาภิบาลในการปกครอง การบริหารองค์กร มีหลากหลายรูปแบบ โดยนำกลไกจากภายนอกเข้ามาคานกับอำนาจภายนอก เช่น การตั้งกรรมการตรวจสอบกำกับดูแลกิจการที่มีกรรมการอิสระจากภายนอก หรือกลไกของการรับรองมาตรฐานคุณภาพการบริหารจัดการจากสถาบัน เช่น ISO หรือ Malcolm Baldrige National Quality Award เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนจากภายนอกในการทำให้องค์กรปฏิบัติงานโดยยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาล
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ กล่าวถึง ลักษณะของธรรมาภิบาลแบบสากล มีลักษณะสำคัญ^{๓๙} ดังนี้
- ๑) เป้าหมายของธรรมาภิบาลคือ การพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของทุกภาคในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ธรรมาภิบาลมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเป็นธรรมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคมให้กับทุกภาคส่วน ไม่ใช่ภาคใดภาคหนึ่ง

^{๓๙} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑-๓๖.

๒) โครงสร้างและกระบวนการของธรรมาภิบาล ที่จะนำไปสู่เป้าหมายได้ จะต้องเป็นโครงสร้าง และกระบวนการที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของประเทศที่ทุกภาค ส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคปัจเจก และครอบครัว มีส่วนร่วมในการ ผนึกพลังขับเคลื่อนสังคมไปข้างหน้า ด้วยเหตุนี้ กระบวนการที่เป็นหัวใจของธรรมาภิบาลนั้น มี ๓ ส่วนที่ จะต้องเชื่อมโยงกัน ส่วนที่หนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของทุกภาคในการบริหารจัดการสังคม ส่วนที่สองคือ ความโปร่งใสของกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งทำให้การทุจริตและบิดเบือนประโยชน์ของภาคอื่นๆ ไปเป็นของ ตนเองกระทำใด้ยาก หรือไม่ได้ และส่วนที่สามคือ ความรับผิดชอบที่ต้องตอบคำถาม และถูกวิจารณ์ได้ รวมทั้งความรับผิดชอบในผลการตัดสินใจ

ข้อสังเกตอีกประการคือ โครงสร้างและกระบวนการที่จะก่อให้เกิดธรรมาภิบาลจะต้องมีกฎเกณฑ์ เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของทุกภาค กฎเกณฑ์นี้ อาจประกอบด้วยรัฐธรรมนูญ กฎหมาย กฎ และ ข้อบังคับ รวมถึงกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรอื่นๆ เช่น กฎเกณฑ์ทางธรรมเนียมประเพณี ทาง ศาสนา ทางศีลธรรม หรือจริยธรรม เพราะกฎเกณฑ์ดังกล่าวจะสร้างสิทธิและการยอมรับในมีส่วนร่วมของแต่ละภาค

๓) สารระของธรรมาภิบาลคือ การบริหารจัดการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ต้องสร้างความ สมดุลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสังคมมีเสถียรภาพ ความ สมดุลของการจัดสรรทรัพยากรของสังคมให้ทุกภาคมีส่วนร่วมได้ที่เหมาะสมและยอมรับได้ เป็นปัจจัยที่สำคัญ หนึ่งที่เป็นสารระของธรรมาภิบาล การเสียดุลในการจัดสรรทรัพยากรของสังคมที่ทำให้ภาคใดภาคหนึ่ง “ได้” ตลอด และอีกภาคหนึ่ง “เสีย” ตลอด จะนำมาซึ่งความไม่เท่าเทียมกันในสังคม และท้ายที่สุดคือ ความไม่มั่นคง และไร้เสถียรภาพทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

ทั้งนี้ ความสมดุลของการจัดสรรทรัพยากรในสังคม น่าจะเป็นผลมาจากโครงสร้างและ กระบวนการธรรมาภิบาล เพราะหากภาคใด ภาคหนึ่งเป็นผู้มีสิทธิอำนาจในโครงสร้างและกระบวนการ ตัดสินใจเพื่อจัดสรรทรัพยากร ก็ย่อมเป็นการแน่นอนว่า กลุ่มนั้นๆ ย่อมต้องจัดสรรทรัพยากรของสังคมให้ กลุ่มตนมากที่สุด ซึ่งทำให้การจัดสรรทรัพยากรนั้นเสียความสมดุล และนำมาซึ่งความขัดแย้ง ดังนั้น หาก ในโครงสร้าง และกระบวนการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม และมีฉันทามติในการ จัดสรรทรัพยากร ก็จะสร้างความสมดุลของทรัพยากร โดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดสรร ทรัพยากรในสังคม โดยเฉพาะกฎหมายเศรษฐกิจและสังคม เพราะกฎหมายเป็นผู้จัดสรรสิทธิให้บุคคลหรือ กลุ่มต่างๆ ว่าใครได้อะไร เพียงใด และอย่างไร

๒.๒.๔ ธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ได้ผลักดันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาที่มี ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือ “ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม” (Environmental Governance) มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๗ ซึ่ง สืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยได้ลงนามรับรองปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการ พัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) เมื่อปี ๒๕๓๕ ซึ่งในหลักการข้อที่ ๑๐ ระบุว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องมี ส่วนร่วมของประชาชนจากภาคส่วนต่างๆ” เราตั้งสมมุติฐานการ

ศึกษาวิจัยทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ตั้งแต่การศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยและกลุ่มประเทศอาเซียน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในมิติสิ่งแวดล้อมของเอเชียและยุโรป พร้อม ๆ กับการปฏิบัติงานผลักดันให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมมือในลักษณะพหุภาคีเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของเมือง เป็นแนวทางและกรอบดำเนินงานให้หน่วยงานภาครัฐนำไปใช้ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติการการพัฒนา ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน^{๒๐}

ในการนำหลักธรรมาภิบาลมาปรับใช้ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ทำให้เกิดยุทธศาสตร์การพัฒนามาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ให้ความสำคัญกับประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศน์ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ตลอดจนพัฒนาระบบการจัดการร่วมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะการดูแลทรัพยากรธรรมชาติหลัก ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ทรัพยากรแร่ การแก้ปัญหาควน้ำแข็งอย่างสันติวิธี รวมทั้งการป้องกันภัยพิบัติ

๒. การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการปรับแผนการผลิตและพฤติกรรมการบริโภคไปสู่การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน เพื่อลดผลกระทบต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์ทั้งด้านการเงินและการคลังและการสร้างตลาดสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อลดมลพิษและควบคุมกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต โดยการเพิ่มประสิทธิภาพการกำจัดมลพิษขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีกลไกกำหนดจุดยืนต่อพันธกรณีและข้อตกลงระหว่างประเทศ

๓. การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวางพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การพัฒนามาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ เริ่มจากการจัดการองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงของภาคเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชน รวมทั้งพัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศ

ทั้งนี้ เจอนไซอันจำเป็นที่จะก่อให้เกิดความเพียงพอในการสร้างระบบธรรมาภิบาล และอนาคตใหม่ๆ ตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่ ความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของประชาชน และความสามารถในการตรวจสอบการดำเนินการของรัฐ แต่ในความเป็นจริงแล้ว เจอนไซเหล่านี้จะไม่มีคามหมายใดๆ ถ้า

^{๒๐} สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, **ธรรมาภิบาล**, สืบค้นจาก http://www.tei.or.th/w_gg/ เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๙.

ประชาชนหรือองค์กรประชาชนยังไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจในระดับสูงได้ นอกจากนี้ ในการพิจารณาถึงกลไกและกระบวนการทางการเมือง ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงกลไกและกระบวนการทั้งในส่วน ของประชาชนระดับรากหญ้าและกลไกทางการเมืองระดับสูงควบคู่เชื่อมโยงกันไป เพราะการมีส่วนร่วม ของประชาชนระดับรากหญ้านั้น มีข้อจำกัดในทางปฏิบัติ แม้ว่าสิทธิดังกล่าวจะได้รับการรับรองไว้ใน รัฐธรรมนูญแล้วก็ตาม^{๒๑}

การที่จะสร้างหลักธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในกระบวนการจัดการทรัพยากรอย่าง เป็นธรรมและอย่างยั่งยืน มีหลักการปฏิบัติ ดังนี้

๑. การเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล ให้เป็นส่วนหนึ่งของ วิธีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ ปลุกฝังจิตสำนึก ค่านิยมวัฒนธรรม ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่เยาวชนและประชาชนทุกระดับอย่างต่อเนื่องจริงจัง พร้อมทั้งพัฒนา ภาวะความเป็นผู้นำประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในสังคมทุกระดับเพื่อให้เป็น แบบอย่างที่ดีในสังคม ตลอดจนวางรากฐานกระบวนการประชาธิปไตยโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่าง แท้จริง และเพิ่มประสิทธิภาพกลไกและกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐและการเมืองให้เข้มแข็ง และเป็นอิสระมากขึ้น และนอกจากนั้นยังเป็นการสร้างจิตสำนึกของการรักษาความสมดุลและการใช้ ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

๒. เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชน ให้สามารถเข้าร่วมในการบริหารจัดการ ประเทศ ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง โดยส่งเสริมให้ ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม เพื่อสร้างความเป็นธรรมสร้างความสมดุล และร่วม ในการบริหารจัดการประเทศให้เกิดความเป็นธรรมและความโปร่งใสในการพัฒนาประเทศ เสริมสร้าง ความเข้มแข็งและสร้างเครือข่ายการทำงานของกลไกตรวจสอบภาคประชาชน เพื่อติดตามตรวจสอบการ ใช้อำนาจของภาครัฐได้อย่างเข้มแข็งมีประสิทธิภาพ

๓. สร้างภาคราชการที่มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นการบริการแทนการกำกับควบคุม และทำงานร่วมกับผู้มีส่วน ร่วม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนา เน้นการพัฒนาประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในการปฏิบัติภารกิจ ด้วยการปรับบทบาทโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการภาครัฐและรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ทางสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ ทันสมัย ลดการบังคับควบคุม คำนึงถึงความต้องการของประชาชนและ ทำงานร่วมกับหุ้นส่วนการพัฒนา เพิ่มบทบาทภาคเอกชนในกิจการของรัฐและรัฐวิสาหกิจ เพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพและคุณภาพการให้บริการสาธารณะและลดภาระการลงทุนของภาครัฐ ตลอดจนพัฒนา กลไกการกำกับดูแลที่เข้มแข็ง เพื่อให้เกิดการแข่งขันที่เป็นธรรม โปร่งใส โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของ ประเทศและคุ้มครองผู้ใช้บริการ ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบเป็นหลัก โดยดำเนินการควบคู่ ไปกับการปลุกฝังจิตสำนึกข้าราชการให้ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม การรับผิดชอบต่อส่วนรวม การพร้อม

^{๒๑} สุชาวัลย์ เสถียรไทย, **ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕๘- ๓๕๙.

รับการตรวจสอบจากภาคประชาชน และยึดปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างเคร่งครัด

๔. การกระจายอำนาจการบริหารจัดการประเทศสู่ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชนให้เพิ่มขึ้น และต่อเนื่อง โดยพัฒนาศักยภาพและกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ท้องถิ่นมีบทบาท สามารถรับผิดชอบในการบริหารจัดการทรัพยากรสาธารณะ ตลอดจนแก้ไขปัญหาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และสามารถสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

๕. ส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็ง สุจริตและมีธรรมาภิบาล โดยมีมาตรการสร้างจิตสำนึกในการประกอบธุรกิจอย่างซื่อสัตย์ยุติธรรมต่อผู้บริโภค รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นธรรมกับธุรกิจคู่แข่ง พร้อมทั้งยึดมั่นในความรับผิดชอบต่อสังคม แบ่งปันผลประโยชน์คืนสู่สาธารณะ ตลอดจนสนับสนุนสถาบันวิชาชีพธุรกิจประเภทต่างๆ ให้มีบทบาทในการสร้างธรรมาภิบาลแก่ภาคธุรกิจมากขึ้น

๖. การปฏิรูปกฎหมาย กฎระเบียบและขั้นตอน กระบวนการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสมดุลในการจัดสรรประโยชน์จากการพัฒนา ด้วยการเปิดโอกาสให้ภาคีและกลุ่มต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการเสนอแนะและตรากฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อประสานประโยชน์ของภาคส่วนต่าง ๆ ให้เสมอภาคและมีความสมดุล โดยการปฏิรูปกฎหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ลดการใช้ดุลพินิจของราชการและเจ้าหน้าที่ รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งของกลไกการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความเป็นธรรมต่อประชาชนในพื้นที่

๗. การรักษาและเสริมสร้างความมั่นคง เพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการประเทศสู่ดุลยภาพและความยั่งยืน โดยการพัฒนาศักยภาพ บทบาทและภารกิจของหน่วยงานด้านการป้องกันประเทศความมั่นคงและรักษาความสงบเรียบร้อยให้มีประสิทธิภาพ มีความพร้อมในการป้องกันประเทศ และตอบสนองต่อภัยคุกคามในทุกรูปแบบสถานการณ์ได้ฉับไว พร้อมทั้งผนึกพลังร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ดำเนินการป้องกันและพัฒนาประเทศให้สามารถพิทักษ์รักษาเอกราช สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์ของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รวมทั้งสามารถสร้างความมั่นคงของประชาชนและสังคม ให้มีความอยู่รอดปลอดภัยโดยยึดหลักธรรมาภิบาลในทุกระดับ เพราะการที่จะสร้างให้ธรรมาภิบาลเกิดขึ้นในการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศมาก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งธรรมาภิบาลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่มีทางจะเกิดขึ้นได้ภายใต้สถานการณ์ที่ประเทศประสบปัญหาความไม่มั่นคงปลอดภัย นอกจากนั้นธรรมาภิบาลในภาคอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ และสิทธิมนุษยชนก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้น เนื่องจากการพัฒนาทุกภาคส่วนมีความเกี่ยวข้องกัน หากธรรมาภิบาลเกิดขึ้นใน

ภาคเศรษฐกิจ และสิทธิมนุษยชน ธรรมนูญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมก็คงไม่ยากที่จะดำเนินการ ^{๒๒}

กล่าวโดยสรุป ธรรมนูญ (Good Governance) เป็นหลักการบริหารหรือการปกครองที่ทำให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน มีความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ ธรรมนูญพัฒนาขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการพัฒนาประเทศ มีสาเหตุสำคัญมาจากความตกต่ำทางด้านคุณธรรม จริยธรรมในทุกวิชาชีพ ความบกพร่อง อ่อนแอ และหย่อนประสิทธิภาพของกลไกการบริหารจัดการ

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวถึงหลักธรรมนูญว่ามีองค์ประกอบ ๖ ประการ ประกอบด้วย ๑) หลักนิติธรรม ได้แก่ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม ๒) หลักคุณธรรม ได้แก่ การยึดถือในความถูกต้องดีงาม ๓) หลักความโปร่งใส ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ ๔) หลักการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ๕) หลักความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม และ ๖) หลักความคุ้มค่า ได้แก่ การจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม

ธรรมนูญสิ่งแวดล้อม เป็นคำที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๗ สืบเนื่องมาจากประเทศไทยได้ลงนามรับรองปฏิญญาว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เมื่อปี ๒๕๓๕ ซึ่งในหลักการข้อที่ ๑๐ ระบุว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องมีส่วนร่วมของประชาชนจากภาคส่วนต่างๆ” ดังนั้น ในการสร้างหลักธรรมนูญให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในกระบวนการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและอย่างยั่งยืนในประเทศไทย จะต้องเสริมสร้าง และพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยและธรรมนูญ ให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชน ให้สามารถเข้าร่วมในการบริหารจัดการ สร้างภาคประชาการที่มีประสิทธิภาพและมีธรรมนูญในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระจายอำนาจการบริหารจัดการประเทศสู่ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชน ส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็ง สุจริตและมีธรรมนูญ ปฏิรูปกฎหมาย กฎระเบียบ และขั้นตอน กระบวนการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และรักษาและเสริมสร้างความมั่นคง เพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการประเทศสู่ดุลยภาพและความยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม (Civil Society)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับประชาสังคม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของประชาสังคม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของประชาสังคมในหลายแง่มุม ดังต่อไปนี้

^{๒๒} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ธรรมนูญ : การมีส่วนร่วมของประชาชนและกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: สายธาร, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘-๔๙.

ความหมายในเชิงพัฒนาการ ประเวศ วะสี^{๒๓} กล่าวว่า สภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชนมีความเข้มแข็งและเชื่อมโยงกันอย่างมาก ทำให้สังคมขาดความสมดุล และเกิดความล่าช้าในการพัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคม ดังนั้น “สังคมสมานภาพ” จึงจำเป็นต้องเกื้อหนุนภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็ง สร้างดุลยภาพทางสังคมที่ดี โดยการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community strengthening) ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน

ธีรยุทธ บุญมี^{๒๔} กล่าวว่า การแก้ไขปัญหาคือพื้นฐานทางสังคมควรให้ความสำคัญกับ “พลังของสังคม” หากสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ปัญญาชน ชาวบ้านร่วมแรง ร่วมใจกันผลักดันสังคม ปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ แนวทางนี้เน้นที่การสร้างพลังทางสังคมที่มาจากทุกภาคส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ

ชูชัย ศุภวงศ์^{๒๕} ได้ผสมผสานแนวคิดกับแนวทางปฏิบัติเป็นความหมายของประชาสังคมว่า มีที่มาจากคนที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลบซับซ้อน ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน มารวมกันเป็นกลุ่มองค์กร ไม่ว่าจะเป็ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network)

ชัยอนันต์ สมุทวาณิช^{๒๖} มองว่า ประชาสังคม หมายถึง ทุกๆ ส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนด้วย โดยทุกฝ่ายเข้ามาเป็น partnership กัน ประชาสังคมในลักษณะนี้จึงเป็นลักษณะของ civic movement โดยหมายถึง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง ปรากฏจากการจัดตั้ง เน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่

ความหมายในเชิงของกระบวนการ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม^{๒๗} กล่าวว่า ประชาสังคม หมายถึง สังคมที่คนทั่วไปต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น โดยนัยความหลากหลายขององค์กรซึ่งล้วนมีบทบาทในการผลักดันเปลี่ยนแปลงสังคม เหมือนสังคมของประชา และเสนอว่าประชาสังคมนั้น เป็นส่วนของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย และไม่ใช่งานธุรกิจ ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไร

^{๒๓} ประเวศ วะสี, **ปฏิรูปการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๑๑.

^{๒๔} ธีรยุทธ บุญมี, **สังคมเข้มแข็ง**, (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗-๒๒.

^{๒๕} ชูชัย ศุภวงศ์, **แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑-๕๔.

^{๒๖} ชัยอนันต์ สมุทวาณิช, **การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม**, มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

^{๒๗} ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, “ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ” ในปฏิรูปเพื่อสุขภาพ ยุทธศาสตร์ใหม่สู่การพัฒนาระบบ, ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณัฎเฒิล บรรณาธิการ. **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข** วันที่ ๑-๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙. , มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

ในขณะที่ยุทธนา วรณปติกุล และสุพิดา เรืองจิต^{๒๘} มองว่าความเป็นประชาสังคมเน้นเรื่องความพร้อมของพลเมือง ที่เล็งเห็นความสำคัญของความเป็นประชาสังคม เน้นความเป็นชุมชนที่จะเข้ามาเติมช่องว่างระหว่างรัฐกับพลเมือง เพื่อแก้ปัญหาวิกฤติที่โครงสร้างที่รัฐชาติไม่สามารถจัดการได้ ในขณะที่ความเป็นเสรีชนก็อ่อนแอ และมีข้อจำกัดเกินกว่าจะรับภาระวิกฤติที่ซับซ้อน ซึ่งหลายๆ วิกฤติเป็นปัญหาระดับโลก เช่น ปัญหาระบบนิเวศ เป็นต้น ดังนั้นขบวนการประชาสังคมจึงมีข้อเรียกร้องต่อประชาชนสูงมากทีเดียว

ณรงค์ บุญสวยขวัญ ได้ให้ความหมายของประชาสังคม ว่าหมายถึง องค์กรประชาชนที่เคลื่อนไหวผ่านความเป็นเครือข่ายระหว่างกัน และมีความสัมพันธ์แนบดังตามขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นกลุ่มคนชั้นล่างที่มีความเคลื่อนไหวทั้งยามปกติ และยามมีประเด็นปัญหาหรือวิกฤติ เป็นปฏิบัติการที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทางสังคม ไม่ใช่กลุ่มที่เน้นการใช้ความรุนแรงตามอารมณ์โกรธแค้น^{๒๙} ส่วน สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ กล่าวว่า ประชาสังคมหมายถึงกระบวนการในการสร้างสำนึกรับผิดชอบ และความร่วมมือของบุคคล องค์กรเพื่อแก้ปัญหาด้านศีลธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากร และการบริหารชุมชน สังคม^{๓๐}

กล่าวโดยสรุป ประชาสังคม เป็นรูปแบบหนึ่งของการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ปรารถนาของกลุ่ม ตามสิทธิเสรีภาพ หรือความอิสระของปัจเจกบุคคล จากนั้นจึงเกิดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปกลุ่ม องค์กรทางสังคมจึงเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของความเป็นอิสระ นำไปสู่รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ภายใต้การสร้างกฎระเบียบเพื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและรับผิดชอบ ตลอดจนรับประโยชน์ร่วมกัน อีกนัยหนึ่งประชาสังคมเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีจิตสำนึกร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมร่วมกัน หรือที่เรียกว่า มีความเป็นพลเมืองเกิดขึ้น ซึ่งประชาสังคมอาจจะไม่ให้ความสำคัญกับรัฐ อาจจะไปด้วยกัน หรือขัดกับรัฐก็ได้ ดังนั้นความเป็นประชาสังคมจึงมีลักษณะที่เฉพาะตามบริบทของแต่ละสังคม ที่มีสภาพปัญหา มีกระบวนการดำเนินงานของประชาสังคมที่แตกต่างกันไป

๒.๓.๒ พัฒนาการของประชาสังคม

ตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๙๘๐ เป็นต้นมา ประชาสังคมเป็นที่รู้จัก และสร้างความหมายใหม่จากการเปลี่ยนผ่านจากระบบเผด็จการไปสู่ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม การนำมโนทัศน์ประชาสังคมมาใช้ใหม่จึงให้น้ำหนักไปที่ลักษณะตรงข้ามและการดำรงอยู่เหนือรัฐ ประกอบไปด้วยมิติด้านต่างๆ ของชีวิตสังคม ซึ่งรัฐ

^{๒๘} ยุทธนา วรณปติกุล และสุพิดา เรืองจิต, **สำนึกพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๒), หน้า ๙๗.

^{๒๙} ณรงค์ บุญสวยขวัญ, **การจัดการทางสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (นครศรีธรรมราช : เสือผินการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๖-๒๗ และหน้า ๓๐.

^{๓๐} สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ, “ประชาสังคมกับกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย กรณีศึกษาชุมชนคุ้มห้วย เทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์” ใน **Civil Society : Movement and Development in Northeast Thailand**, (Khon Kaen : Printing House of Khon Kaen University ๒๐๐๘), หน้า ๓๕๑.

ไม่อาจจะถูกกลืนไปจนหมดสิ้นได้ จากการสัมมนาประชาสังคมกับอนาคตของสังคมไทย ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ^{๓๑} ได้สรุปประเด็นพัฒนาการของประชาสังคมจากนักคิด และปัญญาชนหลายๆ ท่าน ดังนี้

แนวคิดของ จอห์น ล็อค อธิบายถึงภาวะธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนต่างมีเสรีภาพเต็มที่ภายใต้ขอบเขตกฎธรรมชาติ คนทุกคนจึงใช้กำลังอำนาจที่มีในการรักษาตนเอง และทำลายผู้อื่น ภาวะธรรมชาติจึงนำไปสู่ภาวะสงครามของมนุษย์ในธรรมชาติ ในทัศนะของจอห์น ล็อค ประชาสังคมหรือสังคมการเมืองได้แก่ สังคมหรือชุมชนอิสระซึ่งมนุษย์จำนวนหนึ่ง ตกลงใจและด้วยความยินยอมเข้ามาอยู่ร่วมกันภายใต้ความผูกพันของประชาสังคมด้วยจุดหมายในความสบายใจ ความปลอดภัย การอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับคนอื่นๆ โดยมีเงื่อนไขคือ การที่ทุกคนยอมสละเสรีภาพส่วนบุคคล และอำนาจที่มีในภาวะธรรมชาติให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนนั้นสามารถระทำการ และใช้อำนาจบังคับได้ตามเจตนารมณ์ และเสียข้างมาก อีกประการ แนวคิดประชาสังคมของล็อค จึงให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระของสังคม และความสำคัญของสังคมเหนือรัฐ สังคมมีความชอบธรรมในการโค่นล้มทำลายรัฐ หากรัฐไม่ปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง และขาดความชอบธรรม ตามทัศนะของล็อค ประการแรก ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องอำนาจการเมือง ประเด็นที่สอง ล็อคและประชาสังคมไม่ยอมรับการที่คนๆหนึ่งหรือสถาบันหนึ่งๆ จะมีอำนาจสูงสุดทางการเมืองเหนือบุคคลอื่นๆ แต่เสนอให้อำนาจการเมืองเป็นของทุกคน ประการที่สาม การให้ความสำคัญต่อคนบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เป็นบุคคลซึ่งเท่าเทียมและมีเสรีภาพตามธรรมชาติ แต่อยู่ภายในกรอบของกฎแห่งธรรมชาติ

แนวคิดของ มองเตสกีเออร์ ไม่ได้มองว่าสังคมเกิดก่อนการเมือง มีความสำคัญเหนือกว่ารัฐ เขาเห็นว่าทั้งสังคมและอำนาจทางการเมือง ต่างมีความสำคัญพอกัน และดำรงอยู่คู่กัน ไม่มีใครเกิดก่อนและสร้างอีกฝ่ายหนึ่ง การที่สังคมมีทำที่ต่อต้านระบบสมบูรณาญาสิทธิราช เพราะพลเมืองผู้รักชาติต้องการปกป้องรักษาสิทธิทางกฎหมายของพวกเขาที่ถูกกริดลอนไป จึงนำไปสู่การก่อตั้งและเคลื่อนไหวผ่านองค์กรมวลชน และสมาคมต่างๆ เขามีความเห็นที่เห็นว่าสังคม และรัฐต่างดำรงอยู่ในดุลยภาพของการสร้างสรรค์ ซึ่งแต่ละฝ่ายไม่สามารถทำลายอีกฝ่ายลงไปได้

ตัวอย่างแนวคิดข้างต้นของนักคิดเรื่องประชาสังคมยุโรป มีสมมติฐานของความขัดแย้งหรือภาวะที่เป็นปฏิปักษ์กับสภาวะที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า มโนทัศน์ประชาสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งของความคิดทางการเมืองทั้งชุด ที่ต้องการนำเสนอระบอบการเมืองและสังคมแบบใหม่ ซึ่งต่อมาจะปรากฏออกมาในสองรูปแบบใหญ่ของระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยม และในอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นด้านแย้งของประชาธิปไตยเสรีคือ สังคมนิยม อย่างไรก็ตาม จุดที่ร่วมกันของแนวคิดประชาสังคมแบบล็อคและมองเตสกีเออร์ ได้แก่ ประเด็นว่าด้วยสิทธิอิติวิสัยของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ปัจเจกการแยกแยะ และประสานเข้าด้วยกันระหว่างสังคมกับรัฐ

^{๓๑} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, **ประชาสังคม : พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต**, (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐), หน้า ๓- ๑๐.

อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่และขัดแย้งระหว่างประชาสังคมกับรัฐ ถูกคลี่คลายไปโดย เฮเกล ในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ ผู้ซึ่งพัฒนามโนทัศน์เรื่องประชาสังคมกับรัฐไปอีกมิติ อันเป็นปฏิกิริยาต่อพัฒนาการ และผลกระทบของระบบทุนนิยมต่อสังคมและมนุษย์สมัยใหม่ ซึ่งมีกำเนิดมาจากการปฏิวัติศาสนา และการปฏิวัติฝรั่งเศส ประชาสังคมในทัศนะของเฮเกล เป็นอาณาบริเวณที่ปัจเจกชนดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลและเป็นประธานในฐานะที่เป็นเจ้าของ และผู้ทรงสิทธิในการใช้ทรัพย์สินส่วนตัว และในฐานะที่เป็นผู้เลือกกิจกรรมในชีวิตให้แก่ตนเอง ดังนั้นในประชาสังคม จุดหมายแรกของคนคือ เรื่องส่วนตัว เป็นเรื่องเฉพาะและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญได้ ไม่ใช่เรื่องที่เป็นจุดหมายของชุมชน ไม่ใช่เรื่องที่มีความรู้สึกร่วมกันกับบุคคลอื่นเหมือนในครอบครัว และไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยผ่านเหตุผลดังเช่นในรัฐ

กล่าวได้ว่า ประชาสังคมในความคิดของเฮเกล ได้แก่ อาณาบริเวณของเศรษฐกิจการตลาด ปัจเจกชนมีเสรีภาพในการดำเนินการตามความอิสระของบุคคล และได้รับผลอันนั้น ก็ต่อเมื่อเขาอาศัยตนเองในการดำรงชีวิตและสวัสดิการของชีวิต เห็นได้ว่า เฮเกลรับเอาตรรกะของความเหนือกว่าของระบบทุนที่มีต่อระบบฟิวทัลในการสร้างหลักการสมัยใหม่ของเสรีภาพในปัจเจกชน ในขณะเดียวกัน ความแตกต่างที่เหมือนกันคือ สมาชิกของประชาสังคม ปัจเจกชนก็มีอัตลักษณ์ทางสังคม ซึ่งไม่ใช่หมายถึงพลเมือง แต่หมายถึง ชาวเมืองหรือกรรมสิทธิ์ ในฐานะที่เป็นสมาชิกของประชาสังคม ปัจเจกชนมีหน้าที่ในการสนับสนุนกันเองโดยผ่านแรงงานของแต่ละคน เพื่อให้เกิดความมั่นคง

ข้อคิดจากมโนทัศน์ประชาสังคมของเฮเกล ประการแรก เฮเกลไม่เห็นด้วยกับแนวคิดสัญญาสังคม เพื่อสร้างสังคมการเมือง การทำสัญญาทำให้สังคมขาดมิติทางจิตใจ มีแต่กฎหมายและอำนาจเท่านั้นที่ผูกมัดคนไว้ด้วยกัน เฮเกลจึงสร้างปัจเจกชนให้ดำรงอยู่ในชุมชน มีความเป็นชุมชนที่จำลองมาจากลักษณะของครอบครัว โดยใช้ความรักเป็นเครื่องเชื่อมโยงคนไว้ด้วยกัน ประการต่อมา มโนทัศน์ประชาสังคมของเฮเกล ยังถูกกำหนดด้วยความคิดเรื่องทุน ด้านหนึ่งเขาเห็นผลกระทบด้านลบที่เกิดจากพลังการผลิตของระบบทุนอุตสาหกรรม อีกด้านหนึ่งเขาเห็นโอกาสที่เปิดให้อย่างมากเมื่อเทียบกับอดีต ในการที่คนธรรมดาจะได้ยกระดับพัฒนาขึ้นมาเป็นปัจเจกชนอย่างสมบูรณ์

จากการศึกษา มโนทัศน์ประชาสังคมของนักคิดยุโรป ให้ความสำคัญกับการเกิดและการพัฒนาของบุคคลและความเป็นคน สังคมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นมานี้ จะต้องตอบคำถาม และให้ทางออกแก่การดำรงอยู่ของบุคคลในฐานะที่เป็นปัจเจกชนที่เป็นตัวของเขาเอง กล่าวได้ว่า รัฐและชุมชนไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของประชาสังคม แต่รัฐเป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยควบคุมและนำพาให้บุคคลก้าวไปสู่เสรีภาพ ในขณะที่ชุมชนก็เป็นอาณาบริเวณซึ่งไม่ได้อยู่ในรัฐ และในประชาสังคม ในอีกระดับหนึ่งชุมชนถูกสร้าง หรือจินตนาการขึ้นมาในรูปลักษณะของชุมชนการเมืองสากล ที่เรียกว่า “รัฐประชาชาติ”

กล่าวได้ว่า ประชาสังคมมีพัฒนาการมาจากนักคิดยุโรป ที่มีการเปลี่ยนผ่านจากระบบเผด็จการไปสู่ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ที่มีลักษณะตรงข้ามกับรัฐ และการดำรงอยู่เหนือรัฐ เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งหรือภาวะที่เป็นปฏิปักษ์กับสภาวะที่เป็นอยู่ มโนทัศน์ประชาสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งของความคิดทางการเมืองทั้งชุด ที่ต้องการนำเสนอระบอบการเมืองและสังคมแบบใหม่ ที่สามารถตอบคำถาม และให้ทางออกแก่ตนเอง ชุมชน และสังคมได้

๒.๓.๓ ลักษณะและรูปแบบของประชาสังคม

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์^{๓๒} กล่าวว่า ประชาสังคมเป็นส่วนที่อยู่นอกเหนือกลไกรัฐ หรือนอกวงขอบอำนาจรัฐ ในวันนี้ ประชาสังคมมิได้ถูกกำหนดโดยการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน หรือการแสวงหากำไร แต่มีลักษณะที่เป็นอิสระจากการใช้อำนาจบังคับของรัฐ โดยเฉพาะอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการของรัฐ นอกจากนี้จะต้องเสริมสร้างประชาสังคมให้มีความเข้มแข็ง เพื่อสร้างสังคมที่มีดุลอำนาจระหว่างรัฐ ทูต และสังคม สรุปได้ว่า ประชาสังคมเป็นกลไกสำคัญในการถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด และสังคม ทั้งเสริมให้รัฐ และตลาดมีประสิทธิภาพ และความรับผิดชอบต่อที่ดั่งขึ้น

คุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเน้นความคิดริเริ่มของปัจเจกบุคคลในการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ซึ่งนับนี้ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มบนพื้นฐานของความเชื่อถือ ความไว้วางใจกัน เน้นความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมทางสังคม และมีความอดกลั้นต่อความขัดแย้งและเคารพในความหลากหลาย เป็น”พลังที่สาม” ที่มาจากทุกภาคส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ทุกฝ่ายเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) ไม่ใช่เข้ามาเป็นผู้นำ (Leadership)

ประเด็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ ฌรรงค์ บุญสวยขวัญ ได้กล่าวถึงลักษณะของประชาสังคม ๗ ประการ ดังนี้ **ประการแรก** การกระทำร่วมกันของกลุ่มคนที่มีอิสระหรือนอกเหนือจากการกระทำของรัฐ หรือพื้นที่ หรือไม่พึ่งพารัฐซึ่งดำเนินการในรูปของกลุ่ม องค์กร หรือสมาคมต่างๆ ในบางทัศนะได้สนใจในปฏิบัติการที่ต้องร่วมกันทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน **ประการที่สอง** การเกิดขึ้นของกลุ่มต้องมาจากพื้นฐานของสมาชิกที่ต้องมีคุณธรรมร่วมกันคือ มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน และมีจิตสาธารณะ **ประการที่สาม** เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองของพลเมืองที่กระทำกิจกรรมร่วมกัน **ประการที่สี่** การดำเนินกิจกรรมต้องเน้นที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม **ประการที่ห้า** เป็นการกระทำของอนารยชนหรือคนที่มีสำนึกต่อสาธารณะประโยชน์ (คนชั้นกลางและคนชั้นล่าง) **ประการที่หก** การปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มหรือองค์กรเป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงภาคี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเท่าเทียมกันทางสังคมและทางการเมือง **ประการที่เจ็ด** เป็นบรรยากาศของสังคมการเมืองที่มีสันติภาพ แทนภาวะสงคราม และเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งการค้าขายแบบเสรี^{๓๓}

การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในโลกตะวันตก ได้พัฒนารูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ หรือที่เรียกว่า New social Movement จากข้อเขียนของ โอฟาร์ อ่องพะ^{๓๔} กล่าวว่า ในกรณีขบวนการเคลื่อนไหวของขบวนการสตรี ขบวนการศาสนายุคใหม่ ขบวนการสิ่งแวดล้อม และขบวนการ

^{๓๒} ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์, *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕-๑๘.

^{๓๓} ฌรรงค์ บุญสวยขวัญ, *ขบวนการปฏิบัติการทางสังคมกับการใช้อำนาจรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช, คุชฌ์นิพนธ์ปรัชญาคุชฌ์บัณฑิตทางสังคมศาสตร์ (รัฐศาสตร์)* มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙ หน้า ๓-๔.

^{๓๔} โอฟาร์ อ่องพะ, *บทบาทภาคประชาสังคมกับแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีบทบาทประชาสังคมในโลกตะวันตก*, มุลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ), มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา)

ต่อต้านโลกาภิวัตน์ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการเคลื่อนไหว และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในยุคโลกาภิวัตน์ หรือที่เรียกว่าการเมืองแบบหลังสมัยใหม่ ความสำคัญของการเคลื่อนไหวนี้ อยู่ที่การเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่น แต่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันในระดับโลก ส่วนเป้าหมายของการเคลื่อนไหวไม่ใช่เพื่อล้มหรือยึดอำนาจรัฐ แต่เป็นการท้าทายในเชิงวาทกรรม และระบบคิด โดยภาพรวมแล้ว ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างการเมืองแบบเก่า กับการเมืองแบบใหม่ สามารถประมวล ได้ดังนี้

ประการแรก การเมืองแบบใหม่ ไม่ศรัทธาในระบบการปกครองแบบรัฐสภาที่เป็นอยู่ เพราะเห็นว่าไม่มีที่ว่าง หรือพื้นที่ให้กับประชาชนธรรมดาในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง อย่างมีนัยยะสำคัญ ฉะนั้น หัวใจของการทางการเมืองแบบใหม่ จึงอยู่ที่การสร้างการเมืองแบบที่ให้ประชาชนธรรมดา มีบทบาทอย่างแข็งขัน ในรูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวมากกว่าการเมือง แบบรัฐประหารชาติที่มุ่งเน้นการช่วงชิงอำนาจรัฐ (State Power)

ประการที่สอง รูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ มิได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการเมืองระดับชาติหรือเศรษฐกิจและความมั่นคงในระดับชาติ ซึ่งเป็นหัวใจหลักในการค้าขูระบบการเมืองเก่า ซึ่งส่งผลต่อการทำลาย ช่วงชิงฐานทรัพยากรไปเพื่อสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ และภาคอุตสาหกรรม หรือการทำสงครามภายใต้ข้ออ้างความมั่นคงของประเทศ โดยไม่สนใจผลกระทบที่ท้องถิ่น ชุมชน สังคมได้รับผลและเผชิญความเจ็บปวด ในทางกลับกันขบวนการดังกล่าว ได้ให้ความสนใจการเมืองที่กว้างไกลกว่าพรมแดนรัฐชาติ และอำนาจอธิปไตย เป็นการเมืองที่มีโลกทัศน์ในระดับโลก แต่เคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นหรือในระดับย่อย โดยการเชื่อมโยงปัญหาในระดับย่อย ท้องถิ่นเพื่อไปสัมพันธ์ในระดับโลก “Think globally act locally”

ประการที่สาม กลุ่มคนที่สนับสนุนหรือเป็นฐานให้กับการเคลื่อนไหวแบบใหม่ ได้แก่ กลุ่มชนชั้นกลางใหม่ (The new middle class) ซึ่งมีลักษณะเด่นอยู่ที่ การศึกษาสูง มีอาชีพการงาน รายได้ดี คนชั้นกลางใหม่นี้ ไม่พอใจกับคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำลง เช่น การจลาจลสาธารณชน น้ำ ป่า อย่างไม่รู้ก็ตาม ชนชั้นกลางใหม่ อาจไม่มีบทบาทเป็นหัวหอกในการนำเหมือนชนชั้นกลางเก่า แต่ได้เข้าไปในลักษณะความร่วมมือกับกลุ่มอื่นๆ

ประการที่สี่ รูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ในวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ มิใช่การเรียกร้องบนพื้นฐานของผลประโยชน์ที่คับแคบ และเฉพาะกลุ่มตนเอง แต่เคลื่อนไหวเรียกร้องบนปัญหาที่หลากหลายและกว้างไกล ยิ่งไปกว่านั้นยุทธวิธีมิใช่การประนีประนอม ต่อรอง หรือการประสานผลประโยชน์แต่เลือกใช้วิธีเผชิญหน้า ปะทะ หรือแตกหัก ดังจะเห็นได้จากภาษาที่ใช้ เช่น หยุดการสร้างเขื่อน เลิกเอารถเอาเปรียบสตรี เลิกสร้างอาวุธนิวเคลียร์ มุ่งมากูเฆ เป็นต้น

ทั้งนี้ ในประเด็นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ^{๓๔} ได้สรุปเชื่อมโยงให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ คือ สิ่งเดียวกันกับขบวนการประชาสังคมที่กลับมา

^{๓๔} สรุปความจากไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพและนัยเชิงความคิดทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา ๒๕๔๐), หน้า ๖๐-๖๕.

ใหม่ เป็นประชาสังคมที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูง เป็นการเมืองภาคพลเมืองที่มีกิจกรรมต่างๆ เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีมากขึ้นตามสถานการณ์สังคมเปิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทการเมืองแบบประชาธิปไตย ผ่านการเคลื่อนไหวประเภทต่างๆ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นกระแสสำคัญของสังคมปัจจุบัน เป็นการเรียกร้องให้มีระบอบประชาธิปไตยที่เข้มข้น และมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งไม่ใช่เป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทน แต่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ต้องการเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่ถูกกด ปิดกั้นให้มีความสิทธิ มีเสียงและมีตัวแทนของตนเองมากขึ้น

ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ จึงเป็นการกระทำร่วมกันทางสังคมของกลุ่ม หรือขบวนการที่อยู่นอกระบบราชการหรือนอกอำนาจรัฐ แต่ต้องปฏิสัมพันธ์กับรัฐ อาจจะทำแทน หรือร่วมทำ หรือต่อต้านรัฐ ไม่เน้นกำไร หรือ ไม่มีเป้าหมาย การได้รับการตอบสนองทางเศรษฐกิจ ไม่สนใจเปลี่ยนแปลงระบบ แต่สนใจจัดการกับระเบียบกฎหมายของสังคมการเมือง เป็นกลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือขบวนการทางสังคมที่เติบโต และมีบทบาทในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย หรือการจรรโลงประชาธิปไตย

เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้บริบทดังกล่าว ทำให้เกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมที่ค่อนข้างหลากหลายตามระบอบสังคมการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้นด้วย ทุกกลุ่ม ทุกฝ่ายจึงต้องมีกระบวนการจัดการของตนเอง เพื่อหวังให้สังคมเกิดความสุข การจัดการกับการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงไร้รูปแบบ หรือการจัดการกับธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่ง เคลื่อนไหวตลอดเวลา และไร้รูปแบบ แต่หลากหลายซับซ้อนต้องเกิดขึ้น ทั้งนี้จะต้องเกิดการจัดการในลักษณะเป็นการบริหารจัดการทางสังคมกับกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม ให้มีการเคลื่อนไหวที่มีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร^{๓๖} ได้กล่าวว่าประชาสังคมมี ๒ รูปแบบคือ ประชาสังคมในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือองค์กรอาสาสมัคร และประชาสังคมในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมนรูปแบบใหม่ **ประการแรก** ประชาสังคมในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือองค์กรอาสาสมัคร จะมองรัฐในฐานะที่เป็นกรรมการกลาง คอยตอบสนองความต้องการหรือข้อเรียกร้องของประชาชน ส่วนประชาสังคมในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมนรูปแบบใหม่ จะตั้งข้อสงสัยกับความเป็นกลางและความสามารถของรัฐในการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องหรือความต้องการของประชาชน **ประการที่สอง** ประชาสังคมในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือองค์กรอาสาสมัคร จะมีชุมชน (Community) เป็นฐาน ส่วนประชาสังคมในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมนรูปแบบใหม่ จะมีพื้นที่หรืออาณาบริเวณสาธารณะ (Public Sphere) เป็นฐาน **ประการที่สาม** ประชาสังคมในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือองค์กรอาสาสมัคร จะมีภาพของความเป็นพลเมืองที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน/ท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นหน้าที่ของพลเมือง แต่ประชาสังคมในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมนรูปแบบใหม่ จะมีภาพของพลเมืองที่มีความสนใจ ความตื่นตัว และจิตสำนึกทางการเมืองสูง

สำหรับประชาสังคมในประเทศไทย ได้มีลักษณะของประชาสังคมทั้งสองรูปแบบที่มีพัฒนาการมาจากรูปแบบแรกที่เป็นประชาสังคมในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือองค์กรอาสาสมัคร ในรูปของมูลนิธิ สมาคม

^{๓๖} ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพและนัยเชิงความคิดทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย, หน้า ๗๑-๗๒.

ชมรม ประชาคม และฟอรัม เช่น มูลนิธิร่วมกตัญญู กลุ่มรักบ้านเกิด ประชาคมจังหวัด เป็นต้น ขณะเดียวกันได้มีประชาสังคมในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่เกิดขึ้นที่เป็นพัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีความตื่นตัวของพลเมือง เป็นประชาสังคมในลักษณะที่สอง ได้แก่ สมัชชาเกษตรกรรายย่อย สมัชชาคนจน ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมาพันธ์เพื่อประชาธิปไตย คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น

๒.๓.๔ องค์ประกอบของประชาสังคม

การก่อเกิดประชาสังคมในประเทศไทย มาจาก ๒ แนวคิด แนวคิดแรกคือ แนวคิดชุมชนนิยม ที่เน้นการสร้างชุมชนและประชาสังคมตามลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรที่เกิดจากวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น เพราะการรวมตัวของคนในชุมชนท้องถิ่นเกิดมีอยู่ตามธรรมชาติ และเป็นลักษณะของประชาสังคมที่แท้จริงที่หล่อหลอมมาด้วยความรู้สึกเป็นเครือญาติเดียวกัน อีกแนวคิดคือ แนวคิดปัจเจกชนนิยม ที่เห็นว่า ปัจเจกชนในฐานะพลเมืองจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในเรื่องสาธารณะหรือสังคม โดยมีจิตสำนึกว่าเป็นเรื่องของตนเอง มาร่วมกันทำงานแบบมีส่วนร่วม ภายใต้ความรู้สึก อุดมการณ์ร่วม ความเคารพในสิทธิ เป็นการเมืองแบบประชาธิปไตย มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน ดังนี้^{๓๗}

๑) จิตสำนึกประชาสังคม (Civil Consciousness) หมายความว่า ความคิดและการยอมรับในการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่เพื่อสังคมส่วนรวม การรวมตัวกันจึงเป็นลักษณะร่วมคิด ร่วมระดมทรัพยากร และร่วมปฏิบัติ รวมทั้งร่วมรับผิดชอบผลของการปฏิบัติ เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ มีอิสระและมีการเรียนรู้ร่วมกัน

๒) โครงสร้างองค์กรประชาสังคม (Civil Organization) หมายถึง การรวมกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการ (นิติบุคคล) หรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราวหรือบางครั้ง เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่อง สมาชิกของกลุ่มสมัครใจ และอาสาที่จะทำงานร่วมกันในฐานะพลเมือง ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ ประชาชน หรืออื่นๆ ที่ทำงานเพื่อสังคม กลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกไม่จำกัดรูปแบบได้แก่ องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นมูลนิธิ สมาคม ชมรม สมาพันธ์ ชุมชน สหกรณ์ กลุ่มต่างๆ ฯลฯ ประเด็นสำคัญการรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาสังคม ถ้าการรวมกลุ่มที่มีลักษณะจัดตั้ง ขึ้นมา ไม่มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ไม่ถือเป็นประชาสังคม เพราะขาดจิตสำนึกประชาสังคม ดังนั้น การมีองค์กร สถาบัน หมายถึง การมีระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหา บางครั้งมีการพัฒนาจนกลายเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมที่สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และปราศจากการครอบงำของอำนาจรัฐและอำนาจทุน

๓) เครือข่ายประชาสังคม (Civil Network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งเชื่อมโยง

^{๓๗} อีรพงษ์ แก้วหาญ, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม, หน้า ๒๐-๒๑ .

สมาชิกในกลุ่ม หรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่างๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชาสังคม คือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการสัมพันธ์กันด้วยความสมานฉันท์ เครือข่ายประชาสังคมจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมพลังแห่งจิตสำนึกของสมาชิกและองค์กรประชาสังคมต่างๆ ให้เป็น “อำนาจที่สาม” คือพลังของสังคมที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมา

กล่าวได้ว่า ประชาสังคมเริ่มมาจากมิติของความมีจิตสำนึก หรือการเผชิญกับปัญหาและก่อตัวเป็นชุมชน ที่มีความเป็นอิสระ ไม่ผูกขาด หรือได้รับอิทธิพลที่แสวงหาอำนาจจากทั้งภาครัฐและทุน แต่ชุมชนอิสระนี้ มวลสมาชิกร่วมมือกันทำงาน ภายใต้บรรทัดฐานและความร่วมมือกันภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน เกิดเป็นองค์กรที่มีความสัมพันธ์ในแนวนราบ มีอิสระในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ “เป็นการเมืองแบบประชาธิปไตย” พร้อมทั้งจะขยายเครือข่ายความร่วมมือ ออกไปทุกส่วนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ท้องถิ่น หรือสังคมวงกว้างเพื่อผลักดันหรือแก้ไขปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ หรือสังคมวงกว้างกำลังเผชิญ

๒.๓.๕ การก่อเกิดประชาสังคมในสังคมไทย

การเคลื่อนไหวของประชาสังคมในประเทศไทยนั้น ได้มีการสถาปนาความเป็นชุมชน และประชาสังคมภายใต้การให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องการให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมสาธารณะด้านการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะความรู้สึกเป็นเจ้าของเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ ลักษณะความเป็นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย “มิติทางวัฒนธรรม” จึงเข้ามาเกี่ยวข้องและนำมาเป็นพลังในการสร้างสรรค์การพัฒนา เพราะเป็นทุนที่สำคัญของสังคมไทย การเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจึงควรอาศัยมิติทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเป็นด้านหลัก ชุมชนไทยในหลายชุมชนเป็นแบบอย่างของการพัฒนาที่ช่วยให้สังคมสามารถนำมาใช้เป็นทางเลือกของการพัฒนา ถ้าผนวกกับความร่วมมือร่วมใจในลักษณะ “ประชาคม” กล่าวคือ มีความร่วมมือกันอย่างกว้างขวางและหลากหลายเป็นพหุภาคี มีสำนึกการพึ่งตนเอง และร่วมกันระดมสรรพกำลัง ชัยบัลผลประโยชน์จากเฉพาะกลุ่มสู่สาธารณะโดยมีเป้าหมายเพื่อส่วนรวมร่วมกัน จะทำให้เป็นการขยายฐานและเสริมรากให้ชุมชนเข้มแข็ง และเพิ่มบทบาทการเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับวงกว้างมากขึ้น ผนวกกับความเคลื่อนไหวของภาคพลเมือง เป็นขบวนการของส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐหรือตลาด แต่เป็นเรื่องที่ประชาชนออกมาทำหน้าที่เพื่อชุมชน สังคม ในนัยความหมายนี้ ขบวนการประชาสังคม จะช่วยกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกพลเมืองให้ก้าวออกมาสู่การสร้างเวทีประชาธิปไตย นำเอากำลังและภูมิปัญญาไปสู่พื้นที่แห่งความร่วมมือของประชาชน อันเป็นพื้นที่สาธารณะที่ปราศจากการครอบงำโดยรัฐ และทุนนิยม ^{๓๘}

ท่ามกลางความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นทั่วโลก การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกำลังสร้างปัญหาความขัดแย้งและเป็นที่มาของความรุนแรงในสังคม การขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยม และอุตสาหกรรมนิยม การลดลงของพื้นที่ป่า และความร้อนของโลก ทำให้สภาวะอากาศทั่วโลกแปรปรวน ปัญหาระบบนิเวศจึงเป็นปัญหาที่ท้าทายต่อความมั่นคงของโลก

^{๓๘} อีรพงษ์ แก้วหาญ, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม, หน้า ๙-๑๐ .

ประชาสังคม เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการทางสังคมร่วมกัน หรือการกระทำร่วมกันทางสังคมขององค์กรชุมชน และองค์กรภาคประชาชน โดยองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทหลักในการหนุนเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน ขบวนการเครือข่ายในการจัดการ และแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีการปฏิบัติการทั้งในระดับพื้นที่ และขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

ประชาสังคมในสังคมไทยเกิดขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของทุน บริโณคนิยม และการอุปถัมภ์จากภาครัฐ รวมทั้งกระแสความเคลื่อนไหวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากประเทศโลกตะวันตก โดยมีพัฒนาการมาจากการขยายตัวของทุนที่ได้รับการอุปถัมภ์จากภาครัฐ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการบริโณคนิยม ทำให้ตลาดขยายตัว และยังเป็นแรงให้เกิดการผลัดเพื่อเพิ่มกำลังซื้ออีกด้วย ภาคอุตสาหกรรมในไทยเติบโตอย่างรวดเร็ว เกิดการสะสมทุนของภาคธุรกิจภายใต้การหนุนเสริมของรัฐ และการเติบโตของภาคธุรกิจที่อาศัยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับอำนาจรัฐ และเข้ามาสู่การเมืองโดยตรงมากขึ้น ในขณะที่เกิดกลุ่มของชนชั้นกลางในเมือง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มสื่อมวลชน กลุ่มปัญญาชน ได้หันมาให้ความสนใจกับแนวทางการเคลื่อนไหวมวลชนเพื่อคานอำนาจรัฐ เริ่มมีกิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของอำนาจรัฐ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อลดความไม่สมดุลของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะกระแสของการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เชื่อว่า ชุมชนมีภูมิปัญญาของตนเองที่จะดำรงรักษา และพัฒนาให้ชุมชนอยู่รอดได้ แต่การพัฒนาจากภายนอกได้ทำให้ชุมชนอ่อนแอ พึ่งตนเองไม่ได้ จุดเด่นของวัฒนธรรมคือ การลดความสำคัญของรัฐ ลดการพึ่งพิงและระบบราชการ และหันมาพึ่งพาตนเองโดยใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน

ดังนั้น การทำให้รัฐเล็กลง สิ่งก็ตามมาคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคสังคม จึงทำให้เกิดการเปิดพื้นที่ของภาคประชาสังคม (Civil Society) เพื่อสร้างการยอมรับความแตกต่าง และโอกาสในการมีส่วนร่วมในสังคม หรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในชีวิตตนเอง ในประเทศไทยคำว่า “Civil Society” มีคำแปลที่หลากหลาย เช่น สังคมประชา สังคมพลเมือง สังคมราษฎร์ อารยสังคม ซึ่งเป็นมิติที่ตรงข้ามกับรัฐ แต่ไม่ได้หมายความว่าถึงการปฏิเสธรัฐ หรือต่อต้านรัฐ^{๓๙}

ประชาสังคมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมไทย

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development Goals (SDGs) ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนในเชิงสำนึกร่วมของพลเมืองโลกที่ต้องการ เห็นอนาคตของแนวทางการพัฒนาที่คำนึงถึงหลักของความยั่งยืน ความเป็นธรรม (Justice) ความเท่าเทียม (Equity) อันส่งผลไปในวงกว้างของประเทศต่างๆ อย่างต่อเนื่องและมีพลัง ความท้าทายจากการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการตัดสินใจในทางนโยบายของรัฐมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อประเด็นความเปลี่ยนแปลงของการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ความต่อเนื่องของการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาได้ถูกกำหนด

^{๓๙} สรุปลงมาจาก ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิดา เริงจิต, สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม, หน้า ๘๗ - ๘๘.

ขึ้นมาใหม่ หลังจากเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ หรือ Millennium Development Goals (MDGs) ได้ครบกำหนดลงในช่วงปี ๒๕๕๘ ซึ่งนำมาสู่การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยกรอบความคิดที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) ของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความเชื่อมโยงกัน ซึ่งจะใช้เป็นทิศทางการพัฒนาตั้งแต่เดือนกันยายน ปี ๒๕๕๘ ถึงเดือนสิงหาคม ๒๕๗๓ ครอบคลุมระยะเวลา ๑๕ ปี โดยประกอบไปด้วย ๑๗ เป้าหมาย

ภายใต้การขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในส่วนของประเทศไทยได้มีการจัดทำระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (กพย.) โดยมีหน้าที่ที่สำคัญ ได้แก่ ๑) การกำหนดนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศให้ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและบูรณาการ ๒) ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงาน ของรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และ ๓) กำกับการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐให้เป็นไปตามนโยบาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ

นอกจากนี้ ยังมีขบวนการในการขับเคลื่อนของเครือข่ายภาคประชาสังคมในการผลักดันให้รัฐบาลมีการจัดทำ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริม และพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ. ๒๕๕๘” โดยระเบียบดังกล่าวมีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริม และพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม (คปส.) เพื่อมาทำหน้าที่สนับสนุนขบวนฯ ทั้งในเรื่องการพัฒนายุทธศาสตร์งานพัฒนาส่งเสริมเครือข่าย การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนฯ เป็นต้น รวมทั้งขบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม ยังมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งเป็นองค์กรมหาชนที่เกิดขึ้นภายใต้ภารกิจสำคัญหนึ่งในการสนับสนุนภาคประชาสังคม ได้มีการจัด “สัมมนาสังเคราะห์ยุทธศาสตร์ การขับเคลื่อนภาคประชาสังคมในอนาคต” เพื่อเป็นการทบทวนการขับเคลื่อนงานที่ผ่านมาของขบวนภาคประชาสังคม นำไปสู่การออกแบบกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนงานของภาคประชาสังคม และมีการจัดตั้ง “อนุกรรมการสนับสนุนภาคประชาสังคม” ภายใต้ พอช. โดยมีการประสานความร่วมมือกับสหภาพยุโรป (EU) ในการจัดทำ “โครงการความร่วมมือ อียู-พอช. หนุนเสริมความเข้มแข็งประชาสังคม” เพื่อจัดเวทีและกระบวนการหนุนเสริมการทำงานของคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นให้เกิดการยกย่องยุทธศาสตร์แนวทาง “สังคมอนาคตประเทศไทย” ที่เป็นข้อเสนอจากภาคประชาสังคมจากทุกภาคี และได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนและพัฒนายุทธศาสตร์ ภาคประชาสังคมในระดับภูมิภาค ๕ ภาค เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางการปรับขบวนเครือข่ายองค์กร ภาคประชาสังคม แสวงหาแนวทางยุทธศาสตร์ร่วม ในการแก้ไขปัญหาสำคัญของแต่ละภูมิภาค

การกำหนดยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม มีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมอนาคต ที่ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน ขจัดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรม เคารพวิถีวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น สู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาชน โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อนขบวนประชาสังคม ดังต่อไปนี้

๑. การจัดทำธรรมนูญภาคประชาชน ให้เป็นธรรมนูญแห่งชีวิตของภาคประชาชน ที่สถาปนาอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองที่ประชาชนต้องการ ตามหลักการประชาธิปไตยจากฐานราก

๒. การจัดทำเป็นข้อเสนอทิศทางการอนาคตของสังคมไทยที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม ในประเด็นต่างๆ เช่น การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง การสร้างระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมและเท่าเทียม การสร้างรัฐสวัสดิการ การสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นต้น

๓. การกำหนดวาระแห่งชาติของขบวนการประชาสังคมในการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย แสดงถึงเจตจำนงและความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนสังคมในประเด็นปัญหาที่สำคัญของประเทศ เช่น การสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก การกระจายอำนาจ การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง การสร้างระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม และเท่าเทียม การสร้างรัฐสวัสดิการ การสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นต้น

๔. การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน (พิมพ์เขียวการพัฒนาภาคประชาชน) และผลักดันสร้างรูปธรรมการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่น

๕. การสร้างตัวตน และอัตลักษณ์ความเป็นเอกภาพของขบวนการประชาสังคม การสร้างคุณค่าใหม่ที่มีคุณภาพใหม่ ที่องค์กรภาคีเครือข่ายต่างๆ ไว้ร่วมกันในนามประชาสังคม ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรเอกชนที่ทำงานด้านสาธารณะประโยชน์ และองค์กรประชาชนอื่นๆ ทำงานร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี และมีพลัง

๖. สร้าง และสถาปนาพลังขบวนการประชาสังคมใหม่ เพื่อให้การขับเคลื่อนทางสังคมมีพลัง และมีอุดมการณ์เป็นเอกภาพ ^{๔๐}

กล่าวโดยสรุป ประชาสังคมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการทางสังคมร่วมกัน หรือการกระทำร่วมกันทางสังคมขององค์กรชุมชน และองค์กรภาคประชาชน โดยองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทหลักในการหนุนเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน ขบวนการเครือข่ายในการจัดการ และแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีการปฏิบัติการทั้งในระดับพื้นที่ และขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

ในประเทศไทย ประชาสังคมได้มีพัฒนาการมาจากตะวันตก ซึ่งได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเคลื่อนไหวทางสังคมจากการขยายตัวของทุน บริโภคนิยม โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ระบบทุนนิยมดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม จึงเกิดการปฏิบัติการร่วมกันของผู้คนที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในชีวิตตนเอง ซึ่งเป็นมิติที่ดำเนินงานควบคู่ไปกับรัฐ และมีมติของการดำเนินงานที่ต่อต้านรัฐ

จากการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในขบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายภาคประชาสังคมของประเทศไทย ได้ผลักดันให้รัฐบาลมีการจัดทำ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริม และพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ. ๒๕๕๘” การ

^{๔๐} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ยุทธศาสตร์สังคมไทยที่ยั่งยืนโดยภาคประชาสังคมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs), มปป. หน้า ๖๙-๗๒. (เอกสารอรรถาธิบาย).

กำหนดยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม มีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมอนาคตที่ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน ขจัดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรม เคารพวิถีวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น สู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาชน โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อนขบวนประชาสังคม ได้แก่ การจัดทำธรรมนูญภาคประชาชน การจัดทำเป็นข้อเสนอทิศทางการพัฒนาของสังคมไทยที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม การกำหนดวาระแห่งชาติของขบวนประชาสังคมในการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน การสร้างตัวตน และอัตลักษณ์ความเป็นเอกภาพของขบวนประชาสังคม การสร้างและสถาปนาพลังขบวนประชาสังคมใหม่ เพื่อให้การขับเคลื่อนทางสังคมมีพลัง และมีอุดมการณ์เป็นเอกภาพ

๒.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ “สนามการเรียนรู้”

สนามการเรียนรู้ เป็นแนวคิดที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning process) และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม (Substantial area) ซึ่งมีการเริ่มต้นที่โฮงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นการยกระดับให้เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำโขง โดยใช้โฮงเฮียนแม่น้ำของเป็นกลไกหลักสำคัญ ที่จะขับเคลื่อนการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา ทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อีกทั้งเป็นกลไกที่ศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขงต่อไปในอนาคต โฮงเฮียนแม่น้ำของมีแนวคิดการจัดการเรียน จัดเป็นรูปแบบ “สนามการเรียนรู้” (Field of learning) โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning process) และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม (Substantial area) ภายใต้ปรัชญา เคารพธรรมชาติ ศรัทธาความเท่าเทียมของมนุษย์ (Respect for nature. Faith in humanity justice)

การดำเนินงาน ได้นำองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น (Eco – Cultural Historical approach) มาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของคนภายในและภายนอกร่วมวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกำหนดแนวทางเลือกนโยบายในการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยมีปรัชญาคือ “เคารพในธรรมชาติ ศรัทธาในความเท่าเทียมของมนุษย์” (Respect for nature. Faith in humanity justice) มีเป้าหมายในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในของชุมชนในลุ่มน้ำโขง เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการทำงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงเป็นสถาบันที่เสริมสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่ายการทำงาน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาคประชาสังคม ในรูปแบบสนามการเรียนรู้ในพื้นที่นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง และ

เพื่อพัฒนาเป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้การทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

แนวคิดการจัดการเรียนรู้ของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง เน้นเรียนรู้ผ่าน “สนามการเรียนรู้” (Field of Learning) โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning Process) และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม (Substantial Area) ภายใต้ปรัชญา เคารพธรรมชาติ ศรัทธาความเท่าเทียมของมนุษย์ (Respect for nature. Faith in humanity justice) โดยการนำองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น (Eco – Cultural Historical Approach) ของคนภายในและภายนอกมาร่วมวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกำหนดแนวทางเลือกนโยบายในการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

เป้าหมายคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในของชุมชนในลุ่มน้ำโขง เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการทำงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงเป็นสถาบันที่เสริมสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่ายการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

พื้นที่ในการเรียนรู้ ของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง เป็นพื้นที่ปฏิบัติการที่ทางเครือข่ายทำงานร่วมกัน และมีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำแบ่งพื้นที่รูปธรรมในการปฏิบัติการตามแนวคิด “นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ” ที่ให้ความสำคัญกับบริบทของระบบนิเวศ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ออกเป็น ๔ พื้นที่ลุ่มน้ำตามระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ประกอบด้วย ๑) พื้นที่ชายฝั่งโขง ๒) พื้นที่ลุ่มน้ำอิง ๓) พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และ ๔) พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว^{๑๑}

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสนามการเรียนรู้ เป็นแนวคิดที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม เริ่มต้นที่โฮงเฮียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นการยกระดับให้เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา โดยใช้โฮงเฮียนแม่น้ำโขงเป็นกลไกหลักสำคัญ ที่จะขับเคลื่อนการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา ทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อีกทั้งเป็นกลไกที่ศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขาต่อไปในอนาคต โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม โดยในลุ่มน้ำอิงมีการนำแนวคิดนี้ไปใช้กันอย่างหลากหลาย ได้แก่ โฮงเฮียนกว๊านพะเยา บ้านสันแกลบคำ อำเภอเมือง โฮงเฮียนแม่น้ำอิงบ้านเวียงลอ ตำบลลอ อำเภอจุน โฮงเฮียนแม่น้ำอิงบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โฮงเฮียนป่าชุ่มน้ำบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล โฮงเฮียนป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ เป็นต้น

^{๑๑} กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, โฮงเฮียนแม่น้ำโขง :สนามการเรียนรู้นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง, (เอกสารอัดสำเนา).

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ^{๔๒} ได้ทำการวิจัยเรื่อง นิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี ในด้านพลวัต การเปลี่ยนแปลง และการปรับตัว จากการศึกษาพบว่าตั้งแต่ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาประเทศฉบับที่ ๑ ที่มีการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ชาวบ้านได้ขายที่ให้แก่วางโรงงานอุตสาหกรรม และเกิดปัญหาขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง จากการที่โรงงานอุตสาหกรรมระบายน้ำเสียลงแม่น้ำ ส่งผลต่อการสูญเสียแหล่งน้ำสาธารณะของชาวบ้าน ชาวนาเริ่มเปลี่ยนแบบแผนการผลิต จากเดิมที่เคยทำนา มาทำสวน ผลไม้ สวนดอกไม้และสวนผัก เนื่องจากมีรายได้ดีกว่าทำนา โดยใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลงในการผลิต นอกจากนี้เกษตรกรได้มีการเลี้ยงหมูในระบบฟาร์มที่มีการเลี้ยงใน ปริมาณที่มาก และเร่งการผลิตโดยใช้อาหาร การเลี้ยงกึ่งกุลาดำ ทำให้เกิดความขัดแย้งในหมู่เกษตรกรด้วยกันเอง เนื่องจากน้ำเสียจากการใช้สารเคมี สถานการณ์ปัญหาดังกล่าว ชุมชนได้มีการปรับตัวบนฐานของทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม โดยอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมถ่ายทอดกันมา และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การที่ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรียังมีสถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นแกนหลักยึดเหนี่ยว เมื่อมีภาวะวิกฤต แกนนำเหล่านี้ได้แปรเปลี่ยนเป็นพลังท้องถิ่นในการเผชิญกับปัญหา โดยนำบทเรียนในอดีต และภูมิปัญญาของชุมชนมาเป็นแนวทางในการจัดการกับปัญหา

สุกัญญา บรรณเภสัช^{๔๓} ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงงานอุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์นม โดยการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่สะอาด ของกรมโรงงานอุตสาหกรรมเป็นการดำเนินอันเป็นการสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลทั้ง ๖ หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักสำนึกรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า โดยหลักธรรมาภิบาลที่จะมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดการนำเทคโนโลยีการผลิตที่สะอาด ไปสู่การปฏิบัติใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมโรงงานอุตสาหกรรม ให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรมคือ หลักสำนึกรับผิดชอบ ด้วยภาครัฐมีแผนนโยบายด้านเทคโนโลยีการผลิตที่สะอาด อันเป็นแผนปฏิบัติงานในการส่งเสริมเทคโนโลยีการผลิตที่สะอาดไปสู่การปฏิบัติใช้ของภาคอุตสาหกรรมและมีกลไกการดำเนินการร่วมกัน อันเป็นการสอดคล้องตามหลักการความมีส่วนร่วมเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมต่างๆที่นำไปสู่ผลสำเร็จของการดำเนินงาน อันจะส่งผลต่อการลดต้นทุนการผลิต การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทำให้อุตสาหกรรมมีประสิทธิภาพในการผลิต และมีความสามารถในการแข่งขัน รวมทั้งเป็นการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นธรรมาภิบาลตามหลักความคุ้มค่า

^{๔๒} เสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ, พลวัตของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี มิติทางนิเวศวัฒนธรรม, รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

^{๔๓} สุกัญญา บรรณเภสัช, การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงงานอุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์นม โดยการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่สะอาด, รายงานการวิจัย. กรมโรงงานอุตสาหกรรม. ๒๕๕๐.

บุญชัย งามวิทย์โรจน์, สมทรง เจริญภัณฑุรณ์ และพงศ์พัฒน์ เสมอคำ “ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและวิเคราะห์ศักยภาพ ชุมชนเพื่อหารูปแบบและแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในลุ่มน้ำอื่นได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาระหัดวิดน้ำ มีประวัติการสร้างและใช้มาแล้วประมาณ ๒๐๐-๒๕๐ ปีแนวคิดมาจากความต้องการ ใช้น้ำเพาะปลูกข้าว ซึ่งมีที่นาอยู่ใกล้ลำน้ำแต่ไม่สามารถนำน้ำขึ้นมาใช้ได้เพราะลำปะทาวมีลักษณะเป็นลำน้ำ แคบๆ มีน้ำลึกและไหลแรง ไม่เหมาะแก่การสร้างฝายดินเนื่องจากง่ายต่อการกัดเซาะ วัสดุที่ใช้ในการ ก่อสร้างระหัดวิดน้ำเป็นไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้จากชายป่ารอบๆพื้นที่ กระจบอกไม้ไผ่นำมาติดไว้ที่ ริมก่งล่อเป็นช่วงๆ กระจบน้ำที่พัดผ่านจะผลักดันให้ก่งล่อหมุน ทำให้กระจบอกไม้ไผ่ตักน้ำขึ้นมาแล้วเทลง บนรางไม้ไผ่ ที่รองรับน้ำต่อกันเป็นทอดๆ เข้าไปสู่ที่นาประมาณ ๑๕ ไร่ต่อหนึ่งระหัดวิดน้ำ เมื่อเปรียบ เทียบกับการใช้เครื่องสูบน้ำ มีต้นทุนในการสูบน้ำประมาณ ๒๕,๐๐๐ บาทต่อปีหรือ ๑,๕๐๐ บาทต่อไร่ แต่ ระหัดวิดน้ำมีต้นทุนในการวิดน้ำประมาณ ๕,๐๐๐ บาทต่อปีหรือคิดเป็นเงิน ๓๓๓ บาทต่อไร่ สำหรับภูมิปัญญาประปาภูเขา ซึ่งมีแหล่งน้ำมาจากน้ำตกตาดโตน มีรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน โดยไม่ต้องสิ้นเปลืองพลังงานเชื้อเพลิงหรือไฟฟ้า สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์ทุกครัวเรือน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่การเกษตรได้อีกด้วย และที่สำคัญ ทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการที่เกี่ยวกับประปาภูเขาของชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน จนหมู่บ้านใกล้เคียงได้มาดูลักษณะและนำไปประยุกต์ใช้แล้ว ข้อค้นพบดังกล่าวนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบทบาทของชุมชนที่มีส่วนร่วมในการ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำและสามารถพึ่งพาตนเองได้หน่วยงานภาครัฐ ควรสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้และผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ๆ ให้ สอดรับกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

กรมทรัพยากรน้ำ “ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (IWRM) ของประเทศและการผลักดันสู่การปฏิบัติ : กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่กลอง” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสานตามองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ๑) การสร้างสภาวะแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้แก่ ด้านนโยบาย ด้านแผนลุ่มน้ำและยุทธศาสตร์ลุ่มน้ำ ด้านความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำและการสนับสนุนด้านต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการใช้น้ำจากภาครัฐที่มีต่อการบริหารจัดการพบว่า กลุ่ม ประชาชนและกลุ่มผู้นำมีความรู้ความ

“ บุญชัย งามวิทย์โรจน์, สมทรง เจริญภัณฑุรณ์ และพงศ์พัฒน์ เสมอคำ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี, รายงานการวิจัย. กรมทรัพยากรน้ำ ๒๕๕๑.

“ กรมทรัพยากรน้ำ, การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (IWRM) ของประเทศและการผลักดันสู่การปฏิบัติ: กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่กลอง, รายงานการวิจัย. ๒๕๕๘.

เข้าใจการจัดการทรัพยากรน้ำในระดับประเทศและระดับลุ่มน้ำอยู่ใน ระดับน้อย ขาดการมีส่วนร่วมในการ กำหนดยุทธศาสตร์จากภาคีที่เกี่ยวข้อง และขาดกลไกการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติ การใช้ กฎระเบียบไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันและไม่นำกฎหมายที่มีอยู่มาใช้อย่างจริงจัง ๒) บทบาทหน้าที่ องค์กรพบว่า ในลุ่มน้ำแม่กลองมีการจัดตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำแม่กลอง เพื่อเป็นกลไกในการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำ แต่การขับเคลื่อนยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์เนื่องจากขาดอำนาจการสนับสนุน และการแต่งตั้ง ผู้แทนยังมีได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ อย่างแท้จริง จึงควรใช้รูปแบบการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งให้คณะกรรมการลุ่มน้ำประสานและเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับนโยบาย จากกระทรวง ทบวง กรม ระดับพื้นที่ ได้แก่ ระดับจังหวัด ระดับ ปฏิบัติ ได้แก่ ท้องถิ่น ตลอดจนการ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในระดับลุ่มน้ำให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ๓) ด้านเครื่องมือการ บริหารจัดการ พบว่า มีปัญหาเรื่องการจัดสรรน้ำจากต้นน้ำเพื่อสอดคล้องกับการใช้น้ำเพื่อนำน้ำจากพื้นที่ กลางน้ำและระบบนิเวศท้ายน้ำ ตลอดจนมีการผันน้ำเพื่อการชลประทานฤดูแล้งของโครงการเจ้าพระยา ผังตะวันตกตอนล่าง และการผันน้ำจากลุ่มน้ำแม่กลองเพื่อผลิตน้ำประปาสำหรับกรุงเทพฯ และ ปริมณฑล ในปี พ.ศ. ควรใช้รูปแบบการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้เป็นสื่อสาธารณะ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในลุ่มน้ำ สามารถเข้าถึงข้อมูลการจัดสรรน้ำจากเขื่อน ตลอดจนการผันน้ำข้ามลุ่มน้ำ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบ ภายในลุ่มน้ำได้ และควรใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อให้เกิดการใช้น้ำอย่างมีคุณค่า โดยการนำรายได้ จากการผันน้ำในลุ่มน้ำมาใช้เป็นกองทุน การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งจะช่วยให้ กลไกคณะกรรมการลุ่มน้ำมีเอกภาพในการบริหารจัดการในระบบลุ่มน้ำ

ส่วนการศึกษาแนวทางและดำเนินการพัฒนาสมรรถนะองค์กรด้านการบริหารจัดการ ทรัพยากร น้ำแบบผสมผสาน ได้นำเสนอแนวทางไว้ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การเตรียมคน/ชุมชน ๒) การศึกษาข้อมูล ระบุปัญหา สาเหตุ ๓) พัฒนากลุ่มเรียนรู้ เพื่อวินิจฉัยทางเลือก ๔) พัฒนากลุ่มกิจกรรม ๕) พัฒนากลุ่ม เครือข่าย และ ๖) เผยแพร่และขยายผล โดยทั้ง ๖ ขั้นตอนจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคี ชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงาน ภาคีรัฐ ภาคเอกชน สื่อและ สถาบันการศึกษา

ไกรสร เพ็ญสกุล ^{๑๖} ได้ทำการศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากร น้ำ : ศึกษากรณีลุ่มน้ำสาขาคลองปะเหลียน จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ลุ่มน้ำสาขาคลองปะเหลียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปาน กลาง ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมในด้านประโยชน์ ที่ประชาชนได้รับจากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอยู่ใน ระดับมากที่สุด รองลงมาเป้นด้านกำหนดแผนงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอยู่ในระดับปาน กลาง แต่ภาพรวมในด้านกำหนดแผนงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำพบว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ หรือปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำในพื้นที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ที่จริงจังและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น มากที่สุด แต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดแผนงานเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวมีระดับการมีส่วนร่วม น้อยที่สุด ข้อเสนอแนะในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้านทรัพยากรน้ำต้องกำหนดทิศทางการประชา

^{๑๖}ไกรสร เพ็ญสกุล, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ : ศึกษากรณีลุ่มน้ำสาขา คลองปะเหลียน จังหวัดตรัง, รายงานการวิจัย, กรมทรัพยากรน้ำ ๒๕๕๑.

สัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบทางสื่อต่างๆ อย่างทั่วถึงแพร่หลายและมากขึ้น เพื่อเป็นการกระตุ้นในเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เข้ามามีส่วนรวมอย่างแท้จริงใน ทุกขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมการแก้ปัญหาและการพัฒนาของภาครัฐ

ศจี กองสุวรรณ ^{๔๗} ได้ทำการศึกษาระบบสิทธิบัตรสิ่งแวดล้อมในการดำเนินโครงการไฟฟ้าพลังงานน้ำกรณีศึกษาเขื่อนดอนสะโฮง แคว้นจำปาสัก ประเทศลาว ผลการศึกษาพบว่าโครงการดังกล่าวขาดองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่สำคัญ ได้แก่ **ด้านหลักนิติรัฐ** กล่าวคือกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ มีความเป็นธรรม เท่าเทียมสามารถปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ ผลการศึกษาพบว่ากฎหมายของประเทศลาวให้อำนาจแก่ประชาชนเพียงแค่ร้องทุกข์ แต่ไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายใดที่ให้อำนาจประชาชนสามารถนำคดีฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่ละเมิดสิทธิของประชาชนได้ จึงไม่สามารถคุ้มครองสิทธิของประชาชนได้ อาจเรียกว่าเป็น “การปกครองโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐ” มากกว่าจะเป็น “การปกครองโดยหลักกฎหมาย” **ความชอบธรรม** คือเหตุผลที่ถูกต้องหรือความชอบด้วยกฎหมาย หรือการปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องในการดำเนินการนโยบายให้บรรลุเป้าหมายหรือประสบความสำเร็จ ถึงแม้ว่ากฎหมายผลกระทบสิ่งแวดล้อมของลาวจะกำหนดให้เจ้าของโครงการบรรเทาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ แต่ตัวอย่างการชดเชยที่สำคัญและชี้ให้เห็นถึงความจริงใจของเจ้าของโครงการคือกรณีเขื่อนไซยะบุรี บุคคลที่ได้รับผลกระทบถูกอพยพโยกย้ายให้ไปอยู่ที่ใหม่จะได้รับการชดเชยเป็นเวลา ๖ เดือน - ๑ ปี โดยผู้อายุ ๑-๑๐ ปี ได้ข้าวสาร ๑๐ กิโลกรัม ต่อคน/เดือน อายุ ๑๑ ปี ขึ้นไป ได้รับข้าวสาร ๒๐ กิโลกรัม ต่อคน/เดือน ชาวบ้านเหล่านี้จะได้รับเงินชดเชยเป็นเงินเพียงครั้งเดียว ๑๕ ดอลลาร์สหรัฐ การชดเชยนี้จะบรรเทาความ ผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่ต้องอพยพย้ายถิ่น การสูญเสียอาชีพ ไร่นา วิถีชีวิต การประมงได้หรือไม่ **ความโปร่งใส** จะทำให้มั่นใจได้ว่าลคโอกาสในการประพฤติมิชอบและผลกระทบในการดำเนินโครงการ นอกจากนี้จำเป็นต้องมีการตรวจสอบโดยภาคประชาสังคมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อยืนยันความโปร่งใส ผลการวิจัยพบว่ามีความเพียรพยายามจากองค์กรประชาสังคมที่ห่วงใยในโครงการส่งจดหมายขอให้เจ้าของโครงการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารและรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการเขื่อนในประเทศลาว แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีการตอบสนองต่อคำร้องขอให้มีการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ รวมทั้งกฎหมายประเทศลาวไม่รองรับหรือคุ้มครองเสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน **ความรับผิดชอบ** การดำเนินนโยบายใดๆ ต้องกระทำโดยมีพันธะความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองกระทำกับสาธารณชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับหน่วยงานนั้น ไม่เพียงแต่ประเทศชาติเจ้าของโครงการเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นข้ามพรมแดนไปยังประเทศอื่นด้วย ดังที่ทราบดีว่าเขื่อนแม่น้ำโขงก่อให้เกิดผลกระทบข้ามพรมแดน แต่เจ้าของโครงการไม่ยุติการดำเนินโครงการ ยังคงก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการก่อสร้างเขื่อนต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง **การมีส่วนร่วม** การมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับระบบธรรมาภิบาล กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจาก

^{๔๗} ศจี กองสุวรรณ, ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในการดำเนินโครงการไฟฟ้าพลังงานน้ำกรณีศึกษาเขื่อนดอนสะโฮง แคว้นจำปาสัก ประเทศลาว, รายงานการวิจัย. ๒๕๕๕.

โครงการพัฒนาได้นำเสนอความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและเป็นการตรวจสอบการดำเนินการให้โปร่งใสและเป็นธรรม

ถึงแม้เจ้าของโครงการจะจัดให้มีเวทีประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็น แต่เมื่อพิจารณาจากกระบวนการทำประชาพิจารณ์ของโครงการบ่งชี้ว่าขาดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน เพราะกลุ่มเปราะบางทางสังคม องค์กรภาคประชาสังคมและสื่ออิสระ ไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการประชาพิจารณ์ นอกจากนี้ประชาชนได้รับข้อมูลแต่ผลกระทบทางบวก เช่น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางพลังงานของประเทศ แต่เจ้าของโครงการละเลยที่จะให้ข้อมูลผลกระทบทางลบอย่างครบถ้วน เช่น การอพยพของปลาในแม่น้ำโขง

จากรายงานวิจัยในข้างต้น จะเห็นได้ว่าเจ้าของโครงการยังไม่ได้ปฏิบัติตามองค์ประกอบพื้นฐานของหลักการธรรมาภิบาล โครงการดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อมอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นเจ้าของโครงการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงทุกโครงการ และทุกประเทศต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินโครงการ เช่น คำนึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งของประชาชนในประเทศและสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนมากกว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว นำหลักการผลิตที่สะอาดมาใช้ ปฏิบัติตามหลักการป้องกันไว้ก่อน เน้นการเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะ สร้างกระบวนการที่ช่วยให้เกิดความยุติธรรมทางด้านสิ่งแวดล้อม และสุขภาพที่ดีของประชาชนด้วยโดยการจัดตั้งกองทุนระหว่างประเทศเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เปิดให้มีการไต่สวนพฤติกรรมของบริษัทข้ามชาติที่ลงทุนธุรกิจแล้วส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกำหนดมาตรการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น

สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ “ บทความวิจัยเรื่อง “ ประชาสังคมกับกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย กรณีศึกษาชุมชนคุ้มห้วย เทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ” เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่องการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับเมืองและแผนป้องกันปัญหาชุมชนแออัดระดับพื้นที่ของชุมชนเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์และมุกดาหาร อันเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยขอนแก่น และการเคหะแห่งชาติ การวิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย หรือคนจนเมือง โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาคมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาในชุมชนได้แก่ ประชาชนยากจน มีปัญหาหนี้สิน ขาดการศึกษา ขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ไม่สามารถเข้าถึงระบบสาธารณสุขปกติกบางส่วน สภาวะแวดล้อมเน่าเสีย และปัญหาด้านสุขภาพของเด็กและผู้สูงอายุ

แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ ประชาคมบางส่วนมีความต้องการในการรวมกลุ่มจัดตั้งกองทุนในลักษณะกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนเช่น ด้านที่อยู่อาศัย ทุนในการประกอบอาชีพ และด้านหนี้สิน แต่อีกบางส่วนไม่พร้อมเนื่องจากประสบความลำบากในการประกอบอาชีพ ต้องการให้หน่วยงาน

“ สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ, “ ประชาสังคมกับกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย กรณีศึกษาชุมชนคุ้มห้วย เทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ” ใน *Civil Society : Movement and Development in Northeast Thailand*, (Khon Kaen : Printing House of Khon Kaen University ๒๐๐๘), หน้า ๓๔๔.

รัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ มาช่วยเหลือในเบื้องต้น ประชาคมที่หลายฝ่ายมีส่วนร่วมในการทำงานครั้งนี้ มีแนวโน้มว่าในระยะยาวจะก่อให้เกิดประชาสังคมในชุมชนอื่นๆ หากเห็นตัวอย่างการแก้ไขปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมได้ ข้อเสนอแนะสำหรับบทบาทของหน่วยงานรัฐ น่าจะอยู่ที่การทำความเข้าใจและยอมรับธรรมชาติหรือบริบทของชุมชน การมีส่วนร่วมวางแผนร่วมกับชุมชนบนพื้นฐานการให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ปฏิบัติ และประเมินผลการทำงานโดยคณะกรรมการชุมชนเอง ความเข้มแข็งของประชาสังคมจะบังเกิดขึ้นและส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติซึ่งจะนำไปสู่วิถีการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

๒.๖ บริบทพื้นที่

การนำเสนอข้อมูลบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูล ๓ ส่วน ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของกลุ่มน้ำอิง ประวัติศาสตร์ นิเวศวัฒนธรรม สถานการณ์ปัญหา และการพัฒนาในลุ่มน้ำอิง รายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มน้ำอิง

ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จากการไหลรวมของลำห้วย ๑๒ สาขาไหลลงสู่หนองเล็งทรายและกว๊านพะเยา ได้แก่ ห้วยแม่ใจ แม่ปืม แม่สุก แม่จั่ว แม่ตุ้ม แม่เหยียน แม่ต้า แม่ต้อม แม่ตุ่น แม่ณาเรือ แม่ใส และห้วยแม่ต้า มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาดอยหลวงหรือดอยดั่ว ทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของอำเภอแม่ใจ และเทือกเขาฝิปันน้ำ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอแม่ใจ และทางทิศใต้ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ไหลผ่านอำเภอเมือง อำเภอภูกามยาว อำเภอดอกคำใต้และอำเภอจุน จังหวัดพะเยา ไหลเข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอป่าแดด อำเภอเทิง อำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ ก่อนไหลบรรจบแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ รวมความยาวประมาณ ๒๖๐ กิโลเมตร

ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพของลุ่มน้ำอิง แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ได้แก่ ลุ่มน้ำอิงตอนบน “ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา” พื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนบนเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วย ๑๒ สาย ที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา เรียกว่า ดอยหลวง คือป่าขุนห้วยหรือป่าต้นน้ำของกว๊านพะเยาได้แก่ ห้วยแม่ใจ ห้วยแม่สุก ห้วยแม่จั่ว ห้วยแม่ตุ้ม ห้วยแม่เหยียน ห้วยแม่ต้า ห้วยแม่ต้อม ห้วยแม่ตุ่น ห้วยแม่ณาเรือ ห้วยแม่ใส และห้วยแม่ต้า ส่วนทางทิศเหนือของกว๊านพะเยา คือดอยดั่วหรือดอยงามเป็นแหล่งทางธรรมชาติ มีทั้งป่าต้นน้ำคือ ดอยหลวงและกว๊านพะเยาเป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ รวมทั้งที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่มบริเวณเทือกเขาดอยหลวง และที่ราบลุ่มรอบ ๆ บริเวณกว๊านพะเยา

ลุ่มน้ำอิงตอนกลางเริ่มจากประตูระบายน้ำกว๊านพะเยาจนถึงอำเภอเทิง ลักษณะภูมิประเทศจะเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ ได้แก่ บริเวณทุ่งดอกคำใต้และทุ่งล่อ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอจุน และอำเภอเชียงคำบางส่วน ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำอิงตอนกลาง ในช่วง

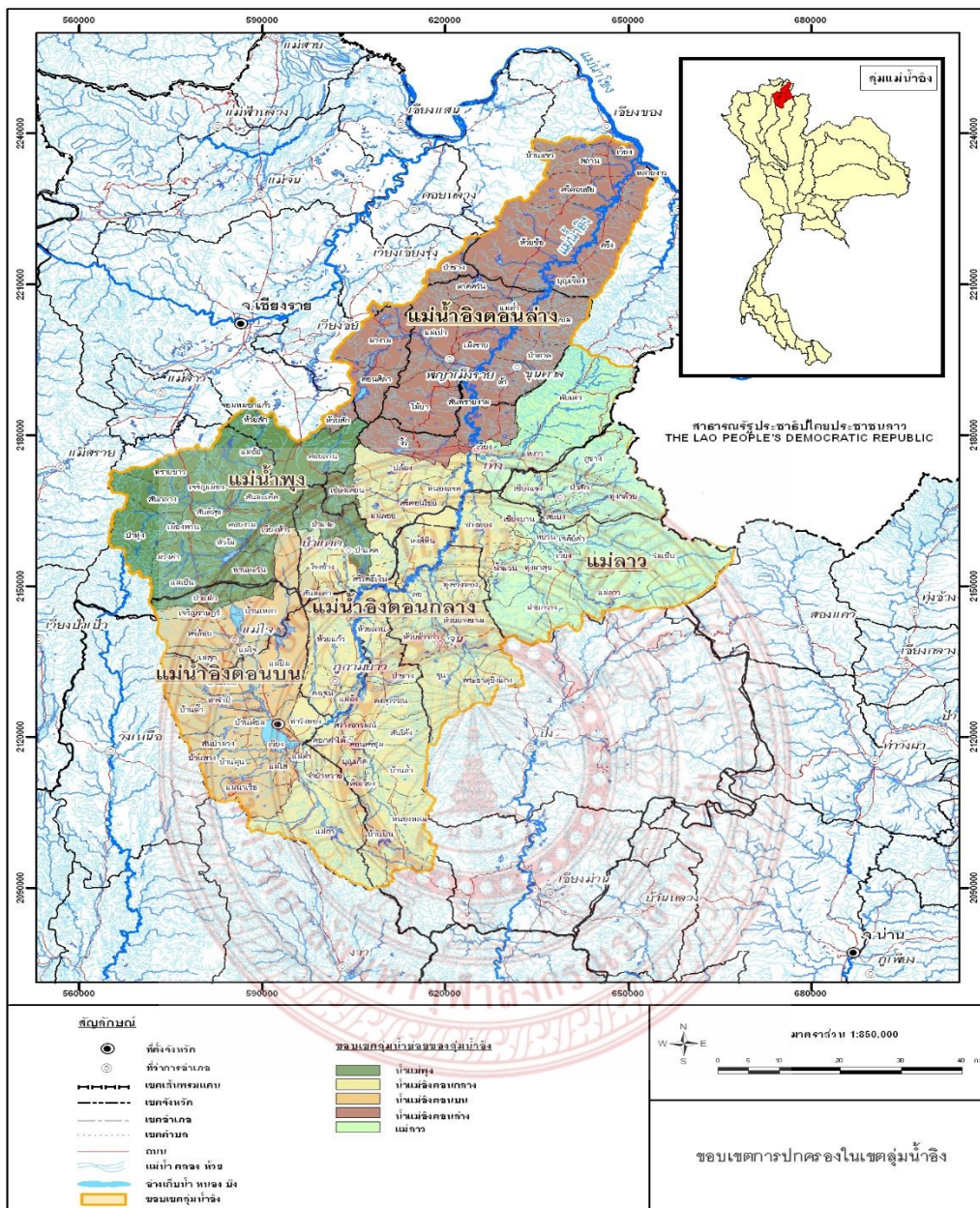
ตอนต้นเขตอำเภอดอกคำใต้และอำเภอภูพานยาว จะแคบและตื้น มีความกว้างประมาณ ๑๒-๑๕ เมตรทำให้มีปริมาณน้ำน้อยคนในชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนกลางมีการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการน้ำโดยมีระบบเหมืองฝายเพื่อนำน้ำเข้าพื้นที่เกษตร แม่น้ำอิงจะเริ่มกว้างและลึก ในเขตอำเภอจุน มีความกว้างประมาณ ๒๐-๒๕ เมตร รวมทั้งมีแม่น้ำสาขาหลายสายที่ไหลลงแม่น้ำอิงได้แก่ น้ำร่องซ่าง น้ำร่องปอ น้ำแม่พุง และน้ำจุน ซึ่งไหลลงมาจากภูเขาที่ขนาบอยู่สองฝั่งลำน้ำอิง และตามแนวลำน้ำอิงจะมีบวก หนอง หลง หลายแห่งเพราะเป็นบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) จะทำให้เกิดแหล่งน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการหาปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ รวมทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำด้วย

ลุ่มน้ำอิงตอนล่างเริ่มตั้งแต่อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย แม่น้ำอิงจะไหลไปลงแม่น้ำโขงที่ “ปากอิง” บ้านปากอิง ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย น้ำอิงตอนปลายมีน้ำสาขาที่สำคัญคือ น้ำร่องแซ่ น้ำลอย น้ำลาว น้ำแม่ตึก เป็นต้น พื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง มีลักษณะทางกายภาพที่สำคัญคือ แม่น้ำอิงจะมีขนาดกว้างประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ เมตร และลึกกว่าตอนกลาง ทำให้มีปริมาณน้ำมาก ในฤดูน้ำหลากจะได้รับน้ำจากแม่น้ำโขงที่หนุนขึ้น ทำให้ปลาจากแม่น้ำโขงขึ้นมาวางไข่ในเขตแม่น้ำอิงตอนปลาย ประกอบกับการมีคั้งน้ำที่คดโค้งของกายภาพแม่น้ำตอนปลาย มีวังปลาและหนองน้ำ ที่น้ำท่วมถึงเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีปริมาณและชนิดของพันธุ์ปลามากกว่าลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ^{๔๔}

ป่าไม้และป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง

สังคมพืชที่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงเป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าไผ่ และป่าดิบแล้ง จากข้อมูลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ๒๕๔๓ พบว่า พื้นที่ป่าไม้ที่ปกคลุมอยู่ในปัจจุบันได้ถูกกำหนดและจำแนกประเภทของพื้นที่ป่าไว้หลายรูปแบบ เนื่องจากระบบการบริหารจัดการที่มีความแตกต่างกันและซับซ้อนในการดำเนินการในอดีต ทำให้มีการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ซ้อนทับกันหลายแห่ง ดังนั้นพื้นที่บริเวณเดียวกันอาจมีหลายสถานภาพ เช่น พื้นที่บริเวณหนึ่งอาจมีสถานภาพเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

^{๔๔} สหทัยา วิเศษ, ลุ่มน้ำอิง, (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

ภาพที่ ๑ แผนที่ลุ่มน้ำอิง

และพื้นที่อุทยานแห่งชาติซ้อนทับกันอยู่ เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่สามารถคิดพื้นที่ป่าจากพื้นที่อนุรักษ์ทั้งหมดรวมกันได้^{๕๐}

ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ได้แก่ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจำนวน ๓๔ แห่ง พื้นที่อุทยานแห่งชาติ ๔ แห่ง พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ๑ แห่ง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๑ แห่ง และมีพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าชุ่มน้ำที่จัดการโดยชุมชน ๑๙ แห่ง นอกจากนี้ ยังมีป่าชุมชนที่มีการจัดการโดยชุมชน และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ป่าชุมชนมีทั้งหมด ๒๖๓ แห่ง โดยรวมมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๗,๐๐๐ ไร่ ๒ งาน ๒๖ ตารางวา คิดเป็นร้อยละ ๐.๓๗ ของพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

ตารางที่ ๑ ทรัพยากรป่าไม้ในลุ่มน้ำอิง

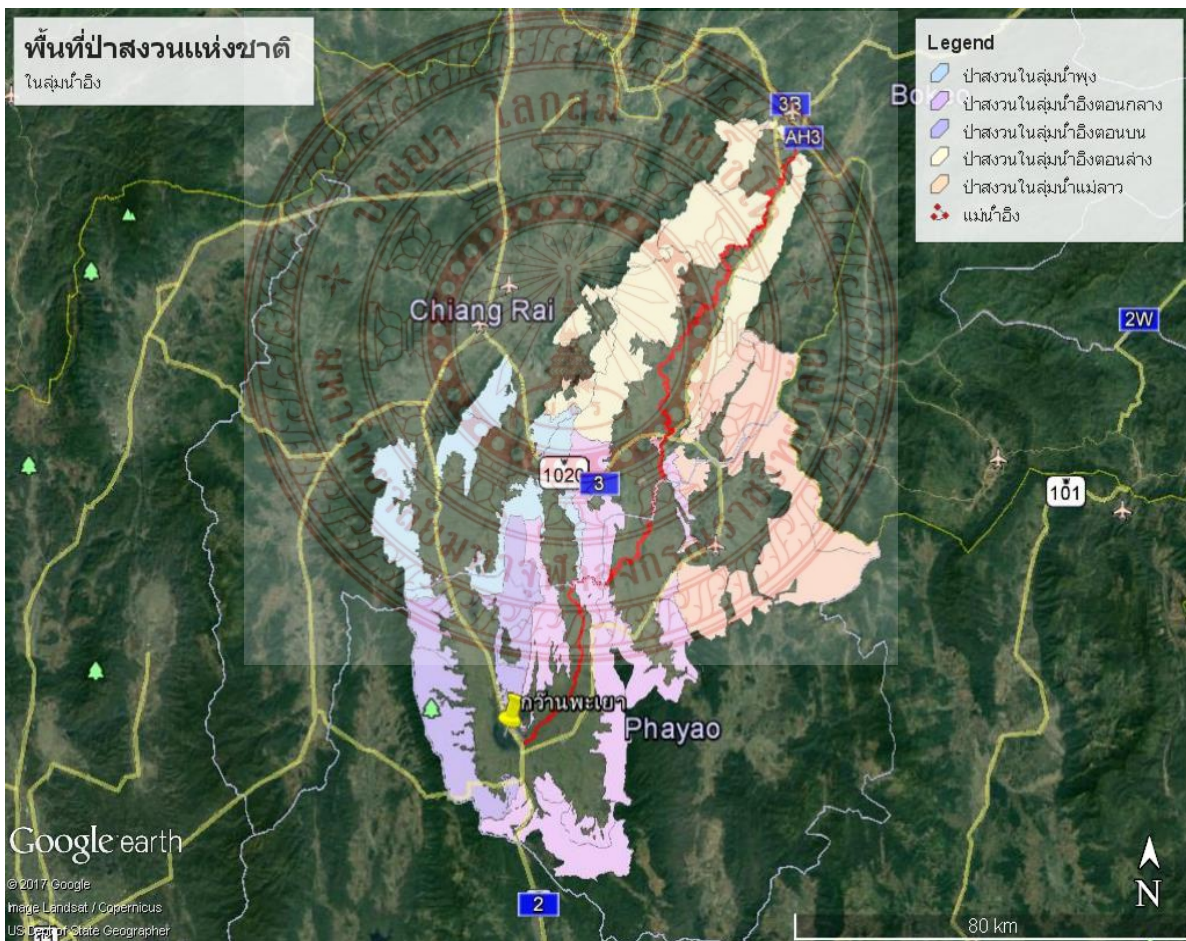
ลำดับ	พื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติ	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในลุ่มน้ำอิง
๑	ป่าน้ำยาวและป่าน้ำสวด	๑๔๗๗๕๐๐	๓๒.๒๖
๒	ป่าแม่งาวฝั่งซ้าย	๒๙๔๐๐๐	๖.๕๒
๓	ป่าขุนวังแปลงที่หนึ่ง	๑๖๔๒๓๔	๓.๕๙
๔	ป่าขุนวังแปลงที่สอง	๑๙๑๕๓๘	๔.๑๘
๕	ป่าแม่ต๋ำ	๑๖๓๖๒๕	๓.๕๗
๖	ป่าห้วยดอกเข็มและป่าแม่อิงฝั่งขวา	๙๘๗๕๐	๒.๑๖
๗	ป่าแม่ร่องซุย	๗๗๖๘๗.๕	๑.๗๐
๘	ป่าห้วยบงและป่าห้วยเคียน	๓๔๗๓๗	๐.๗๖
๘	ป่าแม่จูน	๑๐๔๐๖๒.๕	๒.๒๗
๑๐	ป่าแม่ต๋ำและป่าแม่เนาเรือ	๑๔๘๔๐๗	๓.๒๔
๑๑	ป่าแม่ลาวฝั่งขวา ป่าแม่ส้านและป่าแม่ใจ	๑๗๐๖๒๕	๓.๗๓
๑๒	ป่าแม่โง้งฝั่งขวา	๑๐๐๗๕๐	๒.๒๐
๑๓	ป่าห้วยสักและป่าแม่กกฝั่งขวา	๑๙๑๒๕๐	๔.๑๘
๑๔	ป่าแม่ปืมและป่าแม่พุง	๑๖๙๐๘๗	๓.๖๙
๑๕	ป่าขุนห้วยจั่ว ป่าเชียงเคียน และป่าขุนห้วยโป่ง	๒๙๘๘๒๘	๖.๕๒

^{๕๐} สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน). การดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูล โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล ๒๕ ลุ่มน้ำและแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้งลุ่มน้ำโขง. กรุงเทพฯ. กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

ลำดับ	พื้นที่	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
	ป่าสงวนแห่งชาติ		
๑๖	ป่าแม่อิงฝั่งขวาและป่าแม่งาว	๓๕๔๕๖๓	๗.๗๔
๑๗	ป่าดอยหลวง ป่าน้ำยาวและป่าน้ำซ้อ	๑๓๒๘๑๒	๒.๙๐
๑๘	ป่าน้ำแม่ปืมและป่าดงประคู้	๓๑๐๐๐	๐.๖๘
๑๙	ป่าดอยขม้นและป่าน้ำแห้ง	๑๐๐๐๐	๐.๒๒
๒๐	ป่าดอยปุย	๕๙๙๑๒	๑.๓๑
๒๑	ป่าแม่ลอยไร่ ป่าสักทองและป่าน้ำพุง	๙๓๗๕๐	๒.๐๕
๒๒	ป่าแม่ลาวฝั่งขวา	๑๖๙๔๓๗	๓.๗๐
๒๓	ป่าสบกมฝั่งขวา	๒๖๕๗๒๕	๕.๘๐
๒๔	ป่าห้วยต้นยางและป่าห้วยแม่แก้ว	๕๐๐๐๐	๑.๐๙
๒๕	ป่าแม่ยม	๑๒๙๐๒๐๐	๒๘.๑๗
๒๖	ป่าน้ำแวนและป่าห้วยไคร้	๘๖๒๕๐	๑.๘๘
๒๗	ป่าน้ำหวางฝั่งซ้าย	๑๐๖๒๕๐	๒.๓๒
๒๘	ป่าห้วยป่าแดง ป่าห้วยป่าตาลและป่าห้วยไคร้	๑๓๒๑๐๐	๒.๘๘
๒๙	ป่าดอยม่อนปู่เฒ่าและป่าดอยม่อนหินขาว	๒๗๐๐	๐.๐๖
๓๐	ป่าดอยทาและป่าดอยบ่อส้ม	๒๐๐๐๐	๐.๔๔
๓๑	ป่าน้ำม้าและป่าน้ำช้าง	๕๔๔๕๓	๑.๑๙
๓๒	ป่าน้ำเปือย ป่าน้ำหยวน และป่าน้ำลาว	๓๒๓๑๘๑	๗.๐๖
๓๓	ป่าดอยบ่อส้มและป่าดอยโป่งนก	๒๘๑๒๕	๐.๖๑
๓๔	ป่าแม่ฮ่องป้อ ป่าห้วยแก้ว และป่าแม่อิงฝั่งซ้าย	๗๕๔๕๐	๑.๖๕
	พื้นที่รวม	๖๙๗๐๙๘๙	๑๕๒.๒๑
ลำดับ	พื้นที่	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
	อุทยานแห่งชาติ		
๑	อุทยานแห่งชาติภูซาง	๑๗๖๖๖๗.๖๐	๓.๘๖
๒	อุทยานแห่งชาติดอยภูนาง	๕๓๙๓๒๓.๐๐	๑๑.๗๘
๓	อุทยานแห่งชาติแม่ปืม	๒๑๙๘๓๐.๙๐	๔.๘๐
๔	อุทยานแห่งชาติดอยหลวง	๗๕๓๐๒๘.๕๓	๑๖.๔๔
	พื้นที่รวม	๑๖๘๘๘๕๐.๐๓	๓๖.๘๘

ลำดับ	พื้นที่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
๑	เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ	๑๘๑๐๘.๘๓	๐.๔๐
ลำดับ	พื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
๑	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ	๒๓๖๗๓๙.๔๖	๕.๑๗
ลำดับ	พื้นที่ ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
๑	กว๊านพะเยา	๑๒๐๓๔	๐.๒๖
๒	หนองเล็งทราย	๗๒๕๙	๐.๑๖
๓	บ้านปากอิงใต้ หมู่ ๑๖ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๖๔	๐.๐๐
๔	บ้านทุ่งอ่าง หมู่ ๖ และ หมู่ ๑๕ ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๑๕๕	๐.๐๐
๕	บ้านทุ่งจั่ว หมู่ ๒ ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๕๓๑	๐.๐๑
ลำดับ	พื้นที่ ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง	ขนาดพื้นที่ ไร่	ร้อยละของพื้นที่ ในกลุ่มน้ำอิง
๖	บ้านศรีดอนชัย หมู่ ๑๕ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๓๐๐	๐.๐๑
๗	บ้านศรีดอนชัย หมู่ ๗ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๒๕๐	๐.๐๑
๘	บ้านตองแก้ว หมู่ ๙ ตำบลศรี อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๕๐๐	๐.๐๑
๙	บ้านม่วงชุม หมู่ ๗ ตำบลศรี อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๕๐๐	๐.๐๑
๑๐	บ้านศรี ใต้ หมู่ ๒ ตำบลศรี อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๒๔๒	๐.๐๑
๑๑	บ้านซาววา หมู่ ๓ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๗๐๐	๐.๐๒
๑๒	บ้านบุญเรือง ม.๑ ๒ ๕ ๘ ๑๐ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๓,๗๐๖	๐.๐๘
๑๓	บ้านแดนเมือง หมู่ ๖ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	๓๐๐	๐.๐๑
๑๔	บ้านงามเมือง หมู่ ๑๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย	๑๗๒	๐.๐๐
ลำดับ	พื้นที่	ขนาดพื้นที่	ร้อยละของพื้นที่

	ชุมชนในกลุ่มน้ำอิง	ไร่	ในกลุ่มน้ำอิง
๑๕	บ้านน้ำแพร่ หมู่ ๑๔ ตำบลยางฮอม อำเภอ ขุนตาล จังหวัด เชียงราย	๓๐	๐.๐๐
๑๖	บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ ๓ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัด เชียงราย	๑๓๘	๐.๐๐
๑๗	บ้านป่าบง หมู่ ๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัด เชียงราย	๒๒๙	๐.๐๑
๑๘	บ้านต้า หมู่ ๑๐ ตำบลต้า อำเภอขุนตาล จังหวัด เชียงราย	๕๒๘	๐.๐๑
๑๙	บ้านขวา หมู่ ๓ ตำบลสันทรายงาม อำเภอเทิง จังหวัด เชียงราย	๔๐๐	๐.๐๑
	พื้นที่รวม	๒๘๐๓๘	๐.๖๑

ภาพที่ ๒ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในกลุ่มน้ำอิง

๒.๖.๒ ประวัติศาสตร์ นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำอิง

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่าโยนก ในที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง เป็นถิ่นกำเนิดของพวกญวน อยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย มีที่ราบลุ่มกระจายอยู่ตามหุบเขามิแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านได้แก่ แม่น้ำอิง แม่น้ำกก แม่น้ำลาว ไหลลงสู่แม่น้ำโขง^{๔๑}

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม กล่าวว่าจากตำนานความเป็นมาของแม่น้ำอิงนั้น เริ่มตั้งแต่ช่วงที่ไหลออกจากกว๊านพะเยาตอนปลายสุดของดอยด้วน วกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือผ่านที่ราบลุ่ม ๒ ผืนน้ำที่มีลำห้วยหลายสายจากซอกเขาดอยด้วน เช่น ลำน้ำแม่เหลือง หรือห้วยร่องปอที่ไหลมาจากดอยหม้อ และดอยลัก ล้ำน้ำที่ไหลมาสมทบกับน้ำร่องซำที่ไหลมาจากดอยภูนาง ผ่านบ้านดอกคำใต้มาสมทบกันที่บ้านแม่อิง อันเป็นบริเวณที่พญาจำเมือง พญามังราย และพญาร่วงนั่งอิงกันในพิธีสาบานความเป็นมิตรระหว่างกันแม่น้ำอิงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “แม่น้ำสายตา”

จากบ้านแม่อิง แม่น้ำไหลผ่านที่ราบลุ่มระหว่างดอยด้วนกับดอยแม่ละ และดอยกิวแก้วในเขตอำเภอดอกคำใต้ ขึ้นทางเหนือไปออกช่องเขาอันเป็นรอยต่อระหว่างดอยกิวแก้ว และดอยจิกจ้องเข้าสู่ที่ราบลุ่มของอีกหุบเขาหนึ่งในอำเภอจุน มีลำน้ำจุนไหลมารวม ณ บริเวณที่ตั้งของเวียงลอ อันเป็นเมืองสำคัญรองลงมาจากเมืองพะเยาของกลุ่มน้ำอิง บริเวณที่ราบระหว่างเขาอันเป็นที่ตั้งของเวียงลอ มีความยาวตั้งแต่เขตอำเภอจุนไปจนถึงอำเภอเทิง เป็นที่ตั้งของเมืองเชียงคำ เมืองเทิง ก่อนที่แม่น้ำอิงจะไหลขึ้นไปทางเหนือไปออกแม่น้ำโขงในเขตเมืองเชียงของ อันเป็นเมืองปลายสุดของกลุ่มน้ำอิง

พื้นที่ราบลุ่มและเหมืองฝายเป็นแหล่งที่เกิดบ้านเมือง และชุมชนสมัยล้านนา และสมัยหลังๆลงมา แต่ชุมชนลัวะในวัฒนธรรมหินตั้งนั้น มีอยู่ในหุบเขาของเทือกเขาดอยด้วนที่มีน้ำร่องปอไหลมาจากดอยลัก ล้ำทางเหนือ ตามเนินเขา และกิวเขาของดอยด้วนนี้ พบร่องรอยของเครื่องมือหิน หินกะสลัก และการตัดหิน การทำครกหินหลายแห่ง โดยเฉพาะบริเวณกิวหม้อต่อมซึ่งมีเป็นทางผ่านลำน้ำร่องปอ ผ่านช่องเขาไปตามลำห้วยร่องเอนไปยังบ้านเอน ชุมชนโบราณที่พบเครื่องมือหิน หินกะสลักและพระพุทธรูปหินทราย^{๔๒}

บริเวณลุ่มน้ำอิงจะเริ่มต้นตั้งแต่ตอนใต้ของจังหวัดเชียงราย มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลักมีต้นน้ำอยู่บนเทือกเขาเขตอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ไหลลงมาทางทิศใต้ผ่านที่ราบเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา แล้วไหลลงสู่กว๊านพะเยา (หนองเอี้ยง) ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา รอบๆกว๊านพะเยาเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำเล็ก ๆ หลายสายไหลลงมาสู่พื้นที่เพาะปลูก

ด้านเหนือกับด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกว๊านพะเยาเป็นเนินสูงลาดลงมาจากเทือกเขาเหมาะสำหรับก่อบ้านสร้างเมือง เพราะน้ำท่วมไม่ถึงและเป็นชัยภูมิที่ป้องกันข้าศึกได้ดี จึงพบซากชุมชนและเมืองโบราณหลายแห่ง เช่น เวียงพะเยา เวียงปู่ล้าม เวียงแก้ว เวียงต่อม เป็นต้น ด้านตะวันออกของกว๊านเป็นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา พบซากเวียงลอ อยู่ในเขตอำเภอจุน จังหวัดพะเยา เมืองนี้เป็นเมืองโบราณที่มีแม่น้ำอิงไหลผ่านกลางเมือง มีสถูปก่อด้วยอิฐ และพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยามากมาย

^{๔๑} สุจิตต์ วงษ์เทศ, **จังหวัดพะเยามาจากไหน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๕๗), หน้า ๑๓๓.

^{๔๒} ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **สร้างบ้านแปงเมือง**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๖๐), หน้า ๔๘-๔๙ และ ๕๗.

ต่อจากนั้นแม่น้ำอิงไหลขึ้นไปทางเหนือผ่านอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย บริเวณนี้มีที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ มีเวียงเทิงตั้งอยู่ริมพระธาตุดอยม้อ ทางด้านตะวันตกมีพระธาตุดอยม้อ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ บริเวณนี้มีน้ำแม่อิงและแม่น้ำอีกหลายสาขาที่ไหลมาจากเทือกเขาทางด้านตะวันออกที่กั้นเขตชายแดนไทย-ลาว มีชุมชนโบราณอีกแห่งหนึ่งคือ เวียงเชียงคำ จะอยู่ในหุบเขาเล็ก ๆ ที่มีแม่น้ำลาวเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำอิงไหลผ่าน จากเทือกเขาด้านใต้ไปลงแม่น้ำอิงบริเวณใกล้กับเมืองเทิง

จากอำเภอเทิง แม่น้ำอิงไหลขึ้นไปทางเหนือเป็นที่ราบลุ่มในหุบเขาที่แม่น้ำอิงไหลผ่านลงไปออกแม่น้ำโขงในเขตบ้านปากอิงเหนือบริเวณปากอิงไปตามแม่น้ำโขง ประมาณ ๗ กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของเมืองเชียงของ เป็นชุมชนรูปกลมรี มีคูน้ำและกำแพงดินล้อมรอบ ตั้งอยู่บนเชิงริมแม่น้ำโขง เมืองเชียงของเป็นเมืองปลายสุดของกลุ่มน้ำอิง วัดบางแห่งมีพระพุทธรูปหินทรายแบบเดียวกับพระพุทธรูปสกุลช่างพะเยา^{๕๓}

๒.๖.๓ สถานการณ์ปัญหาและการพัฒนาในกลุ่มน้ำอิง

สถานการณ์ปัญหาและการพัฒนาในกลุ่มน้ำอิง ได้มีการพัฒนาการของการพัฒนาที่สำคัญมาตั้งแต่การสัมปทานทำไม้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจากการก่อสร้างประตูลอยน้ำกั้นแม่น้ำอิงในปีพ.ศ. ๒๔๘๒ การก่อสร้างระบบชลประทาน (ฝายคอนกรีต) การขุดลอกหนองน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เช่น โครงการพัฒนาหนองเล็งทราย อำเภอแม่ใจ โครงการพัฒนาหนองขวาง อำเภอภูพานยาว โครงการขุดลอกกว๊านพะเยา โครงการขุดลอกแม่น้ำอิง เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้สรุปสถานการณ์ปัญหาและการพัฒนาให้มีความเป็นปัจจุบัน รายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) สภาวะภัยแล้ง

ในปีพ.ศ. ๒๕๕๙ ได้เกิดสภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรงในกลุ่มน้ำอิง ส่งผลให้กว๊านพะเยา และแม่น้ำอิงแห้งลง เนื่องจากฝนตกปริมาณน้อย และเกิดฝนทิ้งช่วง ทำให้ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำในจังหวัดพะเยามีปริมาณน้ำน้อย ซึ่งปริมาณน้ำที่วัดได้ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๘ ปริมาณน้ำในกว๊านพะเยา มีความจุเพียง ๔๗.๙๓% ปริมาณน้ำอ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำ มีความจุ ๕๒.๑๔% และปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่ปืม มีความจุ ๑๖.๖๐% ทำให้ในปีนี้ชาวนาและชาวสวนในกลุ่มน้ำอิงขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปรัง ในปีนี้มีจำนวนชาวนาที่ทำนาปรังมีจำนวนน้อยลง หรือบางพื้นที่ไม่สามารถทำนาปรังได้เลย

นอกจากนี้การสร้างเขื่อนน้ำโขงในประเทศจีนยังส่งผลกระทบต่อการขึ้นลงของปริมาณน้ำในแม่น้ำโขง ทำให้ในช่วงสามปีให้หลังมานี้ปริมาณน้ำโขงหนุนเข้ามาในน้ำอิงมีปริมาณน้อย ทำให้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงไม่เกิดน้ำท่วม น้ำไม่หลาก และน้ำไม่ไหลเข้าสู่หนอง ทำให้ปริมาณน้ำในหนองมีน้อย และปลาจากน้ำโขงและน้ำอิง ไม่ว่ายเข้าไปสู่หนอง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากปลาลดลง ปริมาณน้ำในหนองมีน้อยทำให้ไม่สามารถนำไปใช้ทำการเกษตรได้

๒) การแพร่กระจายของสาหร่ายพิษที่กว๊านพะเยา

^{๕๓} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, วังสวนในกลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศกลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนกลุ่มน้ำอิง, (เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๔ .

สืบเนื่องจากสถานการณ์ภัยแล้งทำให้ปริมาณน้ำในกว๊านพะเยามีปริมาณน้อย ทำให้สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินที่มีพิษเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว (toxic cyanobacterial bloom) ซึ่งสาหร่ายนี้จะสร้างพิษที่มีชื่อว่า ไมโครซิสติน (microcystins) โดยพิษจากสาหร่ายนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบประสาททำให้กล้ามเนื้ออ่อนแรง มีฤทธิ์ที่มีผลต่อตับส่งผลให้เกิดมะเร็งตับได้ หากสัมผัสกับน้ำที่มีพิษของสาหร่ายชนิดนี้จะทำให้เกิดอาการแพ้ แสบ คัน ระคายเคือง หากเข้าตาอาจทำให้ตาอักเสบ หากมีการปนเปื้อนเข้าไปในน้ำดื่มในปริมาณมากจะทำอันตรายต่อตับ ก่อให้เกิดเนื้องอก และตับล้มเหลว หรือเป็นมะเร็งได้ สาเหตุของการเกิดสาหร่ายบลูมในกว๊านพะเยามีสาเหตุมาจากปริมาณน้ำน้อยและปริมาณของเสียที่ถูกปล่อยลงในน้ำจำนวนมาก โดยเฉพาะฟอสเฟต ที่เป็นอาหารของสาหร่ายทำให้สาหร่ายเจริญเติบโตและเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว ^{๕๔}

๓) ปัญหาคุณภาพน้ำกว๊านพะเยาและแม่น้ำอิง

จากการตรวจคุณภาพแหล่งน้ำผิวดินโดยสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๒ ลำปาง ปี ๒๕๕๙ พบว่า กว๊านพะเยาและแม่น้ำอิงอยู่ในเกณฑ์ “เสื่อมโทรม” เปรียบเทียบกับมาตรฐานคุณภาพน้ำจัดเป็นแหล่งน้ำประเภทที่ ๔ ได้แก่ แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภทสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคและบริโภคโดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติและผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั่วไปก่อน และเพื่อการอุตสาหกรรม

กว๊านพะเยามีค่าความสกปรกในรูปอินทรีย์สาร (BOD) ร้อยละ ๕๘.๖๒ การปนเปื้อนของแอมโมเนีย (NH_๓) ร้อยละ ๔๑.๓๘ โดยช่วงบริเวณที่ติดกับชุมชนที่หนาแน่นคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมมากเกือบตลอดทั้งปี เนื่องจากปริมาณน้ำในกว๊านพะเยามีน้อย และมีการปล่อยน้ำทิ้งลงสู่แหล่งน้ำโดยไม่ผ่านการบำบัด ส่วนบริเวณอื่นคุณภาพน้ำอยู่ในช่วงเสื่อมโทรมถึงเสื่อมโทรมมาก ซึ่งพบปัญหาในช่วงที่ปริมาณน้ำน้อย ทำให้น้ำไม่หมุนเวียนเกิดการเน่าเสียและการทับถมของซากพืชที่อยู่ในแหล่งน้ำ

แม่น้ำอิงมีค่าความสกปรกในรูปอินทรีย์สาร (BOD) ร้อยละ ๔๐ การปนเปื้อนของแอมโมเนีย (NH_๓) ร้อยละ ๔๐ มีการปนเปื้อนของฟิโคลโคลิฟอร์มแบคทีเรีย (FCB) ร้อยละ ๒๐ โดยเฉพาะบริเวณที่มีปริมาณน้ำน้อยหรือไม่มีน้ำไหลในช่วงฤดูแล้ง และไหลผ่านพื้นที่เกษตรกรรมและเขตชุมชน คุณภาพน้ำอยู่ในช่วงพอใช้ถึงเสื่อมโทรมมาก ^{๕๕}

๔) นโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

จากนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งมั่นพัฒนาพื้นที่บริเวณชายแดนที่เชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอาเซียน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการค้าและการลงทุน ที่สำคัญเพื่อ

^{๕๔} โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, เอกสารประกอบประชุมใหญ่สมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ครั้งที่ ๑/๒๕๕๙ วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ ณ โรงแรมเคเอ็ม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๕๕} สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๒ ลำปาง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, รายงานผลการดำเนินงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพแหล่งน้ำผิวดิน ประจำปี ๒๕๕๙ (ลำปาง พะเยา แพร่ และสุโขทัย), ๒๕๕๙. (เอกสารอัดสำเนา).

เตรียมการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน จึงได้กำหนดให้ตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้นรวมทั้งหมด ๑๐ พื้นที่ ได้แก่ ตาก สระแก้ว ตราด มุกดาหาร สงขลา เชียงราย หนองคาย กาญจนบุรี และนราธิวาส โดยรัฐบาลมีมาตรการสนับสนุนและส่งเสริมด้านต่างๆ ทำการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การใช้สิทธิประโยชน์ ทั้งในรูปแบบภาษีและไม่ใช่ภาษี ตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ และมาตรการอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ นอกจากนี้ นักลงทุนจะได้รับสิทธิประโยชน์จากแรงงานต่างด้าวที่สามารถเข้ามาทำงานในโครงการได้ นอกจากนี้รัฐบาลยังมีนโยบายและมาตรการสนับสนุน การจัดหาพื้นที่ให้เข้าในการลงทุนประกอบการ

ธุรกิจที่เหมาะสมกับการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ได้แก่ ๑) อุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานจำนวนมาก ๒) อุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งพาวัตถุดิบจากประเทศเพื่อนบ้าน ๓) ธุรกิจการค้าชายแดนที่ต้องตั้งคลังสินค้า และศูนย์กระจายสินค้าส่งต่อไปจำหน่ายประเทศเพื่อนบ้าน ๔) ธุรกิจสนับสนุนการท่องเที่ยวและบริการที่หลากหลายเพื่อรองรับ การขยายตัวชุมชนในบริเวณเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

จังหวัดเชียงราย คือ ๑ ใน ๑๐ พื้นที่ประกาศกำหนดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๒ มีคำสั่งประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๘ ครอบคลุมพื้นที่ ๒๑ ตำบล ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ ซึ่งตามประกาศดังกล่าวในส่วนของอำเภอเชียงของครอบคลุมพื้นที่ ๗ ตำบล ได้แก่ ตำบลศรีภูมิ ตำบลเวียง ตำบลศรีดอนชัย ตำบลสถาน และห้วยซ้อ ด้วยศักยภาพพื้นที่ของอำเภอเชียงของ ตามบทบาทของพื้นที่ ประตูการค้าสู่จีนตะวันออก เส้นทางท่องเที่ยวหลวงพระบาง พื้นที่เชียงของจึงถูกวางเรื่องการค้าการท่องเที่ยว ศูนย์ขนส่งต่อเนื่อง พื้นที่ศูนย์โลจิสติกส์ พาณิชยกรรม เป็นต้น ซึ่งจากการวางแผนจะมีกลุ่มกิจการเป้าหมายที่สามารถลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงราย ได้แก่ ๑) อุตสาหกรรมเกษตร ประมง และกิจการที่เกี่ยวข้อง ๒) กิจการสนับสนุนการท่องเที่ยว ๓) กิจการโลจิสติกส์ ๔) นิคมหรือเขตอุตสาหกรรม ๕) การผลิตยา ๖) การผลิตเครื่องมือแพทย์ ๗) อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง ๘) การผลิตเครื่องเรือน ๙) อุตสาหกรรมอัญมณี และเครื่องประดับ และ ๑๐) การผลิตพลาสติก

ธุรกิจที่จะลงทุนในพื้นที่ สิ่งที่สำคัญอันดับแรก คือการจัดหาที่ดินในการรองรับกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้นภายใต้นโยบายดังกล่าว ซึ่งรัฐบาลได้มีแผนการจัดการโดยมอบหมายให้กรมธนารักษ์จัดให้หน่วยงานของรัฐใช้ประโยชน์ หรือจัดให้มีการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย หน่วยงานอื่นของรัฐหรือเอกชนเช่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่พัฒนา ตามระยะเวลา หลักเกณฑ์วิธีการเงื่อนไขและอัตราค่าเช่าคณะกรรมการกำหนด จากการพิจารณาในพื้นที่อำเภอเชียงของ ได้มีการเสนอที่ดินพื้นที่ชุ่มน้ำ ริมแม่น้ำอิงที่จะรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจเชียงของ คือ พื้นที่สาธารณะตำบลบุญเรือง และตำบลสถาน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ถูกประกาศให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๒ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งภูมิศาสตร์ที่มีความได้เปรียบจากระบบคมนาคมขนส่ง เครือข่าย Logistic เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งทางบก ทางน้ำ ทำให้มีแผนยุทธศาสตร์ของเชียงของ เป็น “เชียงของ Logistic Hub” เมืองโลจิสติกส์ และบริการการขนส่ง และมีแนวโน้มในการพัฒนาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ทำให้ทาง

จังหวัดเชียงรายได้จัดหาพื้นที่ในการสร้างเขตนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งพื้นที่เป้าหมายเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์^{๕๖}

พื้นที่สาธารณะประโยชน์ในกลุ่มน้ำอิง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำที่ชาวบ้านอนุรักษ์และมีการใช้ประโยชน์ โดยป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรืองถูกประกาศให้เป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐเตรียมเข้ามาพัฒนา แบ่งเป็นสองส่วน คือ นิคมอุตสาหกรรมประมาณ ๑,๘๐๐ ไร่ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ประมาณ ๑,๒๐๐ ไร่ ซึ่งจะส่งผลให้ป่าผืนใหญ่ที่สุดในกลุ่มน้ำอิง (๓,๐๒๑ ไร่) จะต้องถูกเพิกถอนจากสถานะพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ตามกระทรวงมหาดไทยประกาศไว้ในปี ๒๕๑๐ ซึ่งพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรืองเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า พื้นที่พบต้นไม้ทุกชั้นความโต โดยมีความหนาแน่น ๑๒๒ ต้นต่อไร่ มีศักยภาพในการดูดซับคาร์บอนได้มากกว่า ๒๖ ต้นต่อไร่ พบสัตว์ป่าที่สำคัญได้แก่ เสือปลา ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์ที่ขึ้นบัญชีแดงของสหภาพ (IUCN red lists) นาก และชะมดแผงหางปล้อง เป็นต้น นอกจากนี้ป่าชุ่มน้ำเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษามานานหลายชั่วอายุคน จนปัจจุบันชุมชนร่วมกันจัดการในรูปแบบป่าชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการ มีกฎระเบียบในการดูแลรักษา เมื่อป่าชุ่มน้ำบุญเรืองถูกประกาศเป็นพื้นที่เป้าหมายชาวบ้านพยายามปกป้องและเรียกร้องสิทธิในการดูแลรักษาป่า ปัจจุบันทางจังหวัดได้เปลี่ยนเป้าหมายพื้นที่จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม เป็นบริเวณบ้านทุ่งอ่าง และบ้านทุ่งจั่ว ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ พื้นที่ ๕๐๐ ไร่

๕) นโยบายและแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

มีเป้าประสงค์ ๑ จัดหาน้ำสะอาดเพื่ออุปโภคบริโภคให้แก่ชุมชนครอบคลุมทุกหมู่บ้านและชุมชนเมือง รวมทั้งในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ซึ่งแผนการจัดหาน้ำให้พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษได้กำหนดไว้ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การสร้างความมั่นคงของน้ำภาคการผลิต(เกษตรและอุตสาหกรรม) โดยแบ่งเป้าหมายเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว โดยเริ่มตั้งแต่ ปี ๒๕๕๘ ถึง ปี ๒๕๖๙ ตามลำดับ ตามแผนการจัดหาน้ำของเขตเศรษฐกิจพิเศษและนิคมอุตสาหกรรมที่พัฒนาใหม่ ระยะสั้น ศึกษาเตรียมความพร้อมเพื่อจัดหาน้ำรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๑ (๕ จังหวัด) ระยะกลาง ดำเนินการจัดหาน้ำตามผลการศึกษาในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๑ (๕ จังหวัด) และดำเนินการศึกษาเตรียมความพร้อมเพื่อจัดหาน้ำรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๒ (๕ จังหวัด) ระยะยาวจัดหาแหล่งน้ำรองรับนิคมอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นใหม่

๖) นโยบายโครงข่ายทางถนนสนับสนุนสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ ๔

หลังการเปิดใช้งานอย่างเป็นทางการของสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ ๔ กรมทางหลวงและกรมทางหลวงชนบทได้วางแผนขยายถนนเพื่อเชื่อมและรองรับการขนส่งทางถนนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย และจังหวัดใกล้เคียงอีกหลายเส้นทาง เช่น ทางหลวง ๑๐๒๐ เชียงราย-เชียงของ ทางหลวง ๑๐๒๑ดอก

^{๕๖} สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, คู่มือการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา).

คำใต้-เทิง ถนนสาย ๑๑๕๒ เชียงราย-เชียงใหม่ และสายแยกทางหลวง ๑๐๒๐บ้านกิวแก้ว –อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย – อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เพื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัย ประกอบด้วย

(๑) มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ได้ขอตั้งสถาบันอุดมศึกษารูปแบบวิทยาเขต วิทยาลัยธุรกิจเขตรานานาชาติ แม่โจ้-เชียงใหม่ จัดการศึกษาระดับนานาชาติเพื่อรองรับประชาคมอาเซียน สร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในประเทศลุ่มน้ำโขงและจีนตอนใต้ และสนับสนุนการการพัฒนาบุคลากรการค้า การท่องเที่ยว เพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยขอใช้พื้นที่สาธารณะตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จำนวน ๑,๒๖๖ ไร่

(๒) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เดินหน้าโครงการก่อสร้างศูนย์ศึกษานานาชาติ บนพื้นที่ ๓๐๐ ไร่ เป็นแห่งแรกของประเทศที่อำเภอเชียงของ รองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ต้องการดิงนักศึกษา ๖ ประเทศลุ่มน้ำโขง ล่าสุดได้ขอใช้พื้นที่เตรียมจัดสร้างมหาวิทยาลัยที่บ้านหลวง หมู่ ๔ ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พื้นที่ ๓๐๐ ไร่ โดยอยู่ในขั้นตอนสำรวจและขออนุญาตใช้สถานที่กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าชุมชน

(๓) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โครงการจัดตั้งสาขาวิทยาเขต ในพื้นที่บ้านทุ่งอ่าง และบ้านทุ่งจิว ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๔) นโยบายส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ : การเช่าที่ปลูกกล้วยหอมของนายทุนชาวจีน

กลุ่มทุนจากประเทศจีนได้เข้ามาลงทุนในแขวงบ่อแก้ว สปป. ลาว ตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ เพื่อปลูกกล้วยหอมโดยเช่าที่ดินจากชาวบ้านปลูกกล้วยหอมเพื่อส่งกลับไปขายที่ประเทศจีน แต่อย่างไรก็ตามการปลูกกล้วยหอมของจีนนั้นได้ใช้ปุ๋ยและสารเคมีมากเกินไปทำให้สารเคมีได้รั่วไหลลงสู่แม่น้ำ ทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากสารเคมี ทางกรมเมืองห้วยทรายจึงได้ออกกฎหมายห้ามปลูกกล้วยหอม ทำให้กลุ่มทุนจีนได้เคลื่อนย้ายไปยังแขวงอุดมไซ และเข้ามาในพื้นที่ประเทศไทยบริเวณอำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ซึ่งขณะนี้ได้มีการเช่าพื้นที่เพื่อทำการปลูกกล้วยหอมจากจีน^{๕๗}

ปี ๒๕๕๘ มีการเข้ามาลงทุนปลูกและทำการค้ากล้วยหอมของกลุ่มทุนจีนในพื้นที่ อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีพื้นที่รวมประมาณ ๒,๗๕๐ ไร่ โดยเป็นการปลูกกล้วยหอมเขียวเชิงเดี่ยว ในพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อส่งออก โดยบริษัทหงต้า อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย จำกัด (Hongtar International Thailand) เป็นบริษัทเอกชนชาวจีน จดทะเบียนเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ สำนักงานตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ทำธุรกิจประเภทประกอบกิจการค้า ผัก และผลไม้ และร้านขายปลีกผักและผลไม้ มีชื่อผู้ดำเนินการ ๓ ราย ประกอบด้วยคนไทย ๒ ราย และชาวจีน ๑ ราย โดยมีผู้จัดการ และหัวหน้าคนงานเป็นคนไทย

^{๕๗} เอกสารประกอบการจัดงานมหกรรมแม่น้ำอิง (Ing Forum) เวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง โดยสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและเครือข่าย, วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. หน้า ๑๔-๑๗. (เอกสารอึดสำเนา).

วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๙ ห้างหุ้นส่วนพญาเม็งรายการเกษตร จำกัด ประกอบกิจการปลูกกล้วย มะละกอ ที่อยู่ ๖๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลเม็งราย อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย เข้ารับช่วงต่อจากบริษัท หงต้าอินเตอร์เนชั่นแนลประเทศไทยจำกัดที่แจ้งเลิกกิจการ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ โดยมีบริษัทชิน เชียงอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด จดทะเบียนเมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๙ เป็นผู้ส่งออกไปเมืองฉงชิ่ง ประเทศจีน นอกจากนี้พื้นที่สวนกล้วยในอำเภอพญาเม็งราย จำนวน ๒,๗๕๐ ไร่ แล้ว ปัจจุบันมีการขยาย พื้นที่ไปยังพื้นที่ริมแม่น้ำอิง ในอำเภอจุน และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยมีเป้าหมายการปลูกกล้วย หอมเขียว อีก ๒,๐๐๐ ไร่

ข้อกังวลของชาวบ้านลุ่มน้ำอิง คือ ๑) การแย่งใช้น้ำแม่น้ำอิงในการปลูกกล้วยหอมเขียว ซึ่ง ๑ ตันใช้น้ำ ๑๗-๒๐ ลิตรต่อวัน ในพื้นที่ ๒,๗๕๐ ไร่ จะมีการปลูกกล้วยหอมเขียว ประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ ตัน จะมีความต้องการใช้น้ำสูงถึง ๖-๘ ล้านลูกบาศก์เมตร ต่อปี นอกจากนั้นการใช้น้ำเพื่อแ่ซสารเคมีในการ บรรจุกัญธิ์ โดยผลผลิต ๑ ตันจะใช้น้ำ ๑๐๐ เท่า ที่สำคัญปัจจุบันยังไม่มีมาตรการ และหน่วยงานใดๆ เข้าไปควบคุมการใช้น้ำโดยตรงจากการสูบจากแม่น้ำอิง และน้ำใต้ดินจากการขุดเจาะบ่อบาดาล จึงเป็น การใช้น้ำอย่างมหาศาลจากแม่น้ำอิงซึ่งเป็นการใช้น้ำ สิทธิเกินส่วน ตามที่ควรจะมีสิทธิการใช้น้ำของ เกษตรกรชาวบ้านทั่วไปในลุ่มน้ำอิง ๒) การใช้สารเคมีในสวนกล้วย การผลิตกล้วยดังกล่าวต้องใช้สารเคมี กำจัดศัตรูพืชในปริมาณมาก ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพของดินและน้ำในพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้ง ผลกระทบที่มีต่อเกษตรกรหรือแรงงานที่เกี่ยวข้องกับการปลูกและการใช้สารเคมีหลังการเก็บเกี่ยวก่อน ส่งออกไปยังต่างประเทศ อย่างไรก็ตามพบว่า ในปี ๒๕๕๙ กลุ่มทุนจีนได้ขยายพื้นที่ปลูกเข้ามาในลุ่มน้ำอิง ตอนกลางบริเวณบ้านปางมดแดง ตำบลอ่าทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เริ่มจาก ๑๐๐ ไร่ ซึ่งคาด ว่าจะเพิ่มขึ้น ๑,๐๐๐ ไร่ นั้น ได้ทำให้ชาวบ้านปางมดแดงเกิดข้อกังวลใจต่อปัญหาการแย่งชิงน้ำในแม่น้ำอิง เช่นกัน

๙) โครงการก่อสร้างประตुरบายน้ำ บ้านแก่นเจริญ ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย

โครงการดังกล่าว ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๒๐ บ้านแก่นเจริญ ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย เป็นการก่อสร้างประตुरบายน้ำกั้นลำน้ำอิง โดยก่อสร้างบนช่องลัดน้ำก่อนแล้วจึงขุดช่องลัด น้ำเชื่อมกับลำน้ำอิงประตुरบายน้ำประกอบไปด้วยบานระบายโค้งจำนวน ๕ บานแต่ละบานกว้าง ๑๒.๕ เมตร สูง ๖ เมตร เก็บกักน้ำได้เป็นระยะทาง ๓๘.๓ กิโลเมตร ความจุเก็บกักน้ำทั้งหมด ๘.๓๖ ล้าน ลูกบาศก์เมตร ส่งน้ำให้พื้นที่ชลประทานของสถานีสูบน้ำปัจจุบัน ๖ สถานี คือ สถานีสูบน้ำบ้านน้ำแพร่ บ้านสันตติตอง บ้านซ้อ บ้านบุญเรือง ๓ บ้านบุญเรือง ๒ บ้านบุญเรือง ๔ และสถานีสูบน้ำที่จะก่อสร้าง ใหม่อีก ๔ สถานี คือ บ้านแม่ต๋า บ้านทุ่งศรีเกิด บ้านต้นปล้องและบ้านชาววา

การก่อสร้างประตुरบายน้ำล้นแก่นเจริญ ไม่กระทบกับพื้นที่ทำกินของราษฎรบริเวณหัวงาน ปตร.แต่จะกระทบกับพื้นที่สาธารณะของชุมชน (ป่าชุมชน) ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ ๒๕๒ ไร่ นอกจากนี้ อาจมีพื้นที่ทำกินของราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างคันกั้นน้ำริมสองฝั่งของลำน้ำอิงในบางช่วงที่ ระดับตลิ่งลำน้ำต่ำเพื่อเก็บกักน้ำ คิดเป็นระยะทางประมาณ ๔๐.๑๓ กิโลเมตร ในส่วนของการพัฒนาน

ระบบชลประทานใหม่จะทำให้มีการสูญเสียพื้นที่ทำกินของราษฎรที่จะนำมาสร้างสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า การวางท่อส่งน้ำ บ่อพักน้ำ และคลองส่งน้ำตาดคอนกรีต โดยราษฎรจะร่วมกันอุทิศที่ดินเพื่อการก่อสร้างระบบชลประทานดังกล่าว

พื้นที่โครงการนี้จะตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำในเขตตำบลห้วยซ้อติดกับแม่น้ำอิง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าว สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเชียงราย (ส.ป.ก) ได้ทำหนังสือรับรองและกันพื้นที่บริเวณดังกล่าวเพื่อการอนุรักษ์ไว้เป็นสาธารณประโยชน์แล้ว ตามหนังสือที่ราษฎรบ้านชาววา หมู่ ๓ ตำบลบุญเรือง อำเภอ เชียงของ จังหวัดเชียงราย ได้ยื่นไปขออนุรักษ์ที่ดินป่าสาธารณะประโยชน์ป่าดอยหลวงป่าน้ำยาวและป่าน้ำซ้อ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๓๗^{๕๕}

๑๐) โครงการเพื่อความมั่นคง พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ ในพื้นที่วนอุทยานพญาพิภักดิ์ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

เนื่องด้วยดอยพญาพิภักดิ์ เขตวนอุทยานพญาพิภักดิ์ เนื้อที่ ๓,๗๕๐ ไร่ เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อปี ๒๕๐๓ เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ มีผู้เข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ต่อสู้กับรัฐบาล โดย พคท.ตั้งกองกำลังที่บ้านราษฎร์ภักดิ์ (ห้วยเซ่งเม้ง) เรียกว่าเขตงานที่ ๘ ดอยยาว ดอยผาหม่น ทหารไทยได้ตั้งฐานที่มั่นชื่อ ค่ายเมงกาโต ซึ่งมาจากชื่อหน่วยต่างๆ ที่ไปร่วมกันปฏิบัติการในพื้นที่ คือ ค่ายเม็งรายมหาราช จ.เชียงราย ค่ายกาวิละ จ.เชียงใหม่ และค่ายสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) จ.ลำปาง วันที่ ๘ พ.ค. ๒๕๑๐ ถือเป็นวันปีนแตกที่มีการยิงต่อสู้กัน จากนั้นก็มีการสู้รบกันยาวนาน ๔ ปี ๙ เดือน เป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ต่อมาในปี ๒๕๒๑ รัฐบาลไทยมีนโยบายด้านการเมืองนำการทหาร ตามคำสั่งที่ ๖๖/๒๕๒๓ ทำให้ผู้มีความแตกแยกทางความคิดเข้าร่วมพัฒนาชาติไทย

เมื่อวันที่ ๒๗ ก.พ. ๒๕๒๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชาทินัดดามาตุ ทรงเยี่ยมทหารและราษฎร ณ บ้านพญาพิภักดิ์ รวมทั้งประทับรอยพระบาทลงบนแผ่นปูนพลาสติก เพื่อเป็นมิ่งขวัญแก่ทหารหาญและราษฎร หลังจากนั้นเหตุการณ์การต่อสู้ได้ยุติและสงบลงจนถึงวันนี้

จากความสำเร็จทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว พร้อมทั้งทางฝ่ายปกครองของอำเภอขุนตาล ได้พบว่ามีกรอพยพเข้าไปของกลุ่มคนเข้าไปแผ้วถางและกันพื้นที่รวมทั้งสร้างบ้านพักกลางเขตป่าดังกล่าว ดังนั้น พล.ท.สาธิต พิธีรัตน์ แม่ทัพภาคที่ ๓ จึงมีดำริจะปรับปรุงทัศนียภาพวนอุทยานพญาพิภักดิ์มีความสวยงามและสมพระเกียรติ รวมทั้งเพื่อเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าของวีรบุรุษทหารไทยที่เสียสละเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชนชาวไทย รวมทั้งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

^{๕๕} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น, (เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๐), หน้า ๗๑-๗๗.

ประวัติศาสตร์ และคุ้มครองพื้นที่ป่าไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย ซึ่งได้อนุมัติให้ดำเนินโครงการ และส่งหนังสือถึงกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ในฐานะดูแลพื้นที่เพื่อพิจารณาอนุมัติด้วยแล้ว โดยมีหน่วยงานหลัก คือ กองพลทหารราบที่ ๗ ในพื้นที่ จ.เชียงราย มีหน่วยขึ้นตรง คือ ร.๑๗ พัน.๓ ในพระองค์ ฯ จังหวัดทหารบกเชียงราย ฝ่ายปกครอง องค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๕ (เชียงราย) ตลอดจนทุกภาคส่วนเป็นหน่วยงานสนับสนุน

ระยะเวลาดำเนินการแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะเร่งด่วน ๑ ปี คือ ปี ๒๕๕๘ ระยะกลาง ๒ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๕๙-๒๕๖๐ และระยะยาวประมาณ ๓ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๓ โดยจะมีการสร้างอาคารและสถานที่ประดิษฐานรอยพระบาท สร้างฐานทหารจำลอง รวบรวมอาวุธยุทธโปกรณ์ที่เคยอยู่ช่วงประวัติศาสตร์ สร้างอาคารนำเสนอเรื่องราวโดยมัลติมีเดีย ปรับปรุงภูมิทัศน์ ปลูกป่า สร้างฝาย สร้างจุดกางเต็นท์ จุดจอดรถ ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ระบบน้ำ ซึ่งในการดำเนินการทางแม่ทัพภาคที่ ๓ ให้ดูตัวอย่างของหอฝิ่น หอบันดาลใจที่ดอยตุงเป็นต้นแบบด้วย พื้นที่ดอยพญาพิภักดิ์ถือว่าอยู่ในโซนเดียวกับภูชี้ฟ้า ผาตั้ง แต่เป็นพื้นที่มีเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ครบถ้วน ถือว่ามีศักยภาพ และมีความเหมาะสมในการส่งเสริมตามโครงการดังกล่าว ซึ่งการพัฒนาจะทำให้ประชาชนรู้ถึงคุณค่าของประวัติศาสตร์ พระบารมี ความเสียสละของทหารหาญ และประชาชนในอดีต รวมทั้งจะทำให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าด้วย^{๕๙}

๑๑) นโยบายขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ

รัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีได้แถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๗ ได้กล่าวถึงนโยบาย ข้อ ๙ การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากรและการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ในปัจจุบันมีการบุกรุกที่ดินของรัฐและตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพที่เคยอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า พันธุ์พืช และแร่ธาตุ ถูกทำลายหรือนำไปใช้ประโยชน์ทางพาณิชย์โดยไม่ชอบด้วย กฎหมายเป็นอันมากทั้งปัญหาภาวะมลพิษ โดยเฉพาะขยะประเภทต่างๆ ก็รุนแรงยิ่งขึ้น รัฐบาลจึงมีนโยบายจะรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ที่จัดทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ โดยนำมาเป็นแนวทางในการจัดทำยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ โดยให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ จัดทำแนวเขตแผนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นโยบายรัฐบาลข้อที่ ๙ การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างสมดุล ระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ๙.๑ ในระยะเฉพาะหน้า เร่งปกป้องและฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า โดยให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ จัดทำแนวเขต

^{๕๙} ผู้จัดการออนไลน์ “มท.๓ ส่งพัฒนา “ดอยพญาพิภักดิ์” ชูพระบารมีปกเกล้าฯ เขตงาน ๘” วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/Local/viewnews.aspx?NewsID=9580000019570>. เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ที่ดิน ของรัฐให้ชัดเจน เร่งรัดกระบวนการพิสูจน์สิทธิการถือครองที่ดินในเขตที่ดินของรัฐโดยนำระบบสารสนเทศมาใช้เพื่อการบริหารจัดการ ปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยและสร้างบรรทัดฐาน ในการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าต้นน้ำและพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความสำคัญเชิงนิเวศ กำหนดพื้นที่แนวกันชนและที่ราบเชิงเขาให้เป็นพื้นที่ ยุทธศาสตร์การปลูกป่าเพื่อป้องกันภัยพิบัติและป้องกันการบุกรุกป่า ขยายป่าชุมชน และ ส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในพื้นที่เอกชน เพื่อลดแรงกดดันในการตัดไม้จากป่าธรรมชาติ รวมทั้งผลักดันแนวทางการประเมินมูลค่าทาง เศรษฐศาสตร์ของระบบนิเวศและ การสร้างรายได้จากการอนุรักษ์ เช่น โครงการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าระบบนิเวศ โครงการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เป็นต้น^{๖๐}

ในส่วนของกลุ่มน้ำอิง ได้มีการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่ ๑) การขยายเขตอุทยานแห่งชาติภูชี้ฟ้า ในเขตป่าดอยยาว ตั้งแต่อำเภอขุนตาน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ๒) การขยายเขตอุทยานแห่งชาติภูซาง เขตอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา และ ๓) การขยายเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืม เขตอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย รับผิดชอบโดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้มีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่หัวหน้าเขตอุทยานแห่งชาติ (เตรียมการ) ทำหน้าที่ควบคุมพื้นที่เตรียมการขยายเขตอุทยานแห่งชาติ โดยมีหน้าที่ควบคุมดูแล ป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ และ ลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ดำเนินการสำรวจข้อมูลบริเวณพื้นที่ที่ได้รับมอบหมาย มี ขั้นตอนดังนี้

๑. สำรวจพื้นที่ที่มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ และมีค่า ตลอดจนมีทิวทัศน์ที่สวยงาม หรือมีความโดดเด่นเป็นที่น่าสนใจ เหมาะสมที่จะกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ โดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียม ตรวจสอบร่องรอยการทำกิน ที่อยู่อาศัย การใช้ประโยชน์พื้นที่ของประชาชน พร้อมทั้งประสานงานหน่วยงานของกรมป่าไม้ในพื้นที่เพื่อตรวจสอบว่ามีการทับซ้อนกับพื้นที่ กรมป่าไม้อนุญาตให้หน่วยงานอื่นใช้ประโยชน์แล้วหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งข้อมูลอื่นๆ ที่จำเป็นเพื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมในการกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ

๒. กำหนดแนวเขตอุทยานแห่งชาติ หรือขยายเขตอุทยานแห่งชาติ ลงพื้นที่ตรวจสอบร่วมกับ ผู้นำชุมชน ราษฎรผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จัดทำแผนที่แนวเขตอุทยานแห่งชาติ ขนาดมาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐ พร้อมระบุพิกัดแนวเขต

๓. นำเรื่องกำหนดพื้นที่ให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเข้าที่ประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลที่เกี่ยวข้อง เพื่อรับฟังความคิดเห็นและนำเรื่องเข้าพิจารณาในที่ประชุมคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ประจำจังหวัดที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความเห็นชอบ

๔. รายงานผลการสำรวจ และผลการดำเนินงานให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พร้อมเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ภายในวันที่ ๕ ของทุกเดือน จนกว่าจะดำเนินการสำรวจแล้วเสร็จ

^{๖๐} กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๔, มปป. หน้า ๑-๒. (เอกสารอรรถาธิบาย).

๕. เมื่อดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวแล้วเสร็จ ให้จัดทำรายงานผลการสำรวจพื้นที่ฉบับสมบูรณ์ พร้อมภาพประกอบส่งให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช^{๖๑}

ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ๒๕๖๐ เจ้าหน้าที่ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้ลงพื้นที่แต่ละแห่ง เพื่อสร้างความเข้าใจในแต่ละชุมชน สำรวจขอบเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ในชุมชน และกันเขตอุทยาน การทำแผนที่ ๑:๕๐,๐๐๐ ร่วมกับชุมชนที่มีเขตพื้นที่ติดกับพื้นที่ที่จะขยายเขตอุทยานแห่งชาติ

๑๒) การตั้งโรงงานรับซื้อยางพาราของบริษัทศรีตรังแอโกรอินดัสทรี จำกัด - มหาชน ศูนย์ซื้ออำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

บริษัท ศรีตรังแอโกรอินดัสทรี จำกัด (มหาชน) จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และในปัจจุบันถือว่าเป็น ผู้ประกอบการยางธรรมชาติแบบครบวงจรรายใหญ่ที่สุดของโลก โดยมีส่วนแบ่งทางการตลาดประมาณร้อยละ ๑๒ ของความต้องการยางธรรมชาติทั่วโลก มีการดำเนินงานแบบครบวงจรตั้งแต่การปลูกยางพารา การผลิตผลิตภัณฑ์ยางธรรมชาติ จนกระทั่งการผลิตถุงมือยางทางการแพทย์

ธุรกิจผลิตภัณฑ์ยางธรรมชาติเป็นธุรกิจหลักของกลุ่มบริษัทศรีตรัง ซึ่งในปัจจุบันเรามีผลิตภัณฑ์ยางขึ้นพื้นฐานทุกประเภทเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของลูกค้าทั่วโลก ได้แก่ ยางแท่ง ยางแผ่นรมควัน และน้ำยางข้น ด้วยกำลังการผลิตกว่า ๒.๔ ล้านตันต่อปี จากจำนวนโรงงานรวม ๓๕ โรงงานซึ่งตั้งอยู่ในประเทศผู้ผลิตยางธรรมชาติรายใหญ่ที่สุดสองอันดับแรกของโลก ได้แก่ ประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย รวมทั้งประเทศเมียนมาร์ด้วย สำหรับธุรกิจปลายน้ำ บริษัท ศรีตรังโกลฟส์ (ประเทศไทย) จำกัด เป็นบริษัทในเครือของบริษัทศรีตรังฯ ซึ่งผลิตถุงมือยางทางการแพทย์รายใหญ่ที่สุดของประเทศไทยและติดอันดับหนึ่งในห้าของโลก นอกจากนี้ กลุ่มบริษัทศรีตรัง ยังได้ขยายไปสู่ธุรกิจต้นน้ำด้วยการลงทุนในสวนยางพาราขนาดใหญ่ซึ่งในปัจจุบันมีพื้นที่สำหรับปลูกยางพาราประมาณ ๕๐,๐๐๐ ไร่ ในหลายจังหวัดของประเทศไทย มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และมีสำนักงานสาขาหลายแห่งทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ^{๖๒}

สำหรับกลุ่มบริษัทศรีตรัง ได้มาตั้งศูนย์รับซื้อยางพาราในเขตพื้นที่บ้านทุ่งจิว - บ้านชมพู ตำบลยางฮอม อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ ประมาณเดือนมกราคม ๒๕๖๐ พื้นที่เดิมเป็นบ่อทรายติดริมแม่น้ำอิงของอดีตกำนันตำบลยางฮอม การเข้ามาตั้งบริษัทรับซื้อน้ำยางพารา ได้ส่งกลิ่นเหม็นและน้ำเสียเกิดผลกระทบต่อที่นาที่สวนของชาวบ้านในชุมชน

^{๖๑} กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, คำสั่งกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชที่ ๑๓๘๕/๒๕๖๐ เรื่องให้ข้าราชการไปปฏิบัติราชการ ลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๖๒} ประวัติบริษัทศรีตรังแอโกรอินดัสทรี จำกัด, สืบค้นจาก <https://www.sritranggroup.com/th/about/company-profile>, เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

“โรงงานยางพาราศรีตรัง บ้านชมพูใต้ ตำบลยางฮ่อม ชาวบ้านแจ้งมาว่าน้ำในหนองใกล้ๆ เป็นสี ดำคล้ายกับน้ำในคลองแสนแสบ โรงงานได้ขุดดินทำเป็นเนินสูง ชาวบ้านได้รับผลกระทบ เพราะ น้ำเสียจากโรงงานได้ไหลเข้าสู่ที่นาที่สวนของชาวบ้าน และมีกลิ่นเหม็น”^{๖๓}

๑๓) โครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน

โครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน จังหวัดพะเยา ร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ได้บูรณาการร่วมกัน ในรูปแบบประชารัฐในการพัฒนากว๊านพะเยา เพื่อรองรับการท่องเที่ยว และเก็บกักน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภคในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากงบกลางรายการค่าใช้จ่ายส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจภายในประเทศ จำนวน ๕๐๐ ล้านบาท ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี (๒๗ มิ.ย.๖๐) ได้เห็นชอบตามที่ นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรีด้านเศรษฐกิจ ในฐานะคณะกรรมการกลั่นกรองโครงการในการขอรับการสนับสนุนงบกลาง เสนออนุมัติงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๐ งบกลาง รายการค่าใช้จ่ายส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจภายในประเทศ เป็นแผนงานในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ ที่จะใช้ดำเนินงานในการพัฒนากว๊านพะเยา วงเงิน ๓๔๗,๐๗๔,๖๐๐ บาท

งบประมาณดังกล่าวจะใช้ในการขุดลอกกว๊านพะเยา และสร้างประตูกั้นน้ำของกว๊านพะเยาโดยเป็นประตูพับได้ สูงขึ้นจากเขื่อนกั้นลำน้ำอิงเดิมประมาณ ๑ เมตร ทางโครงการชลประทานพะเยาคาดว่า จะสามารถเก็บกักน้ำได้เพิ่มมากขึ้นจากเดิมเกือบ ๑ เท่าตัว จากเดิมที่เก็บกักได้ ๓๓-๓๔ ล้านลบ.ม. เมื่อมีประตูพับคาดว่าจะสามารถกักเก็บน้ำได้มากขึ้นถึง ๕๐-๖๐ ล้านลบ.ม. จะช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง นอกจากนี้ยังมีการทำกิจกรรมปล่อยพันธุ์ปลาเพื่อเพิ่มผลผลิตตามโครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน พันธุ์ปลาทูและปลาน้ำจืดในกว๊านพะเยา โดยศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดพะเยาเขต ๑ โดยมีการปล่อยปลาในกว๊านพะเยาตามชุมชน และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา กิจกรรมจัดทำเรื่องเล่ากว๊านพะเยาและสื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวกว๊านพะเยาด้วยเทคโนโลยี โดยสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา^{๖๔}

โดยสรุปโครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย ๖ กิจกรรมหลัก ดังต่อไปนี้

กิจกรรมที่ ๑ การเพิ่มปริมาณการเก็บกักน้ำในกว๊านพะเยา ได้แก่ ขุดลอกตะกอนดินในกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดยสำนักงานประมงจังหวัดพะเยา และการก่อสร้างประตูระบายน้ำแบบพับได้ ดำเนินงานโดยโครงการชลประทานพะเยา

กิจกรรมที่ ๒ กำจัดวัชพืชในกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดย ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดเขต ๑ (พะเยา)

^{๖๓} สัมภาษณ์ : พิเชษฐพงษ์ คุรุปรัชญามรรค ๙๗ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๔} มติชนออนไลน์ วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐, “พะเยา! มท.ผ่านหลักการ ๕๐๐ ล้าน พัฒนา ‘กว๊านพะเยา’” สืบค้นจาก <https://www.matichon.co.th/news/513193> เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

กิจกรรมที่ ๓ เฝ้าระวังและปรับปรุงคุณภาพน้ำและสิ่งแวดล้อมด้านประมงในกว๊านพะเยา ได้แก่ การเฝ้าระวังและปรับปรุงคุณภาพน้ำและสิ่งแวดล้อมด้านประมงในกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดย สนง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา การผลิตน้ำหมักชีวภาพจากจุลินทรีย์ เพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำในกว๊านพะเยา และการบำบัดคุณภาพน้ำจากชุมชนก่อนไหลลงสู่กว๊านพะเยา ดำเนินงานโดย สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดพะเยา

กิจกรรม ๔ ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำในกว๊านพะเยา ได้แก่ ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำในกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดย ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดเขต ๑ (พะเยา) และการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยและอนุบาลสัตว์น้ำประจำชุมชนประมงพื้นบ้านรอบกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดยสำนักงานประมงจังหวัดพะเยา

กิจกรรมที่ ๕ พัฒนาศักยภาพกว๊านพะเยาเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ การปรับปรุงภูมิทัศน์รอบกว๊านพะเยา ดำเนินงานโดย อำเภอเมืองพะเยา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา และแขวงทางหลวงชนบทพะเยา กิจกรรมการเพิ่มศักยภาพการรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ดำเนินงานโดย ตำรวจภูธรจังหวัดพะเยา อำเภอเมืองพะเยา/อบจ.พะเยา และกิจกรรมการพัฒนาความพร้อมด้านสื่อและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ดำเนินงานโดย สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา และมหาวิทยาลัยพะเยา

กิจกรรมที่ ๖ จัดตั้งศูนย์บริหารโครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน ดำเนินงานโดย สำนักงานประมงจังหวัดพะเยา ^{๒๔}

๑๔) โครงการขุดลอกแม่น้ำอิงและพื้นที่ชุ่มน้ำ (ร่องไผ่ อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยาและหนองป่าไผ่ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย)

(๑) ขุดลอกร่องไผ่ บ้านสันต้นฝิ่ง หมู่ ๖ ตำบลแม่อิง อำเภอภูพานยาว ขุดลอกตั้งแต่สะพานข้ามน้ำร่องไผ่ บริเวณทางหลวงชนบทบ้านสันต้นฝิ่งถึงบ้านม่วงคำ หมู่ ๑ ตำบลห้วยแก้ว ความยาว ๓ กิโลเมตร งบประมาณจากงบบูรณาการจังหวัดพะเยา จำนวน ๑.๔ ล้านบาท โดยที่ว่าการอำเภอภูพานยาว ได้ดำเนินการจัดจ้างบริษัทเอกชนทำการขุดลอก

(๒) ขุดลอกแม่น้ำอิง เริ่มจากฝายอิงน้ำลัด บ้านสันต้นฝิ่ง หมู่ ๖ ตำบลแม่อิง อำเภอภูพานยาว ผ่านบ้านคำ หมู่ ๒ และหมู่ ๕ ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ เข้าสู่บ้านหนองลาว หมู่ ๔ บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ บ้านสันป่าแดง หมู่ ๑๑ บ้านหาดแพน หมู่ ๖ บ้านใหม่ หมู่ ๑๐ บ้านห้วยทรายขาว หมู่ ๑๔ (ฝายท่ามื่น) ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว - ขุดกว้างเฉลี่ย ๒๐ ม. ยาว ๓๐,๐๐๐ ม. ลึก ๑.๐๐ ม. ดำเนินงานขุดลอกโดยกองพันทหารช่างที่ ๔ กรมทหารช่างที่ ๓ ค่ายจिरประวัติ จังหวัดนครสวรรค์ ไม่ทราบแหล่งงบประมาณ

^{๒๔} จังหวัดพะเยา, บัญชีโครงการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน, สืบค้นจาก <http://www.phayao.go.th/board/viewtopic.php?f=31&t=37435&sid=e3e718fd768c3ba332b6d9def302ba7e>. เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

(๓) ขุดลอกหนองป่าไธ้ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำหนองป่าไธ้ ตำบลบ้านด้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ภายใต้โครงการแก้ไขปัญหาเรื่องภัยอันเกิดจากน้ำ (ความร่วมมือกองทัพบก - มูลนิธิอุทกพัฒน์) เป็นการขุดลอกหนอง พื้นที่ขุดลอก ๘๗,๐๖๒ (ตร.ม.) ๕๔ ไร่ ๑ งาน ๖๕ ตารางวา ดำเนินการโดยกองทัพภาคที่ ๓ หน่วยปฏิบัติการคือ กรมทหารช่างที่ ๓ ไม่ทราบแหล่งงบประมาณ

การดำเนินโครงการขุดลอกดังกล่าว ได้ทำลายความหลากหลายของระบบนิเวศริมน้ำ ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำอิง ดังต่อไปนี้

๑. การขุดลอกแม่น้ำอิง ทำให้ต้นไม้ริมน้ำเช่น ต้นไผ่ ต้นจามจุรี ต้นมะเดื่อ ต้นกุ่ม ต้นทองกวาว ซึ่งเป็นต้นไม้ที่ยึดตลิ่งไม่ให้ถูกกัดเซาะ ลดความแรงของน้ำโดยเฉพาะในฤดูฝน รวมทั้งพรรณพืชที่อยู่ริมตลิ่งแม่น้ำอิงที่ชาวบ้านใช้เป็นอาหารและเป็นแหล่งวางไข่ของปลา เช่น ผักขี้มด ผักเห็ด ผักกูด ผักหนาม ผักตบชวา จอกแห่น ฯลฯ ถูกทำลายจากการขุดลอก

๒. จากการขุดลอกแม่น้ำและร่องน้ำที่เป็นเหมือนคลองส่งน้ำ ทำให้ตลิ่งริมแม่น้ำอิงทั้งสองฝั่งมีความลาดชัน ชาวบ้านมีความยากลำบากในการทำประมงจากแม่น้ำอิง หรือสูบน้ำจากแม่น้ำเข้าทุ่งนา

๓. การขุดลอกที่นำดินจากแม่น้ำอิง มาทำเป็นตลิ่งริมน้ำ ปัจจุบันสังเกตเห็นว่าตลิ่งริมน้ำอิงบางช่วงเริ่มมีการทรุดตัวและพังทลาย เพราะสภาพดินของแม่น้ำอิงเป็นดินโคลน เมื่อมีฝนตกทำให้ดินที่ขุดลอกเพื่อทำเป็นตลิ่งเริ่มทรุดตัวลงมา และส่งผลให้แม่น้ำอิงตื้นเขินเช่นเดิม

๔. การขุดลอก และตัดต้นไม้ใหญ่ริมตลิ่งแม่น้ำอิง ได้ทำลายถิ่นที่อยู่ของนกปากห่างที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณต้นไม้ใหญ่ริมแม่น้ำอิง นกปากห่างซึ่งเป็นนกที่กำจัดศัตรูข้าว และหอยเชอร์รี่ในบริเวณทุ่งนาได้ลดลงเป็นจำนวนมาก

๕. การขุดลอกต้นไม้และพรรณไม้ริมน้ำออกจนหมด เป็นการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งเพาะพันธุ์ของในแม่น้ำอิง เช่น ปลาชิวข้าว ปลาสร้อย ปลาบอกเกล็ดขาว ปลาหมอช้างเหยียบ ปลาตะเพียน ปลาหลด ปลาไหล ซึ่งลดลงเนื่องจากน้ำขุ่น และมีตะกอนดินจำนวนมาก

๖. การขุดลอกที่นำดินจากแม่น้ำมาถมแนวถนนเดิมที่ชาวบ้านใช้สัญจรเข้าพื้นที่การเกษตร ได้ทำให้ถนนแคบลง และมีความลาดชันตามแนวแม่น้ำ จึงต้องสัญจรด้วยความระมัดระวัง

๗. ป่าหนองปลาไธ้ที่เป็นแหล่งพืชอาหาร ไม้ใช้สอย สมุนไพร และแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในช่วงน้ำท่วมหลาก ซึ่งจะมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ (seasonal wetland) และแก้มลิงธรรมชาติ ทำให้พื้นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางนิเวศวิทยา ที่ผสมผสานทั้งนิเวศวิทยาป่าไม้ และแม่น้ำ ที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุ่มน้ำหนองป่าไธ้ในการดำเนินชีวิตมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นการหาพืชผักที่เป็นอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ใช้สอย เห็ด แมลงต่างๆในป่าชุ่มน้ำ ปลาและสัตว์น้ำในหนองน้ำ รวมทั้งเป็นพื้นที่สาธารณะใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ของหมู่บ้าน

จากการดำเนินงานขุดลอกพื้นที่หนองปลาไธ้ และพื้นที่ป่าโดยรอบหนอง จำนวน ๕๔ ไร่ ได้นำดินที่ขุดลอกจากหนองไปถมในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ ซึ่งเป็นป่าที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินเป็นพืชอาหารของชุมชน ป่าที่ชาวบ้านหาสมุนไพรในการรักษาโรค ทำให้ชาวบ้านขาดแหล่งหาอาหารทางธรรมชาติในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ การขุดลอกยังได้ทำลายแหล่งที่ปลา และสัตว์น้ำจากแม่น้ำอิง

แม่น้ำโขงได้เข้ามาวางไข่เป็นพื้นที่ขยายพันธุ์ และเพาะเลี้ยงสัตว์วัยอ่อนของปลา และสัตว์น้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง^{๖๖}

กล่าวโดยสรุป ลักษณะภูมินิเวศของลุ่มน้ำอิง จะเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างหุบเขาตอนเหนือของเทือกเขาฝิปันน้ำตอนกลาง หุบเขาลุ่มน้ำอิงมีที่ราบขนาดกว้างพอสมควร เป็นแนวยาวขนานลำน้ำอิงตลอดเส้นทาง ตั้งแต่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ไปจนถึงอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ลุ่มน้ำอิงมีประวัติศาสตร์ ตำนานที่เชื่อมโยงกับการสร้างบ้านแปงเมืองของกษัตริย์ในล้านนา-สุโขทัย ๓ พระองค์คือ พญาการเมือง พญามังราย และพญาร่วงที่ได้มาอิงหลังสบานกันที่สบร่องซุย จึงได้ชื่อว่า แม่น้ำอิง ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

สถานการณ์ปัญหาที่พบในลุ่มน้ำอิง ส่วนหนึ่งเกิดมาจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลก ไม่ว่าจะเป็นฝนแล้ง น้ำท่วม และปัญหาอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงเปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาถึงปัจจุบัน แบ่งออกได้ ๓ รูปแบบคือ

รูปแบบแรก การพัฒนาโดยภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นการให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทต่างชาติ การสร้างประตูระบายน้ำกั้นแม่น้ำอิงก่อเกิดเป็นกวี้นพะเยา การขุดลอกกวี้นพะเยา แม่น้ำอิง หนองน้ำต่างๆ เพื่อการเกษตร การพัฒนาระบบชลประทานแบบคอนกรีตแทนที่ฝายไม้แบบดั้งเดิม การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด ยางพารา ฯลฯ ที่มีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น นโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นโยบายเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ

รูปแบบที่สอง บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่เข้ามากว้านซื้อที่ดินแปลงใหญ่ โดยมีนายหน้าเป็นคนในท้องถิ่น เพื่อทำสวนยางพารา ตั้งโรงงานรับซื้อน้ำยาง และโรงงานแปรรูปยางพารา

รูปแบบที่สาม เป็นการพัฒนาข้ามพรมแดน ได้แก่ การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ ๔ ที่อำเภอเชียงของ และแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ การเข้ามาเช่าที่ดินของนายทุนจากประเทศจีนเพื่อปลูกกล้วยหอมส่งออก

นโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชน ให้มีน้ำในการเกษตรมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม โครงการการพัฒนาดังกล่าวมาข้างต้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำอิง และเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การสูญเสียพันธุ์ของสัตว์ป่า พันธุ์ปลา สัตว์น้ำท้องถิ่น และพืชผักพื้นบ้าน คุณภาพน้ำเน่าเสีย การแพร่ระบาดของสาหร่ายพิษ การพังทลายของตลิ่งริมแม่น้ำอิงจากระดับน้ำอิงบริเวณอำเภอเชียงของขึ้นลงผิดปกติ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นพืชเชิงเดี่ยว การพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การใช้สารเคมีในสวนกล้วย และการแย่งชิงทรัพยากรของทุนข้ามชาติ ซึ่งถือเป็นการทำลายแหล่งอาหารของคนในชุมชน และแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าตามธรรมชาติ

^{๖๖} สหัทธยา วิเศษ และเตชะภักดิ์ มະโนวงค์, **สรุปข้อมูลผลกระทบจากการขุดลอกแม่น้ำอิง และพื้นที่ชุ่มน้ำ** (ร่องไฟ อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา และหนองป่าเื่อ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย), ๒๕๖๑. (เอกสารอัสสำเนา).

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเรื่อง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน แนวคิดธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม แนวคิดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบสนามการเรียนรู้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบริบทพื้นที่ศึกษาในลุ่มน้ำอิง ในด้านข้อมูลทั่วไปของลุ่มน้ำอิง ประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม สถานการณ์ปัญหา และการพัฒนาในลุ่มน้ำอิง ซึ่งแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำอิงดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยต่อไป

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ภายใต้โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยมีเจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ตัวแทนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิงซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย และจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมเป็นทีมวิจัย ทำหน้าที่ในการประสานงานกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การจัดการกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์กร รวมทั้งการให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยมีบทบาทในการเป็นกรรมการโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิงด้วย

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

การศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการดำเนินของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย และหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ที่มีการดำเนินงานร่วมกันกับองค์กรต่างๆ ประกอบด้วย

๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประกอบด้วย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายลุ่มน้ำอิง สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง

๔) องค์กรภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำอิง

๕) สถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๓ ชุมชน ประกอบด้วย

๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ ชุมชนบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

๓) ลุ่มน้ำอิงตอนล่างได้แก่ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัด

เชียงราย

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และประชุมกลุ่มย่อยตัวแทนกลุ่มองค์กรที่ดำเนินงานพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย และหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน จำนวน ๒๕ คน ดังนี้

๑) คุณไกรทอง เหง้าน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๒) คุณนุชจริย์ สิงคราช เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการองค์ความรู้และข้อมูล โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๓) คุณเตชะภักดิ์ มະโนวงศ์ เลขาธิการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๔) คุณนิวัฒน์ ร้อยแก้ว ที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๕) คุณถนอม อุตมะ ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๖) คุณป้อมเพชร กาพิง กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๗) คุณประสิทธิ์ จินะใจหาญ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๘) คุณบุญเพ็ง กำแหง นายกเทศมนตรีตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย

๙) คุณโสภา วงศ์ใหญ่ ปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย

๑๐) คุณเตือนใจ ดีเทศน์ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัด

เชียงราย

- ๑๑) คุณมานิตย์ เวียงสมุทร รองนายกอบต. อ่างทอง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา
 ๑๒) คุณดำเนิน เขตจำนง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลอ่างทอง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัด

พะเยา

- ๑๓) คุณเจริญศรี ไชยชาติย์ รองประธานเครือข่ายแม่หญิงพะเยา
 ๑๔) คุณชรีพร ยอดฟ้า, กรรมการเครือข่ายแม่หญิงพะเยา
 ๑๕) คุณธีระพงศ์ โพธิ์มัน ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง จังหวัดเชียงใหม่
 ๑๖) คุณสมเกียรติ เชื้อนเชียงสา ผู้ประสานงานเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
 วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ล้านนา

- ๑๗) คุณสายัณห์ ขำมหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่
 ๑๘) คุณพิชณุกรณ์ ดีแก้ว เจ้าหน้าที่สนาม สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่
 ๑๙) คุณพิชณุกรณ์ คุรุปรัชญามรรค อาสาสมัครสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
 ๒๐) คุณคำพันธ์ วิเศษภักดี กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
 ๒๑) คุณสมหมาย อุดมมะ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
 ๒๒) คุณสมเพชร การเร็ว กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
 ๒๓) ดร.ศรวิวรรณ ไชยสุข ผู้อำนวยการศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม
 เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
 ๒๔) คุณสุทธิ มลิตทอง นักวิทยาศาสตร์ ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม
 เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
 ๒๕) คุณชัยวัฒน์ จันธิมา สถาบันปวงผลพายาว

นอกจากนี้ ยังได้สนทนากลุ่มกับกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน รวมไปถึงผู้นำในชุมชนในพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน จำนวน ๑๕ คน

๓.๓ เครื่องมือในการวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

- ๑) แนวคำถามประกอบการประชุมกลุ่มย่อย
- ๒) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview guideline) เพื่อสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

๓) แนวการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม (observation guideline) ในการทำกิจกรรมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและองค์กรภาคีเครือข่าย

นอกจากนี้ ภายใต้โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยยังได้ใช้กระบวนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน (Community based Learning Center, CbLC) มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนต้นแบบในการจัดการลุ่มน้ำระดับหมู่บ้าน เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่ดีที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นได้ มีกระบวนการดังต่อไปนี้

๑) ประชุมวางแผนเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน และคณะทำงานผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

๒) จัดทำข้อมูลความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยการถอดบทเรียนและประสบการณ์แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

๓) พัฒนาสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น รูปภาพ บอร์ด นิทรรศการ ภาพวาด แผนที่แหล่งเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ฯลฯ โดยใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ เครื่องมือทำประมง เป็นต้น

๔) พัฒนาวิทยากรชุมชนในการเผยแพร่องค์ความรู้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเป็นระบบ มีความรู้จริงทั้งจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง หรือการเรียนรู้จากผู้รู้ จนสามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเป็นระบบ สามารถตอบคำถามได้อย่างชัดเจน

๕) พัฒนาศักยภาพศูนย์การเรียนรู้เป็นรายศูนย์ฯ โดยมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีสรุปบทเรียน การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้

๖) พัฒนาระบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้รับผิดชอบในแต่ละหน้าที่อย่างชัดเจน เช่น การติดต่อประสานงานเพื่อเข้าศึกษาดูงาน การกำหนดวิทยากรประจำศูนย์ การกำหนดค่าใช้จ่ายในการมาศึกษาแลกเปลี่ยนกับชุมชน เป็นต้น

๗) พัฒนาพื้นที่ปฏิบัติการความรู้ของชุมชนที่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง สามารถเป็นพื้นที่สาธิตให้ผู้อื่นมาเรียนรู้ได้ เช่น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชุ่มน้ำ การจัดการเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

๘) ยกกระดับเป็นสถาบันการจัดการความรู้ท้องถิ่นของชุมชน ได้แก่ โองเฮียนแม่น้ำอิง โองเฮียนป่าชุ่มน้ำ โองเฮียนกว๊านพะเยา

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยได้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิเกี่ยวกับลุ่มน้ำอิง การจัดการลุ่มน้ำ การมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ธรรมชาติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒) การสนทนากลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

๓) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

๔) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและองค์กรภาคีเครือข่าย

๕) การเข้าร่วมในกระบวนการทำกิจกรรมพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การพัฒนาพื้นที่รูปธรรม กับโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๖) การพัฒนาชุมชนต้นแบบในการจัดการลุ่มน้ำระดับหมู่บ้าน โดยการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน ในพื้นที่ที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงที่โดดเด่น จำนวน ๓ ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง ชุมชนบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และบ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๗) จัดเวทีถอดบทเรียนการทำกิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและองค์กรภาคีเครือข่าย

๘) จัดประชุมระดมแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๙) จัดประชุมเพื่อพัฒนาศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ใน ๓ พื้นที่ คือ ลุ่มน้ำอิงตอนบน ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง และลุ่มน้ำอิงตอนล่าง

๑๐) จัดเวทีถอดบทเรียนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับทีมวิจัยภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์โดยการสรุปสาระสำคัญ การจัดประเภท หมวดหมู่ของข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ใน ๓ ประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย ประกอบด้วย

๑) วิเคราะห์พัฒนาการตามช่วงเวลา และสถานการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๒) วิเคราะห์จำแนกให้เห็นบทบาทของภาคประชาสังคมแต่ละองค์กรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๓) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้เห็นถึงวิธีการ รูปแบบ กลยุทธ์ เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๔) นำเสนอแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๕) วิเคราะห์สภาประชาชน: พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้เชื่อมโยงกับแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน แนวคิดธรรมาภิบาล ด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม และแนวคิดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบสนามการเรียนรู้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบริบทของลุ่มน้ำอิง มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์โดยคำนึงถึงบริบทและ สภาพแวดล้อมของชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำในระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อตรวจสอบ ความถูกต้อง และการวิเคราะห์หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูล

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลการวิจัย เป็นการนำเสนอในลักษณะของการพรรณนา (Descriptive) เพื่อ อธิบายพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง กระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางและ ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ รวมทั้งการสรุปเป็น ภาพเชิงระบบของพลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

บทที่ ๔ ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
ในลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษารายวิจัย ใน ๔ ประเด็น

๑. พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง
๒. กระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
๓. แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
๔. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย
รายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ พัฒนาการและบทบาทภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

การศึกษาพัฒนาการความเคลื่อนไหว และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง จนถึงการก่อเกิดเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลด้าน
พัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ลุ่มน้ำอิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เช่น คุณภาพน้ำในกว๊าน
พะเยาเสื่อมลง การบุกรุกพื้นที่สาธารณะรอบกว๊านพะเยาจากกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและผู้ประกอบการ
ร้านค้า การลดจำนวนลงของชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่นในกว๊านพะเยาและแม่น้ำอิง การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนา
ปรัง ปัญหาการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พื้นที่ป่าชุ่มน้ำลดลงจากการเร่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อ
ตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ และการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำอิง
พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งการลดลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต
ของคนในชุมชน

เมื่อเกิดวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม คนในชุมชนและภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำอิงได้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าว ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ ได้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อพูดคุย ปรึกษาหารือแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์ และมีการทำกิจกรรมร่วมกันที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่ตอนบนกว๊านพะเยา ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดพะเยา และเป็นส่วนของป่าต้นน้ำซึ่งได้รับผลจากการสัมปทานทำไม้ และการบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตร ไปจนถึงส่วนที่แม่น้ำอิงไหลลงแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงของ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะการสร้างเขื่อน การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ในการศึกษาพัฒนาการความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง แบ่งออกได้ ๔ ยุคดังนี้

๑) ยุคการต่อสู้และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน (พ.ศ.๒๕๓๓- ๒๕๔๕)

ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ กลุ่มสิ่งแวดล้อมพะเยา เป็นกลุ่มคนในเมืองพะเยาที่ตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของกว๊านพะเยา จากการใช้ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยว การขายอาหารริมกว๊าน การระบายน้ำเสียลงกว๊าน รวมทั้งการถมที่กว๊านเพื่ออุตสาหกรรม โดยกลุ่มได้มีการทำกิจกรรมในด้านการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การรณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้คนพะเยามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนากว๊านพะเยา

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ กลุ่มอนุรักษ์กว๊านพะเยา เป็นกลุ่มเฉพาะกิจของคนพะเยา ที่มารวมตัวกันเพื่อคัดค้านกรณีเทศบาลเมืองพะเยาและแขวงทางพะเยาได้นำดินมาถมกว๊านพะเยาเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ทำถนนและขยายสวนสาธารณะ โดยกลุ่มได้ทำการชุมนุมคัดค้านและอภิปรายเพื่อให้ทางเทศบาลเมืองพะเยายุติการถมที่กว๊านและขุดคืนดินกลับคืน พร้อมกับปรับสภาพพื้นที่ให้เหมือนเดิม

ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ จากภาวะภัยแล้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๖ เกษตรกรไม่มีน้ำในการทำนา ชุมชนที่อยู่บริเวณป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ๑๒ ลำห้วย จึงได้มารวมตัวกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เช่น การสำรวจสภาพป่า การปลูกป่า การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การกำหนดเขตป่าชุมชน หลังจากนั้นชุมชนทั้ง ๑๒ ลำห้วยได้มากลุ่มกันโดยใช้ชื่อว่า “ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา” และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน

ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จากสถานการณ์พันธุ์ปลาลดลง น้ำในกว๊านพะเยาเน่าเสีย มีการบุกรุกกว๊านพะเยาจากชาวบ้านและนายทุน รวมทั้งการพัฒนากว๊านพะเยาของรัฐที่ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศ ชาวประมงรอบกว๊านพะเยา จำนวน ๑๒ ชุมชน จึงได้ร่วมกันเป็นเครือข่ายประมงกว๊านพะเยา วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยทำกิจกรรมฟื้นฟูกว๊านพะเยา เช่น การสืบชะตากว๊านพะเยา การปล่อยปลา การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา เป็นต้น

ในส่วนของลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำอิง-ล้านนา เป็นองค์กรหลักมีจุดเริ่มต้นในปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ได้มีการรวมตัวกันของประชาชน นักธุรกิจ ครู แพทย์ และผู้สนใจในอำเภอเชียงของ ได้ร่วมวิเคราะห์การพัฒนาที่จะได้รับผลกระทบจากนโยบายเปลี่ยนสนาม

รบเป็นสนามการค้าของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ และโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) ของประเทศในกลุ่มน้ำโขงประกอบด้วย ไทย เมียนมาร์ ลาว กัมพูชา เวียดนามและจีนตอนใต้ (ยูนนาน) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ที่มีแผนการพัฒนาทางด้านพลังงานและโครงสร้างพื้นฐาน ประกอบด้วยโครงการขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อน การคมนาคม และการระเบิดแก่ง ที่ส่งผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จึงได้มีการรวมตัวกันโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มรักษ์เชียงของ” สมาชิกประกอบด้วย กลุ่มประชาชน นักธุรกิจ ครู แพทย์ และผู้สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น อ.เชียงของ จ.เชียงราย

ปีพ.ศ.๒๕๓๙ กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำดอยหลวงโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการจาก UNDP และเริ่มดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่ากับชุมชนบ้านหาดไคร้ โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช

ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ กลุ่มรักษ์เชียงของได้เชื่อมประสานงานทำงานและเข้าร่วมการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในภาพรวมของจังหวัดเชียงรายกับเครือข่ายสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย ในช่วงเวลานี้ได้มีความพยายามในการดำเนินโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

ในปีเดียวกัน จากสถานการณ์ภัยแล้ง แม่น้ำลาวและแม่น้ำยวนเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำอิง มีต้นน้ำบริเวณอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พันธุ์ปลาลดลงและเกิดน้ำท่วมใหญ่ในเมืองเชียงคำในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ กอรปกับการที่กรมชลประทานจะทำโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมในบริเวณ อำเภอเออจุน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำลาว-ยวนจึงเกิดขึ้นเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และติดตามความเคลื่อนไหวของโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน มีการทำกิจกรรมการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การสำรวจป่าต้นน้ำ การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดเวทีแลกเปลี่ยน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เครือข่ายชาวประมงกว๊านพะเยาได้เข้าร่วม เป็นเครือข่ายกับชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ภายใต้ ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา โดยมีการทำกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เช่น การสืบชะตากว๊านพะเยา การบวชป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา การเลี้ยงผึ้งน้ำ การกำหนดเขตป่าชุมชน เป็นต้น

จากการเข้ามาของโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในปีพ.ศ. ๒๕๔๒ โครงการแม่น้ำและชุมชนได้เกิดขึ้นเพื่อเป็นองค์กรประสานงานเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำโขง ได้นำชุมชนในลุ่มน้ำอิงไปศึกษาดูงานเรื่องการจัดการแม่น้ำในประเด็นการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ที่จังหวัดน่าน พร้อมทั้งให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่จะมีการดำเนินโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ให้แก่ชุมชนได้รับทราบข้อมูลของโครงการเพื่อการรณรงค์ให้เกิดความเข้าใจถึงผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ที่ลงมาดำเนินการในพื้นที่

ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้เกิดการการก่อตั้งชมรมชาวประมงพื้นบ้าน ๔ ชุมชน เป็นองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวประมงกว๊านพะเยาใน ๔ ชุมชนเขตเมือง ได้แก่ ชุมชนร่องไฮ ชุมชน

แม่ตำเมืองชุม ชุมชนประตูประสาท และชุมชนวัดบุญยืน ทั้ง ๔ ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนชาวประมงที่อยู่
ในเขตอนุรักษ์ ที่ได้รับผลกระทบจากการทำประมงในเขตอนุรักษ์ในกว๊านพะเยา (เขต ๑) ของกรมประมง
ซึ่งผิดกฎหมายของกรมประมง โดยชาวบ้านจะถูกจับดำเนินคดี ยึดเรือและเครื่องมือในการทำประมง
บ่อยครั้ง จึงได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขเขตอนุรักษ์ดังกล่าวจากกรมประมง การจัดทำเขต
อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในกว๊านพะเยา และการปล่อยปลาในกว๊านพะเยา ซึ่งต่อมาได้มีการประกาศเขต
อนุรักษ์พันธุ์ปลาของหมู่บ้านรอบกว๊านพะเยาเพิ่มเติมเป็น ๑๔ ชุมชน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ได้ก่อตั้งขึ้นหลังจากที่ได้มีการศึกษาข้อมูลการพัฒนา
พื้นที่ลุ่มน้ำโดยรัฐ และการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในลุ่มน้ำนานโดย
องค์กรชุมชนร่วมกับโครงการแม่น้ำและชุมชน ได้ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอน
ปลาย เพื่อดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ในพื้นที่อำเภอเทิง
อำเภอขุนตาล อำเภอเวียงแก่นและอำเภอ เชียงของ จังหวัดเชียงราย เช่น การสำรวจแม่น้ำอิง การจัดทำ
ป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๔ เกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิงในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง
จำนวน ๑๓ เขต โดยเริ่มดำเนินการนำร่องที่บ้านงามเมือง และบ้านน้ำแพร่ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล
และบ้านปากอิง บ้านท่าเจริญ บ้านศรีดอนชัย บ้านศรีชัยมงคล บ้านตอง บ้านตองเก่า บ้านม่วงชุม บ้าน
หลวง (หมู่ ๔) บ้านหลวง (หมู่ ๘) บ้านตั่งข้าว บ้านเวียงสอง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย หลังจาก
การศึกษาดูงานที่จังหวัดน่านโดยการดำเนินการโดยโครงการแม่น้ำและชุมชน

หลังจากนั้นชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนปลายได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็น ชมรมอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ จากการรวมตัวของชาวบ้านในท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง เพื่อ
การดูแลและปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ กลุ่มลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เป็นการรวมตัวของชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำอิงตอนกลางตั้งแต่
หลังประตูระบายน้ำกว๊านพะเยา ชุมชนบริเวณอำเภอภูกามยาว อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุนและตำบล
อ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งประสบกับปัญหาพันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง เนื่องจากการใช้
เครื่องมือ จับปลาที่ผิดวิธีการทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ รวมทั้งปัญหาน้ำไม่พอเพียงในฤดูแล้ง
และ น้ำท่วมในฤดูฝน เนื่องจากระบบการจัดการน้ำกว๊านพะเยา ของสถานีประมงจังหวัดพะเยาที่ไม่
เหมาะสม เพื่อร่วมกันศึกษาข้อมูลพื้นฐานของลุ่มน้ำอิงตอนกลาง โดยการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหา
การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มอื่น ๆ เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ^{๖๗}

ในช่วงนี้ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาได้มีการทำงานชุมชน โดยใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการ
สร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง หนองเล็งทราย กว๊านพะเยา

^{๖๗} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, วังสงวนในลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟู
ระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง, หน้า ๒๔- ๒๗.

และลุ่มน้ำสาขาต่างๆ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำลาว-ยวนโดยองค์กรชุมชน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกว๊านพะเยา วิถีชีวิตและสถานภาพชาวประมงกว๊านพะเยา ภูมิปัญญาการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากหนองเล็งทราย โดยการมีส่วนร่วมจากสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น และสนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มูลนิธิกองทุนไทย โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมินิเวศน์ภูมิกายาว (พะเยา)

นอกจากนี้ จากการที่ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ได้วิเคราะห์ร่วมกันว่าในการทำงานด้านการอนุรักษ์ควรจะให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการทำงานร่วมกับผู้นำที่เป็นผู้ชาย โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาได้เชื่อมประสานการทำงานกับผู้นำสตรีในตำบลป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ก่อเกิดเป็นคณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา ทำกิจกรรมด้านการส่งเสริมบทบาทผู้หญิงให้เป็นผู้นำในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสัมภาษณ์ผู้นำสตรีที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพะเยา และทำงานวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาผู้นำสตรีเข้าองค์การบริหารส่วนตำบล และจัดพิมพ์หนังสือผู้หญิงพะเยา

๒) ยุคขยายเครือข่ายความร่วมมือ (พ.ศ.๒๕๔๕- ๒๕๕๑)

ปีพ.ศ.๒๕๔๕ ได้มีการรวมตัวกันของ ๓ องค์กรในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง คือ กลุ่มรักษ์เชียงของ ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และโครงการแม่ น้ำ และชุมชน เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ในการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

ในช่วงนี้ได้มีความพยายามในการดำเนินการ “โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง” ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาลุ่มน้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่ดำเนินการโดยรัฐบาลจีน ดังนั้นเครือข่ายจึงได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงการระเบิดแก่ง และการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขง และเริ่มประสานชุมชนชายฝั่งโขง ๑๔ ชุมชนประกอบด้วย บ้านปากอิง บ้านห้วยลึก บ้านหาดบาย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที่ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านใหม่เจริญ บ้านห้วยเย็น บ้านห้วยเม็ง บ้านห้วยเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง อำเภอเชียงของ บ้านห้วยเอียน และบ้านแจ่มป่อง อำเภอเวียงแก่น ซึ่งจะได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง

เครือข่ายเน้นดำเนินการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศนเกาแก่งในแม่น้ำโขง “คอนผีหลง” และความหลากหลายทางชีวภาพ ผักกินได้ในแม่น้ำโขง เน้นให้ข้อมูลเกี่ยวกับการระเบิดแก่ง ได้แก่ ผลิตเอกสารทำไมต้องระเบิดแก่ง เพื่อรณรงค์และให้ข้อมูลแก่ชุมชนในลุ่มน้ำโขงและสาธารณะได้รับรู้ถึงความสำคัญของของแม่น้ำโขงเพื่อนำไปสู่การยุติโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ดำเนินการโดยรัฐบาลจีน ซึ่งการดำเนินการกิจกรรมของเครือข่ายในช่วงนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF)

ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จากสถานการณ์โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้เน้นการศึกษาระบบนิเวศน์วัฒนธรรมในแม่น้ำโขง ใช้กระบวนการวิจัยไทบ้านเข้ามาเป็นเครื่องมือในการศึกษาในประเด็น พันธุ์พืช พันธุ์ปลา การทำเกษตรริมฝั่งแม่น้ำโขง และระบบนิเวศน์ในแม่น้ำโขง โดยเน้นการบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านชายฝั่งโขงใน

การเป็นนักวิจัยไต้หวัน และเน้นงานรณรงค์และเผยแพร่ต่อสาธารณะ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อความสำคัญ ของระบบนิเวศที่มีต่อชุมชนในแม่น้ำโขง ได้เริ่มติดตามสถานการณ์และข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนใน แม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อระดับน้ำขึ้นน้ำลงที่ผิดปกติในพื้นที่ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงและชุมชน ริมห้วยโขง

ปี พ.ศ.๒๕๔๗ เครือข่ายได้ลอบทบาทการทำงานด้านการรณรงค์เกี่ยวกับกักการะเปิดแก่งลง เนื่องจากทางรัฐบาลจีนได้ยุติการดำเนินการเปิดแก่งในแม่น้ำโขง โดยเครือข่ายได้มาทบทวนบทบาท การทำงานที่ผ่านมาทางนโยบาย มาให้ความสำคัญกับการทำงานพื้นที่รูปธรรมในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขง ทั้งในแม่น้ำโขงสายหลักและแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง จึงได้พัฒนาโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นแม่น้ำอิง ตอนปลายและชายฝั่งโขง เพื่อสนับสนุนการและส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมใน ลุ่มน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

ปี พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๕๐ เครือข่ายฯ ได้ดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่ง โขง ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย บ้านปากอิง บ้านม่วงชุม บ้านงามเมือง บ้านน้ำแพร่ บ้านตอง บ้านศรี ดอนชัย บ้านทุ่งซาง บ้านดงหลวง บ้านทุ่งศรีเกิด พื้นที่ชายฝั่งโขงประกอบด้วย บ้านสองพี่น้อง บ้านหาด บ้าย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที บ้านเมืองกาญจน์ บ้านใหม่เจริญ บ้านห้วยเย็น บ้านห้วยเม็ง บ้านหัว เวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง ในเขตอำเภอเชียงของ บ้านห้วยลึก บ้านแจ่มป่อง บ้านห้วยเอียน ในเขต อำเภอเวียงแก่น และบ้านหัวกว๊าน บ้านแซว ในเขตอำเภอเชียงแสน เน้นการทำงานด้านการฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน (พอช.) เป็นช่วงเวลาที่เกิดพื้นที่รูปธรรมและการสร้างเครือข่ายการทำงานระหว่างลุ่มน้ำกับ เครือข่ายประชาชนในจังหวัดภาคอีสาน โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้าง เขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน และเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับลุ่มน้ำสาละวินในการรณรงค์และแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันในการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะ เรื่องการพัฒนาลุ่มน้ำนานาชาติกับการสร้างเขื่อน

ปี ๒๕๔๘-๒๕๔๙ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ร่วมกับ มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา ดำเนินงานภายใต้โครงการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (สปาร์ค) ได้ทำงานวิจัยชาวบ้าน ร่วมกับชาวบ้านบ้านม่วงชุม ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เรื่องการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม และได้พิมพ์หนังสือเผยแพร่ เรื่อง “หาอยู่หากิน : วิถีชาวบ้านลุ่ม น้ำอิงตอนปลายในพื้นที่ชุ่มน้ำ” โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และจิตสำนึกด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนระดับภูมิภาค ประเทศไทย

๓) ยุคสร้างพันธมิตรในการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ.๒๕๕๑- ๒๕๕๖)

ปี พ.ศ.๒๕๕๑ เกิดอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ที่อำเภอเชียงของ จึงเกิดเวทีการพูดคุยถึงผลกระทบจาก การปล่อยน้ำจากเขื่อนในประเทศจีน เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง- ล้านนา ได้ทำการศึกษาและติดตามสถานการณ์การสร้างเขื่อนในประเทศจีน และสร้างเครือข่ายการ แลกเปลี่ยนข้อมูลกับเครือข่ายภาคประชาชนในภาคอีสานที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงใน ๗ จังหวัด

ประกอบด้วย จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร เกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในประเทศจีน

ปี พ.ศ.๒๕๕๒ ขยายพื้นที่การทำงานในกลุ่มน้ำกก และพื้นที่เวียงหนองหล่ม เขตอำเภอแม่จัน เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง โดยเน้นการทำงานตามแนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ

ปี พ.ศ.๒๕๕๓ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้ทำงานรณรงค์ จัดเวทีแลกเปลี่ยน และยื่นหนังสือต่อสถานทูตจีน เรื่องผลกระทบจากเขื่อนในประเทศจีนและการรณรงค์หยุดการสร้างเขื่อนไซยะบุรี โดยร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงตอนล่างในภาคอีสาน ๘ จังหวัด เป็นผลกระทบจากการเปิด-ปิดเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศจีน ที่ส่งผลให้แม่น้ำโขงตอนล่างแห้ง ทั้งในภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย ในขณะเดียวกันได้สร้างความร่วมมือการจัดการลุ่มน้ำภายในประเทศ สร้างเครือข่ายการจัดการลุ่มน้ำร่วมกันภายใต้การดำเนินการของเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ในลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน อิง กก โขง หงาว-งาว ป่าสัก และสะแกกรัง ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ได้เชื่อมร้อยเครือข่ายลุ่มน้ำอิง ตอนบน กลาง ล่าง และนำเสนอแนวคิดการก่อตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในระดับพื้นที่รูปธรรมได้ขยายพื้นที่แนวคิดการทำงานไปสู่พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ครอบคลุมพื้นที่ ๒๐ ชุมชน โดยเน้นการทำงานในประเด็นการจัดการพื้นที่ต้นน้ำภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม มีบทบาทในการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำของภาครัฐ และเสนอรูปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อพื้นที่ทางสังคมจากประสบการณ์การจัดการอย่างเป็นรูปธรรม

ปี พ.ศ.๒๕๕๔ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง ร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา และสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ได้จัดประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำอิงที่วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยได้มีการนำเสนอแนวคิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

ปี พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๕ ดำเนินโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์กับกลุ่มเยาวชน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างเรียนรู้ของเยาวชนกับผู้รู้ในท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลศรีดอนชัย ตำบลศรี้ง ตำบลเวียง และโรงเรียนเชียงของวิทยาคม อำเภอเชียงของ สนับสนุนการทำงานในพื้นที่รูปธรรมในหมู่บ้านชายฝั่งโขง ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม และลุ่มน้ำหงาว-งาว ^{๒๘}

ในส่วนของจังหวัดพะเยา ปี พ.ศ.๒๕๕๔ สถาบันพระปกเกล้า ได้เข้ามาสนับสนุนสถาบันปวงผญาพยาว ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยา จัดเวทีสานเสวนาหาทางออกในการแก้ไขปัญหาหาคิวพะเยา และการทำวิจัยเรื่อง การสานเสวนาหาทางออกในการแก้ไขปัญหาหาคิวพะเยา

^{๒๘} กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, **โฮงเฮียนแม่น้ำของ :สนามการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำโขง**, (เอกสารอัดสำเนา).

นำไปสู่การทำวิจัยอีก ๒ เรื่องคือ การสานเสวนาเพื่อออกแบบธรรมนูญกวีานพะเยาที่พึงปรารถนา (ปีพ.ศ ๒๕๕๖-๒๕๕๗) เกิดการยกร่างเป็นธรรมนูญกวีานพะเยา และการสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวีานพะเยา (ปีพ.ศ ๒๕๕๙-๒๕๖๐) โดยการนำเนื้อหาของธรรมนูญกวีานพะเยามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านสื่อท้องถิ่นของคนพะเยาคือ พะเยาทีวีชุมชน

๔) ยุคปรับเปลี่ยนเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง (พ.ศ. ๒๕๕๖- ปัจจุบัน)

ปีพ.ศ. ๒๕๕๖ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง ร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้จัดการประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ที่วัดบ้านปางมดแดง จังหวัดพะเยา โดยได้มีการนำเสนอแนวคิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เมื่อการประชุมในวันที่ ๒๓-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๖ ณ ศูนย์เรียนรู้บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ได้มีการประชุมหารือแนวทางการจัดตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำอิง เพื่อร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนท้องถิ่นเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และขยายพื้นที่บูรณาการของอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำสาขา ได้แก่ ลุ่มน้ำลาว ลุ่มน้ำยวน ลุ่มน้ำพุง ลุ่มน้ำจุน ลุ่มน้ำหาว

ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ได้มีการประชุมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีสมาชิก คือ เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกวีานพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา ชมรมตกปลา กวีานพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านกวีานพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดพะเยา เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย กลุ่มคนรุ่นใหม่ จังหวัดพะเยา และเครือข่ายแม่กวีานพะเยา ดำเนินงานภายใต้กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และกองเลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่มาจากการรวมกลุ่มขององค์กรพัฒนาเอกชนจากสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ณ วัดบ้านปางมดแดง ได้มีการพิจารณาร่างแนวทางสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในด้านปรัชญา แนวทางการทำงาน และกลไกการดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ^{๖๙}

ปี พ.ศ.๒๕๕๖ เป็นต้นมา เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้มีดำเนินการพัฒนาสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นภายใต้ชื่อ “โองเฮียนแม่น้ำของ” มีเป้าหมายในการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ระหว่างเครือข่าย ชุมชน องค์กร สถาบันการศึกษา ทั้งในและนอกพื้นที่ของเครือข่าย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมในลุ่มน้ำโขงและพัฒนาศักยภาพของผู้นำสมาชิกในเครือข่ายไปพร้อมกัน โดยให้ความสำคัญกับการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำกก อิง โขง ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับชาติ และระหว่างประเทศ รวมทั้งเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำกกซึ่งเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง

^{๖๙} สรุปผลการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่าทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา, (เอกสารอึดสำเนา).

ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต (Living River Siam) องค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลพื้นฐานของเขตอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิง ทั้งหมด ๖๒ แห่ง ในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย

ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับแผนงานประเทศไทย ศูนย์ฝึกรวมวงศาตศาตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ได้พัฒนาโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสหภาพยุโรป (European Union: EU) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่เครือข่ายท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ผ่านการเพิ่มศักยภาพ การพัฒนากลไกเชิงสถาบันเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างเครือข่ายท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และการพัฒนาระบบฐานความรู้แบบบูรณาการ ดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย ๑๑ ชุมชนในลุ่มน้ำอิง^{๗๐}

ในปีเดียวกันได้เกิดการรวมกลุ่มขององค์กรภาคีความร่วมมืออนุรักษลุ่มน้ำอิง (Save the Inq River Basin Coalition - SIC) ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ร่วมกับแผนงานประเทศไทย ศูนย์ฝึกรวมวงศาตศาตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า และศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยมีภาคีความร่วมมือกับองค์กรในท้องถิ่นลุ่มน้ำอิง ได้แก่ มหาวิทยาลัยพะเยา มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา และพะเยาทีวีชุมชน

กล่าวโดยสรุป ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น มีพัฒนาการการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังมีการเชื่อมร้อยเครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นยุคของการปรับตัว การเปลี่ยนแปลง เพื่อทำให้เกิดความยั่งยืน ได้ผลลัพธ์เชิงรูปธรรมชัดเจน โดยการทำงานในลักษณะของการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย การเปิดพื้นที่ระดับจังหวัด มีแผนการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน หลักสูตรการศึกษา ทุนความรู้ วัฒนธรรมภูมิปัญญา เศรษฐกิจชุมชน บทบาทผู้หญิง ข้อบัญญัติท้องถิ่น ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการปรับตัวเชื่อมต่อกับบริบทภายนอก

^{๗๐} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, **วังสวนในลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง**, หน้า ๒๘- ๓๑.

๔.๑.๒ ภาคประชาสังคมและบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง (People Council of Ing River Basin- PCIR)

(๑) ข้อมูลทั่วไป

ความเป็นมาของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการพื้นที่ป่าชุ่มน้ำและการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำเสนอถ่ายทอดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน และขยายพื้นที่รูปธรรมเหล่านี้ไปสู่ชุมชนอื่น ให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดแนวทางในการรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ก่อเกิดเป็นกลุ่มองค์กรประชาชนที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบของเครือข่ายต่างๆ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกวางพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา เครือข่ายประมงพื้นบ้านกวางพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดพะเยา เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ได้มีการดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในแต่ละพื้นที่

ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง ร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โดยการสนับสนุนจากสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตได้จัดการประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ตอนบนถึงตอนล่าง ที่วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยได้มีการนำเสนอแนวคิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

“ในช่วงนี้การทำงานในลุ่มน้ำอิงเริ่มมีแนวคิดการสร้างสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เนื่องจากมีการทำงานเชื่อมร้อยชาวบ้านที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ดินน้ำป่า ในลุ่มน้ำอิงเข้าด้วยกันและเริ่มเข้มแข็งมากขึ้นเห็นหน้าเห็นตาตัวแทนจากชุมชนต่างในลุ่มน้ำตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง การนำเสนอแนวคิดเรื่องสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงจึงมีการพูดถึงมากขึ้นตามลำดับมีการจัดประชุมและหารือเรื่องนี้อยู่บ่อยครั้งตามงานเวทีเสวนาต่างๆของงานสืบชะตาแม่น้ำ งานบวชป่า งานกิจกรรมชุมชน โดยเริ่มก่อรูปจากเครือข่ายเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตได้ยึดกิจกรรมและแนวทางนี้เป็นยุทธศาสตร์หลักของในการทำงานขององค์กร”^{๗๑}

ต่อมาในปี ๒๕๕๖ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเป็นเจ้าภาพหลักร่วมกับภาคีเครือข่าย และองค์กรชาวบ้าน จัดประชุมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำอิงเพื่อนำไปสู่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย มีตัวแทนชาวบ้านจาก

^{๗๑} สัมภาษณ์ : สายัณห์ ชำมหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต , วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

เครือข่ายเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง ตอนบนตอนกลาง ตอนล่างเข้าร่วมประชุมประมาณ ๔๐ คน ซึ่งมติที่ประชุมเห็นด้วยกับแนวทางการจัดตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และนัดหมายให้มีการจัดประชุมเพื่อจัดตั้งโครงสร้างการบริหารสภาและแนวทางการทำงาน

ต่อมาการประชุมครั้งที่ ๒ และ ครั้งที่ ๓ บ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเป็นเจ้าภาพหลักร่วมกับภาคีเครือข่าย และองค์กรชาวบ้าน จัดประชุม โดยมติที่ประชุมมีโครงสร้างสภา และฝ่ายต่างๆ อย่างชัดเจน โดยมีสมาชิกเข้าร่วมประชุมจาก ๘ เครือข่ายในลุ่มน้ำอิง และได้จัดตั้งกองทุนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยชุมชนบ้านปางมดแดงมอบเงินเข้ากองทุน ๑๐,๐๐๐ บาท จากรายได้การประมูลปลาของชุมชน ส่วนการประชุมครั้งที่ ๔ ณ สำนักงานสหกรณ์การเกษตรอำเภอเมืองพะเยา มติที่ประชุมมีการรับรองคณะกรรมการโครงสร้างคณะกรรมการทำงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และแผนกิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และการประชุมครั้งที่ ๕ ในวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๗ บ้านเวียงลอ ตำบลลอ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา มีการทบทวนโครงสร้างกรรมการ โดยมีข้อเสนอให้มีการกรรมการที่มีสัดส่วนผู้หญิงมากขึ้น และกรรมการที่มาจากเครือข่ายสมาชิกที่ไม่ใช่มีเพียงแต่เครือข่ายเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

ในปี ๒๕๕๗ เป็นต้นมา โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ได้รับงบประมาณจากสหภาพยุโรป ได้เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการกับเครือข่ายลุ่มน้ำอิง สถาบันปวงผญาพยาว เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ล้านนา และสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ร่วมกับแผนงานประเทศไทย ศูนย์ฝึกรวมวงศาตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า และศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ได้ดำเนินกิจกรรมขององค์กรด้านเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและการศึกษาเรื่องปลาและระบบนิเวศแม่น้ำ และงานสร้างกลไกประสานงานเครือข่ายเขตอนุรักษ์ และสนับสนุนงบประมาณในการประชุมกองเลขาของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการหนุนเสริมงานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “ การรวมกันของภาคชาวบ้านนี้ จะต้องสร้างประวัติศาสตร์ ต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำอิง ระบบนิเวศของแม่น้ำอิงร่วมกัน ปัจจุบันทุกลุ่มน้ำ ๒๕ ลุ่มน้ำในประเทศไทยมีปัญหาหมด เพราะการจัดการจากรัฐบาล ประชาชนที่เป็นคณะกรรมการยังไม่มีความรู้ ไม่มีงานวิชาการ การพัฒนาคนลุ่มน้ำอิงก็ต้องนำระบบนิเวศลุ่มน้ำอิงมาเชื่อมร้อยกัน เอาความคิดเห็นคนลุ่มน้ำอิงมาเชื่อมกัน โดยภาคประชาสังคมจะเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ฉะนั้นแนวคิดในการพัฒนาจะต้องสร้างฟื้นฟูชุมชนในลุ่มน้ำอิงขึ้นให้ได้เป็นประวัติศาสตร์ นิเวศ วัฒนธรรม จะต้องสร้างเครือข่ายและให้มีความยั่งยืน ต้องมีสภาประชาชนลุ่มน้ำทุกลุ่มน้ำประเทศไทยซึ่งเกิดจากชาวบ้าน โดยใช้งานวิจัยมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน งานวิจัยซึ่งมันจะเป็นงานวิจัยท้องถิ่น งานวิจัยของชาวบ้าน แตกต่างจากงานวิจัยของนักวิชาการ เพราะเป็นงานวิจัยที่เกิดกระบวนการปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วงานวิจัยสามารถตอบปัญหาที่เกิดขึ้นได้ สามารถเป็นเครื่องมือที่ขับเคลื่อนกระบวนการของชาวบ้านได้ และสำคัญ

ที่สุดเป็นงานวิจัยที่มีพลังมากเพราะชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วม เพราะฉะนั้นสรุปว่าแม่น้ำทุกสายโดยเฉพาะแม่น้ำอิง สภาประชาชนแม่น้ำอิงจะต้องเกิดขึ้น”^{๗๒}

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนท้องถิ่น และเพื่อขยายพื้นที่รูปธรรมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำสาขา โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในการดำเนินงานดังนี้ “การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการคิด วางแผน การจัดการ และการได้รับประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง อย่างเป็นรูปธรรม และมีความยั่งยืน”

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานใน ๔ ประเด็น ประกอบด้วย ๑) ดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการ อนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมในลุ่มน้ำอิง ๒) จัดตั้งกองทุนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการดำเนินกิจกรรมให้กับเครือข่ายต่างๆ ได้โดยอิสระ ๓) มีส่วนร่วมในการกำหนด การตัดสินใจในนโยบายและโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง และ ๔) จัดทำข้อเสนอของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้กำหนดแผนงานใน ๘ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๒) ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น ๓) ด้านการขยายเครือข่าย ๔) ด้านการสร้างพื้นที่รูปธรรม ๕) ด้านการรณรงค์เชิงนโยบาย ๖) ด้านกองทุนสภาประชาชน ๗) ด้านสวัสดิการเครือข่าย และ ๘) ด้านการจัดตั้งเป็นองค์กรนิติบุคคล(จัดแจ้งเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์)

(๒) โครงสร้างและกลไกการดำเนินงาน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีการจัดโครงสร้างและกลไกการดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการ ๔ ชุด ประกอบด้วย

๑) คณะกรรมการบริหารสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่คัดเลือกมาจากตัวแทนของกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ จำนวน ๒๐ คน มีบทบาทในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) คณะกรรมการดำเนินงานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่คัดเลือกมาจากตัวแทนของกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ จำนวน ๑๗ คน มีบทบาทในการประสานงานสมาชิกในเขตพื้นที่ การประชุมวางแผนการดำเนินงาน การประชุมติดตามการดำเนินงาน การอนุมัติปรับเปลี่ยนแผนงาน และงบประมาณ และเชื่อมเครือข่าย/ขยายพื้นที่เครือข่ายของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รวมทั้งเป็นตัวแทนของสภาในการเข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ

๓) คณะกรรมการที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่มาจากตัวแทนของหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา -เชียงราย จำนวน ๑๐ คน ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาแนะนำทิศทาง วางแผน ดำเนินงานตามที่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงร้องขอ

^{๗๒} สัมภาษณ์ : นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง /ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๔) กองเลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่มาจากองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง และองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๕ องค์กร ทำหน้าที่เป็นองค์กรพี่เลี้ยงหนุนเสริมการทำงานของสภาประชาชนในด้านข้อมูลข่าวสาร งานวิชาการ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในลุ่มน้ำอิง จัดหาแหล่งงบประมาณในการทำกิจกรรม การประสานงานภาครัฐและภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมตามแผนงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รวมทั้งถอดบทเรียนการทำงานด้านการจัดการ อนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตัวเองได้ในระยะยาว ^{๗๓}

(๓) ยุทธศาสตร์การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในปีพ.ศ. ๒๕๕๙ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ดำเนินกิจกรรม ดังนี้

๑) ด้านพัฒนาศักยภาพองค์กร ประกอบด้วย เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน พัฒนาแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น พัฒนาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาสำรวจข้อมูล

๒) ด้านวัฒนธรรมประเพณี ประกอบด้วย บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ บวชวังสงวน (เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา)

๓) ด้านเครือข่าย ประกอบด้วย การประชุมสังฆจรของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในลุ่มน้ำอิง การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ

๔) ด้านการขับเคลื่อนนโยบาย ประกอบด้วย เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในลุ่มน้ำอิง การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ

๕) ด้านการระดมทุน ประกอบด้วย ทำเสื้อแม่น้ำอิง การทอดผ้าป่าเพื่อระดมทุน

๖) ด้านการสื่อสารสาธารณะ ประกอบด้วย การทำสารคดีประชาสัมพันธ์สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การทำเพจในเฟซบุ๊ก การจัดเวทีสื่อสารสาธารณะร่วมกับพะเยาทีวีชุมชน

(๔) ผลการดำเนินงานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

ตั้งแต่การก่อตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในปี ๒๕๕๖ จนถึงปัจจุบัน รวมเป็นระยะเวลา ๕ ปี โดยมีภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการหนุนเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ผ่านการทำกิจกรรมของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต รวมทั้งเครือข่ายอื่นๆ จากการดำเนินงานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้มีการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การดำเนินงานทั้ง ๕ ด้าน รายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ด้านการพัฒนาศักยภาพองค์กร

(๑.๑) ในการพัฒนากลไกสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงนั้น ได้มีการประชุมเพื่อจัดโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ของสภาประชาชนในรูปแบบของคณะกรรมการสภาประชาชน เมื่อการประชุมครั้งแรกที่บ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ต่อมาได้มีการปรับ

^{๗๓} ปรับปรุงข้อมูลจากสรุปผลการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา, (เอกสารอัดสำเนา).

โครงสร้างของคณะกรรมการเพื่อเกิดความคล่องตัว และความชัดเจนในการดำเนินงานของคณะกรรมการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีโครงสร้างองค์กรที่เน้นการมีส่วนร่วม โดยมีการปรับโครงสร้างองค์กร เพื่อให้มีความคล่องตัว รวมทั้งสามารถปรับปรุงกลไกการประสานงาน โดยมีคณะกรรมการใน ๓ พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่กลางน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำมีความเชื่อมโยงและมีการประสานงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงได้มีการกำหนดบทบาทการทำงานร่วมกับองค์กรภาคีที่ชัดเจน และมีแนวทางการร่วมมือกันเพื่อสนับสนุนการสร้างข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ และผลักดันนโยบายการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำอิง

“๕ ปี สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเห็นผลชัดเจน จากการที่มีผู้นำเพิ่มมากขึ้น มีคณะกรรมการสภาชัดเจน มีคนทำงานทุกจุดในลุ่มน้ำอิง แต่ละพื้นที่มีรูปธรรมในการจัดการธรรมชาติของตนเอง ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนทั้งลุ่มน้ำ ซึ่งมีความจำเป็นต้องการเชื่อมร้อยกันเป็นระดับลุ่มน้ำ อีกทั้งเห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชาวบ้านได้อาศัยพึ่งพิงใช้ประโยชน์”^{๗๔}

จากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้นในหลายชุมชนและครอบคลุมประเด็นที่หลากหลายขึ้น เกิดการทบทวนภาพรวมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงร่วมกัน การเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และได้มีการปรับแผนยุทธศาสตร์สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และมีมติร่วมกันให้ขยายสมาชิกให้มีสมาชิกหลากหลายมากขึ้น เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง เป็นต้น

“สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงพัฒนามาจากงานเครือข่ายชาวบ้านที่กระจัดกระจายอยู่ในลุ่มน้ำ มาสู่การรวมตัวเป็นสภาเพื่อการทำงานทั้งลุ่มน้ำอิง ๕ ปีที่ผ่านมาเห็นการเรียนรู้ ความเข้าใจสถานการณ์ทั้งลุ่มน้ำของชาวบ้าน และมีโครงสร้างการทำงานด้านบริหารองค์กร มีแผนยุทธศาสตร์การทำงาน มีบทบาทหน้าที่ และแผนงานด้านต่างๆชัดเจนมากขึ้น เริ่มเป็นที่รับรู้และยอมรับมากขึ้น โดยมีกองเลขาสันสนุนงานข้อมูล ก้าวต่อไปของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง คือ การขับเคลื่อนงานที่คำนึงถึงประวัติศาสตร์ นิเวศ วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำอิงทุกภาคส่วน”^{๗๕}

“๕ ปีที่ผ่านมา สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้มีการพัฒนาไประดับหนึ่งในแง่ของการพัฒนากลไกของสภาประชาชน แต่ถ้ามียุทธศาสตร์ มี roadmap ที่ชัดเจน อาจจะทำให้งานก้าวหน้าไปมากขึ้น

^{๗๔} สัมภาษณ์ : เตชะภักดิ์ มະโนวงศ์ เลขธิการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง , วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ : สายัณห์ ชำมหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต , วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

กว่าเดิม จนถึงมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งการทำงานที่ผ่านมายังต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไปกับองค์กรสนับสนุน ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา” ^{๗๖}

(๑.๒) แกนนำเกิดทักษะด้านการจัดทำข้อมูลผ่านการเรียนรู้การสำรวจสภาพป่า ประเมินคาร์บอน และการจัดทำข้อมูลแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยโปรแกรม GIS ทำให้คนในชุมชนเข้าใจความสำคัญของการมีข้อมูลทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของชุมชน และสามารถนำข้อมูลใช้ในการวางแผนการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนได้ ทักษะด้านการวางแผนการจัดการลุ่มน้ำ ทำให้ชุมชนเข้าใจการนำข้อมูลลุ่มน้ำของชุมชนไปใช้ในการตัดสินใจกำหนดแผนการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งเห็นความสำคัญของบทบาทหญิงชายในการมีส่วนร่วมกำหนดแผนการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนร่วมกัน และมีทักษะด้านการเขียนโครงการเพิ่มขึ้น โดยเปลี่ยนแปลงจากการขาดทักษะในการเชื่อมโยงกิจกรรมสู่วิธีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ หลังจากได้เรียนรู้การเขียนโครงการทำให้เกิดการวิเคราะห์ปัญหา และกำหนดกิจกรรมที่นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้

(๒) ด้านวัฒนธรรมประเพณี

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีร่วมกับชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ได้แก่ การเดินธรรมยาตรารักษากว้านพะเยา โดยมีกิจกรรมการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การบวชวังสงวน (เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา) เขตพื้นที่แต่ละชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ แหล่งเรียนรู้การจัดการป่า เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง เป็นต้น ซึ่งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ไปเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวในแต่ละชุมชน

ตัวอย่าง กิจกรรมสืบชะตาป่าสืบชะตาแม่น้ำป่าบุญเรือง ในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๙ ณ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างสมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในตอน ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ได้เรียนรู้การจัดการลุ่มน้ำของชุมชนในส่วนต่าง ๆ ของลุ่มน้ำอิงผ่านวัฒนธรรมการสืบชะตาป่า ซึ่งชุมชนถือว่า “ป่าคือชีวิตของชุมชน” นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้บทเรียนของบ้านบุญเรืองในการปกป้องผืนป่าชุ่มน้ำของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายเกี่ยวกับความสำคัญของการจัดเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ โครงสร้างป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า การใช้ข้อมูลเพื่อยับยั้งแผนพัฒนาพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ส่วนกิจกรรมบวชป่า สืบชะตาน้ำ ในวันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๐ ณ อ่างเก็บน้ำห้วยตุ่น ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำกว้านพะเยา ชุมชนบ้านห้วยหม้อ นิสิตสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต้อน เทศบาลตำบลบ้านต้อม ร่วมจัดกิจกรรมในครั้งนี้ ผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้การจัดการลุ่มน้ำของชุมชน และฟื้นฟูเครือข่ายป่าต้นน้ำกว้านพะเยาที่เคยรวมตัวกันมาอย่างยาวนาน แต่ขาดความต่อเนื่องในการทำกิจกรรม เนื่องจากขาดคนกลางในการ

^{๗๖} สัมภาษณ์ : ธีระพงศ์ โพธิ์มัน ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำอิง, วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ประสานงาน และมีการเปลี่ยนตัวผู้นำชุมชนในแต่ละชุมชน โดยเมื่อโครงการได้เข้ามาสนับสนุนการทำงาน ของสภาประชา ชนลุ่มน้ำอิงจึงได้ทำให้มีการประสานงานและติดตามสถานการณ์ ดิน น้ำ ป่า ร่วมกับและมีความสนใจที่จะเชื่อมโยงเครือข่ายให้กลับมารวมตัวกันอีกครั้ง

(๓) ด้านการขยายเครือข่าย

(๓.๑) จากประเด็นทางด้านนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชิงของที่บ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ การปลุกสวนกล้วยขนาดใหญ่ของกลุ่มทุนจีนที่อำเภอภูผาเม็งราย ส่งผลให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง และชุมชนใกล้เคียงที่จะได้รับผลกระทบจากนโยบายดังกล่าว เข้ามาเรียนรู้และทำกิจกรรมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ทำให้มีการขยายสมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง และพื้นที่ตอนล่าง ประกอบด้วย บ้านบุญเรือง บ้านทุ่งศรีเกิด บ้านป่าบง บ้านซาววา และบ้านทุ่งจิว อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันมีสมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงรวม ๒๗ ชุมชน และขยายประเด็นทำงานครอบคลุม ดิน น้ำ ป่า และบทบาทหญิงชาย โดยเน้นการผลักดันข้อเสนอ นโยบายภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิง

“ในการเข้าร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้พบเห็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอื่น เช่น ป่า ชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ ซึ่งจะถูกทำให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ตนเองได้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่า จึงให้กำลังใจชาวบ้านบุญเรืองเพื่อให้ต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าให้เป็นแหล่งอาหาร ส่วนการนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้ตนเองเห็นว่า ป่าไม่ควรจะปลูกเพิ่ม เพราะที่ปลูกป่าผ่านมา ต้นไม้ไม่เคยรอด แต่ชุมชนเน้นการฟื้นฟูโดยปล่อยป่าให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ” ^{๗๗}

“สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมระหว่างคนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ จากแต่ก่อนที่ต่างคนต่างทำ ผลที่เกิดขึ้นทำให้สภาฯ ได้รับการยอมรับมากขึ้น มีสมาชิกเพิ่มขึ้น การทำงานในพื้นที่มีรูปธรรมมากขึ้น จากการที่ได้ไปร่วมศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่น ได้นำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน” ^{๗๘}

(๓.๒) การเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกลุ่มน้ำอิง ในประเทศไทย ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่แจ่ม ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำยม จากการที่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ดำเนินกิจกรรมศึกษาดูงานเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชายเลน โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน แลกเปลี่ยนบทเรียนประสบการณ์การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล การทำงานประเด็นสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่กลอง

^{๗๗} สัมภาษณ์ : คำพัน วิเศษภักดี ผู้ใหญ่บ้านวังศิลา หมู่ ๘ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย , วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๗๘} สัมภาษณ์ : ประสิทธิ์ จินะใจหาญ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง บ้านต่อมดง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

กับเครือข่ายประชาคมคนรักแม่กลอง จังหวัดสมุทรสาคร ทำให้แกนนำสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเชื่อมเครือข่ายกับเครือข่ายภายนอกลุ่มน้ำอิง

(๔) ด้านการขับเคลื่อนนโยบาย ประกอบด้วย เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในลุ่มน้ำอิง การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ

(๔.๑) จากกรณีนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งอำเภอเชียงของเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกคัดเลือกเป็นพื้นที่นำร่องการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยต้องการใช้พื้นที่ป่าบุญเรือง ซึ่งอยู่ในเขตบ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำที่สมบูรณ์ที่สุด เพื่อพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ทิมสภาประชาชนร่วมกับกองเลขาการจึงลงได้พื้นที่จัดทำข้อมูล และพัฒนาข้อเสนอของชุมชนในการรักษาป่าบุญเรือง รวมทั้งการออกแถลงการณ์ยุติการใช้ผืนป่าของบ้านบุญเรืองเป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย นอกจากนี้ยังมีการประสานงานกับกรมการสิทธิมนุษยชนเพื่อลงสำรวจพื้นที่ และรับเรื่องพัฒนาข้อเสนอของชุมชนในการรักษาป่าบุญเรือง นำมาสู่การทำกิจกรรมเพื่อปกป้องป่าชุ่มน้ำ เช่น สำรวจความหลากหลายของป่าชุ่มน้ำ บวชป่า ปลูกป่า ทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น จากการทำกิจกรรมทำให้ชุมชนบุญเรืองได้เข้ามาเป็นสมาชิกของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการทำกิจกรรม รวมทั้งการประชุมสัญจรเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ลุ่มน้ำอิงร่วมกัน

(๔.๒) จากสถานการณ์การปลูกสวนกล้วยขนาดใหญ่ของกลุ่มทุนจีนที่เข้ามาเช่าที่ดินของชาวบ้าน รวมทั้งจ้างแรงงานชาวบ้านในพื้นที่เพื่อดูแลสวนกล้วย ในเขตอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงรายได้ส่งผลให้เกิดสารเคมีจากสวนกล้วยไหลลงแม่น้ำอิง และการใช้น้ำในสวนกล้วยในปริมาณมาก โดยการสูบน้ำจากแม่น้ำอิง ได้ทำให้ชาวบ้านในเขตตำบลบ้านต้า ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล ซึ่งมีพื้นที่อยู่ตรงข้ามลำน้ำอิงได้รับผลกระทบจากการที่น้ำอิงแห้ง ไม่มีน้ำใช้ รวมทั้งข้อกังวลว่าสารเคมีที่ใช้ในสวนกล้วยจะไหลลงแม่น้ำอิงโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน จึงได้มีการปรึกษาหารือกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การร้องเรียนต่อกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ให้ลงมาตรวจสอบข้อเท็จจริงในสวนกล้วย ซึ่งได้มีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมาชี้แจงต่อกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และทางอำเภอพญาเม็งราย และอำเภอขุนตาลต้องจัดทำรายงานเพื่อจัดทำข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาเสนอต่อกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติต่อไป

(๔.๓) เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกเชิงสถาบันในการจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เข้าไปมีบทบาทในฐานะตัวแทนภาคประชาชน เพื่อติดตาม ตรวจสอบกฎหมายและนโยบายที่ส่งผลต่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง ได้แก่ คณะกรรมการประมงจังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย โดยสำนักงานประมงจังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงราย คณะกรรมการขับเคลื่อนการป้องกันและแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำกก-อิง โดยสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑ จังหวัดเชียงใหม่

(๕) ด้านการระดมทุน ประกอบด้วย ทำเสื้อแม่น้ำอิง และการทอดผ้าป่าเพื่อระดมทุนจัดตั้งกองทุนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในช่วงการจัดงานอิงฟอรัม โดยการทอดผ้าป่าร่วมกับสมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ประชาชนทั่วไป และเครือข่ายที่มาร่วมงาน ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีกองทุนในการดำเนินงาน ประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาท ในอนาคตสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีแผนในการจดทะเบียน

องค์กรกับกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นองค์กรที่เป็นนิติบุคคล สามารถที่จะพัฒนาโครงการ และขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ได้

“สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมีตัวตน และมีความเข้มแข็งระดับหนึ่ง มีการขยายเครือข่ายภายใต้โครงการขนาดเล็ก และหลายโครงการเกิดขึ้นจากปัญหาของชุมชนจริงๆ เพื่อทำกิจกรรมแก้ไขปัญหา และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยมีข้อเสนอจากงานอิงฟอรัม และข้อเสนอเชิงนโยบายของสภาประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำ การยื่นข้อเสนอต่สภาปฏิรูปประเทศด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีกองทุนที่มาจากการทอดผ้าป่า ปีนี้จะมีการยื่นจดทะเบียนองค์กรให้เป็นนิติบุคคลเพื่อที่จะให้สภาประชาชนสามารถที่จะระดมทุนของตนเองได้ การมีเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำย่อย ลุ่มน้ำขนาดเล็กในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นในลุ่มน้ำในประเทศเช่น ลุ่มน้ำแม่แจ่ม ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำยม” ^{๗๙}

(๕) ด้านการสื่อสารสาธารณะ

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้มีการสื่อสารต่อสาธารณะโดยการเปิดตัวในช่วงที่มีการจัดงานธรรมยาตรารักษากว๊านพะเยา ในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการประสานความร่วมมือกับสถาบันปวงผญาพายว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา วิทยาลัยพยาบาลราชชนนีพะเยา องค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน และเทศบาลเมืองพะเยา ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๕๙ ได้มีการจัดงานอิงฟอรัมเพื่อนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิงอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ถึงข้อมูลและความรู้ และเพื่อให้เกิดผลเชิงนโยบายในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิง โดยได้มีการระดมข้อเสนอของภาคประชาสังคมเสนอต่อหน่วยงานระดับนโยบายที่เกี่ยวข้อง ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นที่รู้จักของสาธารณะในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ ได้มีการทำเพจ “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง” เพื่อสื่อสารต่อสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง

ในส่วนของโครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิงฯ ได้ผลิตและเผยแพร่สื่อสิ่งพิมพ์ โปสเตอร์ ๖ เรื่อง และหนังสือ เรื่อง บทเรียนการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มน้ำอิง ซึ่งได้เผยแพร่ในงานอิงฟอรัม และจัดส่งให้ชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน นอกจากนี้ ยังได้จัดทำภาพวาดแผนที่ลุ่มน้ำอิง และจัดทำบทเพลงลุ่มน้ำอิง ซึ่งบทเพลงและงานศิลปะเป็นสื่ออีกรูปแบบหนึ่งที่สามารถถ่ายทอดอารมณ์ เรื่องราว วิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำอิงมากขึ้น ^{๘๐}

^{๗๙} สัมภาษณ์ : ไกรทอง เหง้าน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๘๐} รายงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ปีที่ ๒ (มี.ค. ๕๙- ก.พ. ๖๐), หน้า ๔๙. (เอกสารอัดสำเนา).

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารสาธารณะของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ยังขาดการสื่อสารต่อสังคมถึงการ ทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และการสื่อสารสถานการณ์ ต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ดังนั้นในปีพ.ศ. ๒๕๖๑ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้มีแผนงานจัดทำสารคดีเพื่อ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และการสื่อสารต่อสังคมผ่านพะเยาทีวีชุมชน

กล่าวได้ว่า สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการสร้างกลไกในการทำงานของภาคประชาชน ที่มีการ ก่อรูป หาประเด็นร่วมในการทำงาน เชื่อมร้อยเครือข่ายต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ สร้างเครือข่าย ขยาย พื้นที่ สร้างตัวแทน สร้างแนวคิด เรียนรู้ ศึกษาดูงาน สร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ปลา ป่า เกษตร น้ำ พื้นที่ ชุ่มน้ำ บทบาทผู้หญิง การจัดการความขัดแย้งในพื้นที่ ชุมชน มีการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ องค์กรระหว่างประเทศ สถาบันการศึกษา ก่อรูปเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง และกลไกท้องถิ่น เพื่อสร้าง “ความเป็นเจ้าของร่วม” ในการ ปกป้องลุ่มน้ำอิงร่วมกัน

๒) ภาควิชาความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง (Save the Ing River Basin Coalition - SIC)

ภาควิชาความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มของคนที่มาจากองค์กรภาคประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นลุ่มน้ำอิง ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานด้านการหนุนเสริม องค์กรชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติระดับชาติ และแม่น้ำสาขาในภาคเหนือ ภาค อีสาน และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย ๑) เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ๒) สถาบันปวงผญาพยาว ๓) สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ๔) สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และ ๕) โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน แต่ละ องค์กรมีบทบาทในการเป็นกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

ความเป็นมาขององค์กร เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง- ล้านนา เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จากการรวมตัวกันของ ๓ องค์กรคือ กลุ่มรักษ์เชียงของ ชมรมอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และโครงการแม่น้ำและชุมชน เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ในช่วงนี้ได้มีความพยายามในการดำเนินการ “โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง” ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาลุ่มน้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่ ดำเนินการโดยรัฐบาลจีน ดังนั้นเครือข่ายจึงได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง และการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขง และเริ่มประสานชุมชนชายฝั่งโขงซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการ ระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง

เครือข่ายเน้นดำเนินการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศเกาะแก่งในแม่น้ำโขง “คอนผี หลง” และความหลากหลายทางชีวภาพ การให้ข้อมูลและผลิตสื่อเกี่ยวกับการระเบิดแก่ง เพื่อ รณรงค์และให้ข้อมูลแก่ชุมชนในลุ่มน้ำโขงและสาธารณะได้รับรู้ถึงความสำคัญของของแม่น้ำโขงเพื่อ นำไปสู่การยุติโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ดำเนินการโดยรัฐบาลจีน การศึกษาระบบนิเวศวัฒนธรรม ในแม่น้ำโขง ใช้กระบวนการวิจัยไต่บ้านเข้ามาเป็นเครื่องมือในการศึกษาในประเด็นพันธุ์พืช พันธุ์ปลา การ

ทำเกษตรริมฝั่งแม่น้ำโขง และระบบนิเวศในแม่น้ำโขง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านชายฝั่งโขงในการเป็นนักวิจัยชาวบ้าน และเน้นงานรณรงค์และเผยแพร่ต่อสาธารณะ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อความสำคัญของระบบนิเวศที่มีต่อชุมชนในแม่น้ำโขง

ต่อมาเครือข่ายได้ดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง เน้นการทำงานด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของชุมชน สนับสนุนการทำงานในพื้นที่รูปธรรมโดยนำประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างเรียนรู้ในท้องถิ่นในพื้นที่ชายฝั่งโขง ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และลุ่มน้ำหงาว-งาว ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๖ เป็นต้นมา ดำเนินการพัฒนาสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นภายใต้ชื่อ “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” ให้มีความสำคัญกับการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำสาขาทั้งในระดับพื้นที่ ระดับชาติ และระหว่างประเทศ ปัจจุบัน เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา มีสำนักงานตั้งอยู่ที่โฮงเฮียนแม่น้ำโขง ๒๖๐ ม.๑ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ๕๗๑๔๐ ^{๘๑}

บทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง

๑. เป็นคณะกรรมการบริหารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน
๒. เป็นองค์กรในการประสานงานและจัดกระบวนการเรียนรู้ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ตั้งแต่อำเภอเทิง อำเภอบ้านดวน อำเภอป่าแดด อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
๓. พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้พื้นที่รูปธรรมในลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่การเรียนรู้หรือสถานีการเรียนรู้ เพื่อสื่อสารในโฮงเฮียนแม่น้ำโขง
๔. ติดตามสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำสาขาได้แก่ ลุ่มน้ำกกและลุ่มน้ำอิง

(๒) สถาบันปวงผญาพยาว

ความเป็นมาขององค์กร จากการศึกษาที่จังหวัดพะเยา มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยาวนานกว่า ๙๐๐ ปี ปรากฏหลักฐานด้านโบราณคดีและเอกสารบันทึกมากมาย โดยเฉพาะจากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมอย่างต่อเนื่องของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) วัดศรีโคมคำ ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองพะเยาอย่างชัดเจน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ถือเป็นปราชญ์ท้องถิ่นต้นแบบของเมืองพะเยา ที่ทำงานด้านการศึกษาข้อมูลท้องถิ่น มีผลงานเขียน บันทึกรวบรวมหลักฐานไว้อย่างเป็นระบบและมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการจัดพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม และจัดสร้างหอวัฒนธรรมนิทัศน์ ก่อคุณค่าและยังประโยชน์อนันต์ต่อคนรุ่นหลังได้เชื่อมต่อรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตนเองอย่างเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

^{๘๑} สรุปลงความจากเอกสารโฮงเฮียนแม่น้ำโขง : สนามการเรียนรู้นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง โดยเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา. (เอกสารอัดสำเนา).

ในปี ๒๕๕๒ ตัวแทนนักวิชาการ นักพัฒนา นักธุรกิจ สื่อมวลชน คณะสงฆ์ และศิษยานุศิษย์ จึงปรึกษากันว่าทำอย่างไรจะสามารถต่อยอดความคิด และงานของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) วัดศรีโคมคำ ในด้านที่เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษา ค้นคว้า และวิจัยองค์ความรู้ ท้องถิ่นของจังหวัดพะเยาให้เกิดขึ้นและมีความต่อเนื่อง พร้อมทั้งเผยแพร่องค์ความรู้ และนำไปใช้ ประโยชน์ด้านการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป ในโอกาสที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) วัดศรีโคมคำ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะรองสมเด็จพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ และคุณูปกิตติจาก สถาบันการศึกษาหลายแห่ง และเพื่อเป็นการสืบทอดแนวคิดแนวทางในการสร้างองค์ความรู้แก่ท้องถิ่น ทางคณะผู้ก่อตั้งเบื้องต้น จึงได้ตั้ง “สถาบันปวงผลญาพายาว” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรคองค์ ความรู้และความสัมพันธ์อันดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน เพื่อสืบทอดแนวคิดและการทำงานของพระ อุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) วัดศรีโคมคำ ^{๕๒}

ปัจจุบันสถาบันปวงผลญาพายาว สำนักงานตั้งอยู่ที่อาคารธรรมราชานุวัตร วัดศรีโคมคำ อำเภอ เมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

บทบาทการทำงานในกลุ่มน้ำอิง

๑. เป็นคณะกรรมการบริหารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงาน ท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๒. ประสานกับหน่วยงานในระดับนโยบายของภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยา เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ ร่วมกันในการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๓. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓ เรื่อง ได้รับการสนับสนุนจากสำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า ประกอบด้วย

- การสานเสวนาหาทางออกในการแก้ไขปัญหากว๊านพะเยา (๒๕๕๖) เพื่อจัดเวทีสาน เสวนาหาฉันทามติในการแก้ไขปัญหากว๊านพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

- การสานเสวนาเพื่อออกแบบธรรมนูญกว๊านพะเยาที่พึงปรารถนา (๒๕๕๘) เพื่อให้ ธรรมนูญกว๊านพะเยาเป็นกฎหมายของท้องถิ่นหรือเป็นกติการ่วมในการจัดการกว๊านพะเยา รวมทั้งการ ผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำธรรมนูญกว๊านพะเยาไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม

- ธรรมนูญกว๊านพะเยากับการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะในการ แก้ไขปัญหากว๊านพะเยา (๒๕๖๐) เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะ ผ่านธรรมนูญกว๊านพะเยา การสื่อสารสาธารณะอันจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเนื้อหาของ ธรรมนูญกว๊านพะเยา และเกิดการสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะในการแก้ไขปัญหากว๊าน พะเยาโดยการมีส่วนร่วมของคนพะเยา

^{๕๒} สถาบันปวงผลญาพายาว, ข้อมูลทั่วไปและยุทธศาสตร์การทำงานของสถาบันปวงผลญาพายาว, (เอกสารอัด สำเนา).

๔. จัดเวทีสื่อสารสาธารณะร่วมกับพะเยาทีวีชุมชน ในประเด็นที่เกี่ยวกับกวีานพะเยา และแม่น้ำอิง ได้แก่ สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินในกวีานพะเยา ธรรมนูญกวีานพะเยา บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

๕. ผลิตสื่อวีดิทัศน์ เรื่องเวทีสานเสวนาหาทางออกให้การพัฒนากวีานพะเยา และเรารักษแม่น้ำอิง

๖. เป็นคณะกรรมการและคณะทำงานบริหารจัดการลุ่มน้ำกวีานพะเยา ตามประกาศจังหวัดพะเยา ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๗. ร่วมกับพะเยาทีวีชุมชนจัดอบรมเยาวชนเชิงปฏิบัติการเรื่องการสื่อสารเพื่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนโดยมือถือและโซเชียลมีเดีย

(๓) สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

ความเป็นมาขององค์กร สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต (Living River Association -LRA) เดิมชื่อเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ Southeast Asia River Network (SEARIN) ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๒ ซึ่งตรงกับวันหยุดเขื่อนโลกเพื่อปกป้อง แม่น้ำและชีวิต ได้รับการจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ ภายใต้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ ตามทะเบียนเลขที่ ๒๔๘๗ ต่อมาจดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๕ ตามทะเบียนเลขที่ ๒๐/๒๕๕๕

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตก่อตั้งโดยนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย เนื่องจากการตระหนักถึงปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและโครงการผันน้ำในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านในลุ่มแม่น้ำโขงและสาละวิน ที่มีต่อสังคมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยแม่น้ำในอนุภูมิภาคนี้โดยเฉพาะชนพื้นถิ่น

ปัจจุบันสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ๑๓๘/๑ หมู่ ๔ ถ.คลองชลประทาน ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ ^{๘๓}

บทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง

๑. เป็นคณะกรรมการบริหารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๒. สนับสนุนชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ได้แก่ การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (วังสงวน) การอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ การประยุกต์ประเพณีวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ ได้แก่ การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การบวชวังสงวน โดยการสนับสนุนงบประมาณและข้อมูลด้านวิชาการ

^{๘๓} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, เกี่ยวกับสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, สืบค้นจาก <http://www.livingriversiam.org/about-lra>. เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๓. ผลิตสื่อและจัดทำเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น และสื่อเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำอิง ได้แก่ โปสเตอร์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง หนังสือวังสวนในลุ่มน้ำอิง :การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำ และวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง หนังสือและสารคดีป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง และการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น และคลิปวิดีโอ นิทรรศการงานวิจัยไต้หวัน ข้อมูลพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง อ.เชียงของ จ. เชียงราย

๔. สนับสนุนการทำงานวิจัยไต้หวัน วิจัยชาวบ้าน เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้การเก็บรวบรวมข้อมูลผลผลิต มูลค่าและคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น

๕. สนับสนุนงบประมาณในการจัดประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและกองเลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๖. ผลักดันและติดตามการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในระดับชาติและระดับนานาชาติ เพื่อให้พื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงมีสถานะที่ได้ถูกรับรองตามกฎหมาย

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ได้กำหนดเป้าหมายขององค์กรในด้านการส่งเสริมการจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในพื้นที่ภาคเหนือ โดยมีการทำงานเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยการตั้งเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำภาคเหนือ ซึ่งทำงานในเชิงนโยบายต่อต้านเขื่อน ในด้านการเสริมสร้างเครือข่ายในลุ่มน้ำอิง ได้เริ่มจากการทำงานกับกลุ่มรักษ์เชียงของในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง โดยการฟื้นฟูชมรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง ซึ่งมีต้นทุนมาก่อนหน้านั้น ในเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ และนำมาสู่การพัฒนาเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่น ซึ่งใช้ฐานของการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพ งานวิจัยชาวบ้าน และการจัดพิมพ์สื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะเพื่อให้เข้าใจทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงมากขึ้น

ในระยะต่อมาได้ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุ่มน้ำ และการผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งการพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายของกลุ่มน้ำร่วมกับเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ซึ่งจะมีการจัดกิจกรรมร่วมกันในอนาคต นอกจากนี้ยังมีประเด็นนโยบายอื่นๆ เช่น นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ สวนกล้วยของกลุ่มทุนจีน ที่สมาคมได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมด้วย กล่าวได้ว่าสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทในการทำงานเพื่อผลักดันสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงมาตั้งแต่แรกเริ่ม โดยใช้เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นเครื่องมือในการทำงาน คาดว่าบทเรียนการทำงานจากลุ่มน้ำอิงจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นได้

“สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต เน้นทำงานเรื่องพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง และพยายามที่จะสร้างเครือข่ายชาวบ้านเรื่องพื้นที่ชุ่มน้ำ ให้เป็น ๑ ในสมาชิกของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สมาคมได้ทำงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชนและร่วมผลักดันให้ชุมชนที่ทำเรื่องป่าชุ่มน้ำ เข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสภา โดยสมาคมให้การสนับสนุนและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนในการศึกษา

ข้อมูลเรื่องพื้นที่ชุ่มน้ำ สนับสนุนกิจกรรมเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การสนับสนุนงบประมาณการประชุมของกองเลขา และสนับสนุนงบประมาณในการประชุมของกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง”^{๘๔}

(๔) สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง

ความเป็นมาขององค์กร สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (Mekong Community Institute - MCI) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ในประเด็นการจัดการทรัพยากรน้ำและระบบนิเวศลุ่มน้ำ ถูกก่อตั้งขึ้นและยื่นจดทะเบียนเป็นสมาคมในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ "ระบบนิเวศลุ่มน้ำที่สมดุลและเอื้อต่อการอยู่ดีมีสุขของชุมชน ภายใต้การจัดการอย่างเป็นองค์รวมและการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น" ภายใต้ความเชื่อพื้นฐานของเราที่ว่าชุมชนท้องถิ่นคือหัวใจสำคัญในการอนุรักษ์ระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยมีคำขวัญว่า "ผลิตสร้างและส่งเสริมการใช้เครื่องมือและความรู้ท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศลุ่มน้ำโขง" หลังจากที่ได้มีการควรวรม MCI เข้ากับสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเมื่อปลายปี ๒๕๕๙ เพื่อให้มีการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินงานของ MCI จึงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการที่ปรึกษาชุดเดียวกันกับสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง มียุทธศาสตร์การดำเนินงาน ๔ ด้านคือ ชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศลุ่มน้ำ โครงการและเขื่อนขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และ ผู้หญิงและเยาวชนกับระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยรูปแบบกิจกรรม ประกอบด้วย

(๑) ผลิตสร้างและเผยแพร่เครื่องมือและความรู้ท้องถิ่น ได้แก่ งานวิจัยไต้หวัน : ร่วมพัฒนา เผยแพร่ และใช้งานวิจัยไต้หวันในการรักษาระบบนิเวศลุ่มน้ำอย่างเป็นองค์รวม ผ่าน ๒ กิจกรรมหลักคือ การทำวิจัยไต้หวัน และการอบรมและเผยแพร่งานวิจัยไต้หวัน สถาบันความรู้ชาวบ้านลุ่มน้ำโขง : สนับสนุน พัฒนา และเผยแพร่ศูนย์เรียนรู้ชุมชน เพื่อการเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้ท้องถิ่น การผลิตสื่อและเผยแพร่

(๒) เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ในการจัดการระบบนิเวศลุ่มน้ำ กิจกรรมเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ : สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นบ้าน การสืบชะตาแม่น้ำ ฯลฯ กลไกท้องถิ่นเพื่อการจัดการระบบนิเวศลุ่มน้ำ : เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกท้องถิ่น เช่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำโขง

(๓) วรรณคดี เพื่อยับยั้งภัยคุกคามจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่กั้นลำน้ำโขง และแม่น้ำอื่นๆ ในลุ่มน้ำ ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นและองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงตั้งอยู่ที่ ๔๙/๔ ม. ๔ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ ^{๘๕}

บทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง

^{๘๔} สัมภาษณ์ : สายัณห์ ชำมหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, วันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๘๕} สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง, **เกี่ยวกับเรา**, สืบค้นจาก <http://www.mekongci.org/index.php/about-us> เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๑. เป็นคณะกรรมการบริหารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน

๒. ส่งเสริมบทบาทผู้หญิงลุ่มน้ำอิงในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้โครงการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายแม่หญิงเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง โดยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของกลุ่มผู้หญิงที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ ได้แก่ เครือข่ายแม่หญิงพะเยา กลุ่มผู้หญิงตำบลสันมะค่า ตำบลป่าแดด กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๓. สนับสนุนกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนแม่ร่องซุย และป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

๔. ผลิตสื่อนิทรรศการชุดแม่หญิงกับทรัพยากรลุ่มน้ำอิง หนังสือและสารคดี “ผู้หญิงลุ่มน้ำอิงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า เป้าหมายการทำงานของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงคือ สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง โดยการกำหนดโครงสร้างและภาคส่วน ซึ่งจะมีการทำงานในระยะยาว ส่วนสภา จะต้องมีการทำงานในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา โดยมีงานในหลายประเด็นทั้งงานรณรงค์และงานอนุรักษ์ เช่น แม่น้ำมูน แม่น้ำอิง โดยในส่วนของแม่น้ำอิง ถ้าอนาคตเกิดการดำเนินงานที่ต่อเนื่องอาจจะเกิดการดำเนินงานในลักษณะตามบริบทของลุ่มน้ำ ซึ่งจะไปเชื่อมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ยังมีการทำงานในลักษณะเรียนรู้ ผลิตความรู้เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคม โดยผลิตความรู้ และผลิตสื่อในลุ่มน้ำโขง ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็มีบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อที่จะนำความรู้ไปปรับใช้ในการจัดการในลุ่มน้ำโขง

ดังนั้นบทบาทในการทำงานของสถาบันจึงแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ ความร่วมมือกับภาคีที่ทำงานร่วมกัน ประสานงานกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลกัน การพัฒนากระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนให้มีศักยภาพ บทบาทในการทำงานเป็นกองเลขาของสภาเป็นผู้ช่วยประสานงาน จัดการสนับสนุนโดยเฉพาะช่วงเริ่มต้นของสภา โดยทำงานร่วมกันกับองค์กรอื่น และงานโครงการของสถาบันฯ ที่เข้ามาเสริมสร้างสภาประชาชนให้มีประสิทธิภาพ มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น โดยสถาบันฯ เน้นงานผู้หญิงกับการมีส่วนร่วม การพัฒนากลไกในท้องถิ่นให้มีศักยภาพ จึงมีการดำเนินโครงการแม่หญิงลุ่มน้ำอิง การทำงานผ่านมา ๒ ปีอยู่ในช่วงของการสร้างความเข้าใจ การสร้างการเรียนรู้ให้กับแม่หญิง ในอนาคตจะมีการเชื่อมเข้ากับสภาประชาชน ซึ่งถือเป็นงานใหม่ที่ยังมีการทำงานในด้านนี้น้อย อีกทั้งสังคมไทยยังไม่มีที่ยอมรับผู้หญิง จึงต้องมีการพัฒนาให้มีความต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปเชื่อมร้อยเป็นกลไกของสภาประชาชน ^{๘๖}

(๕) โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

ความเป็นมาขององค์กร เป็นองค์กรที่เกิดจากการจัดทำโครงการร่วมกันระหว่างแผนงานประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า และศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและ

^{๘๖} สัมภาษณ์ : ธีระพงศ์ โพธิ์มัน ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง, วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ในปีพ.ศ.๒๕๕๘ โดยได้รับสนับสนุนทุนจากสหภาพยุโรปมาดำเนินงาน มีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อปรับปรุงการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของเครือข่ายท้องถิ่น เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาแผนการจัดการและนโยบาย และวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่เครือข่ายท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ผ่านการเพิ่มศักยภาพ การพัฒนากลไกเชิงสถาบันเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างเครือข่ายท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และการพัฒนาระบบฐานความรู้แบบบูรณาการ

โครงการมีแผนการดำเนินงานดังนี้ ๑) แผนงานพัฒนาศักยภาพสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย การประเมินความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ เวทีเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง การพัฒนาเยาวชน ๒) แผนงานกลไกความร่วมมือเพื่อผลักดันนโยบาย ประกอบด้วย การจัดทำแผนที่และประเมินผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การพัฒนากลไกเชิงสถาบันของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาข้อบัญญัติและนโยบายท้องถิ่น การสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาข้อบัญญัติและนโยบายท้องถิ่น ๓) แผนงานการจัดการองค์ความรู้และการสื่อสารสาธารณะ ประกอบด้วย การพัฒนาและจัดการระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนในภูมิเนเวศลุ่มน้ำอิง การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน การจัดพิมพ์และเผยแพร่เอกสารและสื่อเกี่ยวกับองค์ความรู้และบทเรียนของโครงการ นอกจากนี้โครงการยังมีแผนงานในการสนับสนุนทุนขนาดเล็กให้ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงขับเคลื่อนในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจุบันโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ๕๗๕/๑ ถ.วัดลี ต.เวียง อ.เมือง พะเยา ๕๖๐๐๐

บทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง

๑. ศึกษาประเมินความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ รวมถึงวิเคราะห์และรายงานผลการประเมินต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนคณะกรรมการอำนวยการโครงการ และข้อมูลนี้จะถูกใช้วางแผนการสนับสนุน การออกแบบการเรียนรู้และการฝึกอบรม ตลอดจนการติดตามและประเมินความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับองค์ความรู้ ทักษะ และทักษะในระหว่างการทำงานโครงการ

๒. จัดให้มีเวทีส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ระหว่างชุมชนและเครือข่ายต่างๆ และยังนำไปสู่การพัฒนาบทเรียนและการสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อปรับปรุงวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

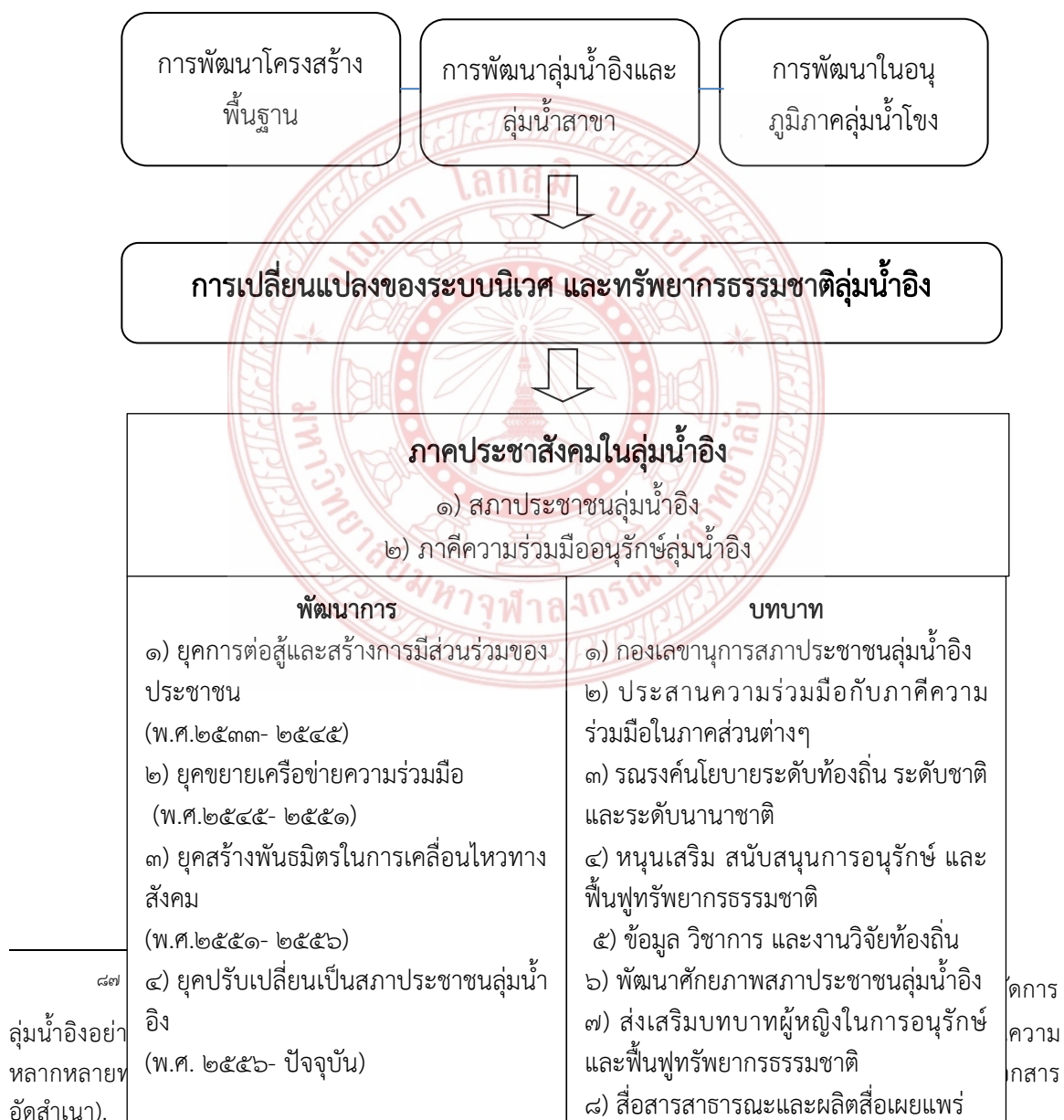
๓. เป็นผู้อำนวยการความสะดวกให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ให้เป็นกลไกความร่วมมือหลักในการเชื่อมโยงและขับเคลื่อนเครือข่ายท้องถิ่น และอปท.เพื่อการผลักดันทางนโยบาย

๔. สนับสนุนให้เกิดการขยายผลการขับเคลื่อนทางนโยบายสู่การพูดคุยในเวทีระดับชาติ และระดับภูมิภาค

๕. ผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย และการทบทวนกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้อง โดยการสนับสนุนทางวิชาการจากคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (Law Reform Commission) ในกระบวนการทบทวนกฎหมายและนโยบายทั้งในประเทศ และระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการลุ่มน้ำ

๖. จัดเวทีรณรงค์ทางนโยบายสาธารณะในวันสำคัญทางสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานต่างๆ เช่น เวทีอิงฟอรัม เวทีนโยบายพื้นที่ชุ่มน้ำ วันสิ่งแวดล้อมโลก เป็นต้น ^{๘๗}

พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

แผนภูมิที่ ๒

พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

จากแผนภูมิข้างต้น ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ ๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชนแต่ละเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงมากระดับเป็นสภาประชาชน เพื่อให้มีกลไกของภาคประชาชนในระดับลุ่มน้ำ และเพื่อให้สภาประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทต่อสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และ ๒) ภาควิชาความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาสังคม เพื่อทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการดำเนินงานระยะเริ่มแรกของสภาประชาชน เพื่อหนุนเสริมให้สภาประชาชนเกิดความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการเป็นองค์กรของภาคประชาชนที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ภาควิชาความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงเป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์การสนับสนุนภาคประชาชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำอิง โดยมีบทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) งานกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๒) งานประสานความร่วมมือกับภาควิชาความร่วมมือในภาคส่วนต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ๓) งานรณรงค์เชิงนโยบายระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ๔) งานหนุนเสริม สนับสนุนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในลักษณะของพื้นที่รูปธรรมหรือแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๕) งานข้อมูลวิชาการ และงานวิจัยท้องถิ่น ๖) งานพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๗) งานด้านการส่งเสริมบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ ๘) งานสื่อสารสาธารณะและผลิตสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๔.๒ กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ เป็นการนำเสนอกระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ใน ๔ ประเด็น ประกอบด้วย ๑) การพัฒนากลไกและศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการ

จัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และ ๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง รายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การพัฒนากลไกและพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนากลไกและพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยได้นำเสนอใน ๔ ประเด็น รายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) การประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการประชุมใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรก การประชุมคณะกรรมการบริหารสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการประชุมระดับ ไตรมาสและการประชุมราย ๖ เดือน เพื่อแจ้งความก้าวหน้าในการดำเนินงาน การปรึกษาหารือในเรื่อง ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การติดตามสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งการประชุมกรรมการที่ปรึกษาสภา ประชาชนลุ่มน้ำอิง ปีละ ๑ ครั้ง

(๑) การประชุมคณะกรรมการบริหารสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงรายไตรมาส ใน กระบวนการเพื่อทบทวนโครงสร้างการบริหารจัดการ จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารสภาประชาชน (Steering Committee) ขึ้น เพื่อให้มั่นใจว่าสภาประชาชน ยังคงดำเนินการตามเป้าหมายและมีความ ก้าวหน้าตามแผนที่วางไว้ โดยจะมีการจัดประชุมคณะกรรมการบริหารสภาประชาชน ทุกไตรมาส โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมเป็นคณะกรรมการบริหารสภา

(๒) การประชุมใหญ่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ทุก ๖ เดือน เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการ มาแล้วอย่างต่อเนื่อง วัตถุประสงค์การประชุมเพื่อให้เครือข่ายต่างๆที่เข้าเป็นสมาชิกได้รับทราบ ความก้าวหน้าของกิจกรรมและแนวทางดำเนินงานของสภาฯ การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยน ประเด็นปัญหาพร้อม และพูดคุยกันเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้งร่วมออกเสียงในการตัดสินใจที่ สำคัญๆ โดยมีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาฯและเครือข่ายท้องถิ่น

(๓) การประชุมประจำปีของคณะกรรมการที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง คณะกรรมการที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นอีกหนึ่งกลไกที่จำเป็นในการให้คำปรึกษาแก่สภาฯ โดย จะมีจำนวนคณะกรรมการ ๑๕ คนประกอบด้วยผู้รู้ซึ่งได้รับการยอมรับในท้องถิ่น, ตัวแทนอปท., สถาบัน วิชาการ และตัวแทนภาคประชาสังคมจังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยา ^{๘๘}

ลักษณะที่สอง เป็นการประชุมในวาระเร่งด่วน โดยเป็นการประชุมสัญจรในพื้นที่ในประเด็นที่มี ผลกระทบในวงกว้างที่ต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำอิง เช่น โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ และโครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่เข้ามาใช้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง และบ้านทุ่งจิว อำเภอเชียง ของ จังหวัดเชียงราย การเช่าที่ดินของนายทุนจีนริมแม่น้ำอิงเพื่อปลูกสวนกล้วย อำเภอพญาเม็งราย

^{๘๘} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) และสถาบันความหลากหลาย ทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เอกสารโครงการ เสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๑๑-๑๓.

จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นกรณีเร่งด่วนที่มีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อหาวิเคราะห์สถานการณ์ และหาทางออกในการแก้ไขปัญหา^{๘๙} ในกรณีของโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงใหม่ของ ชาวบ้านบุญเรืองซึ่งจะได้รับผลกระทบจากการเข้ามาใช้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำของชุมชน ได้ปรึกษากับกองเลขาของสภาประชาชนเพื่อหาทางออกต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงได้มีการทำข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลทรัพยากรป่าชุ่มน้ำในลักษณะของงานวิจัยชาวบ้าน และนำข้อมูลที่ได้นำไปนำเสนอกับทางอำเภอ และการนิคมอุตสาหกรรม รวมทั้งการเคลื่อนไหวของคนในชุมชนเพื่อเจรจาต่อรอง การเชิญสื่อมวลชนมาทำข่าว การจัดเวทีสาธารณะ การรณรงค์ทางสื่อสังคมออนไลน์

๒) การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ

การฝึกอบรม เป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักของแผนงานพัฒนาศักยภาพสู่การปฏิบัติของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยการฝึกอบรมนั้นจะทำให้เกิดสภาพแวดล้อมสำหรับการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์อย่างเปิดกว้างระหว่างผู้เข้าร่วมการอบรม ใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ภายใต้หลักการและวิธีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่พัฒนาบนฐานประสบการณ์ที่มีอยู่เดิม เพื่อสนองต่อความต้องการและการใช้งานจริงของผู้เข้าร่วม กลุ่มเป้าหมายในการฝึกอบรมประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เครือข่ายชุมชน เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

วิทยากรในการฝึกอบรม จะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในสาขาที่หลากหลายตามเนื้อหาในการอบรม ได้แก่ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) สถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยพะเยา มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา สถาบันปวงผญาพายัพ พะเยาทีวีชุมชน เป็นต้น

เนื้อหาการอบรม จะเป็นการอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำ เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาฐานทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย ๔ หลักสูตร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การฝึกอบรมวิทยากร (Training of Trainers หรือ ToT) เพื่อเพิ่มจำนวนวิทยากรท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นผู้จัดการฝึกอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืนแก่ผู้อื่นต่อไป โดยมีเนื้อหาประกอบด้วย หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการวางแผนจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน กรอบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง นโยบาย โครงการ การทำแผนที่ลุ่มน้ำชุมชน ระบบนิเวศของลุ่มน้ำอิง วิธีการและเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการวางแผนจัดการลุ่มน้ำและการพัฒนาภาวะเปราะบางเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

๒. ทักษะวิทยากรกระบวนการ สำหรับวิทยากรในท้องถิ่น จะเป็นหนึ่งในเนื้อหาการอบรมภาวะผู้นำ ซึ่งผู้เข้าร่วมมาจากชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เข้าอบรมจะมีทักษะในการสื่อสารและการนำเสนอ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนของ

^{๘๙} สัมภาษณ์: ไกรทอง เห่งน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ตนเอง และเป็นวิทยากรให้กับผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆหรือองค์กรต่างๆ รวมทั้งการนำเสนอ ข้อมูลด้านต่างๆ แก่หน่วยงานของรัฐ

๓. การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) จะจัดให้กับผู้นำชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เข้าอบรมจะมีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ หลังจากที่ผ่านมาผ่านการฝึกอบรมแล้ว โดยจะมีการลงไป สนับสนุนผู้เข้าอบรมภายหลังการฝึกอบรมเป็นระยะให้สามารถดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ได้

๔. การบริหารจัดการโครงการ (Project cycle management หรือ PCM) จะช่วยสนับสนุน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายท้องถิ่น และองค์กรภาคประชาสังคม ให้มี ศักยภาพและความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโครงการ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้สามารถขอรับทุน สนับสนุนจากโครงการหลัก รวมทั้งให้คำปรึกษากับชุมชนที่สนใจขอรับทุนได้ การอบรมนี้จะทำให้เกิด ความเข้าใจภาพรวมของการบริหารจัดการโครงการและการพัฒนาองค์กร รวมถึงการเขียนข้อเสนอ โครงการ การดำเนินโครงการ การติดตาม และการรายงานผล^{๙๐}

เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกอบรม แบ่งออกได้ ๓ ประเภทได้แก่

๑. เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ โปรแกรม GIS / google earth / Q GIS เพื่อดูขอบเขตพื้นที่ /ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ป่า เครื่องมือในการจับพิกัด (GPS) การประเมิน คาร์บอนเครดิต โดยใช้โปรแกรมคำนวณปริมาณคาร์บอนจากต้นไม้ โดยการวัดความโตของต้นไม้ โดยการ คำนวณโดยใช้โปรแกรม Microsoft excel การประเมินโครงสร้างป่า การศึกษาความหลากหลายของ พันธุ์พืชในป่า โดยการวางแผนสำรวจ ศึกษาโครงสร้างป่าในแปลงสำรวจ การศึกษาความหลากหลายของ สัตว์ โดยการวางแผนศึกษา (Line transect) และการศึกษาโดยตรงจากร่องรอยของสัตว์หรือมูลสัตว์

๒. เครื่องมือในการศึกษาชุมชน ได้แก่ ต้นไม้ปัญหา ตารางประวัติศาสตร์ แผนที่เดินดิน แผนที่ ทรัพยากร แผนที่วัฒนธรรม แผนที่เครือญาติ ปฏิทินฤดูกาล เป็นต้น

๓. เครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชน ได้แก่ ตารางวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แผนภูมิ ความสัมพันธ์ ตารางบทบาทหญิงชาย (Gender Dimension) การวิเคราะห์ศักยภาพ (SWOT) แผนที่ ความคิด (Mindmap) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การประเมินความต้องการในการ พัฒนาศักยภาพ (Capacity Development Needs Assessment - CDNA) แผนที่ความสัมพันธ์ของคน ในชุมชน เป็นต้น

๓) การศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ

ในการศึกษาดูงาน เป็นการศึกษาดูงานที่ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีผู้เข้าร่วมจากผู้นำชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

^{๙๐} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) และสถาบันความหลากหลาย ทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เอกสารโครงการ เสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๘-๑๐.

และเครือข่ายท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต้นแบบ และเกิดชุมชนขยายผล ที่ได้เรียนรู้และเกิดพลัง ในการนำวิธีการจัดการอย่างยั่งยืนจากชุมชนต้นแบบไปปรับใช้ ที่ผ่านมามีการศึกษาดูงานในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย

๑. การศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้อย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ณ สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรยั่งยืนและองค์การบริหารตำบลแม่ทา อำเภอแม่อน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน Thai Elephants Home และเครือข่ายป่าชุมชนแม่ตะมาน ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

๒. การศึกษาดูงานด้านการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ณ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านพี อำเภอบ้านหลวง และองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแก่น อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๓. การศึกษาดูงานเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชายเลน โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน แลกเปลี่ยนบทเรียนประสบการณ์การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล โดยมีแกนนำของกลุ่มอนุรักษ์พัฒนาป่าชายเลนบางแก้ว จังหวัดสมุทรสาคร มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๔. การศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานประเด็นสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่กลองกับเครือข่ายประชาคมคนรักแม่กลอง จังหวัดสมุทรสาคร บรรยายโดยคุณสุรจิต ชีรเวทย์ ซึ่งในการขับเคลื่อนชุมชนในแม่กลองบนพื้นฐานการใช้ข้อมูลภูมิปัญญาเมืองแม่กลองและระบบนิเวศสามน้ำ คือ การใช้ข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ ภูมินิเวศ ร่วมกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการอธิบายวิถีชีวิตของคนแม่กลอง และใช้ในการวางยุทธศาสตร์ของคนในลุ่มน้ำแม่กลองบนพื้นฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

ผลที่เกิดขึ้นจากการฝึกอบรมและการศึกษาดูงาน

๑. ผู้เข้าร่วมสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเอง ในกรณีของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เช่น บ้านบุญเรือง บ้านงามเมือง บ้านห้วยหม้อ บ้านปางมดแดง บ้านวังศิลา ส่วนที่บ้านห้วยเตือ ที่นำไปต่อยอดการพัฒนาสมุนไพรในชุมชนของตนเอง

๒. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติทางบวกในการพัฒนาคน แกนนำ นำไปสู่พัฒนาพื้นที่ เช่น พ่อหลวงคำพันธ์ บ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด

๓. เกิดเครือข่ายเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในสภาประชาชน และกับเครือข่ายภายนอกต่างลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำแม่กลอง เครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม เครือข่ายลุ่มน้ำบางปะกง เครือข่ายแม่वंก เครือข่ายลุ่มน้ำสะแกกรัง เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตาช้าง เครือข่ายลุ่มน้ำยม

๔. เกิดการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาในการพัฒนาลุ่มน้ำขนาดเล็กในประเทศไทยร่วมกัน

๕. เกิดแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาลุ่มน้ำขนาดเล็ก โดยจะกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการจัดการลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๔) การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

ในกลุ่มน้ำอิง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยภาคประชาชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญส่วนมากเป็นผู้ชาย จึงเป็นที่มาของการดำเนินโครงการเพื่อส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการอนุรักษ์ให้มากขึ้น ซึ่งยังผลให้มีการก่อตั้งเครือข่ายแม่หญิงกลุ่มน้ำอิง รวมทั้งการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของหญิงชายกับธรรมชาติ และบทบาทการอนุรักษ์ในกลุ่มน้ำอิง โครงการฯ ดังกล่าวดำเนินการโดยสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง ร่วมกับเครือข่ายแม่หญิงพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง และกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ภายใต้การสนับสนุนของ Critical Ecosystem Partnership Fund- CEPF และสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ^{๙๑}

ในการดำเนินงานโครงการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในกลุ่มน้ำอิงของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง ได้หนุนเสริมบทบาทผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง ผ่านกระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน ๒ กรณีประกอบด้วย

(๑) แม่หญิงบุญเรืองกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านบ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ที่การที่ป่าชุมชนของชุมชนบ้านบุญเรือง มีพื้นที่กว่า ๓,๐๐๐ ไร่ ได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงรายในปีพ.ศ.๒๕๕๘ โดยจะมีการพัฒนาเป็นเขตอุตสาหกรรม และมหาวิทยาลัยที่อ้างว่าพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นป่าเสื่อมโทรม ทั้งๆ ที่ป่าชุมชนบ้านบุญเรืองนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษามาเป็นเวลานาน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งอาหาร และเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนที่สามารถหาผลผลิตจากป่า ไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ เห็ด ผักป่า แมลง ปลาและสัตว์น้ำจากแม่น้ำอิง เพื่อนำมาทำเป็นอาหารในครัวเรือน และยังสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย

ในขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนเพื่อพิทักษ์ป่าชุมชนบ้านบุญเรือง คนในชุมชนทั้งหญิงและชายได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อสื่อสารต่อหน่วยงานภาครัฐ และสาธารณะให้ทราบถึงความสำคัญของป่าชุมชน แม่น้ำอิง และหนองน้ำ เช่น การทำป้ายและเสื่อรณรงค์ การระดมทุนจากลูกหลานที่ทำงานต่างจังหวัด การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง การประชุมทำความเข้าใจในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การทำวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าและมูลค่าของผลผลิตจากป่า การส่งตัวแทนเข้าร่วมในเวทีเสวนา ยื่นหนังสือเรียกร้อง การชี้แจงข้อเท็จจริงต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการสนับสนุนด้านข้อมูล และวิชาการจากกลุ่มรักษ์เชียงของ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รวมทั้งศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และ

^{๙๑} ชีระพงศ์ โพธิ์มัน อริธา รัชธานี และนันทน์ภัส เมืองวงษ์, แม่หญิงกลุ่มน้ำอิง, (เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๐) หน้า ๑๑.

สถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ที่ได้หนุนเสริมการเก็บข้อมูลด้านระบบนิเวศและผลผลิตจากป่าบุญเรื่อง

“บทบาทของผู้ชายและผู้หญิงกับการปกป้องและฟื้นฟูป่า นั้น จะขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ต้องเป็นการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง ในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง จะมีการประชุมหารือร่วมกันของทุกฝ่ายและแบ่งหน้าที่กันตามความถนัด โดยมากผู้ชายจะเป็นผู้นำ แต่ผู้หญิงก็มีบทบาทไม่แพ้กัน เพราะมีผู้นำหญิงและกลุ่มแม่บ้านที่มีความเข้มแข็ง งานหนักจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย แต่ผู้หญิงจะทำหน้าที่ในการทำอาหาร ตกแต่งสถานที่ และช่วยดูแลงานที่มีรายละเอียดซึ่งผู้หญิงจะมีความถนัดมากกว่า”^{๙๒}

ความสัมพันธ์กับป่าและการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าของผู้ชายและผู้หญิง มีความแตกต่างกันทั้งในด้านการไปเก็บหา และการนำไปใช้ประโยชน์ ด้านการไปเก็บหาจากป่าที่อยู่ไม่ไกลหมู่บ้าน และไม่ได้เป็นป่าลึกที่ใช้เวลานาน ดังนั้นผู้ชายและผู้หญิงจึงเข้าไปเก็บหาและใช้ประโยชน์จากป่าพอๆ กัน เมื่อเทียบในเชิงปริมาณ แต่ต่างกันที่ประเภทของทรัพยากร วิธีการ และสถานที่ในการเก็บหา โดยผู้ชายจะเป็นกลุ่มหลักที่เข้าไปหาปลา ของป่า และไม่ใช้สอย เพราะมีความคล่องตัวและแข็งแรง ส่วนผู้หญิงจะเก็บหาผักหาปลา และแมลง ในการหาปลาของผู้หญิงจะใช้เครื่องมือง่ายๆ และหาในพื้นที่ที่ไม่อันตราย เช่น การใช้เบ็ด จั้ม แซะ หาปลาตามริมฝั่งและหนองน้ำ ส่วนผู้ชายจะหาด้วยวิธีการที่ยากและเสี่ยงกว่า เช่น ใช้ตาข่าย การหว่านแห พายเรือออกไปกลางลำน้ำที่ลึกและไหลเชี่ยว และใช้เวลานาน นอกจากนี้ในการหาของป่าที่อันตราย เช่น ผึ้ง ต่อ ผู้ชายจะเป็นคนหลักเช่นกัน และผู้หญิงที่เป็นภรรยาจะไปช่วยสามีด้วย

ในด้านการใช้ประโยชน์ หลังจากเก็บหามาได้ ส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของแม่หญิงในการนำไปประกอบอาหาร นำไปขาย หรือแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน บทบาทความสำคัญของแม่หญิงในความเป็นแม่ที่เกี่ยวข้องกับป่า ได้แก่ การเป็น “แม่ค้า” เพราะผู้ชายน้อยคนจะนำสิ่งที่หามาได้ไปขายเอง ส่วนมากจะเป็นบทบาทของภรรยาที่จะนำไปขาย ดังนั้นอาหารจากป่าจึงเกี่ยวข้องกับรายได้ของครอบครัว นอกจากแม่ค้าแล้ว แม่หญิงยังเป็น “แม่ครัว” ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญต่อปากท้องและสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวที่ต้องอาศัยคุณสมบัติของความเป็นแม่หญิง ได้แก่ ความละเอียดอ่อนในการปรุงอาหาร เคล็ดลึบในการปรุงอาหารให้ถูกปากคนในครอบครัว ความใจเย็นในการทำอาหารของแม่หญิง ความรู้เกี่ยวกับวัตถุดิบส่วนประกอบในการปรุงอาหารแต่ละชนิด ศิลปะในการทำอาหาร การวางแผนทำอาหารในแต่ละมื้อแต่ละวัน นอกจากนี้แม่หญิงยังมีความรู้ในเรื่องการถนอมอาหาร เช่น หน่อไม้ดอง ปลาจ๋า ปลาส้ม ปลาแห้ง ปลาอย่าง เป็นต้น ซึ่งความรู้ดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น^{๙๓}

^{๙๒} สัมภาษณ์: พิมพรรณ วงศ์ไชยา ๑๒๖ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๙๓} วีระพงษ์ โพธิ์มัน อริตา รัชธานี และนันทน์ เมื่องวงษ์, แม่หญิงลุ่มน้ำอิง, หน้า ๒๙-๓๑.

ปีพ.ศ. ๒๕๖๐ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงได้เข้ามาต่อยอดการทำกิจกรรมอนุรักษ์ของกลุ่มแม่หญิงบุญเรือง โดยสนับสนุนงบประมาณในการทำของที่ระลึกจำหน่ายให้กับผู้ที่เข้ามาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง เพื่อระดมทุนในการรักษาป่าของกลุ่มแม่บ้าน ปัจจุบันกลุ่มแม่หญิงบุญเรืองมีสมาชิกประมาณ ๑๐๐ คนและมีคณะกรรมการกลุ่ม จำนวน ๑๕ คน ในการต่อสู้ที่เข้มข้นของคนบุญเรืองทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ประกอบกับการมีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีกลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา กลุ่มองค์กรชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศเข้ามาศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

(๒) แม่หญิงพะเยากับอาหารจากป่าชุมชนแม่ร่องซุย จังหวัดพะเยา

ป่าแม่ร่องซุย หรือ ป่าฝักหนอง ในอดีตเป็นป่าที่ถูกสัมปทานจากนายทุนเอกชนเพื่อปลูกไม้โตเร็วคือ ต้นกระถินณรงค์ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ ครอบคลุมพื้นที่ ๔ ตำบลในอำเภอเมืองพะเยา คือ ตำบลแม่กาและตำบลจำป่าหวาย และอำเภอดอกคำใต้ คือ ตำบลคือเวียง และตำบลบ้านปิน การสัมปทานโดยตัดไม้ได้มีออกและปลูกต้นกระถิน ทำให้ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารพืชพรรณจากป่า ได้เสื่อมโทรมลงจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้อีกต่อไป หลังจากการสัมปทานหมดอายุลงในปีพ.ศ. ๒๕๔๑ นายทุนก็ยังเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องอีกเกือบ ๑๐ ปี เพราะไม่มีทราบข้อมูลรายละเอียดของการสัมปทาน ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ชาวบ้านได้ทราบว่าป่าหมดอายุการสัมปทาน จึงได้มีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอาป่ากลับคืนมาเป็นของชุมชน โดยการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๔ ตำบล และประสานความร่วมมือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทำข้อมูลและยื่นต่อคณะรัฐมนตรีจนมีมติอนุมัติพื้นที่ป่าแม่ร่องซุยเป็นป่าชุมชน มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่

การต่อสู้เพื่อทวงคืนผืนป่าแม่ร่องซุย เป็นการมีส่วนร่วมในการทำงานทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่แบ่งบทบาทในการเป็นแกนนำตามศักยภาพของแต่ละคน โดยแม่หญิงที่มีบทบาทในการผลักดันจนได้ป่ากลับคืนมาเป็นของชุมชน ได้แก่ ครูมุกดา อินต๊ะสาร ผู้ประสานงานเครือข่ายสร้างบ้านแปงเมือง นางชรินทร์ทิพย์ ขุนกิจ เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคือเวียง นางวัชรารัตน์ อินต๊ะวงษ์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคือเวียงและคณะทำงานเครือข่ายแม่หญิงพะเยา และสายรุ้ง วิยะนัน ตัวแทนจากตำบลบ้านปินที่เข้าร่วมเป็นคณะทำงาน หลังจากได้ป่ากลับคืนมาได้รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย โดยมีนายอุทัย วิรัตน์เกษม นายองค์การบริหารส่วนตำบลคือเวียง เป็นประธาน มีการทำกิจกรรมกันแนวเขตพื้นที่ป่า การฟื้นฟูป่า ซึ่งเป็นการจัดการร่วมกันทั้ง ๔ ตำบล ซึ่งการฟื้นฟูป่าโดยปล่อยให้ป่าได้ฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในการเป็นแหล่งอาหารได้ดังเดิม

ปีพ.ศ. ๒๕๖๐ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง ได้มาถอดบทเรียนบทบาทของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงของเครือข่ายแม่หญิงพะเยา พร้อมทั้งได้สนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรมพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในลุ่มน้ำอิง จึงได้เกิดเป็นงานวิจัยชาวบ้านเรื่อง บทบาทหญิงชายในป่าแม่ร่องซุย กรณีพืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าแม่ร่องซุย โดยเครือข่ายแม่หญิงพะเยาดำเนินงานร่วมกันกับเครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย ได้ลงพื้นที่สำรวจพืชอาหารและพืชสมุนไพรจากป่า จัดบันทึก ภาพถ่ายและ

สรุปข้อมูล พบว่ามีพืชอาหารและพืชสมุนไพรทั้งหมด ๑๒๐ ชนิด โดยแบ่งเป็นพืชอาหาร ๔๒ ชนิด พืชสมุนไพร ๓๕ ชนิดและ เป็นทั้งพืชอาหารและพืชสมุนไพร ๔๓ ชนิด

ในด้านบทบาทหญิงชาย พบว่ามีบทบาทที่แตกต่างกันทั้งในด้านการเก็บหาผลผลิตจากป่า รายได้จากผลผลิตจากป่า การใช้สมุนไพร การประกอบอาหารจากผลผลิตจากป่า การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยผู้หญิงจะมีความสัมพันธ์กับป่าในด้านอาหารมากที่สุด เพราะผู้หญิงจะเก็บหาผลผลิตจากป่ามาทำเป็นอาหารในครัวเรือน โดยทั้งผู้หญิงผู้ชายจะเข้าไปหาอาหารรอบๆ บริเวณป่า ซึ่งจะต้องมีความรู้ในด้านระบบนิเวศของป่า ฤดูกาลผลผลิตจากป่า และวิธีการเก็บหาผลผลิตจากป่า ผู้ชายบางส่วนจะเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าในป่าลึก เพราะต้องอาศัยระยะเวลา และความชำนาญในการเดินป่า ซึ่งผู้หญิงไม่สามารถทำได้เนื่องจากต้องมีภาระทางครอบครัวและงานบ้าน ดังนั้นหน้าที่การหาผลผลิตในป่าลึกจึงเป็นของผู้ชาย ดังนั้นผู้ชายจึงมีองค์ความรู้ในการเก็บหาผลผลิตจากป่ามากกว่าผู้หญิงโดยเฉพาะในด้านสมุนไพร แต่เมื่อนำผลผลิตไปจำหน่ายและประกอบเป็นอาหารในครัวเรือนจะเป็นบทบาทของผู้หญิง ซึ่งอาหารที่ทำจะมีผักเป็นส่วนประกอบถึงร้อยละ ๗๐ เช่น แกงแค น้ำพริก ผักลวก แกงผักต่างๆ ^{๙๔}

“ผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับการทำมาหากิน ที่ผ่านมาเครือข่ายแม่หญิงพะเยา ได้ทำกิจกรรมศึกษาอาหารปลอดภัยในป่าชุมชน ได้สำรวจป่าแม่ร่องซุย ซึ่งเป็นป่าที่กำลังฟื้นตัวจากการสัมปทานปลูกต้นกระถินณรงค์ ได้เห็นความหลากหลายของป่า พืชผัก แมลงต่างๆ สัตว์ป่า เมื่อได้ข้อมูลมาได้สรุป และคืนข้อมูลกลับสู่ชุมชนในประเด็นอาหารจากป่าที่มีความปลอดภัย เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร กลุ่มผู้หญิงเองได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันด้วย ส่วนตัวได้เรียนรู้ว่าการทำอาหารขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ๆ แม้จะอยู่ในจังหวัดเดียวกัน แต่สูตรอาหารก็มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ถึงระบบนิเวศของป่าร่องซุย ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของกว๊านพะเยา และน้ำไหลลงอ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำ ในช่วงที่กว๊านพะเยาประสบกับภาวะแห้งแล้ง ได้นำน้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำไปเติมให้กับกว๊านพะเยาด้วย อย่างไรก็ตามคนในชุมชนต้องเรียนรู้การรักษา ดูแลป่าด้วย” ^{๙๕}

“ผู้หญิงจะมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงของการอนุรักษ์ เพราะผู้หญิงมีความรู้ประเภทของอาหารจากป่า และประโยชน์ของป่าในด้านการเป็นอาหารของคนในครอบครัวและนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริม รวมทั้งการหาของป่าที่ไม่ทำลาย แต่เป็นการหาอย่างยั่งยืน เพื่อแบ่งปันให้ผู้อื่นด้วย” ^{๙๖}

จากกรณีศึกษาทั้ง ๒ พื้นที่ จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของป่ากับครอบครัวผ่านห้องครัว โดยการประกอบอาหารของผู้หญิงมีผลต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนใน

^{๙๔} สรุปความจากธีระพงศ์ โพธิ์มัน อริดา รัชธานี และนันนภัส เมืองวงษ์, แม่หญิงกลุ่มน้ำอิง, หน้า ๓๓-๓๘.

^{๙๕} สัมภาษณ์ : เจริญศรี ไชยขัติย์ รองประธานเครือข่ายแม่หญิงพะเยา, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๙๖} สัมภาษณ์ : ชรีพร ยอดฟ้า, กรรมการเครือข่ายแม่หญิงพะเยา, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ครอบครัว เพราะผลผลิตจากป่าไม้อาจจะเป็นผัก ผลไม้ แมลงชนิดต่างๆ มีคุณค่าทางสารอาหาร ผลผลิตจากป่าถือเป็นอาหารปลอดภัย เคมี จึงมีคุณค่าทางโภชนาการ ผัก ผลไม้บางอย่างมีสรรพคุณทางยาสมุนไพรในการป้องกันโรคต่างๆ ทั้งนี้อาหารจากป่ายังสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของครัวเรือน เพราะการมีอาหารจากป่าช่วยลดรายจ่ายของครัวเรือน และยังมีรายได้เสริมอีกด้วย นอกจากนี้ในด้านวัฒนธรรมการประกอบอาหารจากผลผลิตจากป่า เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่รักษาและสืบทอดวัฒนธรรมการประกอบอาหารที่มีความเชื่อมโยงกับป่า

๕) กองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่ (sub-grant)

โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ได้สนับสนุนเงินอุดหนุนเพื่อดำเนินโครงการในพื้นที่ หรือ sub-grant ลักษณะโครงการที่เปิดรับ เป็นโครงการที่ดำเนินงานหรือมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการจัดการฐานทรัพยากรและฐานชีวิตในลุ่มน้ำอิงอย่างสอดคล้องเหมาะสม มีความยั่งยืนและเป็นธรรม ประเด็นที่จะสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำและลุ่มน้ำ การจัดการป่าริมน้ำ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ธรรมชาติป่าไม้ สิทธิการจัดการทรัพยากร การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยกิจกรรมที่สามารถให้ทุนสนับสนุนนั้นหลากหลาย ประกอบด้วย การฝึกอบรม การสร้างความตระหนัก การฟื้นฟูป่า และการสำรวจในพื้นที่ เป็นต้น ทั้งนี้ กองทุนไม่สนับสนุนโครงการที่มีลักษณะมุ่งเน้นการลงทุนในเชิงวัตถุหรือสิ่งปลูกสร้าง เช่น การสร้างอาคารสำนักงาน การจัดซื้อเครื่องจักร เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่ม องค์กรชาวบ้านในระดับชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ที่มีการดำเนินงานหรือประสงค์จะดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน หลักเกณฑ์ในการพิจารณาให้ทุนสนับสนุน พิจารณาให้ทุนสนับสนุนทั้งหมด ๖ ทุน ซึ่งแต่ละทุนสามารถขอเงินสนับสนุน ตั้งแต่ ๕๐,๐๐๐ - ๙๐,๐๐๐ บาทต่อหนึ่งทุน เป็นโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินในลุ่มน้ำอิง ระยะเวลาในการดำเนินโครงการไม่เกิน ๑ ปี วัตถุประสงค์ของโครงการที่จะขอรับทุนต้องสนับสนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลลัพธ์เฉพาะของโครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง โครงการที่ขอรับทุนต้องมีโครงสร้างการจัดการกองทุน หรือคณะกรรมการ หรือกลไกอื่นๆ ในพื้นที่เป้าหมายที่จะดำเนินโครงการอยู่แล้ว โดยไม่ควรเป็นการจัดตั้งกลไกในการจัดการกองทุนขึ้นใหม่เพื่อรองรับโครงการที่เสนอขอรับทุน เป็นโครงการที่พัฒนาร่วมและจะดำเนินการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ หากเป็นโครงการที่เสนอเพียงองค์กรเดียวจะไม่สามารถรับการพิจารณา มีการระบุบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายอย่างชัดเจน และสนับสนุนบทบาทของทั้งผู้ชายและผู้หญิง มีความโปร่งใสและมีแผนการใช้งบประมาณและมีระบบติดตามที่มีประสิทธิภาพ หากเป็นไปได้ให้อธิบายกิจกรรม หรือแนวทางการระดมทุนเพิ่มเติมที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

ในกระบวนการดำเนินงานโครงการ มีดังต่อไปนี้

(๑) ประกาศรับข้อเสนอโครงการทางเว็บไซต์ของศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเพจในเฟซบุ๊กของโครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่น และหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

(๒) อบรมการเขียนโครงการให้แก่ชุมชนที่มีความสนใจจะเสนอโครงการ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในการเขียนโครงการที่ถูกต้อง และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายในการสนับสนุน

(๓) แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองโครงการที่มาจากสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จำนวน ๑๐ คน เพื่อทำหน้าที่พิจารณาโครงการเบื้องต้นที่ส่งเข้ามา โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาว่าโครงการนั้น มีความสอดคล้องกับประเด็น และตรงตามวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนของกองทุน

(๔) แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาโครงการที่มาจากตัวแทนของแต่ละภาคส่วน จำนวน ๕ คน ประกอบด้วย ตัวแทนจากศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยพะเยา ตัวแทนจากสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ตัวแทนจากศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และตัวแทนจากโครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน เพื่อทำหน้าที่พิจารณาโครงการที่ผ่านการกลั่นกรอง โดยให้ตัวแทนของชุมชนมานำเสนอโครงการต่อคณะกรรมการ และให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการ

(๕) โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ประกาศผลการพิจารณาทุนแก่ผู้เสนอโครงการ

(๖) จัดทำคู่มือการดำเนินงานโครงการกองทุน เพื่อเป็นคู่มือ และแนวทางการดำเนินงานโครงการให้แก่โครงการที่ได้รับการสนับสนุน

(๗) ชุมชนดำเนินงานโครงการตามที่ได้รับการสนับสนุน

(๘) แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามโครงการ เพื่อติดตามความก้าวหน้า และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานโครงการที่ได้รับการสนับสนุน

(๙) ถอดบทเรียนการดำเนินงานของโครงการในพื้นที่ เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการ วิธีการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค จุดแข็ง จุดอ่อน บทเรียนที่พบเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินงานในอนาคต ^{๙๗}

การหนุนเสริมชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของโครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการให้แก่ชุมชนในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๒ ครั้ง ดังนี้ ช่วงปี ๒๕๕๘-๒๕๕๙ ได้สนับสนุนกองทุนเพื่อดำเนินโครงการให้แก่ชุมชนในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๑๐ โครงการ เป็นเงินทั้งสิ้น ๕๔๐,๐๐๐ บาท และช่วงปี ๒๕๕๙-๒๕๖๐ ได้สนับสนุนกองทุนเพื่อดำเนินโครงการให้แก่ชุมชน จำนวน ๑๑ โครงการ เป็นเงินทั้งสิ้น ๕๔๖,๔๕๐ บาท

^{๙๗} โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. กองทุนสนับสนุนโครงการอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ประจำปี ๒๕๖๐. (เอกสารอัดสำเนา).

ลักษณะประเภทของโครงการที่สนับสนุน จะเป็นในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชน การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากป่าชุมชน การพัฒนาศักยภาพแกนนำ การสร้างคนรุ่นใหม่ การสื่อสารสาธารณะ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชน การขยายเครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การยกระดับเป็นสถาบันการเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นจากกองทุนหนุนเสริมเพื่อดำเนินโครงการในพื้นที่ พบว่า

๑. การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิด วิเคราะห์ค้นหาปัญหา เช่น บ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน เยาวชน หน่วยงานภาครัฐ

๒. การพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการโครงการ ในการบริหารงบประมาณ ตามแผนงานกำหนดไว้ เช่น บ้านเวียงใต้ ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง ซึ่งได้ดำเนินการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำลาวซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำอิง และนำอาหารปลาใส่ถุงจำหน่ายให้แก่ผู้ที่มาพักผ่อนหย่อนใจในบริเวณนั้น จึงได้นำงบประมาณมาจัดซื้อตู้อาหารปลาหยอดเหรียญ โดยมีคณะกรรมการในการจัดการรับผิดชอบโครงการที่ชัดเจน

๓. เกิดการเรียนรู้ระหว่างหน่วยงาน เช่น เครือข่ายป่าชุมชนดอยยาว ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาน ที่ทำเรื่องการแปรรูปสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกับกลุ่มหมอเมื่อง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และโรงเรียน ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรและทำสื่อประชาสัมพันธ์สมุนไพรของชุมชน

๔. เกิดบทเรียนในการดำเนินงาน ซึ่งชาวบ้านได้เรียนรู้จากการลงมือทำ ได้ประสบการณ์ในด้านต่างๆ เช่น การบริหารโครงการ การจัดการงบประมาณ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บทเรียนสำคัญของกองทุนหนุนเสริมเพื่อดำเนินโครงการในพื้นที่ พบว่า การจัดการงบประมาณของโครงการที่มีความล่าช้าในการโอนงบประมาณ การมีระบบบริหารงบประมาณที่ซับซ้อน การขาดประสบการณ์ และข้อจำกัดในการบริหารโครงการ การจัดการงบประมาณของแกนนำชุมชน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคด้านสภาพภูมิอากาศในพื้นที่ เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง ทำให้ส่งผลต่อความล่าช้าในการดำเนินงานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสภาประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

๔.๒.๒ การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้นำเสนอผ่านกรณีศึกษาจำนวน ๓ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการ

จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ทั้ง ๓ ชุมชนได้มีทุนเดิมของชุมชนซึ่งการดำเนินงานมาก่อน อย่างไรก็ตามการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน (Community based Learning Center, CbLC) ที่ดำเนินงานภายใต้โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน มีเป้าหมายเพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิถีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่น รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) ศูนย์เรียนรู้การจัดการสมุนไพร ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา : บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ก. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

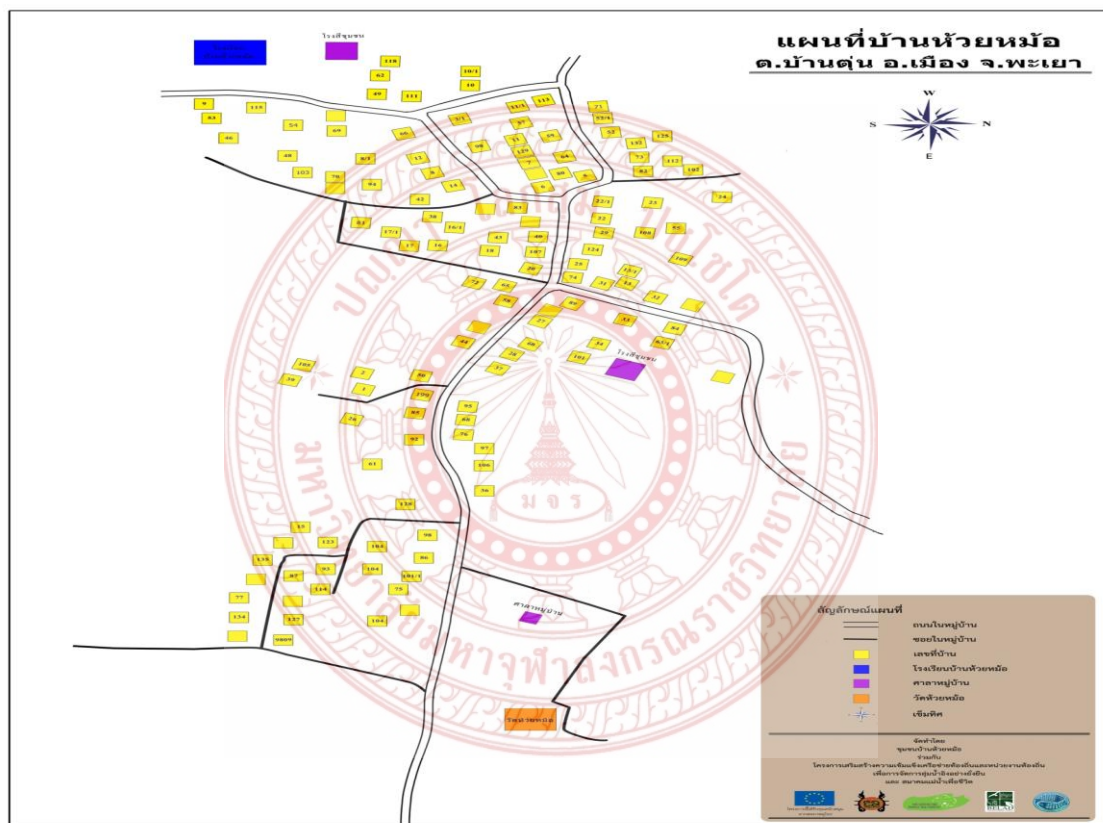
บ้านห้วยหม้อ หมู่ ๕ ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีพื้นที่โดยรวมประมาณ ๙,๓๐๘ ไร่ แบ่งออกเป็น พื้นที่อยู่อาศัย ๕๒ ไร่ พื้นที่ทำนา ๔๐๐ ไร่ พื้นที่ทำสวน ๖๐๐ ไร่ ป่าชุมชน ๕๔๕ ไร่ และป่า ๖,๘๐๐ ไร่ สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มที่เนินและภูเขา มีเทือกเขาตอยหลวงวางตัวอยู่ในแนวเหนือ-ใต้และอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน เป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์อยู่ในเขตพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติตอยหลวง และเขตป่าสงวนป่าแม่ต้า-แม่ณาเรือ พื้นที่เนินจะมีสภาพดินปนทรายและลูกรัง ส่วนในพื้นที่ราบลุ่มสภาพดินเป็นดินเหนียวที่เหมาะสมต่อการทำนาและการเพาะปลูก มีลำห้วยแม่ต๋อนไหลผ่านพื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย มีอ่างเก็บน้ำห้วยต๋อนตั้งอยู่ในทิศตะวันตกและอ่างเก็บน้ำห้วยม่วง (ห้วยแฮ้) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของชุมชน

ความเป็นมาของชื่อบ้าน ก่อนตั้งหมู่บ้านพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ป่า เป็นปางวัวปางควายหรือที่พักของคนเลี้ยงวัวควายในป่า ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบมีลำน้ำไหลผ่าน คือ ลำห้วยแม่ต๋อน เหมาะแก่การทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัย ได้มีชาวบ้านมาจากบ้านบ้านทุ่งฝาง บ้านต้นฝ้าง บ้านป่าคา อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ได้พากันมาตั้งรกรากปักฐาน สร้างบ้านกระจ่ายตามลำห้วยแม่ต๋อน ในช่วงนั้นชุมชนมีการปกครองขึ้นอยู่กับบ้านบัว หมู่ ๔ มีกำนันคนเดียวกัน ชาวบ้านศรัทธาหรือเข้าวัดบ้านบัว บางส่วนศรัทธาวัดบ้านปาง ในช่วงต่อมาได้แยกการปกครองออกจากบ้านบัว มาตั้งเป็นชุมชนบ้านห้วยหม้อ หมู่ ๕ โดยนาย อินจันทร์ มาลากุลตะ เป็นผู้นำในการจัดตั้งและเป็นแก่บ้านคนแรก ขณะนั้นมีครัวเรือน ๒๖ หลังคา ตามข้อสันนิษฐานของผู้เฒ่า ผู้แก่คาดว่า ตรงกับช่วงรัฐสมัยรัชกาลที่ ๕ สำหรับชื่อบ้านห้วยหม้อ ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้าน คงได้ชื่อมาจากลำห้วยสาขาลำห้วยแม่ต๋อน ซึ่งฝั่งทิศใต้มีความลาดชัน พอถึงฤดูฝน น้ำฝนไหลมาเร็ว (คำว่า เร็ว ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “มาหม้อ”) ซึ่งก็คือ ลำห้วยไหลหม้อ

พัฒนาการของชุมชน แบ่งออกเป็น ๓ ยุค ได้แก่

๑. ยุคก่อนการก่อตั้งหมู่บ้าน ในศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ พื้นที่บ้านห้วยหม้อ บริเวณวัดพระธาตุน้อยตอนโตน เป็นเวียงโบราณที่ยังไม่สามารถระบุชื่อได้ของเมืองพะเยาซึ่งตั้งอยู่ในขอบเขตชั้นพนาชั้น (ขอบเขตการปกครองสมัยนั้น พนา คือ ตำบล ครอบคลุม ๕,๐๐๐ หลังคาเรือน) โดยมีการสันนิษฐานว่าพนานี้คงเป็นแหล่งหินทรายและแหล่งผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ และพระพุทธรูปหินทรายที่สำคัญแห่งหนึ่งของพะเยาในอดีต หลักฐานที่พบ คือ ซากเจดีย์ร้าง หรือเจดีย์ของพระธาตุน้อยตอนโตนปัจจุบัน และยังมี

พบชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหินทรายแบบพะเยา เศษภาชนะดินเผา หลัง พ.ศ.๒๑๐๐ พะเยากับล้านนาตกอยู่ในอำนาจพม่า ๒๐๐ ปี ผู้คนจำนวนมากอพยพหนีออกจากพะเยาไปอยู่ที่อื่น ที่เหลือจำนวนน้อยชอนอยู่ตามดงป่า

ภาพที่ ๓ แผนที่บ้านห้วยหม้อ

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการกลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน.

๒. ยุคก่อตั้งหมู่บ้าน ก่อนตั้งหมู่บ้านพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ป่า เป็นปางวัว ปางควาย และปางช้าง หรือที่พักของคนเลี้ยงวัวควายในป่า และเป็นที่พักพิงของผู้ทำไม้ (ชาวบ้านเรียกว่า “ที่จอดหรือที่จุหมอนไม้”) ต่อมาชาวบ้านจากอำเภอวังเหนือ (บ้านป่าคา บ้านต้นผึ้ง บ้านทุ่งสูง) อพยพเข้ามาในพื้นที่เป็นกลุ่มแรก โดยมีพ่อต๊อบ - แม่แปง มาลากุลตะ เข้ามาตั้งบ้านเรือนหลังแรก การตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชน

มีการตั้งตามลำน้ำห้วยแม่ตุ๋่น ต่อมาภายหลังเริ่มมีหมู่บ้านรอบๆ ย้ายเข้ามา โดยการแต่งงานและย้ายเข้าบ้านสามีหรือภรรยาที่อยู่ในหมู่บ้าน ในช่วงนั้นชุมชนมีการปกครองขึ้นอยู่กับบ้านบัว หมู่ ๔ มีกำนันคนเดียวกัน ในช่วงต่อมาได้แยกการปกครองออกจากบ้านบัว มาตั้งเป็นชุมชนบ้านห้วยหม้อ หมู่ ๕ โดยนายอินจันทร์ มาลากุลดี เป็นผู้นำในการจัดตั้งและเป็นกำนันคนแรก ขณะนั้นมีครัวเรือน ๒๖ หลังคา ตามข้อสันนิษฐานของผู้เฒ่า ผู้แก่คาดว่า ตรงกับช่วงรัฐสมัยรัชกาลที่ ๕ สำหรับชื่อบ้านห้วยหม้อ ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้าน คงได้ชื่อมาจากลำห้วยสาขาลำห้วยแม่ตุ๋่น ซึ่งฝั่งทิศใต้มีความลาดชัน พอถึงฤดูฝน น้ำฝนไหลมาเร็ว (คำว่า เร็ว ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “มาหม้อ”) ซึ่งก็คือ ลำห้วยไหลหม้อ

๓. ยุคการพัฒนา แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านสาธารณสุข ชุมชนบ้านห้วยหม้อยังมีปัญหาทางด้านสาธารณสุข โดยในชุมชนมีผู้ป่วยโรคคอตีบ ทางผู้ใหญ่บ้านฟอง ไชยสารเห็นว่า คนในชุมชนขาดสารไอโอดีนและยังไม่รู้จักการกินอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ จึงได้มีการรวบรวมผู้ป่วยโรคคอตีบจำนวน ๑๖ คน เพื่อขอพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าในการขอผ่าตัด (คอตีบ) โดยติดต่อผ่านอำเภอเมืองและอนามัยจังหวัด จากนั้นได้มีหน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พอ.สว.) ได้เข้ามาดูแลและให้ความรู้ด้านสาธารณสุขและโภชนาการ

ด้านการศึกษา สมัยผู้ใหญ่บ้านปวก ได้มีการตั้งโรงเรียนบ้านห้วยหม้อ ลักษณะเป็นผามั่วผามควาย (ปรัม) มีครูประจำโรงเรียนเพียง ๑ คน (ครูปลา) ต่อมาครูเพิ่มเข้ามาอีก คือ ครูสหัส ในช่วงผู้ใหญ่บ้านฮ่วน และประมาณปี ๒๕๒๔ ได้มีการขอยกระดับการศึกษาของโรงเรียนบ้านห้วยหม้อจากระดับประถม ให้มีถึงระดับการศึกษาชั้น ป. ๗ โดยทำเรื่องของที่ศึกษานิเทศ ขณะนั้นมีครูจำนวน ๔ คน (ครูปลา ครูสหัส ครูด้นย ครูคำ) โดยมีการตั้งผ้าป่าเพื่อจัดซื้อแบบเรียน เครื่องเขียน โต๊ะและเก้าอี้ ให้กับนักเรียน

ด้านศาสนา เดิมบ้านห้วยหม้อไม่มีวัดเป็นของตัวเอง คนในหมู่บ้านศรัทธาในวัดบ้านบัว บางส่วนศรัทธาวัดบ้านสาบ ทำให้คนในชุมชนไม่เป็นอันหนึ่งเดียวกัน ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นจึงได้คิดสร้างวัดประจำหมู่บ้านเพื่อให้กลายเป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชนให้หลวมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยคนในชุมชนร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์บ้านห้วยหม้อขึ้นมาในปี ๒๕๒๖ มีพระปิ่นแก้ว อุปชโย เป็นเจ้าอาวาสประจำวัดองค์แรก ต่อมาสมัยผู้ใหญ่บ้านบุญลือได้ขอจัดตั้งสำนักสงฆ์ให้กลายเป็นวัดประจำหมู่บ้าน

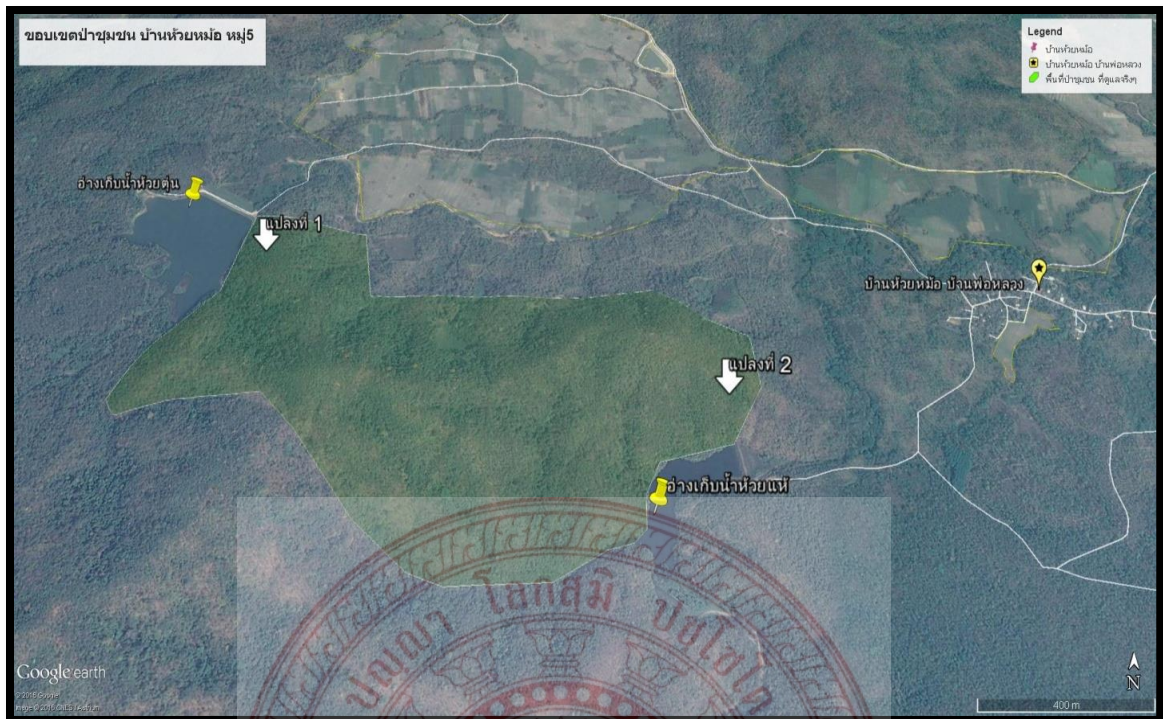
ด้านสาธารณสุขโรค ในวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ คนในชุมชนนำโดยพ่อฟอง ไชยสถาน (ร่วมด้วยแม่เบ็ง แม่เกียง แม่เชียว แม่กาบ จำเนียน) ได้เข้ารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและทำการทูลขอพระราชทานอ่างเก็บน้ำห้วยตุ๋่น ณ โรงเรียนบ้านต้าพระแล ตำบลบ้านต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ภายหลังเริ่มมีการก่อสร้างในปี ๒๕๒๗ แต่เนื่องจากน้ำในอ่างเก็บน้ำห้วยตุ๋่นไม่เพียงพอสำหรับชุมชนสองตำบล ทำให้ในวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๓๖ ชุมชนบ้านห้วยหม้อนำโดยพ่อฟอง ไชยสถาน ได้ทูลขอพระราชทานอ่างเก็บน้ำห้วยม่วง (ห้วยแอ้) ณ ศูนย์ศิลปาชีพวัดอนาลโย ตำบลบ้านต๋อม ภายหลังได้เริ่มดำเนินการสร้างในปี ๒๕๓๙

ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชนได้มีการทำเรื่องขอไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านปี ๒๕๒๗ โดยร่วมใจกันหา ต้นไม้มาเป็นเสาไฟฟ้า มีการขุดเจาะบ่อบาดาลจำนวน ๒ บ่อ บริเวณทางแยกหัวหมู่บ้านและโรงเรียนบ้าน ห้วยหม้อ มีการสร้างถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน หมู่ ๔ และหมู่ ๙ มีการพัฒนาด้านสุขอนามัย โดยมีการ สร้างห้องน้ำ (ส้วมซึม) ให้กับคนในชุมชนทั้ง ๘๐ หลังคาเรือน จากแต่เดิมมีครัวเรือนที่มีห้องน้ำแค่ ๑๖ หลังคาเรือน การสร้างประปาภูเขา ในช่วงผู้ใหญ่บ้านเพียร นำโดยกำนันสมัคร ใจเขียว

คนในชุมชนบ้านห้วยหม้อนับถือศาสนาพุทธ มีวัดบ้านห้วยหม้อเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนใน ชุมชน และมีวัดพระธาตุน้อยดอยโตนเป็นวัดเก่าแก่ และเป็นโบราณสถานที่สำคัญของชุมชน ปัจจุบันมี นายสุรชัย เล่ห์ดี ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยหม้อ

ข. ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ

ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ หมู่ที่ ๕ เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าอุทยานแห่งชาติดอยหลวง โดยมีเนื้อที่ ประมาณ ๕๔๕ ไร่ ผืนป่าดังกล่าวชุมชนได้ปกป้องพื้นที่ป่ามาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันป่าผืนนี้ยังมีคุณค่า ความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนเนื่องจากเป็นแหล่งอาหาร ไม่ใช่สอย สมุนไพร และแหล่งสร้างรายได้ ของคนในชุมชน จากการสำรวจของสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและ อาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย แผนงานประเทศไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่าง ยั่งยืน โดยใช้วิธีการวางแผนสุมตัวอย่างแบบจำแนกชั้นโดยที่ชุมชนมีส่วนร่วม โดยได้แบ่งพื้นที่สำรวจ ตามโซนตามความเด่นของสังคมพืช โดยทำการวางแผนสุมตัวอย่างถาวรขนาด ๒๐ X ๕๐ เมตร โซนละ ๑ แปลง รวมพื้นที่สำรวจทั้งหมด ๒,๐๐๐ ตรม.

ภาพที่ ๔ แผนที่แสดงขอบเขตป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน

พื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อมีความหลากหลายของชนิดต้นไม้อย่างน้อย ๕๕ ชนิด โดยพบว่าในป่าผสมป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ชนิดไม้ที่พบมากคือ สักและสามเท่าดำ ซึ่งมีความหนาแน่นจำนวน ๑๑ ต้น/ไร่ รองลงมาคือ ขางหางหมู จำนวน ๑๐ ต้น/ไร่ และความหนาแน่นโดยรวมทุกชนิด ๑๐๑ ต้น/ไร่ และมีการกระจายของต้นไม้ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ตั้งแต่ไม่น้อยกว่า ๓๐ เซนติเมตร ถึงความโตวัดรอบมากกว่า ๑๒๐ เซนติเมตรครบทุกชั้น ซึ่งถือว่าต้นไม้มีความสมบูรณ์ในแง่ของโครงสร้างการกระจายตามขนาดชั้นความโต สภาพการทดแทนตามธรรมชาติพบว่าการทดแทนของไม้หนุ่มพบอย่างน้อย ๘ ชนิด โดยมีความหนาแน่นรวมเท่ากับ ๕๕ ต้นต่อไร่ และการทดแทนของลูกไม้อย่างน้อย ๑๕ ชนิด มีอัตรา ๓๓๖๐ ต้นต่อไร่

ส่วนบริเวณป่าเต็งรัง ต้นไม้อย่างน้อย ๓๐ ชนิด ชนิดที่พบมากที่สุดคือ แะ ซึ่งมีความหนาแน่นจำนวน ๔๑ ต้น/ไร่ รองลงมาคือ เปา(เหียง) จำนวน ๓๙ ต้น/ไร่ และ เหมือด จำนวน ๑๙ ต้น/ไร่ ความหนาแน่นโดยรวมทุกชนิด ๒๒๒ ต้น/ไร่ และมีการกระจายของต้นไม้ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ตั้งแต่ไม่น้อยกว่า ๓๐ เซนติเมตร ถึงความโตวัดรอบ ๑๒๐ เซนติเมตรครบทุกชั้นแต่ไม่พบไม้ขนาดใหญ่มากกว่า ๑๒๐ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติพบว่าการทดแทนของไม้หนุ่มพบอย่างน้อย ๗ ชนิด โดยมีความหนาแน่นรวมเท่ากับ ๔๐ ต้นต่อไร่ และการทดแทนของลูกไม้อย่างน้อย ๑๔ ชนิด มีอัตรา ๘๐๐๐ ต้นต่อไร่ โดยสรุปจากสภาพโครงสร้างป่า ความหลากหลายของชนิด ความหนาแน่นของต้นไม้ และการทดแทน

ตามธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อมีสมบูรณ์ดีเมื่อเทียบกับสภาพป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรังที่สมบูรณ์ทั่วไปและนิยามของป่าเสื่อมโทรม^๔

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนห้วยหม้อ

บ้านห้วยหม้อ เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับดอยหลวงที่มีป่าอันอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าต้นน้ำ มีความหลากหลายทั้งชนิดพืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น คนในชุมชนมีความผูกพันกับทรัพยากรป่าไม้มายาวนานนับตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานจนมาถึงปัจจุบัน ผ่านวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับการพึ่งพิงทรัพยากรที่ได้จากป่า มีการเชื่อมโยงมิติความสัมพันธ์ในด้านมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ส่งผ่านความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยแบ่งการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนออกเป็นการใช้ประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม ดังต่อไปนี้

ด้านอาหาร บ้านห้วยหม้อสามารถเก็บหาผลผลิตจากป่านำมาเป็นอาหารได้ตลอดทั้งปี ได้แก่ ไข่มดแดง ไข่แมงมัน ประเภทผัก ได้แก่ ผักหวาน ผักเหือด ผักอี๋ ยอดมะแตก ยอดขี้เหล็ก ผักกูดกึ่ง ผักพ้อคำตีเมีย ผักตมทุ่งป่า ตินทุ่งดอย ดอกก้าน ประเภทเห็ดได้แก่ เห็ดห้า เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เหินโคนดำ เห็ดขอนขาว เห็ดมัน เห็ดหูหนู เห็ดดิน (เห็ดแดง ขมิ้น โคนปลวก) ประเภทสัตว์ ได้แก่ แล่น ตัวอ่อนกบ (อีฮวก) แมงปอ (อีนิ้ว) ปูจั่ว ปูผา ปูนา รวมไปถึงหน่อไม้ไร่ หน่อไม้ซาง หน่อไม้บง หน่อไม้รวก

ด้านสมุนไพร ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อมีพืชที่มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายชนิด ซึ่งทางชุมชนมีหมอเมือง หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านสมุนไพรนำมาปรุงยาตามตำรับยาแผนโบราณ ชนิดพืชมีสรรพคุณทางยา เช่น ม้ากระทืบโรง พญาไร้ใบ เครือรางเย็น เครือรางจืด เครือเอ็น ยืด บอระเพ็ด กำลังเสือโคร่ง ประดู่ หล้าถอดปล้อง เป็นต้น

ด้านไม้ใช้สอย ชุมชนบ้านห้วยหม้อสามารถใช้ไม้ในป่าชุมชนได้หากจำเป็นต้องใช้ในการก่อสร้าง โดยต้องมีการขออนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้คนในชุมชนสามารถนำไม้ชนิดต่างๆ มาใช้ในงานจักสานเพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย กิ่งไม้หรือเศษไม้สามารถนำมาทำฟืนใช้ในครัวเรือนได้

ด้านการท่องเที่ยว ชุมชนบ้านห้วยหม้ออยู่ใกล้อุทยานแห่งชาติดอยหลวง มีดอยนอกเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ นำมาซึ่งรายได้จากนักท่องเที่ยว จากการเป็นไกด์นำเที่ยว และเป็นลูกหาบสัมภาระของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางขึ้นไปยังดอยนอก

ด้านความเชื่อและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านห้วยหม้อมีป่าเป็นต้นน้ำที่สำคัญ ชุมชนใช้น้ำจากดอยหลวงนำมาใช้ในการเกษตร จึงมีความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำและผีปู่ย่าที่ดูแลรักษาป่า จึงมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพต่อ จะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ และพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าในทุกปี

^๔ โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. รายงานการศึกษาโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุมชน บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, ๒๕๕๙. (เอกสารอัดสำเนา).

ผลผลิตจากฐาน ทรัพยากร	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เห็ดดิน (เห็ดแดง ขมิ้น โคนปลวก)							■	■				
หน่อไม้ไร่ หน่อไม้ลาวก							■	■				
ตัวอ่อนกบ (อีฮวก) แมงปอ (อีนิ่ว)							■	■				
ผลมะไฟ มะแฟน มะ เคาะ มะเกว่น						■	■	■				
ปูนา								■	■			
มะขามป้อม มะกอก									■	■		
ก้อย										■	■	
ปูจั่ว ปูผา (ช่วงมี ไขมัน)	■										■	■
ดอกต่าง											■	■
ผักหนาม ผักกูด หาง หวาย ปลีกกล้วย											■	■
ปลาห้วย												■

กรณีองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าไผ่และการจัดการอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านห้วยหม้อมีองค์ความรู้ในการเก็บหาและการใช้ประโยชน์จากป่าอยู่หลายด้าน ที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ของผู้รู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งและถูกถ่ายทอดมายังรุ่นปัจจุบัน เป็นองค์ความรู้ที่นำมาซึ่งอาหาร ยารักษาโรค และรายได้ที่สามารถเลี้ยงดูครอบครัว โดยการมี การใช้ประโยชน์พึงพิงจากธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและมีการจัดการรักษาให้มิถินมีใช้อย่างยั่งยืนสืบไปจนชั่วลูกชั่วหลาน ซึ่งป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อถือเป็นพื้นที่ที่มีต้นไผ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก และคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากไผ่มาเป็นเวลานาน

ไผ่ เป็นผลผลิตของป่าที่สำคัญมีความเกี่ยวข้องกับวิถีมนุษย์มาตั้งแต่สมัยอดีต คนในชุมชนชนบทได้ใช้ประโยชน์จากไผ่ในชีวิตประจำวัน ไผ่ถือว่าเป็นพืชโตเร็วที่มีรอบตัดฟันสั้นที่สุดเมื่อเทียบกับไม้โตเร็วชนิดอื่นๆ ทุกส่วนของไผ่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งสั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ไผ่รวกเป็นไผ่ท้องถิ่นที่ขึ้นอยู่ในป่า สมัยก่อนคนในชุมชนบ้านห้วยหม้อได้นำไผ่รวกจากป่ามาปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านที่หัวไร่

ปลายนา เพื่อใช้ประโยชน์จากหน่อเป็นอาหาร และใช้ลำไม้ในการทำเครื่องจักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ ไม้ค้ำยัน รั้วบ้าน โครงสร้างบ้านและแคร่ไม้ไผ่ สมัยนั้นไผ่รวกจึงนิยมปลูกเพื่อใช้สอยในครัวเรือนเท่านั้น

ประมาณปี พ.ศ ๒๕๕๐ จากการส่งเสริมกลุ่มอาชีพจักสาน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน และการจัดทำศูนย์เรียนรู้ของบ้านบัวซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียง ส่งผลให้มีความต้องการใช้ประโยชน์จากไผ่รวกมากขึ้น นอกจากการใช้ประโยชน์ในครัวเรือนแล้ว มีการใช้ประโยชน์ในงานจักสานเพื่อจำหน่ายนอกชุมชนและใช้เลี้ยงหอยทะเล ทำให้ไผ่รวกมีราคาสูงขึ้นและมีปริมาณความต้องการใช้ไม้ไผ่รวกมากขึ้น จึงทำให้คนในชุมชนห้วยหม้อหันมาปลูกไผ่ในสวน ปัจจุบันมี ๕๓ ครัวเรือนหันมาทำสวนไผ่ ซึ่งเป็นพื้นที่สวนไผ่ทั้งหมด ๒๔๙ ไร่ ในแต่ละปีจะมีไม้ไผ่จำนวน ๓๘,๔๙๐ ลำ ถูกตัดออกจากสวนเพื่อใช้เลี้ยงหอยทะเล คิดเป็นร้อยละ ๘๒ นำไปสานสุ่มไก่ ร้อยละ ๑๕ สานแข่งร้อยละ ๒ และอื่นๆ ร้อยละ ๑ (ไม้ค้ำยันในสวน ส้มและจักสานอื่นๆ) ทางชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันไม่ให้นำไผ่จากป่ามาขาย เพื่อรักษาผืนธรรมชาติให้คงอยู่เป็นอาหารและไม้ใช้สอยให้ส่วนรวมและผู้ที่มีรายได้น้อยสามารถเก็บหาได้ ในการก่อสร้างหรืองานสาธารณะที่ต้องการใช้ไผ่ ทางชุมชนมีการแจ้งให้เจ้าของสวนไผ่ตัดไผ่มาร่วมด้วย

ผลตอบแทนจากไผ่รวกและการกระจายรายได้ในชุมชน จากผู้ปลูกไผ่รวก ๕๓ ครัวเรือน ในพื้นที่

๒๔๙ ไร่ แบ่งเป็นผู้ปลูกไผ่เพื่อตัดลำนำไปเลี้ยงหอยทะเล ๑๘๐ ไร่ ๒ งาน เป็นผู้ปลูกไผ่เพื่อนำไปจักสาน (สุ่มไก่ แข่ง กระจาด) ๓๙ ไร่ ๒ งาน และปลูกเพื่อนำไปเลี้ยงหอยและจักสาน ๒๙ ไร่ โดยอายุไผ่ที่สามารถตัดได้ ๑ ปีขึ้นไป แบ่งออกเป็นการตัดลำขายเพื่อส่งออกนอกชุมชน และตัดเพื่อนำไปจักสานในชุมชน ซึ่งแต่ละปีมีการตัดไม้จำนวนประมาณ ๖,๗๙๐ เล่ม เพื่อนำไปจักสาน หากขายลำไผ่ให้คนนอกชุมชนและอยู่ไม่ไกลจากสวนไผ่ จะมีอัตราอยู่ที่ลำละ ๒๐ บาท สำหรับเศษไม้ที่เหลือจากการสานสุ่มไก่ และแข่ง จะนำไปทำรั้วบ้าน ส่วนปลายไม้ไผ่ที่เหลือจากการตัดลำเพื่อนำไปเลี้ยงหอยทะเลและจักสาน รวมทั้งทำเป็นด้ามไม้กวาดจำหน่าย ดังนี้ ด้ามไม้กวาดดอกหญ้า ด้ามละ ๐.๘ บาท เมื่อแปรรูปเป็นไม้กวาด ขายด้ามละ ๓๐ บาท ด้ามไม้กวาดทางมะพร้าว ด้ามละ ๒ บาท เมื่อแปรรูปเป็นไม้กวาด ขายด้ามละ ๕๐ บาท นอกจากนี้ยังขายส่งออกนอกชุมชนในชุมชนหรือวัดที่ต้องการนำไปทำเสาแขวนตุ้ง (ธงล้านนา) โดยขายลำละ ๒๐ บาท รวมค่าขนส่ง

การใช้ประโยชน์จากไผ่รวก...ของชุมชนบ้านห้วยหม้อ

ไผ่รวก สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เกือบทุกส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อม คนในชุมชนบ้านห้วยหม้อมีการจัดการไผ่และมีการใช้ประโยชน์จากไผ่ดังนี้ **ส่วนที่ ๑** รากและลำต้นเหนือดินสูงประมาณ ๑.๒ เมตร นำไปขยายพันธุ์ **ส่วนที่ ๒** ลำต้น นำไปตัดขายเป็นลำ ขนาด ๘, ๑๒ และ ๑๓ เมตร เพื่อนำไปเลี้ยงหอยทะเล ทำห้างนั่งร้าน และนำไปใช้ในงานหัตถกรรม เช่น สานสุ่มไก่ แข่ง และกระจาด **ส่วนที่ ๓** ส่วน

ปลายไม้ นำไปทำด้ามไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว และ เสาดุง ส่วน**หน่อไม้** นำมาทำอาหาร และหน่อไม้ดอง แต่คนในชุมชนไม่นิยมนำมาบริโภค เนื่องจากขายลำไ้ได้ราคาดีกว่า^{๙๙}

ค. กระบวนการดำเนินงาน

จากการที่บ้านห้วยหม้อ เป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของกว๊านพะเยาและลุ่มน้ำอิง โดยมีอ่างเก็บน้ำห้วยตุ่น เป็นพื้นที่รับน้ำจากป่าต้นน้ำที่จะไหลลงสู่กว๊านพะเยา เป็น ๑ ใน ๑๒ สายน้ำที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา มีการจัดการป่าต้นน้ำและแหล่งน้ำที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำอิง เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในทางกายภาพ ที่มีความเชื่อมต่อกับอุทยานดอยหลวง ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากในแต่ละปี ที่ชอบการผจญภัยและเดินป่าเพื่อขึ้นไปชมวิว ทิวทัศน์และท่องเที่ยวบนดอยนอก และเป็นหมู่บ้านที่ขึ้นชื่อเรื่องการปลูกไผ่เพื่อใช้ประโยชน์ทางการค้า การแปรรูป

ด้วยทัศนียภาพที่งดงามของธรรมชาติ ป่าไผ่ พร้อมทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนในเรื่องสมุนไพรและความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรมในชุมชน บ้านห้วยหม้อ ก่อให้เกิดเป็นอาชีพที่สำคัญของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นมาจากการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทางโครงการลุ่มน้ำอิงฯ ได้สำรวจและจัดทำแผนที่สถานียเรียนรู้บ้านห้วยหม้อ ประกอบด้วย ด้านอาชีพ ได้แก่ การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย จักสาน ตีผึ้ง ทำขี้ผึ้ง โรงเพาะเห็ด ปลูกไผ่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทำยาสมุนไพร (หมอเมือง) อ่างเก็บน้ำห้วยตุ่น น้ำตกสามโขด หมอเดิน สระโป่งอ้อ (เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา) ด้านประเพณีวัฒนธรรม ได้แก่ วัดห้วยหม้อ (เวียงกาหลง) พระธาตุน้อยดอยโตน ดังแสดงในภาพที่ ๕

จากการที่ป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อมีพืชที่มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายชนิด ซึ่งทางชุมชนมีหมอเมืองที่มีความรู้ด้านสมุนไพรนำมาปรุงยาตามตำรับยาแผนโบราณ ชนิดพืชมีสรรพคุณทางยา เช่น ม้ากระทืบโรง พญาไร้ใบ เครือรางเย็น เครือรางจืด เครือเอ็นยัด บอระเพ็ด กำลั้ง เสือโคร่ง ประดู่ หล้าถอดปล้อง เป็นต้น ทั้งนี้ชุมชนห้วยหม้อร่วมกับโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ได้ดำเนินงานพัฒนาศูนย์เรียนรู้การจัดการสมุนไพร ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา บ้านห้วยหม้อขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน มีกระบวนการดังต่อไปนี้

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชน การทำแผนที่ชุมชน การจัดเวทีคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน

๒. การสำรวจสมุนไพร ทางโครงการร่วมกับผู้นำชุมชนและหมอเมืองบ้านห้วยหม้อ คือ พ่ออ้ายทองชัย ซึ่งเป็นผู้รู้ด้านสมุนไพร ชนิดพันธุ์พืชสมุนไพร สรรพคุณทางยาและวิธีการใช้โดยมีการนำมาผสมเข้าเป็นตัวยาลำหรับใช้ต้มใช้ดื่ม การบดสมุนไพรทำแคปซูลยา การทำลูกประคบ และอบตัวด้วยสมุนไพร

^{๙๙} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, **บทเรียนการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มน้ำอิง**, (กรุงเทพฯ : fluke graphic design and printing, ๒๕๖๐), หน้า ๔๔-๔๗.

นอกจากนี้ยังเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมสู่ขวัญ สืบชะตา และการสะเดาะเคราะห์ ได้ร่วมทำการสำรวจสมุนไพร ในป่าชุมชนห้วยหม้อ และถ่ายภาพ จากการรวบรวมพบว่ามีสมุนไพรทั้งหมด ๓๐ ชนิด ได้แก่ เอื้องหมายนา หนุมานประสานกาย หนุมานนั่งแท่น หญ้านิวหนู หญ้าตีนนก เสี้ยวป่า สาบเสือ ว่านมหาเมฆ เล็บครุฑ รากสามสิบ มะม่วงหาวมะนาวโห่ พุทรา ไพล แพงพวย พลับพลึง พญาไร้ใบ ปอบิด ประยงค์ ธรณีสาร เตื่อยหิน ชุมเห็ดเทศ ดีปลี ดองดึง จันผา ข้าวสารป่า ข่า โทศจุฬา เกียงหลวง กระท้อน กระถิน สมุนไพร แต่ละชนิดมีสรรพคุณในการรักษาโรคที่แตกต่างกัน

๓. จัดระบบข้อมูลพืชสมุนไพรแต่ละชนิด โดยจัดหมวดหมู่ตามหัวข้อ ได้แก่ ชื่อสามัญ ชื่อท้องถิ่น ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ สรรพคุณ/ประโยชน์

๔. นำข้อมูลที่ได้ไปตรวจสอบกับผู้นำชุมชนและหมอบึงบ้านห้วยหม้อ

๕. จัดทำเป็นสื่อโปสเตอร์ และหนังสือเล่มเล็ก เพื่อที่จะนำไปเผยแพร่ในศูนย์เรียนรู้ และเผยแพร่ต่อสาธารณะ

๖. การพัฒนาศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยหม้อ โดยพัฒนาในองค์ความรู้ด้านสมุนไพร การจัดการไฟ การหาเห็ด รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการประชาสัมพันธ์ ข้อมูล แผนที่ กิจกรรมการท่องเที่ยว และการประสานงานกับนักท่องเที่ยว และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

๖. การศึกษาดูงานที่ชุมชนกีดช้าง อำเภอมะนัง และบ้านแม่ทา ตำบลแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

๗. การทำแผนการจัดการลุ่มน้ำ (ดิน น้ำ ป่า คน) เกิดแผนในการจัดการลุ่มน้ำ ที่เน้นศูนย์เรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ทั้งนี้ชุมชนได้รับการขอรับสนับสนุนโครงการขนาดเล็ก จากโครงการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ภายใต้โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมจากทุกส่วน เนื่องมาจากแม้ว่าชุมชนห้วยหม้อเป็นพื้นที่ทางผ่านที่รองรับนักท่องเที่ยวที่จะขึ้นไปเที่ยวดอยหนอก แต่ที่ผ่านมามีคนในชุมชนเป็นเพียงคนนำทาง และลูกหาบที่รับมาจากอุทยานแห่งชาติดอยหลวง นักท่องเที่ยวได้มาแวะอาบน้ำ และทิ้งขยะ

เท่านั้น ทำให้ชุมชนเริ่มมีปัญหาเรื่องขยะที่นักท่องเที่ยวมาทิ้งในชุมชน แต่ชุมชนกลับไม่ได้ประโยชน์อย่างใดก็ตามชุมชนมองเห็นว่าการท่องเที่ยวจะมีการเชื่อมโยงกับชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวในชุมชนด้วย เพราะชุมชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ตามที่ได้ทำแผนที่สถานีการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเกิดรายได้ จากที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ การแพทย์พื้นบ้าน การอบสมุนไพร หรือจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า ช่วงเดือนตุลาคมเป็นต้นมา จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาขึ้นดอยหมอกเป็นจำนวนมาก โดยประสานผ่านมายังอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ส่วนน้ำตกจำปาทอง หรือองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน ซึ่งจะต้องใช้ลูกหาบที่เป็นคนในหมู่บ้าน ถ้าเราทำศูนย์การเรียนรู้ เมื่อนักท่องเที่ยวลงดอยมาจะได้มาแวะพักผ่อน ถ่ายรูป นวด หรืออบสมุนไพร และซื้อผลผลิตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นน้ำผึ้ง ยาสมุนไพร ผักป่าตามฤดูกาล จะทำให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มและมีรายได้เพิ่มขึ้น^{๑๐๐}

ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ได้เชื่อมโยงกับกระบวนการดำเนินงานพัฒนาศูนย์เรียนรู้การจัดการสมุนไพรป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ซึ่งจะเป็นจุดหนึ่งในสถานีการเรียนรู้ของบ้านห้วยหม้อ

ง. แนวทางการดำเนินงานในอนาคต

๑. จัดทำแผนในการพัฒนาหลักสูตรศูนย์เรียนรู้เชิงบูรณาการ โดยต่อยอดจากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวและสมุนไพรพื้นบ้าน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นหลักสูตรในรูปแบบเอกสาร สื่อประเภทต่างๆ และใช้เป็นคู่มือในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนภายในและคนภายนอกชุมชน โดยได้วางแผนพัฒนาหลักสูตร วิธีการจัดการการเรียนรู้ และพัฒนาฐานการเรียนรู้ในประเด็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (สมุนไพร หาดเห็ด จักสาน เกือบหาผึ้ง และต่อ) ด้านเกษตร (โรงเพาะเห็ด ปลูกไม้ หมอดิน สตรอเบอร์รี่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย โรงสีชุมชน) ด้านประวัติศาสตร์ (เวียงกาหลง) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (การอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน) และด้านสถานที่ท่องเที่ยว (พระธาตุดอยต้อน อ่างเก็บน้ำ น้ำตก ๓ โขก ปลงร้อยป่อ ป่าชุมชน)

๒. การอบรมพัฒนาวิทยากรท้องถิ่น หรือคนนำเที่ยวเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๓. การอบรมการจัดการท่องเที่ยว ทั้งจากการขายผลิตภัณฑ์ชุมชน และการบริการด้านต่างๆ เช่น การอบสมุนไพร ที่พักโฮมสเตย์ ฯ

๔. พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและบริการต่างๆ บ้านพัก และการพัฒนาสินค้าจากสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น บรรจุภัณฑ์ และยี่ห้อ

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ :จันธิดา เล่ห์ดี บ้านเลขที่ ๘๘ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๐.

**๒) นิเวศวัฒนธรรมอีสานในกลุ่มน้ำอิงตอนกลางกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลา: ชุมชนปางมดแดง ตำบล
อ่างทอง อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา**

ก. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

บ้านปางมดแดง เดิมเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงโค และกระบือของคนที่อาศัยในเขตตำบลน้ำแวน ทำให้ชาวบ้านเรียกติดปากว่า “ปางเลี้ยงวัว” เมื่อช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๔ เกิดศึกสงครามกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ทางราชการจึงได้เจ้าหน้าที่ทหารมาประจำการในเขตพื้นที่บริเวณปางเลี้ยงวัว เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจ เจ้าหน้าที่ทหารก็ถอนกำลังกลับกรมกอง ทหารเกณฑ์บางส่วนก็ปลดประจำการ ซึ่งทหารบางส่วนที่มาปฏิบัติหน้าที่ภูมิลำเนาอยู่ภาคอีสาน เมื่อกลับถิ่นฐานได้ชักชวนญาติพี่น้องย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากที่ปางเลี้ยงโค กระบือ เพราะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ปางมดแดง”^{๑๐๑} ในขณะนั้นเป็นเขตตำบลน้ำแวน อำเภอยางคำ จังหวัดเชียงราย ต่อมาชาวอีสานอพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ประชากรเพิ่มมากขึ้นได้แยกเป็นตำบลอ่างทอง อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๖ ปัจจุบันบ้านปางมดแดงแบ่งเขตพื้นที่ปกครองเป็น ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ หมู่ที่ ๑๐ และบ้านนาเจริญ หมู่ที่ ๖ หมู่ที่ ๑๓ ตำบลอ่างทอง อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา

ตารางที่ ๓ พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนปางมดแดง^{๑๐๒}

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ก่อนปีก่อตั้ง ชุมชน	แต่เดิมพื้นที่บริเวณบ้านปางมดแดงเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำอันอุดมสมบูรณ์ (มีที่สูงและต่ำ เป็นป่าไผ่ ป่าแฝก) มีสัตว์ป่านานาชนิด มีทั้งเสือ ช้าง บริเวณแห่งนี้มีคนเมืองตั้งปางเพื่อเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย อยู่ติดลำน้ำ และบริเวณแห่งนี้มีมดแดงและมดคันจำนวนมาก จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “ปางมดแดง” สมัยก่อนเรียก “ปางมดแดงคัน” แต่ได้ตัดคำว่า “คัน” ออก
๒๕๐๕	ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ บริเวณแห่งนี้เป็นเส้นทางผ่านของกองทัพที่ไปรบที่เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า นายโส ประเสริฐสังข์ ชาวอีสานเป็นทหารร่วมอยู่ด้วย เมื่อเดินทางผ่านบริเวณแห่งนี้เห็นภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน เมื่อรบเสร็จกลับไปยังถิ่นฐานเก่าจังหวัดร้อยเอ็ดและปลดจากการเป็นทหาร จึงย้ายควัวเรือลงมาจับจองพื้นที่ในกลุ่มน้ำอิงแห่งนี้ ในปี ๒๕๐๕ โดยเริ่มแรกจับจองพื้นที่ทำกินของตัวเอง

^{๑๐๑} คำว่า ปาง มาจากปางเลี้ยงโค กระบือ และ คำว่า มดแดง มาจาก ในบริเวณดังกล่าวมีมดแดงจำนวนมาก

^{๑๐๒} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการกลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. **ข้อมูลทั่วไป** ของบ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา , ๒๕๕๙. (เอกสารอัดสำเนา).

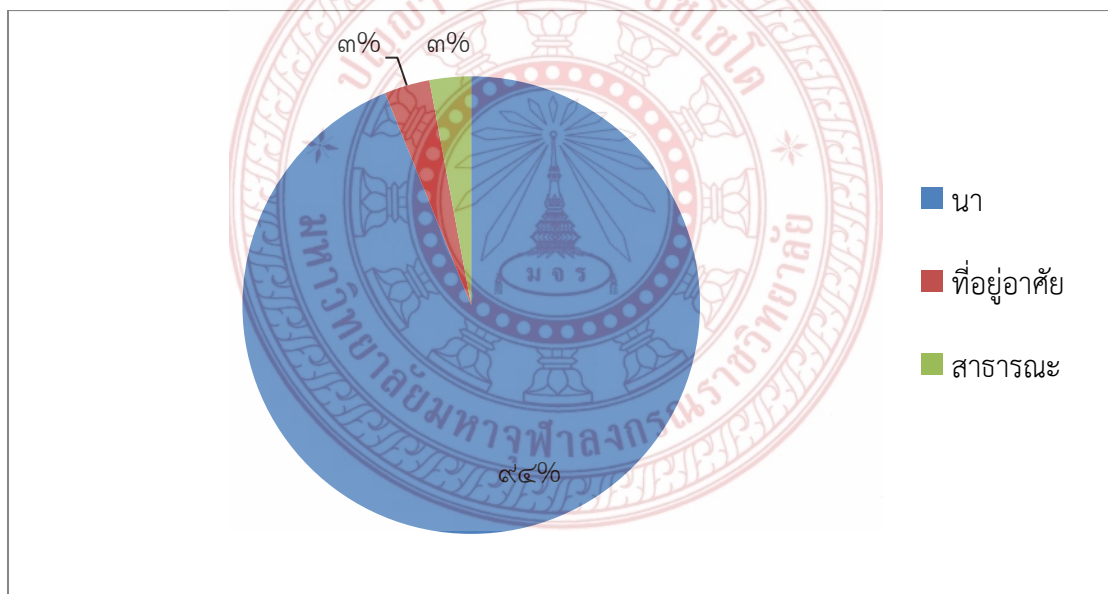
ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
๒๕๐๖-๒๕๐๙	เป็นช่วงที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านปางมดแดงจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน เช่น ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ มหาสารคาม โดยในช่วงประมาณ ๒๕๐๖-๒๕๐๗ มีจำนวนประชากรประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คน ซึ่งเมื่อประชากรเริ่มเพิ่ม ประชากร นายโส ประเสริฐสังข์ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกคนแรก ได้ทำการจัดสรรพื้นที่ให้กับเครือญาติ แบ่งพื้นที่ของตนเองให้กับผู้อพยพอื่นโดยการแลกกับไก่ นอกจากนี้ยังจัดสรรพื้นที่สาธารณะอื่นๆ โดยได้นำเอาแผนผังชุมชนเดิมมาปรับใช้วางแผนผังในชุมชนใหม่ ซึ่งก็คือบ้านปางมดแดง โดยได้วางแนวถนน จุดตั้งวัด อนามัย และโรงเรียน
๒๕๐๙	เกิดน้ำโขงหนุนสูง หลายชุมชนหวั่นกับน้ำท่วม
๒๕๑๖	เกิดน้ำท่วมหนักจากน้ำโขงหนุนสูง ชาวบ้านบางส่วนมีการอพยพหนีไปอยู่บ้านหนองบัวเงิน โดยเฉพาะกลุ่มผู้เลี้ยงวัว - ควาย เมื่อน้ำลดชาวบ้านบางส่วนย้ายกลับเข้ามาในชุมชนปางมดแดง บางส่วนย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านจำบอน บ้านทุ่งหม้อ และบางส่วนตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองบัวเงินจนกระทั่งปัจจุบัน
๒๕๒๖	บ้านปางมดแดงอยู่ในเขตตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย ต่อมา มีประชากรมากขึ้น และได้แยกเป็นตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๖
๒๕๒๙	จำนวนประชากรในบ้านปางมดแดงมีมากขึ้น ประกอบกับต้องการงบประมาณมาลงในพื้นที่มากขึ้น จึงทำการแยกตั้งหมู่บ้านใหม่ จากบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ เป็นบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ โดยนำเอาคำว่า “นา” จากชื่อบ้านเดิมที่อีสาน ซึ่งชื่อว่า “บ้านนาตีบ” มาตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ เป็น “นาเจริญ”
๒๕๓๑	จำนวนประชากรในบ้านปางมดแดงยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการแยกตั้งหมู่บ้านใหม่ จากบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ เป็นบ้านปางมดแดง หมู่ ๑๐
๒๕๔๕	จำนวนประชากรในบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ เพิ่มขึ้น จึงได้มีการแยกตั้งหมู่บ้านใหม่ จากบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ เป็นบ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ ในปีนี้โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ได้เข้ามาเก็บข้อมูลด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและนำชาวบ้านปางมดแดงเดินทางไปดูงานบ้านหาดผาขน บ้านดอนแก้ว จังหวัดน่าน เรื่องการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา
๒๕๔๖	เดินทางไปอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์
๒๕๕๔๗	หลังจากกลับมาจากการดูงานและผ่านการอบรมต่างๆ ทางผู้นำและกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนเริ่มมีแนวคิดจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นในชุมชน จึงได้เชิญผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๔ หมู่ มาประชุมหารือร่วมกัน จากนั้นมีการจัดประชุมใหญ่ลูกบ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านร่วมกัน ขณะนั้นมีทั้งกลุ่มคนที่สนับสนุน และกลุ่มคนคัดค้านไม่ยอมให้ทำ

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
	<p>เนื่องจากมองว่าถ้าทำเขตอนุรักษ์แล้วจะไม่มีพื้นที่หาปลา ในท้ายสุดมติที่ประชุมสรุปให้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เนื่องด้วยเสียงข้างมากของชุมชน โดยมีมติให้ตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น ๒ จุด คือ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ ประมาณ ๘๓๐ เมตร และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ ประมาณ ๘๐๐ เมตรซึ่งจัดทำพิธีเปิดเขตอนุรักษ์และทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นทั้ง ๒ เขต จัดทำในวันเดียวกันในช่วงเดือนมิถุนายน ๒๕๔๗ โดยมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา มีการร่วมสนับสนุนเขตอนุรักษ์หมู่ละ ๓,๐๐๐ บาท</p>
๒๕๔๘	<p>มีการขยายผลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ไปยังบ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ โดยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ประชุมลูกบ้านให้มีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของบ้านนาเจริญหมู่ ๑๓ เป็นระยะทาง ๔๐๐ เมตร โดยในที่ประชุมได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้จัดตั้งขึ้น จากนั้นจึงประสานข่าวไปยังหมู่บ้านอื่นเพื่อให้ทราบข้อมูล</p>
๒๕๔๙	<p>ชุมชนปางมดแดงหมู่ ๙ ได้หารือในที่ประชุมวางแผนการหาทุนเพื่อใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านและเพื่อพิสูจน์ผลของการทำเขตอนุรักษ์ให้กับผู้ที่ยังมีความเห็นต่าง ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติให้เปิดการขายบัตรจับปลาในเขตอนุรักษ์ โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ครึ่งหนึ่งให้ชาวบ้านซื้อบัตรลงหาปลาเพื่อนำรายได้มาพัฒนาหมู่บ้าน อีกครึ่งหนึ่งสงวนไว้ไม่ให้มีการจับปลา จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการแบ่งพื้นที่เขตอนุรักษ์เป็นสองส่วน คือ เขตอนุรักษ์แบบถาวร และเขตอนุรักษ์แบบกึ่งถาวร (เปิดให้มีการจับปลาได้บางช่วง) ผลที่ได้จากการขายบัตรในครั้งนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. สามารถหาทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน จำนวน ๔๐,๐๐๐ บาท ๒. สามารถพิสูจน์ผลของการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก มีปลาขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น เช่น ปลาควาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบมาที่ เคยหายไปกลับเข้ามาในเขตอนุรักษ์ <p>หลังจากที่มีการเปิดให้มีการขายบัตรจับปลาได้มีการประชุมหารือกันอีกครั้ง และได้มีมติในที่ประชุมให้มีการทำเขตอนุรักษ์ต่อไป และจะไม่ให้มีการจับปลาอีก เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้ให้สอดคล้องตามแนวทางการทำเขตอนุรักษ์</p> <p>ในปีเดียวกันนี้ บ้านนาเจริญ หมู่ ๖ ได้มีการเปิดขายบัตรจับปลาเช่นเดียวกัน โดยบ้านนาเจริญทำก่อนบ้านปางมดแดง และได้เงินเข้าหมู่บ้านจำนวน ๗๐,๐๐๐ บาท</p>
๒๕๕๔	<p>หลังจากเว้นช่วงหลังจากเปิดให้มีการจับมาได้เป็นระยะเวลา ๕ ปี บ้านปางมดแดงได้มีการประชุมหารือกันอีกครั้งเพื่อหาเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน โดยมีมติในที่ประชุมให้มีการเปิดประมุลปลาในเขตอนุรักษ์ ในปีนี้ บ้านปางมดแดง หมู่ ๙ บ้านนาเจริญ หมู่ ๖ และ หมู่ ๑๓ เปิดทำการประมุลปลาในเขตอนุรักษ์ช่วงเดียวกัน โดยบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ ได้รับเงินจากการประมุลในครั้งนี้ ๑๒๕,๐๐๐ บาท</p>

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
๒๕๕๗	มีการขยายผลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ไปยังบ้านปางมดแดง หมู่ ๑๐ โดยจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในน้ำอึ่ง ระยะทางประมาณ ๕๐๐ เมตร แต่เนื่องจากเขตอนุรักษ์วังปลา มีระยะทางห่างจากชุมชนค่อนข้างมาก ทำให้ลำบากในการดูแล
๒๕๕๘	ปางมดแดง หมู่ ๙ มีการประมุลปลาในเขตอนุรักษ์ ได้เงินจากการประมุล ๑๕๑,๐๐๐ บาท

ข. ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์

บ้านปางมดแดง มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำอึ่ง มีสายน้ำอึ่งเป็นสายน้ำหลัก อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำและนาข้าว แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ชาวบ้านปางมดแดงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา พื้นที่ร้อยละ ๙๔ ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นนาข้าว นอกจากนั้นเป็นที่อยู่อาศัย ร้อยละ ๓ และพื้นที่สาธารณะร้อยละ ๓

ภาพที่ ๖ พื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชนปางมดแดง

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอึ่งอย่างยั่งยืน

แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

๑. แม่น้ำอึ่ง เป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านหมู่บ้านปางมดแดง หมู่ ๙ ทางทิศตะวันตก มีระยะทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ชุมชนพึ่งพิงแม่น้ำอึ่งมาแรกตั้งถิ่นฐาน สภาพริมน้ำอึ่งเต็มไปด้วยต้นไคร้ ป่าแขม

และป่าแขง มีหลง^{๑๐๓}อยู่เป็นระยะตามโค้งน้ำ เช่น หลงหญ้า ถือเป็นแหล่งอาหาร และวางไข่ที่สำคัญของปลาและสัตว์น้ำ โดยเฉพาะในช่วงน้ำหลาก โดยปลาที่พบในแม่น้ำอิงได้แก่ ปลาตะเพียน ปลากระสูบ ปลาเพี้ย ปลาแค้ ปลาค้ำว ปลากรด เป็นต้น ชาวบ้านนำมาทำเป็นอาหารในครัวเรือน ขาย และการถนอมอาหารจากปลาตามวิถีของคนอีสานได้แก่ ปลาร้า ปลาตาก แจ่วบอง เป็นต้น

๒. หนองสลาบ เป็นหนองน้ำธรรมชาติที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำอิง มีพื้นที่ประมาณ ๑๐๐ ไร่ รอบๆ บริเวณหนองสลาบเต็มไปด้วยต้นไม้ โดยเฉพาะต้นผือหรือต้นสลาบอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นที่มาของชื่อหนอง หนองสลาบเป็นแหล่งวางไข่และแหล่งอาหารของปลาและสัตว์น้ำ ในช่วงฤดูน้ำหลากระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ปลาจากแม่น้ำอิงจะเข้ามาอาศัยและวางไข่ในหนองสลาบ ชาวบ้านสามารถหาปลาในหนองน้ำได้ตลอดปี

๓. ฮ่องخاب (ร่องخاب) เป็นร่องน้ำธรรมชาติที่ไหลเชื่อมแม่น้ำอิงทางบ้านนาเจริญ และไหลลงหนองอ่างที่บ้านบัวน้อย แล้วจึงไหลลงสู่แม่น้ำอิง มีความยาวประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ช่วงฤดูฝนปลาจากแม่น้ำอิงจะเข้ามาอาศัยและวางไข่ที่ร่องخابเป็นจำนวนมาก^{๑๐๔}

การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

แต่ก่อนที่มีการตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาชาวบ้านมีองค์ความรู้ในเรื่องการหาปลา รู้จักรบบนิเวศและแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาแต่ละชนิด โดยคนในชุมชนมีรูปแบบการหาปลาและการจัดการปลาภายในชุมชนของตัวเอง ประมงพื้นบ้านปางมดแดงสังฆมประสพการณ์และองค์ความรู้เรื่องปลาจากรุ่นหนึ่งสู่อีก รุ่นหนึ่ง ความรู้เรื่องแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาแต่ละชนิดและเครื่องมือหาปลาที่เหมาะสมถูกสืบทอดมาตั้งแต่อดีตสู่รุ่นปัจจุบันโดยผ่านประสบการณ์ของชาวประมงแต่ละรุ่นถูกปรับปรุงวิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมจนกลายเป็นองค์ความรู้ในรูปแบบของชุมชนบ้านปางมดแดง “วังปลา” เป็นแหล่งน้ำลึกที่มีความชุ่มชื้นของปลา ซึ่งเกิดจากในช่วงฤดูแล้งปริมาณน้ำในแม่น้ำลดลงจนบางบริเวณแห้งขอด ทำให้น้ำเหลืออยู่เฉพาะในบริเวณน้ำลึกและบริเวณแห่งนี้จึงเป็นแหล่งพักพิงสุดท้ายของปลาในช่วงฤดูแล้งเพื่อรอกระแสน้ำใหม่ คนในชุมชนบ้านปางมดแดงหาอยู่หากินในน้ำอิงมาเนิ่นนานใช้องค์ความรู้เรื่องวังปลาและการสร้างบ้านให้ปลาในบริเวณน้ำลึกเพื่อเพิ่มปริมาณประชากรปลามากขึ้น

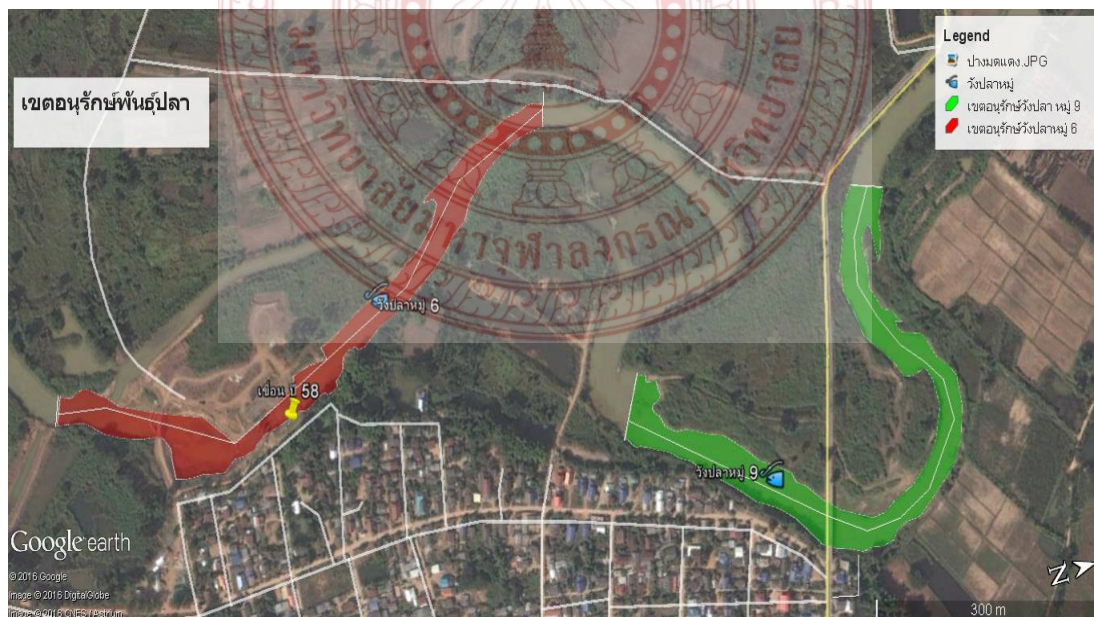
การวาง “โซ่” เป็นการสร้างบ้านให้ปลา (“โซ่” เป็นภาษาพื้นบ้านความหมายในที่นี้หมายถึงการวางพุ่มไม้ให้รกชัฏเป็นที่อยู่อาศัยของปลา) โดยชาวประมงตัดต้นไม้ ไม้พุ่ม ต้นไผ่ หรือกิ่งไม้ นำไปวางสุมไว้บริเวณน้ำลึกในช่วงต้นฤดูแล้งให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา ยิ่งโซ่ใหญ่จำนวนปลาที่จะเข้ามาอยู่อาศัยก็จะมีจำนวนมาก เมื่อน้ำลดลงเข้าสู่ช่วงฤดูแล้ง น้ำในแม่น้ำอิงก็จะเหลือเฉพาะบริเวณที่เป็นน้ำลึกซึ่งได้วางโซ่ไว้ ชาวประมงที่จะลงจับปลาด้วยตัวเองจะนำเอา “ฝาเฝือก” ปักล้อมโซ่ไว้ป้องกันไม่ให้ปลาหนีออกจากโซ่ จากนั้นจึงขยับฝาเฝือกเข้ามาใกล้โซ่มากขึ้นจนได้ระยะที่พอใจก็นำโซ่ขึ้นจากน้ำ เหลือเพียงปลาที่อยู่ในฝาเฝือก ชาวประมงจะนำสวิงหรืออุปกรณ์ช้อนปลานำมาตักปลาขึ้นจากน้ำ หากเจ้าของโซ่ไม่

^{๑๐๓} ประเภทหนึ่งของระบบนิเวศในแม่น้ำอิง

^{๑๐๔} โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา,การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง, (กรุงเทพฯ:ภาพพิมพ์, มปป.), หน้า ๕๕-

ต้องการหาปลาเอง ก็จะนำเอาโชงตัวของตัวเองขายหรือเปิดประมูลต่อให้ชาวประมงกลุ่มอื่น โดยราคาโชงขึ้นอยู่กับขนาด หากมีขนาดเล็ก ราคาอยู่ในช่วงประมาณ ๑,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ บาท โชงใหญ่ราคาประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป องค์ความรู้นี้ทำให้ชาวประมงได้ปลาเป็นจำนวนมากและมีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนในแต่ละฤดูกาลหาปลา นอกจากนี้ชุมชนยังใช้องค์ความรู้นี้เป็นกลไกในการหาเงินเข้าสู่กองทุนหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะช่วยกันลงโชงและช่วยกันจับปลาหรือเปิดประมูลให้กับประมงในชุมชน เงินที่ได้จากการขายปลาหรือการประมูลโชงก็จะนำไปเข้ากองทุนหมู่บ้าน

การหาปลาโดยการลงโชงตลอดสายน้ำอิงในเขตบ้านปางมดแดงและบ้านนาเจริญถูกดำเนินขึ้นในทุกฤดูกาลหาปลา ปลาเป็นจำนวนมากถูกนำขึ้นจากแม่น้ำอิงในทุกๆ ปี ทำให้ประชากรปลาลดลงประกอบกับประสบปัญหาภาวะภัยแล้งทำให้ประมงหาปลาได้น้อยลง กลุ่มผู้นำและกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนบ้างปางมดแดงหลังจากได้แลกเปลี่ยนสถานการณ์ในลุ่มน้ำอิงกับมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา และได้ไปศึกษาดูงานที่จังหวัดน่าน จึงได้นำเอาแนวคิดในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาประกอบกับองค์ความรู้เดิมในการวางโชงเพื่อเพิ่มประชากรปลาในแม่น้ำอิงมาจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ในขึ้นในชุมชนของตัวเอง โดยใช้กลไกการประชุมหารือร่วมกับผู้นำและสมาชิกในชุมชน ขณะนั้นมีทั้งกลุ่มคนที่สนับสนุน และกลุ่มคนคัดค้านไม่ยอมให้ทำ เนื่องจากมองว่าถ้าทำเขตอนุรักษ์แล้วจะไม่มีพื้นที่หาปลา ในท้ายที่สุดมติเสียงข้างมาก สรุปให้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ๒ จุด คือ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ ประมาณ ๘๓๐ เมตร และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ ประมาณ ๘๐๐ เมตร

ภาพที่ ๗ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง ชุมชนปางมดแดง หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๙ (สีแดง; เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านนาเจริญ หมู่ ๖ , สีเขียว; เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดง หมู่ ๙)

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

ค. กระบวนการดำเนินงาน

๑. การศึกษาชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ลักษณะทางกายภาพ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน กลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน

๒. การถอดบทเรียนกรณีเด่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพื่อนำมากำหนดเป็นแผนการดำเนินงานพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ขยายผลจากการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง

๓. ประชุมคณะกรรมการวางแผนการดำเนินงานพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

๔. การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปางมดแดง (ศูนย์ฮีตฮอย) ที่วัดปางมดแดง หมู่ ๖ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน ส่วนแหล่งเรียนรู้จะกระจายอยู่ตาม ๔ หมู่บ้านในชุมชนปางมดแดง ได้แก่

- หมู่ ๖ แหล่งเรียนรู้ด้านเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา วัดปางมดแดง เลี้ยงหม่อน สาวไหมเพื่อนำมาทอเป็นผ้าไหม

- หมู่ ๙ แหล่งเรียนรู้ด้านการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน ประมงพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลาแม่น้ำอิง และทอผ้าไหม

- หมู่ ๑๐ แหล่งเรียนรู้ด้านการทอเสื่อกก การทำขนมจีน การทำเกษตรผสมผสาน ดนตรีพื้นบ้านอีสาน (หมอลำ)

- หมู่ ๑๓ แหล่งเรียนรู้ด้านโรงสีข้าวโบราณ

นอกจากนี้ ในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ยังการเชื่อมโยงกับโรงเรียนชุมชนบ้านปางมดแดง ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสในชุมชนได้ขอรับการสนับสนุนจากกองทุนการทำโครงการขนาดเล็ก เพื่อทำสื่อการเรียนรู้ และพัฒนานักเรียนผ่านกิจกรรมเพื่อให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปางมดแดง รวมทั้งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอีกด้วย

กรณีตัวอย่างการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านปางมดแดงหมู่ ๙

เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดงหมู่ ๙ มีระยะทางประมาณ ๘๓๐ เมตร มีความกว้างลำน้ำเฉลี่ย ๓๗ เมตร ตั้งอยู่ในแม่น้ำอิงบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำอิง โดยมีระยะด้านหน้าสะพานประมาณ ๒๘๐ เมตร และหลังสะพานประมาณ ๕๕๐ เมตร

ในการบริหารจัดการ มีการตั้งคณะกรรมการดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทั้งหมด ๑๕ คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๓ คน สมาชิก อบต. ๒ คน กรรมการคุ้มครองบ้าน ๙ คน โดยมีภูมิลำเนาในการจัดการ คือ

๑. ห้ามนำเครื่องมือและลักลอบจับปลาเด็ดขาด ถ้าจับได้ปรับ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับอุปกรณ์ในการหาปลา

๒. หากมีกรณีฝ่าฝืนซ้ำ ซ้ำครั้งที่ ๒ ปรับเพิ่มเป็น ๒ เท่า หากซ้ำครั้งที่ ๓ ให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย

๓. ถ้าคณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์จะปรับเป็น ๒ เท่า

นอกจากการใช้กฎระเบียบในการควบคุมดูแลแล้ว ยังใช้กลไกของสมาชิกตำรวบ้าน (สตบ.) ออกตรวจพื้นที่ในช่วงเวลากลางคืน และคนในชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตาดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยเฉพาะบ้านที่อยู่ใกล้เขตอนุรักษ์ อีกทั้งคนในชุมชนยังใช้ความเชื่อของคนในชุมชนในการปกป้องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยชาวบ้านนับถือผีปู่ตาที่ช่วยปกป้องรักษาหมู่บ้าน จึงทำพิธีอัญเชิญบอกกล่าวให้ผีปู่ตาช่วยเฝ้ารักษาเขตอนุรักษ์ให้ผู้ที่ละเมิดข้อตกลงให้มีอันเป็นไป หากลักลอบลงหาปลาในเขตอนุรักษ์

ภาพที่ ๘ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดง หมู่ ๙

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน

การเพิ่มประชากรปลาในเขตอนุรักษ์ ชุมชนปางมดแดงใช้องค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ และแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา เนื่องจากลักษณะพื้นที่บริเวณวังในเขตอนุรักษ์มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมคือ เป็นวังน้ำลึก ปลาจะเข้ามาอยู่อาศัยโดยธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการที่จะให้ปลาเข้าอยู่มากขึ้น จึงได้สร้างบ้านให้ปลา โดยนำกิ่งไม้ต่างๆ ไปกองสุมไว้บริเวณวังน้ำลึกให้ปลาได้อยู่อาศัยเป็นพื้นที่ปลอดภัยให้ปลา ส่วนพื้นที่น้ำตื้นหรือระดับน้ำปานกลาง ได้นำไม้ไผ่ความยาวประมาณ ๒ เมตร ตัดทำปลายแหลมปักตามแนวขวางลำน้ำเป็นกลุ่มๆ กระจายให้ทั่วบริเวณเขตอนุรักษ์ เพื่อให้เศษไม้เศษวัชพืชต่างๆ ที่ไหลมาตามน้ำได้ไหลมาติดแนวไม้ไผ่ที่ปักเรียงรายเป็นกลุ่มๆ เกิดเป็นกองขนาดใหญ่กลายเป็นบ้านของปลา ทั้ง ๒ วิธีนี้จะช่วยให้ปลาเข้ามาอยู่ในพื้นที่ได้เร็วขึ้น และไม่ออกจากเขตในช่วงน้ำหลากไปทั้งหมด

นอกจากนี้ชุมชนนำการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเข้าสู่แผนของหมู่บ้าน แผนเทศบาลตำบลอ่างทอง และแผนของสำนักงานประมงจังหวัด รวมทั้งการปล่อยปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในช่วงเทศกาลต่างๆ

การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจในชุมชน

ในช่วงปีแรกและปีที่ ๒ ชุมชนได้จัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำและมีการปล่อยปลาอย่างต่อเนื่อง ในปี ๓ เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงในเขตอนุรักษ์มีปลาเพิ่มจำนวนมากขึ้น สังเกตได้จากชาวบ้านสามารถจับปลาได้ง่ายขึ้นบริเวณนอกเขตอนุรักษ์ และมีปลาขึ้นมาปรากฏบนผิวน้ำจำนวนมากอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ชาวบ้านที่มีความเห็นต่างในที่ประชุมเมื่อครั้งเริ่มต้นจะทำเขตอนุรักษ์ ได้เปลี่ยนมาสนับสนุนกิจกรรมการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา รวมถึงการขยายผลความสำเร็จไปสู่บ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ ซึ่งเป็นหมู่บ้านติดกับบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ โดยในปี ๒๕๔๘ บ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ ได้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำอิง ความยาว ๔๐๐ เมตร จากการเห็นผลความสำเร็จของบ้านปางมดแดง หมู่ ๙

ในปี ๒๕๔๙ ชุมชนปางมดแดงหมู่ ๙ ได้หารือในที่ประชุมวางแผนการหาทุนเพื่อใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านและเพื่อพิสูจน์ผลของการทำเขตอนุรักษ์ให้กับผู้ที่ยังมีความเห็นต่าง ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติให้เปิดการขายบัตรจับปลาในเขตอนุรักษ์ โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกให้ชาวบ้านซื้อบัตรลงหาปลาเพื่อนำรายได้มาพัฒนาหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่งสงวนรักษาไว้ไม่ให้มีการจับปลา จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการแบ่งพื้นที่เขตอนุรักษ์เป็นสองส่วน คือ เขตอนุรักษ์แบบถาวร และเขตอนุรักษ์แบบกึ่งถาวร (เปิดให้มีการจับปลาได้บางช่วง)

ประเภทแรก การจัดการเขตอนุรักษ์แบบกึ่งถาวร การขายบัตรจับปลา เป็นการเปิดให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนสามารถจับปลาในเขตอนุรักษ์ได้ โดยการซื้อบัตรเข้าจับปลา ราคาบัตรขึ้นอยู่กับอุปกรณ์ในการจับปลา ผู้ที่สามารถจับปลาในเขตอนุรักษ์ต้องซื้อบัตรจับปลา โดยมีการกำหนดอุปกรณ์จับปลา ๓ ชนิด แต่ละชนิดมีอัตราดังนี้ ๑) แห ราคา ๕๐๐ บาท ๒) จำ ราคา ๑๐๐ บาท และ ๓) สวิง ราคา ๕๐ บาท มีระยะเวลาในการหาปลา ๑ วัน ตั้งแต่เวลา ๙.๐๐ น. ถึง ๑๖.๐๐ น.

ผลที่ได้จากการขายบัตร สามารถหาทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน จำนวน ๔๐,๐๐๐ บาท สามารถพิสูจน์ผลของการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก มีปลาขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น เช่น ปลาควาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบปลาที่เคยหายไปเขตอนุรักษ์อีกด้วย

ผลกระทบและข้อเสียของการขายบัตรยากต่อการควบคุมปริมาณคนที่เข้าไปจับปลา เนื่องจากมีคนแอบเข้าไปจับปลาโดยไม่ซื้อบัตรเข้า รายได้ที่เกิดจากการขายบัตรไม่แน่นอน เสี่ยงต่อรายได้ไม่ตรงตามเป้าที่กำหนดไว้ปลาลดจำนวนลง และหายไปจากพื้นที่ หลังจากวันช่วงหลังจากเปิดให้มีการจับมาได้เป็นระยะเวลา ๕ ปี บ้านปางมดแดงได้มีการประชุมหารือกันอีกครั้งเพื่อหาเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน โดยจากบทเรียนที่ผ่านมาทำให้ชุมชนมีมติทำการเปิดประมุลปลาในเขตอนุรักษ์แทนการขายบัตร

ประเภทที่สอง การจัดการเขตอนุรักษ์แบบกึ่งถาวร โดยการประมุลหาปลาในเขตอนุรักษ์ เป็นการเปิดให้คนในชุมชนรวมตัวกันประมุลปลาในเขตอนุรักษ์ ซึ่งสามารถจับปลาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยจะทำการเปิดประมุลในช่วงเดือนมกราคม เมื่อได้ผู้ประมุลแล้ว จากนั้นก็ปล่อยให้ผู้ประมุลจัดการเขตอนุรักษ์ โดยส่วนใหญ่ผู้ประมุลจะทำการวางโซ่ตามที่ต่างๆ ในเขตอนุรักษ์กึ่งถาวร (ส่วนเขตอนุรักษ์ถาวรจะไม่ให้

ทำการจับปลา) จากนั้นเมื่อน้ำลดในช่วงฤดูแล้ง ก็เปิดให้ผู้ประมุลสามารถจับปลาได้ในระยะเวลา ๑ เดือน ประมาณกลางเดือนเมษายนถึงกลางเดือนพฤษภาคม โดยมีข้อกำหนดการประมุลดังนี้

๑. ผู้ประมุลต้องเป็นคนในหมู่บ้านเท่านั้น
๒. การกำหนดราคาประมุลขั้นต่ำให้กรรมการผู้ดูแลเป็นผู้กำหนด จะประกาศราคาในสิ้นเดือน ธันวาคม และเปิดประมุลในช่วงเดือนมกราคมหรือตามวันเวลาที่กรรมการกำหนดในช่วงฤดูแล้ง
๓. การเปิดประมุลแต่ละครั้ง ให้มีระยะห่างประมาณ ๔-๕ ปี เพื่อให้ปลาและสัตว์น้ำได้ฟื้นตัว
๔. ระยะเวลาผู้ประมุลหาปลา ๑ เดือน ประมาณเดือนเมษายน หรือ พฤษภาคม
๕. ปลาที่จับได้ จะต้องไม่จำหน่ายในราคาที่สูงมากจนเกินไป

ผลที่ได้จากการประมุล ได้จำนวนเงินมากกว่าการขายบัตรจับปลา โดยในครั้งแรก (ปี ๒๕๔๙) ได้เงิน ๑๒๕,๐๐๐ บาท ต่อมาในปี ๒๕๕๔ ได้เงิน ๑๒๕,๐๐๐ บาท และในปี ๒๕๕๘ ได้เงิน ๑๕๑,๐๐๐ บาท และการจัดการควบคุมดูแลง่ายและสะดวกกว่าการขายบัตร อย่างไรก็ตามผลกระทบและข้อเสียของการประมุล พบว่าจากการที่การประมุลสามารถจับปลาเป็นระยะเวลานาน และไม่จำกัดประเภทของเครื่องมือหาปลา ทำให้ผู้ประมุลสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นสาเหตุให้ปลาในน้ำอึงลดจำนวนลงมากกว่าการขายบัตรจับปลาที่เปิดให้จับปลาเพียง ๑ วัน หลังจากการประมุลจับปลาแล้วเสร็จ การที่จะฟื้นฟูเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อให้ปลากลับมาอยู่ในเขตอนุรักษ์ใช้ระยะเวลานาน เนื่องจากปลาในเขตอนุรักษ์ลดลง ปลาที่กระจายออกสู่ภายนอกเขตอนุรักษ์ รวมไปถึงปลาที่จะกระจายไปสู่หนองน้ำและนาข้าวลดปริมาณลง ทำให้กลุ่มประมงหรือผู้หาปลารายอื่นหาปลาได้น้อยลงตามไปด้วย ^{๑๐๕}

ชนิดปลาที่สามารถจับได้มากในแม่น้ำอึง และหนองน้ำต่างๆ ได้แก่ อันดับหนึ่ง ปลาตะเพียน และปลาชุกเกอร์ อันดับสอง ปลากด อันดับสาม ปลาดุกด้าน และปลาดุกอูย ซึ่งพบในช่วงน้ำหลาก อันดับสี่ ปลาช่อน อันดับห้า ปลากทราย (ปลาตองทราย) นอกจากนี้ชนิดปลาที่มีราคาสูงที่สร้างรายได้ให้กับคนหาปลาในชุมชน ได้แก่ ปลาเก๋า (ปลาเพี้ย) ปลาเค้าขาว ปลาเค้าหมึก (ปลาค้าว) และปลาบุ๋มทราย (ปลาบุ๋) ซึ่งมีราคากิโลกรัมละ ๑๕๐-๒๐๐ บาท

จากการสำรวจชนิดพันธุ์ปลาในแม่น้ำอึง หนองน้ำ และนาข้าวบริเวณบ้านปางมดแดง พบความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลาทั้งหมด ๕๑ ชนิด เป็นชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่น ๔๗ ชนิด ชนิดพันธุ์ปลาต่างถิ่น ๔ ชนิด (ปลาชะโด, ปลาดูด, ปลานิล และปลาไน) และกิ้ง ๑ ชนิด ดังแสดงในตารางที่ ๓

^{๑๐๕} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, วังสรวงในลุ่มน้ำอึง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอึง, (เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๔-๔๕.

ตารางที่ ๔ ชนิดพันธุ์ปลา มูลค่า การประกอบอาหารและการแปรรูป

ลำดับ	ชนิดปลา		มูลค่า	การประกอบอาหารและการแปรรูป
	ภาษาไทย	ภาษาอีสาน		
๑	ปลาคางเป็อน	ปลาخم	๕๐-๑๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกปลา
๒	ปลากด (ขาว, เหลือง)	ปลากด (ขาว, เหลือง)	๗๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มส้มหมก
๓	ปลาเก็ดถี่	ปลากุ่ม	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปลาร้าคั้นส้ม และปลาส้ม
๔	ปลาซ่า	ปลาคุยลามา	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกทอด ปลาร้า ปลาส้ม
๕	ปลาตุ้มม้า	ปลาเคแทยง	ก.ก. ละ ๕๐-๑๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มทอด และหมกปลา
๖	ปลากิมควาย	ปลากัด	ไม่มีขาย	-
๗	ปลาดุก (ด้าน, อูย)	ดุกอูย	ก.ก. ละ ๑๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกแดดเดียว และทอด
๘	ปลาหวาน	ปลาปีกไก่	ก.ก. ละ ๑๐๐-๑๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกแดดเดียว และ ทอด
๙	ปลาชีวอ้าว	ปลาชีวข้าว , หัวมุ่ม, หัวแหลม	ก.ก. ละ ๖๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกและปลาร้า
๑๐	ปลาดาบ, ปลาตาบลาว	ปลาแมว	ก.ก. ละ ๑๓๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ
๑๑	ปลาฉลาด	ปลาตอง	ก.ก. ละ ๔๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ
๑๒	ปลากราย	ปลาตองกาย	ก.ก. ละ ๔๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ
๑๓	ปลาหลดจุด	ปลาหลด	กินในครัวเรือน	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ตากแห้งแล้วนำมาทอด
๑๔	ปลาหมูข้างลาย	ปลาหมูทอก	ก.ก. ละ ๘๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ ต้ม และ ทอด
๑๕	ปลาหมอ	ปลาเซ็ง	ก.ก. ละ ๑๒๐-๑๕๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปิ้งและทำปลาร้า
๑๖	ปลาหมอข้างเหยียบ	ปลากล้า	ก.ก.ละ ๓๐-๔๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปิ้ง ทำปลาล้าและลาบ

ลำดับ	ชนิดปลา		มูลค่า	การประกอบอาหารและการแปรรูป
	ภาษาไทย	ภาษาอีสาน		
๑๗	ปลากระตี่	ปลากระเดียด	ก.ก. ละ ๓๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ทำปลาร้า และปลาป่น
๑๘	ปลาไหล	ปลาเอี่ยน	ก.ก. ละ ๑๐๐-๑๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ส้มตำ และต้มเปรต
๑๙	ปลารากกล้วย	ปลาฮากกล้วย	ก.ก. ละ ๑๐๐-๑๕๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก และแอ็บ
๒๐	ปลาแปบขาว	ปลาแปบ	ก.ก. ละ ๖๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ทอดหมก
๒๑	ปลากัด	ปลาหมัด	ก.ก. ละ ๑๐๐ บ.	เลี้ยงเป็นปลาสวยงาม
๒๒	ปลาสร้อย	ปลาสร้อย	ก.ก. ละ ๒๐-๑๕๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ทำก้อย
๒๓	ปลาคัง	ปลาคัง	หายากมาก	ใช้ประกอบอาหาร
๒๔	ปลาแป้นแก้ว	ปลาคาบของ	กินเองในครัวเรือน	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ตากแดดแล้วนำมาทอดกรอบ
๒๕	ปลาแค้ติดหิน	ปลาขี้เหี้ย	ก.ก. ละ ๑๐๐ บ. (หายาก)	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก และแกง
๒๖	ปลากาดำ	ปลาเพี้ย	ก.ก. ละ ๑๐๐-๒๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ
๒๗	ปลาอ้าว	ปลาชิวอ้าว	ก.ก. ละ ๑๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก
๒๘	ปลาชะโด	ปลาโต๋	ก.ก. ละ ๓๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปลาส้มและแดดเดียว
๒๙	ปลากดเกราะ	ปลาดูด	ไม่นิยมกินเพราะนำไปทำอาหารยาก	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปลาส้มทอดกรอบ ทำปุยหมักและแดดเดียว
๓๐	ปลาไน	ปลาไน	ก.ก. ละ ๕๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น นึ่งและลาบ
๓๑	ปลาเค้าขาว	ปลาค้าว	ก.ก. ละ ๑๕๐-๒๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ขายส่งตลาด

ลำดับ	ชนิดปลา		มูลค่า	การประกอบอาหารและการแปรรูป
	ภาษาไทย	ภาษาอีสาน		
๓๒	ปลาเค้าหมึก	ปลาค้าว	ก.ก. ละ ๑๕๐-๒๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ขายส่งตลาด
๓๓	ปลาคางเบื่อน	ปลาขบ	ก.ก. ละ ๑๕๐ บ. (นานๆจะจับได้ที)	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก
๓๔	ปลาหางบง	ปลาหัวมุ่ม	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก
๓๕	ปลากระมัง	ปลาข้างเหยียบ, ปลาเป	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ลาบ
๓๖	ปลากัด	ปลาหมัด	หากินเฉพาะภายในครีวเรือนเท่านั้นไม่ขายเพราะหายาก	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกและแฉับ
๓๗	ปลาหมอขาว	ปลาเขี้ยวไซ้	ก.ก. ละ ๘๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปิ้งและหมก
๓๘	ปลาหมอข้างลาย	ปลาหมอ	ก.ก. ละ ๘๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปิ้งและหมก
๓๙	ปลาบู่ทราย	ปลาบู่	ก.ก. ละ ๒๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น น้ำยาขนมจีน
๔๐	ปลาคะแยงใบข้าม, ปลาข้างลาย	ปลาคะแยงแกด, ปลาปีกไก่	ก.ก. ละ ๕๐-๑๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มส้มและหมก
๔๑	ปลากระตี่	ปลากระต็ดเหลี่ยม	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น แดดเดี่ยวและ ปลาร้า
๔๒	ปลากระท่าลาย	ปลาหลด	ก.ก. ละ ๑๐๐-๑๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมก แดดเดี่ยว และทอด
๔๓	ปลาหาง	ปลาออน	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น แดดเดี่ยวและปลาร้า
๔๔	ปลาเข็ม	ปลานิล	ก.ก. ละ ๑๐๐-๑๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มส้มทำส้ม และทอด
๔๕	ปลาอีสบ	ปลาอีสบ	ก.ก. ละ ๑๐๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น หมกทำน้ำขนมจีน และทอด

ลำดับ	ชนิดปลา		มูลค่า	การประกอบอาหารและการแปรรูป
	ภาษาไทย	ภาษาอีสาน		
๔๖	ปลาสลิต	ปลากระเดียด	ก.ก. ละ ๓๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปลาร้า
๔๗	ปลาเป๋า	ปลาเป๋า	หายากนานๆ จับได้ที่	ไม่นิยมรับประทาน
๔๘	ปลาเล็บมือนาง	ปลาขาวหิน	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ปลาร้า
๔๙	ปลาอีตทางจุก	ปลาอีต	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ทำเหยื่อจับปลา
๕๐	ปลากระทิงเหว	ปลาสบทง	ไม่นิยมขาย	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มส้ม
๕๑	ปลานิล	ปลานิล	รับประทานภายในครอบครัว	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้ม ย่างทอด และทำน้ำขมมจีน
๕๒	กุ้งฝอย	กุ้งฝอย	ก.ก. ละ ๒๐ บ.	ใช้ประกอบอาหาร เช่น ต้มกุ้งและกุ้งเต้น

ผลที่เกิดจากการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา จากการทำให้เขตพันธุ์ปลา ทำให้ปลาในแม่น้ำอิงมีจำนวนและขยายพันธุ์จนไปสู่แหล่งธรรมชาติอื่นๆเพิ่มมากขึ้น จนทำให้มีแหล่งหาอาหารเพิ่ม และยังทำให้รายได้ของชุมชนเพิ่มขึ้น จนเกิดธุรกิจภายในครัวเรือนที่ได้มาจากการขายปลาร้า และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากปลาร้า (แจ่วบอง) ทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว และคนในชุมชนก็ความสามัคคีช่วยเหลือกันมากขึ้น คนในชุมชนล้วนได้รับผลประโยชน์กันทุกคน

นอกจากนี้ยังทำให้มีความสามัคคี มีความพร้อมในการให้ความช่วยเหลือ แม่น้ำอิงอยู่ใกล้ชุมชนทำให้ชาวบ้านช่วยกันสอดส่องดูแลง่ายขึ้น ก่อนการทำงานจะต้องมีการประชุมวางแผนงานของคณะกรรมการทุกครั้ง ทางวัดปางมดแดง และโรงเรียนชุมชนบ้านปางมดแดง รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบลอ่างทองให้ความช่วยเหลือและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ^{๑๐๖}

ง. แนวทางการดำเนินงานในอนาคต

๑. การทำเขตอภัยทานเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาบริเวณแม่น้ำอิงเป็นระยะทาง ๑๕๐ เมตร และทำเขตอนุรักษ์ถาวร โดยไม่ให้มีการประมง สร้างเป็นศูนย์เรียนรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยวบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา มีการจำหน่ายอาหารปลาในเขตอภัยทาน ให้แก่ผู้ที่มาท่องเที่ยวและมาพักผ่อนหย่อนใจ

^{๑๐๖} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, บทเรียนการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มน้ำอิง, (กรุงเทพฯ : fluke graphic design and printing, ๒๕๖๐), หน้า ๑๖-๒๒.

๒. การทำแผนงานอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทั้ง ๔ หมู่บ้านในหมู่บ้านให้เป็นระบบมากขึ้น และวางแผนเกี่ยวกับการจัดการงบประมาณจากการอนุรักษ์พันธุ์ปลา (วังสวน) เพื่อให้ผลประโยชน์อยู่กับประชาชนทุกคนอย่างทั่วถึง

๓. การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ในวัดบ้านปางมดแดง โดยใช้ศาลาวัดหลังเก่า เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานกับกลุ่มองค์กรภายนอกที่จะเข้ามาเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ทั้ง ๔ หมู่บ้านในชุมชนปางมดแดง โดยทางชุมชนได้ขอรับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

๓) วิจัยชาวบ้านในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง : บ้านบุญเรื่องการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องป่าชุ่มน้ำ

ก. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

เริ่มแรกก่อนที่จะเป็นบ้านบุญเรื่องนั้น ได้มีกลุ่มคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งตะวันออกหลังสันเขาตอยยาว ตั้งเป็นหมู่บ้านเวียงยาย หรือ ม่วงยาย (ปัจจุบันคือบ้านม่วงยาย ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย) โดยเริ่มแรกมาด้วยกัน ๖ ครอบครัว ต่อมาได้ชักชวนนายแสนราชเข้ามาอยู่ด้วยกัน และนายแสนราชได้กลับไปเมืองน่านชักชวนญาติจากอำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย จำนวน ๑๒ ครอบครัว พร้อมช่างต่าง ๔ เชื้อมารวมอาศัยอยู่ด้วยกัน ต่อมาได้มีผู้คนเข้ามาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นชุมชน จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านปูแกง ตามต้นยมใหญ่ที่มีต้นปูแกงเลื้อยพันไปตามกิ่งก้านสาขาที่ขึ้นอยู่ติดลำห้วย และตั้งชื่อลำห้วยปูแกงตั้งแต่นั้น

ต่อมาเจ้าเมืองน่าน ได้ส่งเจ้าหลวงเวียงสามาตรวจดูความเป็นอยู่ทางเมืองเชียงของ ได้มาอาศัยพักแรมที่บ้านปูแกง เห็นถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่ จึงได้ดำริกับชาวบ้านปูแกงว่า น้ำท่าสมบูรณ์ พืชพรรณธัญญาหารก็สมบูรณ์ ชาวบ้านชาวเรือนอยู่เย็นเป็นสุข จึงตั้งชื่อบ้านว่า ศรีบุญเรือง (สลิบุญเรือง) ชุมชนจึงมี ๒ ชื่อนับแต่นั้นมา ก่อนที่จะเพี้ยนเปลี่ยนเป็น บ้านแกง และบ้านบุญเรือง

ปัจจุบันบ้านบุญเรื่อง หมู่ ๒ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๒๘๘ ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด ๖๙๕ คน เป็นชาย ๓๔๑ คน หญิง ๓๕๔ คน ส่วนใหญ่คนในชุมชนประกอบอาชีพทำนา รองลงมาได้แก่ ค้าขาย รับจ้าง ทำงานบริการ และอาชีพอื่นๆ เช่น ทำประมงในแม่น้ำอิง ชาวบุญเรื่องเป็นกลุ่มคนเมือง หรือชาติพันธุ์ไท-ยวน ใช้ภาษาคำเมืองในการสื่อสาร นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดบุญเรืองใต้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชนวิถีวัฒนธรรมของคนบุญเรื่องมีการสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต และสัมพันธ์ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อที่สืบทอดกันมา รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเพณี ๑๒ เดือน

๑๐๗

ข. ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์

ป่าชุ่มน้ำบุญเรื่อง เป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ ๓,๗๐๖ ไร่ เป็นผืนป่าชุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำอิง พื้นที่โดยส่วนใหญ่อยู่ในเขตบ้านบุญเรื่องใต้ หมู่ ๒ จำนวน ๑,๔๗๓ ไร่ แต่มีการใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากิน เก็บหน่อ เก็บเห็ด หาปลา และนำไม้มาใช้สอย เป็นพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านทั้ง

๑๐๗ แผนชุมชนประจำปี ๒๕๕๘-๒๕๖๐ บ้านบุญเรื่อง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

ในตำบลบุญเรืองและตำบลห้วยซ้อมานานกว่า ๒๐๐ ปี ป่าชุ่มน้ำบุญเรือง เป็นพื้นที่สมบูรณ์ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ หรือหม้อข้าวหม้อแกงที่ชาวบ้านใช้หาอยู่หากิน เก็บหน่อไม้ พืชผัก สมุนไพร ไม้ใช้สอย ไม้ใช้งาน เก็บเห็ด ผลไม้ แมลง และปลาตามหนองน้ำ สภาพป่าเป็นป่าชุ่มน้ำ เป็นแก้มลิงโดยธรรมชาติที่รับน้ำจาก เทือกเขาตอยยาว เทือกเขาหลวง และแม่น้ำอิง เป็นที่พักน้ำ ปลาได้มาขึ้นวางไข่ในฤดูฝน ก่อนที่จะกลับไป ที่แม่น้ำโขง และแม่น้ำอิง

ผืนป่านี้ชุมชนได้ร่วมกันปกป้องมาตั้งแต่อดีตจากการเข้ามาของนายทุนโรงบ่มยาสูบ ปัจจุบัน ป่าชุ่มน้ำนี้ยังมีคุณค่า ความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนเนื่องจากเป็นแหล่งพืชอาหาร ไม้ใช้สอย สมุนไพร และแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในช่วงน้ำท่วมหลากเข้าป่าในช่วงฤดูประมาณ ๑-๒ อาทิตย์ โดยมีความลึก ๒-๕ เมตร และพบว่าบางแห่งมีสภาพน้ำขังเป็นเวลาแรมเดือน มีสภาพเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำตามฤดูกาล (seasonal wetland) และแก้มลิงธรรมชาติ ซึ่งทำให้พื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางนิเวศวิทยาที่ ผสมผสานทั้งนิเวศวิทยาป่าไม้และแม่น้ำ ต้นไม้พรรณพืชหลายชนิดมีการปรับตัวสามารถอยู่ได้ในสภาพ น้ำขังหลายเดือน ซึ่งในช่วงเวลาน้ำท่วมขังพื้นที่ป่าก็ทำหน้าที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ซึ่งมีความสำคัญและเชื่อมโยงความหลากหลายของพันธุ์ป่าทั้งแม่น้ำอิง และแม่น้ำโขง นอกจากนี้แล้วยัง พบจากที่ตั้งของป่าชุ่มน้ำผืนนี้ที่ติดลำน้ำอิงที่อยู่ห่างจากตอยยาวเพียง ๒ กิโลเมตร พบว่ามีความสำคัญ เป็นพื้นที่ใช้ของสัตว์ป่าหลายชนิดจากตอยยาวที่จะอพยพเคลื่อนย้ายลงมาใช้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำ ที่ดิน และน้ำ อิงโดยเฉพาะในช่วงที่มีการปลูกข้าว ทำการเกษตรพื้นที่นี้จะกลายเป็นพื้นที่เชื่อมต่อ (corridor) ที่สัตว์จะ เคลื่อนย้ายทั้งสัตว์เล็กยุงลูกด้วยนมขนาดเล็ก สัตว์เลื้อยคลาน โดยเฉพาะสัตว์หายาก เช่น เสือปลา นอกจากนี้ระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำนี้ยังเป็นแหล่งสำคัญในการเป็นรองรับนกอพยพต่างถิ่นที่จะอพยพมา ในช่วงฤดูหนาว

ค. กระบวนการดำเนินงาน

จากการที่จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีแนวติดตะเข็บชายแดนเพื่อนบ้าน ทางรัฐจึงมี นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย มีอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอแม่สาย มีแนวทาง หาพื้นที่ของรัฐมาทำนิคมอุตสาหกรรมต่างๆ โดยเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ ได้ถูกกำหนดให้เป็นเมืองโล จิสติกส์ และอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ มีกิจกรรมหลักประกอบด้วย พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมโลจิสติกส์ พื้นที่ อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ พื้นที่รวบรวมและกระจายสินค้าระหว่างประเทศ พื้นที่คลังสินค้า พื้นที่ห้อง ประชุมสัมมนา พื้นที่ศูนย์กลางรับซื้อสินค้าเกษตร กิจกรรมรองประกอบด้วย พื้นที่ศูนย์ข้อมูลการ ท่องเที่ยว พื้นที่ศูนย์การค้าและอาหาร พื้นที่ธุรกรรมการเงิน

ทั้งนี้ ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองได้ถูกทางรัฐบาลเสนอเป็นพื้นที่เบื้องต้นของเขตเศรษฐกิจพิเศษ เนื่องจาก มีพื้นที่เป็นแปลงที่ใหญ่ ในวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๘ มีการประชุมประจำเดือนบ้านบุญเรือง หมู่ ๒ มีผู้นำ ชุมชน ท้องถิ่นมาร่วมประชุมได้นำเสนอว่าจะมีเขตเศรษฐกิจพิเศษ และนิคมอุตสาหกรรม มาลงในพื้นที่ป่า บุญเรือง ให้ไปรับฟังตัวแทนบริษัทที่จัดหาที่ดินในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๘ ในที่ประชุมชาวบ้านไม่เห็น ด้วยที่จะทำให้อุตสาหกรรมเกิดในพื้นที่ เพราะจะมีผลกระทบต่อวิถีชุมชนที่อยู่มาช้านาน ในที่ประชุมจึงมี การปรึกษาหารือกัน สรุปว่า ควรทำป่าไม่เห็นด้วยการสร้างนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ป่าบุญเรือง การ

ระดมเงินจากชาวบ้านและญาติพี่น้องที่ไปทำงานต่างจังหวัด การติดป้าย ทำเล็อรณรงค์ นอกจากนี้ชาวบ้านได้เชิญนายนิวัฒน์ ร้อยแก้ว กลุ่มรักษ์เชียงของ มาพูดคุย ขอคำปรึกษา และให้กำลังใจชุมชนในการเคลื่อนไหวการรักษাপ่าบุญเรื่องซึ่งเป็นทรัพยากรของชุมชน

สิ่งที่ชาวบ้านกังวลคือ ให้ภาครัฐมีความชัดเจนในหลักการของเขตเศรษฐกิจพิเศษว่าเป็นอย่างไร ใครได้ประโยชน์ ชาวบ้านต้องได้รับทราบข้อมูล ต้องมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจในกระบวนการ ที่สำคัญคือ ชาวบ้านขอเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในมุมมองของชาวบ้าน ไม่ใช่ของรัฐ^{๑๐๘}

กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อรักษাপ่าบุญเรื่อง ชาวบ้านบุญเรื่องได้มีการทำกิจกรรมดังนี้

๑. จัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรื่อง มีนายทรงพล จันทะเรือง เป็นประธานกลุ่ม มีคณะทำงานที่แบ่งบทบาทหน้าที่กันในการทำกิจกรรม

๒. การรวมตัวกันในกลุ่มเฟซบุ๊ก “กลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรื่อง” เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมของกลุ่มเพื่อให้คนที่ไม่อยู่ในพื้นที่รับทราบข้อมูลข่าวสาร

๓. การทำกิจกรรมบวชป่า ปลอ่ยปลา สืบชะตาแม่น้ำ ปลุกต้นไม้ เวทีเสวนา สถานการณ์พื้นที่ป่าลุ่มแม่น้ำอิง จัดที่ป่าบ้านบุญเรื่องเป็นการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหา และการอนุรักษ์ คนในพื้นที่และป่าติดแม่น้ำอิง สรุปเห็นควรขึ้นเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งระบบนิเวศ มีเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชน นิเวศวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับป่าบุญเรื่อง พิษ ผัก สมุนไพร วิถีที่ชุมชนร่วมกับป่า โดยคนสามวัยในพื้นที่ มีผู้สูงอายุรวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน วัยกลางคน นักเรียนนักศึกษาช่วยกันเก็บรวบรวมข้อมูล

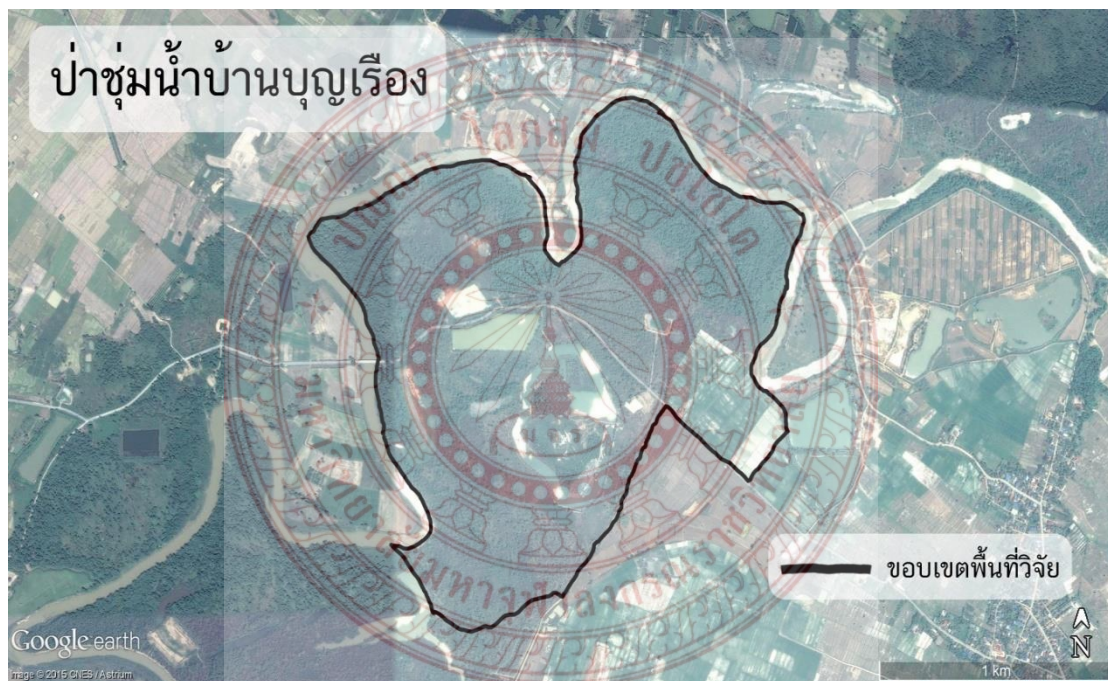
๕. การทำแถลงการณ์ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรื่อง และ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รวมถึงภาคีเครือข่ายต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย นายอำเภอเชียงของ สื่อมวลชน โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงราย เป็นต้น

“ถ้าเกิดเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้นในพื้นที่ หมายถึง แหล่งทำมาหากินของชาวบ้านถูกทำลาย และมาใช้เฉพาะในตำบลบุญเรื่อง แต่เป็นทั้งระบบ เพราะแม่น้ำอิงตั้งแต่ปากอิงไปจนถึงก๊ว้นพะเยามีความยาว ๒๖๐ กิโลเมตร ปลาที่วางไข่เวลาน้ำลด ปลาจะกระจายไปตามลำน้ำอิง หนองน้ำ มีนกนานาชนิด มีพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ต้นไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์สัตว์ มีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ๘ ชนิดเช่น อีเห็น แมวดาว ชะมดหางปล่อง นาคน้ำ มีสัตว์ป่าคุ้มครอง มีนกน้ำ พันธุ์ปลาเกือบ ๑๐๐ ชนิด แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าบุญเรื่อง”^{๑๐๙}

^{๑๐๘} ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การประชุมพหุสังคม ชาติพันธุ์ชายแดนเพื่อเตรียมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในโครงการพหุวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ : ความเข้าใจและการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน, วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๘ ณ โฮงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, หน้า ๒๘. (เอกสารอัดสำเนา).

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ : นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

การดำเนินงานวิจัยชาวบ้านของชาวบ้านบุญเรือง เป็นความร่วมมือของหลายภาคส่วนได้แก่ กลุ่มรักษ์เชียงของ ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนคนกับป่า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้สนับสนุนบุคลากร งบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยคือ การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal-RRA) และ การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal -PRA) เพื่อให้ได้ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพรรณ อาหาร สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ในป่าชุ่มน้ำบุญเรือง ที่จะนำไปขับเคลื่อนประเด็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงราย และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันให้แก่คนในชุมชน

ภาพที่ ๙ ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ชุมชนได้ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุ่มน้ำบุญเรือง คุณค่าความสำคัญของพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองมีความสำคัญในแง่ระบบนิเวศ ได้แก่ เป็นพื้นที่เพาะพันธุ์ปลา สัตว์น้ำที่สำคัญของแม่น้ำอิง แม่น้ำโขง เป็นพื้นที่แก้มลิงตามธรรมชาติที่รองรับปริมาณน้ำที่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่สำคัญ เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าจากดอยยาวลงมาใช้ประโยชน์ เป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายของพันธุ์

พืช สัตว์ ที่มีคุณค่าประโยชน์แก่การอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอาหาร ยาสมุนไพรที่ และเป็นแหล่งรองรับการอพยพของนกที่อพยพช่วงฤดูหนาว รายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลด้านระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำ

ป่าบุญเรืองเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ (seasonal wetland) และ แก้มลิงธรรมชาติ ทำให้พื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางนิเวศวิทยาที่ผสมผสานทั้งนิเวศวิทยาป่าไม้ และ แม่น้ำอิง เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในฤดูน้ำหลาก ระบบนิเวศยังมีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายไปด้วยพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ นอกจากนี้จากสภาพความสมบูรณ์แล้วยังเป็นแหล่งเก็บกักคาร์บอนเหนือดิน (above ground carbon) พบที่บริเวณป่าชุ่มน้ำที่น้ำท่วมถึงมีศักยภาพเก็บกักคาร์บอนกว่า ๒๖ ตันต่อไร่

ระบบนิเวศย่อยที่สำคัญของป่าชุ่มน้ำบุญเรือง ประกอบด้วย

๑) **หนองน้ำ** เป็นพื้นที่น้ำขังขนาดใหญ่ มีน้ำขังตลอดทั้งปี รับน้ำจากแม่น้ำอิงและลำห้วยสาขาในช่วงฤดูน้ำหลาก และรับน้ำจากน้ำฝน ขนาดหนองแต่ละพื้นที่มีขนาดไม่เท่ากัน เล็ก ใหญ่ ตามลักษณะของพื้นที่ บางพื้นที่มีช่องไหลเชื่อมต่อกัน น้ำสามารถไหลเข้าออกเชื่อมกันได้ หนองเป็นพื้นที่ของปลา วางไข่นานาชนิด พืชผักน้ำต่างๆ รวมถึงนกน้ำและนกอพยพ หนองน้ำมีทั้งหมด ๓๑ หนอง ได้แก่ หนองปลาขาว หนองปลากัง หนองผักไผ่ หนองปลาสะเด็ด หนองข้างต่าง หนองไฟไหม้ หนองป่าแฝก หนองกวาง หนองปลาโอ หนองแซะ หนองอำ หนองกบ หนองขวาง หนองครว หนองอ้อ หนองตันเคาะ หนองขาเหล่า หนองบัวหลวง หนองไคร้เหว หนองจี้ลี่ หนองปูงอ หนองบัว หนองบัวน้อย หนองคาแฝก หนองป่าอ้อ หนองปูงอิน หนองหญ้าไซ หนองไคร้เหว หนองหลวง หนองอ้อ หนองชุมแสง และ หนองตันปูน

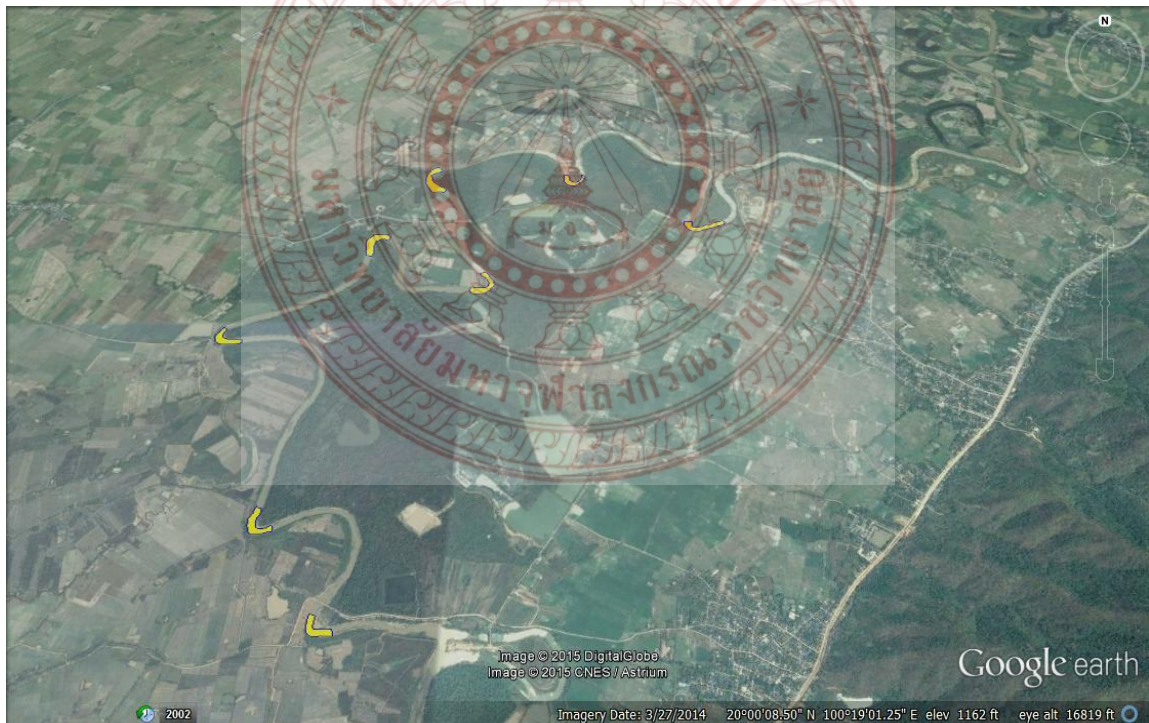

ภาพที่ ๑๐ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่หนองและบวก (สีม่วง)

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๒) **บวก** เป็นพื้นที่น้ำขังขนาดเล็ก มีน้ำขังไม่ตลอดทั้งปี แห่งขุดในช่วงฤดูแล้ง รับน้ำฝนเป็นหลัก หรือ จากน้ำท่วมหลากในป่าชุ่มน้ำบุญเรืองน้ำที่ขึ้นจากแม่น้ำอิง ขนาดของบวกมีขนาดเล็กๆ ตามพื้นที่ที่เหมาะสม บวกที่มีขนาดใหญ่สุด พื้นที่ประมาณ ๑ -๒ ไร่ บวกไม่ฮ่องไหลเชื่อมต่อกับจุดอื่นๆ เป็นที่รวมของปลาในเวลาน้ำขุด รวมถึงนกต่าง อีเห็น แมวดาว ฯ ที่มากินปลาในเวลาน้ำแห้งขุด และพืชผักต่างๆ ผักขี้เสียด (ผักอีโร) ผักขม ผักเปี้ยว ฯลฯ

๓) **วังน้ำ** เป็นพื้นที่น้ำนิ่ง ในช่วงฤดูน้ำหลากมีความลึกประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร ความยาวประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ เมตร ท้องน้ำเป็นดิน กลุ่มก้อนหิน ขอนไม้ และ ตอไม้ เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมที่ปลาจำนวนมากเข้ามาอาศัย ริมฝั่งสองด้านเป็นตลิ่งชัน ระดับน้ำมีความลึกเสมอท้องน้ำ มีป่าต้นอ้อ ป่าต้นแขม ขึ้นปกคลุม รวมถึงต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นกุ่ม มะเดื่อ ฉำฉา ช่อย ทองกวาว ถ่อน และ คลู (หรือ ราชพฤกษ์) ชาวบ้านใช้หากินโดยวิธี ลากข่าย ทอดแห ต้มปลากด ไช่ลั่น (กระจับ) เบ็ดปัก เนื่องจากเป็นพื้นที่น้ำลึก ปลาที่ได้จะเป็นปลาขนาดใหญ่ วังบริเวณน้ำอิงในป่าชุ่มน้ำบุญเรือง มี ๘ วัง วังยาว วังไผ่ วังสะเบ็ง วังมุ่น วังฮ่องไฮ้ วังถาล้า วังปลากัง และ วังหลวง

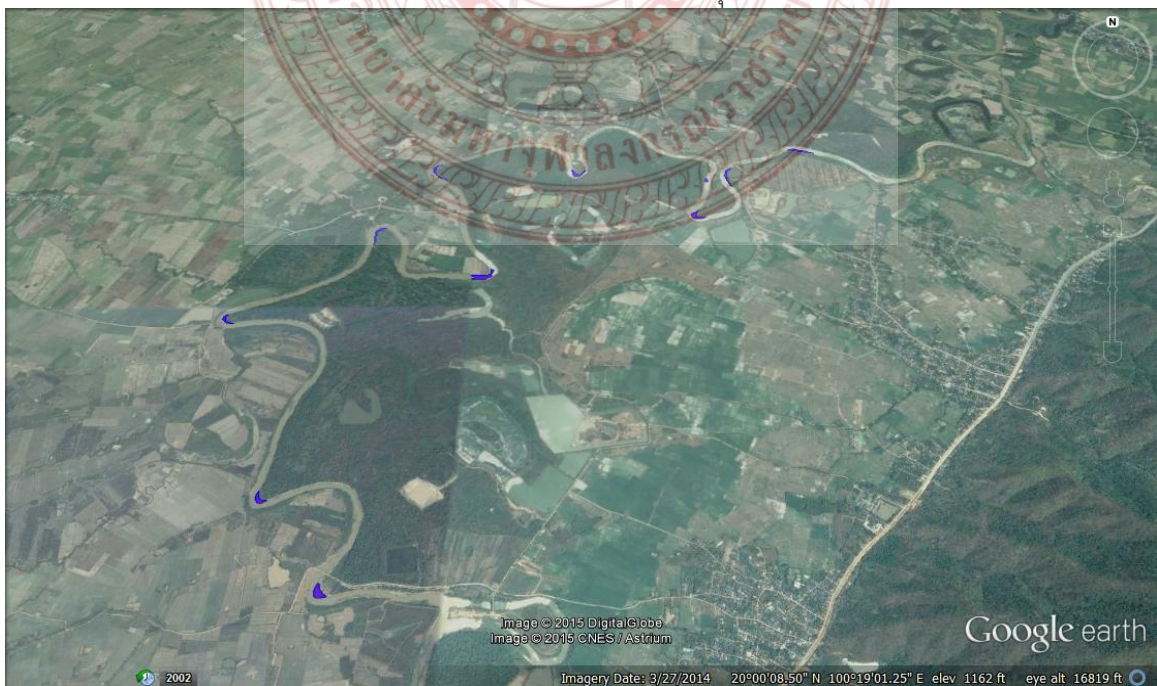
ภาพที่ ๑๑ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่วัง (สีเหลือง)

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๔) ช่อง เป็นทางน้ำที่ไหลเชื่อมระหว่างแม่น้ำอิงกับหนองน้ำต่างๆในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำ ทำให้น้ำไหลเข้า - ออกได้ ช่องมีความกว้างตั้งแต่ ๒-๖ เมตร ความยาวเป็นไปตามทางน้ำแต่ละพื้นที่ไม่เท่ากัน ในช่วงฤดูน้ำหลาก น้ำจากแม่น้ำอิงจะไหลเอ่อเข้าตามช่องน้ำไปยังหนองต่างๆ เมื่อน้ำแม่น้ำอิงลดระดับลง น้ำในช่องจะไหลคืนสู่แม่น้ำอิง ในช่วงน้ำหลากเป็นช่วงที่ปลาอพยพขึ้นมาวางไข่ในหนองน้ำ และอพยพกลับในเวลาที่มีน้ำลดระดับลง และ ปลาบางส่วนก็ยังอยู่ในหนองน้ำ ช่องที่ปลาอพยพมากที่สุดคือ ช่องมุ่น ช่องไฮ้ ช่องสะเบ็ง เนื่องจากดังกล่าวมีน้ำจากลำห้วย และ น้ำจากทุ่งนาไหลเข้ามาสมทบ ในพื้นที่ชุ่มน้ำ บุญเรืองมีช่อง ทั้งหมด ๑๑ ช่อง ช่องหนองหลวง ช่องปู่อิน ช่องหนองต้นบูน ช่องไฮ้ ช่องสะเบ็ง ช่องผักไผ่ ช่องซ้อ ช่องมุ่น ช่องข้างต่าง ช่องหนองกวาง

๕) ห้วย เป็นทางน้ำที่ไหลจากพื้นที่ต้นน้ำบนดอยสูงไหลลงสู่แม่น้ำอิง เป็นลำห้วยสาขาที่ไหลลงมาเติมน้ำให้แม่น้ำอิง และไหลตลอดทั้งปี บริเวณป่าชุ่มน้ำบุญเรืองมีลำห้วยสาขาสำคัญ คือ ห้วยที่ไหลจากเทือกเขาดอยยาวมี ห้วยหก ห้วยแกง ห้วยต้นปล้อง ห้วยแดนเมือง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของป่าชุ่มน้ำบุญเรือง ห้วยที่ไหลจากดอยหลวงห้วยแก่น ห้วยซ้อ ห้วยชี้เหล็ก ห้วยแม่ต้า ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก อยู่ทางตำบลห้วยซ้อ และ อำเภอพญาเม็งราย

๖) ดอน จะเริ่มไหลพื้นน้ำให้เห็นในฤดูแล้งจะอยู่ฝั่งด้านใดด้านหนึ่ง หรือ อยู่กลางลำน้ำอิง ในช่วงฤดูฝนน้ำจะท่วมพื้นที่ดอนทั้งหมด บริเวณดอนส่วนใหญ่จะเป็นทราย กรวดขนาดกลาง กรวดขนาดเล็ก จากการพัดพาจากช่วงในฤดูน้ำหลาก และ ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ทำปศุสัตว์โดยวิธีลงชาย ปักเบ็ด หว่านแห ยกยอ และปักผ่อนหย่อนใจ หาพืชผัก นำกรวดทรายใช้ในการก่อสร้าง หาแมลงพวกจิ้งหรีด ดอนที่พบในพื้นที่แม่น้ำอิงในบริเวณป่าชุ่มน้ำบุญเรืองมีทั้งหมด ๑๑ ดอน ดอนขอนแก่น ดอนสวนคา ดอนวังยาว ดอนคำอ้าย ดอนวังไผ่ ดอนช่องไฮ้ ดอนสะเบ็ง ดอนวังปลากิ่ง ดอนวังมุ่น ดอนวังหลวง และ ดอนวังถาล้า

ภาพที่ ๑๒ จุดที่เป็นระบบนิเวศพื้นที่ดอน (สีน้ำเงิน)

ที่มา: โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๓) ย่าน เป็นพื้นที่น้ำนิ่ง น้ำไหลเอื่อยๆ ไม่แรงมากนัก ท้องน้ำเป็นดิน ทรายเรียบสม่ำเสมอ มีบางจุดเป็นหลุมลึกมีขอนไม้ กิ่งไม้ ตอไม้ โขดหิน ภูเขาเป็นพื้นที่รอยต่อตรงกลางระหว่างวังกับหาด หรือระหว่างหาดกับวังช่วงฤดูน้ำหลากมีความลึกประมาณ ๗ - ๓ เมตร ฤดูแล้งมีความลึกประมาณ ๑.๕ - ๑ เมตร มีความยาวประมาณ ๓๐๐ - ๕๐๐ เมตร ชาวบ้านใช้หาปลา เนื่องจากมีระดับน้ำพอดีในช่วงน้ำหลาก และ ฤดูแล้ง เป็นพื้นที่สามารถใช้เครื่องมือหากินได้เกือบทุกชนิด และ เป็นพื้นที่ที่อยู่ของหอยต่างๆ ภูเขาในบริเวณน้ำอิงในแถบป่าบุญเรืองมี ๙ ภูเขา ภูเขาขอนถ่อน ภูเขาสวนคา ภูเขาคำอ้าย ภูเขาต้าต๊ิบ ภูเขาหัวหมู ภูเขาขอนอ้าย ภูเขาเก้าเสี้ยว ภูเขาป่าอ้อ และ ภูเขาขอน

๔) หาดทราย หรือ ดอนทราย เป็นบริเวณที่น้ำไหลแรง และ เป็นส่วนที่แคบสุดของลำน้ำ พื้นท้องน้ำเป็นหิน กรวดขนาดกลาง และ ทราย ช่วงฤดูน้ำหลาก ลึกประมาณ ๔ - ๑.๕ เมตร ฤดูแล้งประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ยาว ประมาณ ๕๐ - ๑๐๐ เมตร ช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถใช้เครื่องมือหาปลาได้ เนื่องจากน้ำมีกระแสน้ำแรงมาก ฤดูแล้งชาวบ้านเดินข้ามฝั่งได้ เครื่องมือที่ชาวบ้านหาปลา คือ ข่ายขนาดเล็ก แห ยอ สวิง และ แซะ หา ตามจุดต่าง

๕) ท่า (ท่า) เป็นพื้นที่ ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน ใช้เป็นพื้นจอดเรือหาปลา จอดรถ ท่าเฟิง พักชั่วคราว พักพิงยามลงไปหาปลา หรือไว้เก็บสัมภาระต่างๆ ^{๑๑๐}

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนน้ำบุญเรือง

๑) พรรณไม้ พรรณไม้ที่ป่าบุญเรืองพบเบื้องต้น ๖๒ ชนิด ต้นข่อย ส้มแสง (ชุมแสง) ทองกวาว ประดู่ ไม้แฉะ จั้วป่า จามจรี ถ่อน ไม้เกร็ด ไม้ไผ่ป่า ไผ่ไม้รวก ไผ่ไม้ซาง ไผ่สีสุก ไม้หัด ไม้ปอบ ไม้ปุย ไม้บ่เข้า ไม้บ่เค็ด ไม้หนามเล็บแมว ไม้จอล่อ ไม้เมา ไม้สะเดา ไม้ขี้เหล็ก ต้นโพธิ์ มะเดื่อ เตือปล้อง เตือสาย เตือหว่า ไม้หาด ไม้ซาด ไม้ปี่ มะขามป้อม ไม้ฮัก ไม้กุ่ม ไม้โต้ง (ทั้งโต้งเงินโต้งทอง) ส้มเขียว ไม้เคาะ ไม้ตะแบก ไม้सान ไม้ตบเต่า ไม้เมียด ไม้เมา พุดทราป่า ไม้ฮ่า ไม้มะมา ไม้เป่า เครือเถา ผักแซ้ว ผักม้วนหมู ส้มเสี้ยน ผักจี้จ้อ มันป่า ขี้เหล็ก ผักกูด ดอกก้าน บุก ผักหนิง ผักปู้ย่า ผักหนอก ผักเปว ผักกาบปี ผักกาดนา ผักหม ปอแตบ ปอบิด ปอป่า ไหลป่า มะไฮ ไม้กุก ไม้ก้า ไม้เปย ไม้มะแยย มะเคาะ มะเหล้า มะปุมเป็ง มะเกวน มะแคว้ง มะม่วงป่า มะขาม ลำไย เพกา

๒) พืชอาหาร มีทั้งหมด ๕๔ ชนิด ได้แก่ หวายขม ก้วย จะค่าน ปอแตบ เครือยาง ผักแซ้ว ผักปู้ย่า ผักกูดงอ ต้นเชียง เล็บแมว หน่อไม้ ผักขี้มด มะเขวน พุดทรา เมาสาย มะกอม กาบปี ผักเปว ผักจ้ำ มะค้อ ผักหม บุก ชุมแสง ถั่วฟ้า ผักสลิด ผักเผ็ด ดอกก้านใบ ผักขี้กวาง มะนอยป่า ตำลึงป่า ตำลึงทอง ใบ

^{๑๑๐} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. รายงานการศึกษาโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุมชนน้ำ บ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา).

บัวบก เพกา ยอดถ่อน ยอดเตา มะเมี๊ยะ มะระขี้นก บวบ ผักกูด ผักแคขี้นก ใบชะพู ส้มเสี้ยว ผักสี่เสียด
หนามสอน ผักตีนรูง ผักไหม มะก้อ หล้าดอกปู้ โสน

๓) พืชที่เป็นทั้งอาหาร และ สมุนไพร ๑๔ ชนิด ได้แก่ เกล็ดแก้ว มะตั่ง มะขามป้อม เต๋อป้อง
ซี้เหล็ก ข่อย จั้วป่า มะสะสะเลือด สะเดา หล้าตดหมา ผักม่วงหมู กะสัง มะแก้ว

๔) พืชสมุนไพร ๔๖ ชนิด ได้แก่ สะเปาลมเครือ ฮางเย็น ม้ากระทืบโรง มะเขือแจ้เครือ มะแข้งป่า
ยาย้อมตีนหมา หล้าหนดแมว หล้าหนดฤษี โหมกนัง โหมกหลวง ไม้ผีเสื้อน้อย เบาล้า เปลือกค้ำ ขางแดง
กลีบม้ามล้ม หล้าปกตอ ดอกจันป่า ปอปิด มะตันขอ ขามขะ สาบเสือ ชิงปู/ชิงหอย หล้าหางเสือ ก่อง
แกบ ควยูกาสามปึก หล้ากอนหมา หล้าคอดุง หิงเม่น ลมแล้ง ปุ่มเป็ง มะเย้ย ต้นซี้ซาก เน่าใน จ้อยนาง
เป้า ห่าเนื้อกวาวเครือขาว/แดง ฮ้อสะพายควาย กาสะลอง

๕) สัตว์ปีก ได้แก่ ไก่ป่า เป็ดแดง เป็ดผีเล็ก นกปากห่าง นกแขวก นกยางกรอกพันธุ์จีน นกยาง
ควาย นกยางโตน้อย นกยางเปีย เหยี่ยวผึ้ง เหยี่ยวขาว เหยี่ยวหูด้า นกกวัก นกตีนเทียน นกกระแตหัว
เทา นกกระแตแต้แว๊ด นกหัวโตเล็กขาเหลือง นกทะเลขาเขียวธรรมดา นกชายเลนน้ำจืด นกฮูก นกพิราบ
ป่า นกเขาใหญ่ นกกระปูดใหญ่ นกกาเหว่า นกอีวาบตักแต่น นกแสก นกเค้าโมง นกตบยุงหางยาว นก
แอ่นฟ้าหงอน นกแอ่นตะโพกขาวแถบแคบ นกนกกแอ่นตาล นกแอ่นบ้าน นกตะขาบทุ่ง นกกระแต้นอกขาว
นกกระแต้น้อยธรรมดา นกจาบคาเล็ก นกโพระดกธรรมดา นกตีทอง นกหัวขวานจิวคิ้วจาว นกแอ่นพง
นกขมิ้นน้อยธรรมดา นกอีเลื้อยสีน้ำตาล นกอีเลื้อยหัวดำ นกขมิ้นท้ายทอยดำ นกแซงแซวหางปลา นก
แซงแซวสีเทา นกจับแมลงจุกดำ นกจับแมลงหัวเทา นกปรอดทอง นกปรอดปรอดเหลืองหัวจุก นกปรอด
หัวโขน นกปรอดหัวสีเขม่า นกปรอดคอลาย นกปรอดสวน นกนางแอ่นทรายสีน้ำตาล นกนางแอ่นบ้าน
นกนางแอ่นลาย นกกระจัดสีคล้ำ นกกระจัดธรรมดา นกกระจัดเขียวคล้ำ นกยอดข้าวหางแพนลาย
นกกระจับหล้าสีเขียว นกกระจับธรรมดา นกกระจับคอดำ นกนกกินแมลงอกเหลือง นกกินแมลงตา
เหลือง นกแว่นตา ขาวหลังเขียว นกเอี้ยงหงอน นกเอี้ยงสาธิต นกกิ่งโครงคอดำ นกกิ่งโครงกลบหัวเทา
นกนางแอ่นบ้าน นก กางเขนดง นกจับแมลงค่อน้ำตาลแดง นกคอบทิม นกจับแมลงสีน้ำตาล นกจับแมลง
คอด่าง นกยอดหล้าสีดำ นกยอดหล้าหัวดำ นกสีชมพูสวน นกกินปลีแก้มสีทิม นกกินปลีอกเหลือง
นกกกระจอกบ้าน นกกระตีดตะโพกขาว นกกระตีดขี้นก นกเต้าลมหลังเทา นกอุ้มบาตร

โดยสรุป พบนกทั้งสิ้น ๙๐ ชนิดใน ๑๔ อันดับ ๔๓ วงศ์ จัดเป็นนกประจำถิ่น ๕๔ ชนิด นกอพยพ
๑๖ ชนิด และนกประจำถิ่นที่ประชากรบางส่วนมีการอพยพ ๒๐ ชนิด ไม่พบนกที่มีสถานภาพทางด้าน
การอนุรักษ์ของโลกและของประเทศไทยจากสถานภาพทางการอนุรักษ์ในบัญชีแดงของสหภาพเพื่อการ
อนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN Red List of Threatened Species)

๖) สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ พบ ๑๓ ชนิด ได้แก่ คางคกบ้าน (คางคาก) กบหนอง เขียดจะนา เขียด
ทราย (เขียดน้ำนอง) อึ่งอ่างบ้าน อึ่งน้ำเต้า อึ่งข้างดำ อึ่งขาดำ อึ่งจิวลายจุด ปาดบ้าน กบนา กบนา เขียด
บัว (เขียดจิก) เขียดงูเกาะเต่า

สถานที่เลี้ยงสัตว์ และไม่ใช่สอยของคนในชุมชน จนกระทั่งมีนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษเข้ามาขอใช้พื้นที่ป่าบุญเรือง คนในชุมชนไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนสภาพพื้นที่ป่ากลายเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ จึงเกิดการรวมตัวกันและมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรืองขึ้นมาในเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๕๘ เพื่อดำเนินการปกป้องพื้นที่ป่า มีคณะกรรมการดำเนินงาน ๑๑ คน และคณะกรรมการที่ปรึกษา ๑๕ คน มีจำนวนสมาชิกเป็นคนในชุมชนทั้งหมด ๖๗๘ คนโดยมีคณะกรรมการดำเนินงาน ๑๑ คน กรรมการ ๓๐ คน และมีคณะกรรมการที่ปรึกษา ๑๕ คน

กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินงานในการจัดการป่าชุมชนป่าบุญเรืองของกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง ได้มีการดำเนินงานที่หลากหลายรูปแบบ ดังนี้ ^{๑๑๒}

๑) ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกป่าทดแทนระบบนิเวศบริเวณรอบข้างหนอง รวมถึงข้างถนน จึงอาศัยวันสำคัญต่างๆ เพื่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชนมีชุมชนท้องถิ่น โรงเรียนในท้องถิ่น ร่วมกันปลูกต้นไม้ หรือ การพัฒนาในวันเฉลิมพระชนมพรรษา มีการนำต้นไม้ในถิ่น และ การขอการรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความหลากหลายระบบนิเวศในป่าบุญเรือง และการขอรับสนับสนุนพันธุ์ปลา มาปล่อยในหนองน้ำ ในแม่น้ำอิง นอกจากนี้ทางชุมชนยังได้ขอรับการสนับสนุนโครงการเพาะพันธุ์กล้าไม้และปลูกต้นไม้รอบหนองบัวน้อย จากกองทุนขนาดเล็กจากโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน

๒) กิจกรรมด้านการประยุกต์พุทธศาสนาในการอนุรักษ์ ได้แก่ การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำอิง ช่วงเดือนธันวาคม และการเลี้ยงผีพ่อปู่สลิบุญเรือง ในเดือนเมษายน

๓) กิจกรรมด้านการจัดทำข้อมูล การทำข้อมูลของชุมชน ทั้งข้อมูลสถานการณ์ ข้อมูลเชิงพื้นที่ด้านประวัติศาสตร์ นิเวศ วัฒนธรรม และข้อมูลด้านทรัพยากร เพื่อเป็นฐานข้อมูลตั้งรับต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เข้ามา ซึ่งได้จัดทำข้อมูลหลายครั้ง เช่น

- การถอดบทเรียน ประวัติความเป็นมาของชุมชน นิเวศวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับป่าบุญเรือง พืช ผัก สมุนไพร โดยชาวบ้านบุญเรืองร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของ ภาควิชาเครือข่าย และนักเรียนโรงเรียนบ้านบุญเรือง

- ชุมชนร่วมกับนักวิชาการจากคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เก็บข้อมูลชนิดพันธุ์พืช โดยการตีแปลงเบื้องต้น และเก็บชนิดพันธุ์เห็ด

- ชุมชนร่วมกับภาควิชาเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงลงมาสนับสนุนชุมชนเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบของชนิดพันธุ์พืช โครงสร้างป่า โดยการวางแผนถาวร เก็บความหลากหลายชนิดพันธุ์สัตว์ นิเวศป่าได้ แหล่งน้ำ และวิถีชีวิตป่ากับชุมชน

๔) กิจกรรมด้านการพัฒนาการเรียนรู้ เช่น การแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในเวทีเสวนา ต่างๆ การเชิญนักข่าวเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าในชุมชน การร่วมจัดกิจกรรม จัดนิทรรศการ เพื่อให้

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ : พิชฌเมศพงษ์ ครูปรัชญามรรค ๙๗ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

บุคคลภายนอกได้รู้จักป่าชุ่มน้ำบุญเรืองมากขึ้น การเปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานในป่าชุ่มน้ำบุญเรือง เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างชุมชน นักวิชาการ การเข้าเป็นกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การประชุมร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง รวมทั้งเกิดการจัดระบบการสื่อสารสาธารณะทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่

- การสื่อสารภายใน โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ ทั้งเฟสบุ๊ก ไลน์ มีการตั้งเพจในเฟสบุ๊ก “กลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง” เพื่อให้เกิดการสื่อสารภายในกลุ่ม เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสาร มีการดึงนักวิชาการมาให้ความรู้ความคิดเห็น การจัดตั้งกลุ่มในไลน์ เพื่อปรึกษาในประเด็นสำคัญ และมีการส่งต่อข่าวสารในไลน์ที่เป็นช่องทางสื่อสารที่รวดเร็วและไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยมีการสื่อสารให้กับลูกหลานที่ไปทำงานที่ต่างจังหวัดและต่างประเทศ ทำให้เกิดการช่วยเหลือสนับสนุนได้ทันเหตุการณ์

- การสื่อสารสู่สาธารณะ มีการเชิญนักข่าวเข้าร่วมกิจกรรมขับเคลื่อนในชุมชน เชิญให้เข้ามาเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่า ทำให้มีการสื่อสารข้อเท็จจริงให้กับสาธารณะชนต่อเหตุการณ์และผลกระทบของชุมชน การสร้างเครือข่ายในการสนับสนุนข้อมูลองค์ความรู้ และแหล่งทุน มีการเชิญนักวิชาการช่วยเหลือสนับสนุนด้านการจัดทำข้อมูล เครือข่ายองค์กรสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร แผนการณ์และแหล่งทุนสนับสนุน เป็นต้น

- ข้อมูลเชิงความรู้ท้องถิ่น ได้แก่ ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ พันธุ์พืช สัตว์ป่า พันธุ์ปลาในป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำอิง ข้อมูลระบบนิเวศของป่าชุ่มน้ำ เป็นต้น

- ข้อมูลเชิงสถานการณ์ มีการติดตามข้อมูลข่าวสารทำให้รู้เท่าทันสถานการณ์ ข้อมูลเชิงพื้นที่เป็นการทำข้อมูลให้ชุมชนรู้จักข้อมูลข้อเท็จจริงของชุมชนว่ามีอะไรบ้าง อะไรที่สำคัญ ทำให้สามารถสื่อสารได้อย่างถูกต้องและแม่นยำ ทำให้คนในชุมชนมีความมั่นใจในการตอบคำถาม

ง. แนวทางการดำเนินงานในอนาคต

- ๑) การขับเคลื่อนภายในชุมชน โดยการสร้างการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมวัฒนธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องได้แก่ การสืบชะตาป่า การบวชป่า การเลี้ยงผีพ่อบุสสิบุญเรือง การพัฒนาศูนย์ข้อมูลป่าชุ่มน้ำบุญเรือง และพัฒนาสื่อนิทรรศการป่าชุ่มน้ำบุญเรือง

- ๒) การขับเคลื่อนภายนอกชุมชน โดยการสื่อสาร และสร้างความเข้าใจกับสังคมอย่างต่อเนื่อง การผลักดันให้เกิดแผนแม่บทเชิงของโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาเส้นทางป่าชุ่มน้ำ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เช่น การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากป่าชุ่มน้ำ การทำผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ และการผลักดันการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับชาติ ร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาเรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิถีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในลุ่มน้ำอิง

ยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้สภาพประชาชนลุ่มน้ำอิงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๓ การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

จากการที่ชุมชนในลุ่มน้ำอิง มีองค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตามยังขาดเทคนิคทางวิทยาศาสตร์เพื่ออธิบายความรู้ในทางวิชาการ ส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนลดลงและเกิดการนำมาใช้น้อยลง ซึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนนั้นหัวใจหลักคือ การคงรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นและความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้นในการดำเนินงานจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศ ได้เชื่อมโยงความรู้ด้านวิชาการจากนักวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย และมหาวิทยาลัยพะเยา ในการร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดความเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการจัดทำองค์ความรู้ รวมทั้งการพัฒนากระบวนการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศลุ่มน้ำอิง โดยการใช้เทคโนโลยีมาสนับสนุน เช่น ระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ การสำรวจพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ เป็นต้น โดยมีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

๑) ระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง

การจัดระบบฐานข้อมูลมีบทบาทสำคัญในการจัดการลุ่มน้ำอิง เนื่องจากจะช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องสามารถตัดสินใจวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งต้องมีข้อมูลที่จำเป็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน, การจัดการป่าไม้, น้ำ, พื้นที่ชุ่มน้ำ, ลำห้วย, รวมทั้งข้อมูลประชากร, ผู้เกี่ยวข้องและองค์กรต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง และยังหมายถึงข้อมูลพื้นฐานเพื่อใช้ในการติดตามความเปลี่ยนแปลงหรือความก้าวหน้าตลอดการดำเนินโครงการ โดยมีการดำเนินงานใน ๓ ด้าน ดังต่อไปนี้

(๑) การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและสำรวจครัวเรือน ก่อนที่จะมีการดำเนินงานในชุมชนเป้าหมาย จะมีการจัดทำข้อมูลพื้นฐานเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านเศรษฐกิจ-สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ, และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ซึ่งข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้จะนำมาใช้เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตรายได้และทรัพยากรธรรมชาติ และจะนำวิธีการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วนหรือ Rapid Rural Appraisal มาใช้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานในชุมชนเป้าหมาย

(๒) การจัดทำแผนที่การใช้ที่ดิน จะมีการนำระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) มาใช้ในการรวบรวมข้อมูลการใช้ที่ดินในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย พื้นที่ป่า, แหล่งน้ำ, ลำห้วย, ที่ตั้งชุมชน, สิ่งอำนวยความสะดวกและระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้มาประกอบการวางแผนจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืนทั้งในระดับชุมชนและทั้งภูมินิเวศลุ่มน้ำ และข้อมูลเหล่านี้จะช่วยในการติดตามความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในลุ่มน้ำ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยพะเยา จะเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาระบบฐานข้อมูล GIS ดังกล่าว

(๓) การประมวลงานวิชาการและงานวิจัย เพื่อให้เป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ในการจัดการลุ่มน้ำ อิง ทางโครงการจะมีการรวบรวมรายชื่อนักวิจัยและนักวิชาการท้องถิ่น และงานวิจัยที่เคยจัดทำขึ้นในส่วน หนึ่งของระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง

(๔) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ของพืชและสัตว์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนในภูมิเวคลุ่มน้ำอิง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีเป้าหมายในการค้นหาบทเรียนและนวัตกรรมในการ จัดการลุ่มน้ำ, ป่าชุมชน, การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าริมน้ำ เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับระบบนิเวศลุ่มน้ำ, ความมั่นคงทางอาหาร, และการรักษาพันธุกรรมของ ท้องถิ่น โดยผลผลิตที่เด่นชัดจากกิจกรรมนี้ คือ การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ, องค์ความรู้ ท้องถิ่น, และภูมิปัญญาในการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นกับ องค์ความรู้และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จะช่วยปรับปรุงองค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ทั้งจะเกิดการใช้และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นการเพิ่มมูลค่า รวมไปถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากฐานทรัพยากร ซึ่งจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนต่อไป ^{๑๑๓}

จากสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า ระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง เป็นการ จัดระบบข้อมูลที่มีและข้อมูลที่ขาด เช่น ประวัติชุมชน การทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ฐานทรัพยากรในชุมชน โดยสำรวจจากเอกสารทุติยภูมิ นำข้อมูลมาจัดระบบ และ จัดเก็บข้อมูลที่ขาดมาเพิ่มเติม โดยสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนา ท้องถิ่นและอาเซียน ได้ประสานนักศึกษาจากคณะวิทยาศาสตร์ และคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย เป็นผู้ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มจากการอบรมการใช้เครื่องมือศึกษาชุมชน และนำ เครื่องมือไปใช้ในการเก็บข้อมูล สร้างข้อมูล และปรับเครื่องมือให้มีความเหมาะสม เพื่อนำไปใช้ในการเก็บ ข้อมูลในพื้นที่อื่นต่อไป

เมื่อได้เครื่องมือที่มีสมบูรณ์ ได้นำลงไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย โดยประสานงานกับ ผู้นำในการเก็บรวบรวมข้อมูล และแบ่งกลุ่มนักศึกษาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ตามประเด็นที่ต้องการ ได้แก่ ประวัติชุมชน การทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ฐานทรัพยากรใน ชุมชน

ในส่วนของแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้ประสานงานกับนักวิชาการ จากคณะเทคโนโลยี สารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยพะเยา มาอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการทำแผนที่การใช้ประโยชน์ ที่ดินโดยระบบ GIS จำนวน ๓ วันให้แก่แกนนำชุมชน หลังจากนั้นลงพื้นที่เก็บข้อมูลในชุมชนเป้าหมาย ร่วมกับนักศึกษามหาวิทยาลัยพะเยา

^{๑๑๓} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) และสถาบันความหลากหลาย ทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เอกสารโครงการ เสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๑๖-๑๗.

ในด้านการนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มาเป็นเครื่องมือในการสำรวจฐานทรัพยากรพืช การวัดคาร์บอนเครดิต การตรวจวัดความหลากหลายของป่า และสัตว์ป่า โดยมีชาวบ้านมาร่วมลงพื้นที่สำรวจป่าร่วมกับนักวิชาการจากชมรมดุนกล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ และนักศึกษาฝึกงานจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ทำการสำรวจที่บ้านน้ำแพร่ บ้านงามเมือง บ้านบุญเรือง บ้านทุ่งจั่ว

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในประเด็นการปรับตัวของชุมชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในประเด็นการประเมินศักยภาพชุมชนในการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย โดยการอบรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้กับเจ้าหน้าที่โครงการ พร้อมกับลงพื้นที่ศึกษาจริง โดยการเก็บข้อมูลในพื้นที่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปเป็นแนวทางในการเตรียมการที่จะรับมือจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การขยายผลการวิจัยสู่พื้นที่อื่น โดยชุมชนมีข้อเสนอในประเด็นการพัฒนาเครื่องมือเพื่อตรวจวัดอุณหภูมิ และปริมาณน้ำฝน เพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อการทำเกษตรในอนาคต ^{๑๑๔}

ผลจากการทำงานระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง

๑. ได้ฐานข้อมูลทรัพยากรชุมชนด้านพืช สัตว์ โดยชุมชนสามารถนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ในการปกป้องพื้นที่ ในกรณีของบ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง บ้านทุ่งจั่ว ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายที่ได้รับผลกระทบต่อเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยนำข้อมูลส่วนนี้ยื่นต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ส่วนบ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด สามารถนำข้อมูลไปใช้ต่อยอดในการทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากมูลนิธิกองทุนไทย

๒. ได้ฐานข้อมูลชุมชนที่นำไปใช้ประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การยกระดับเพื่อจัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เช่น บ้านงามเมือง อำเภอขุนตาน บ้านเวียงใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย บ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านดู่ จังหวัดพะเยา รวมทั้งชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสนับสนุนกองทุนขนาดเล็ก เช่น บ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด บ้านห้วยเตือ ตำบลบ้านดัว อำเภอขุนตาน จังหวัดเชียงราย

นอกจากนี้ทางโครงการฯ ได้นำข้อมูลศักยภาพของชุมชน ไปนำเสนอในที่ประชุมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เห็นภาพรวม และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต่อยอดทำกิจกรรมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้แก่ การจัดประชุมสัญจรในพื้นที่ชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรมของชุมชน การบวชป่า การสืบชะตา การสำรวจสภาพทางกายภาพของแม่น้ำอิง เป็นต้น รวมทั้งการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิง และยุทธศาสตร์ของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) การพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์เพื่อจัดการฐานข้อมูล

การพัฒนาระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำอิง จะดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ข้อมูลและการจัดการองค์ความรู้ และคณะทำงานจะร่วมในการพัฒนาโครงสร้างฐานข้อมูล จากนั้นจะจัดจ้างที่ปรึกษาเพื่อพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์สำหรับจัดการฐานข้อมูล เจ้าหน้าที่ข้อมูลและการจัดการองค์ความรู้

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ : นุชจรีย์ สิงคราษ เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการองค์ความรู้และข้อมูล โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐.

จะประสานงานในการรวบรวมข้อมูลและประมวลผลการวิจัยที่ได้จากองค์กรต่างๆ แล้วจึงดำเนินการบันทึกข้อมูลในระบบและปฏิบัติการจะเป็นแบบออนไลน์ ที่สามารถเข้าถึงได้โดยองค์กรภาคี, เครือข่ายท้องถิ่น และชุมชนเป้าหมาย จะมีการทดสอบระบบฐานข้อมูล และมีการดูแลระบบอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการสำรวจความคิดเห็นจากผู้ใช้และประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ

จากสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า การพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์เพื่อจัดการฐานข้อมูล เป็นการจัดทำฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ในระบบออนไลน์ เพื่อเปิดเผยข้อมูลชุมชนที่รวบรวมมาต่อสาธารณะ โดยมีการประชุมเพื่อกำหนดรูปแบบของระบบฐานข้อมูลที่สามารถเปิดเผยได้ เพราะบางอย่างได้นำมาจากอินเทอร์เน็ต ซึ่งบางครั้งอาจมีลิขสิทธิ์ เช่น แผนที่จาก google earth เป็นต้น โดยการทำให้เว็บไซต์ข้อมูลของแต่ละชุมชน ข้อมูลแผนที่ GIS และข้อมูลของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งในอนาคตอาจจะมีการประสานความร่วมมือกับสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (GISDA) ในเรื่องของข้อมูลด้านภูมิศาสตร์ในลุ่มน้ำอิง ซึ่งสามารถนำไปวางแผนการจัดการในระดับพื้นที่ได้ เช่น ข้อมูลพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำในแต่ละระดับ ข้อมูลพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เป็นการใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่นส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

๔.๒.๔ การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่น

การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงนั้น เป็นการดำเนินงานในเชิงความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ภาคองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งภาคประชาสังคมซึ่งเป็นองค์กรในการหนุนเสริมชุมชนให้มีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ โดยมีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

๑) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) ในลุ่มน้ำอิง

พื้นที่ชุ่มน้ำและความสำคัญ

ลุ่มน้ำอิงเป็นลุ่มน้ำสาขาของน้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีต้นน้ำมาจากดอยหลวงหรือเทือกเขาผีปันน้ำจากป่าต้นน้ำ ๑๒ ลำห้วย ไหลผ่านที่ราบน้อยใหญ่ที่เป็นชุมชนและพื้นที่การเกษตร ตั้งแต่อำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอลี้ จังหวัดพะเยา อำเภอ

^{๑๕} สัมภาษณ์ : นุชจรีย์ สิงคราช เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการองค์ความรู้และข้อมูล โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ป่าแดด อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมความยาวทั้งหมดประมาณ ๒๖๐ กิโลเมตร ตลอดความยาวของแม่น้ำอิงมีพื้นที่ชุ่มน้ำน้อยใหญ่มากมาย ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้ถูกขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติ ได้แก่ กว๊านพะเยา หนองเล็งทราย และพื้นที่ชุ่มน้ำในระดับท้องถิ่นประมาณ ๔๐๐ แห่ง

พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นระบบนิเวศที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ พืชและสัตว์ทั้งทางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ พื้นที่ชุ่มน้ำหลายแห่งในภาคเหนือมีชื่อเรียกหลากหลาย ได้แก่ กว๊าน หนอง หลง บวก จำ ฮ่อง ดอน วัง และลำห้วยสาขา พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งน้ำที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ทั้งในด้าน การประมง เลี้ยงสัตว์ อาหารประเภทผัก สมุนไพรใช้รักษาโรค ไม้ใช้สอย รวมทั้งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย หากิน และแพร่พันธุ์ของพืช สัตว์น้ำนานาชนิด ในลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่ตลอดลำน้ำทั้งตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไป

ลุ่มน้ำอิงตอนบน เดิมมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่ถูกกำหนดให้มีความสำคัญระดับนานาชาติ หรืออนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) ๒ แห่ง คือ กว๊านพะเยาและหนองเล็งทราย

ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มซึ่งเอื้อให้เกิดพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนองน้ำ ร่องน้ำ ป่าริมน้ำ ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำ และการหาอยู่หากินของชาวบ้าน ดังพบว่าพื้นที่ตอนกลางนี้เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของจังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยา รวมถึงเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์บก และสัตว์น้ำ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวยังไม่ได้ทำการศึกษารวบรวม หากมีการศึกษาคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างรอบด้าน ก็จะสามารถเสริมสร้างความเข้าใจร่วมกันทั้งคนในชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญในการจัดการพื้นที่ร่วมกันในอนาคต ดังนั้นการศึกษาโครงสร้างป่า ความหลากหลายของต้นไม้และพรรณพืชต่างๆ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ

ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง พบป่าชุ่มน้ำอยู่ตลอดลำน้ำ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนึ่ง เป็นป่าที่น้ำสามารถท่วมถึง มีพืชเด่นที่สามารถอยู่ในน้ำท่วมหลากได้เป็นเวลานาน เช่น ต้นขุมแสง มะเคาะ ข่อย พืชเถาวัลย์ และพืชเฉพาะถิ่น ต้นไม้และพรรณพืชในพื้นที่มีการปรับตัวต่อสภาพน้ำท่วมและทนต่อน้ำขังได้ยาวนาน ป่าชุ่มน้ำเป็นแหล่งขยายพันธุ์ปลาที่สำคัญในช่วงน้ำหลาก ปลาจากแม่น้ำโขง และในแม่น้ำอิงจะขึ้นมาวางไข่และอาศัยเป็นแหล่งอาหาร ช่วงน้ำลดป่าชุ่มน้ำเต็มไปด้วยระบบนิเวศย่อย กระจายอยู่ในพื้นที่ป่า และมีพืชหลายชนิดทั้งที่เป็นพืชสมุนไพรและพืชผักกินได้

ป่าชุ่มน้ำยังเป็นพื้นที่สำคัญต่อสัตว์ป่าเพราะเป็นระบบนิเวศรอยต่อของระบบนิเวศป่าบก และระบบนิเวศน้ำอิง ดังนั้นระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำนับว่ามีความสำคัญมาก นอกจากนี้ระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำยังเป็นแหล่งสำคัญในแง่ของการเป็นที่รองรับนกอพยพต่างถิ่นที่อพยพมาในช่วงฤดูหนาว กล่าวโดยสรุปคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ป่าชุ่มน้ำมีความสำคัญในแง่ระบบนิเวศเฉพาะ ได้แก่ เป็นพื้นที่เพาะพันธุ์ปลา สัตว์น้ำที่สำคัญของแม่น้ำอิง แม่น้ำโขง เป็นพื้นที่แก้มลิงตามธรรมชาติที่รองรับปริมาณน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงช่วงน้ำหลากและเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าจากบนดอยและป่าบกลงมาใช้ประโยชน์ เป็นแหล่ง

รวบรวมความหลากหลายของพันธุ์พืช สัตว์ พันธุกรรมพืชอาหาร และยาสมุนไพรที่สำคัญของกลุ่มน้ำอิง และเป็นแหล่งรองรับการอพยพของนกอพยพช่วงฤดูหนาว ^{๑๒๖}

กฎหมายที่เกี่ยวกับพื้นที่ชุ่มน้ำ

ก. อนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำหรืออนุสัญญาแรมซาร์

อนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ โดยเฉพาะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกน้ำหรืออนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) ตามชื่อสถานที่ที่จัดให้มีการประชุมเพื่อรับรองอนุสัญญาใน วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ. ๑๙๗๑) คือเมืองแรมซาร์ ประเทศอิหร่าน อนุสัญญานี้เป็นข้อตกลงระหว่างรัฐบาล ซึ่งกำหนดกรอบการทำงานสำหรับความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และยับยั้ง การสูญเสียของพื้นที่ชุ่มน้ำในโลกซึ่งจะต้องมีการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด อนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้เมื่อปี เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ (ค.ศ. ๑๙๗๕)

ประเทศสมาชิกอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๖๕ ประเทศ จำนวนพื้นที่แรมซาร์ไซต์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียน ๒,๑๑๙ แห่ง องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เป็นผู้ควบคุมดูแลการดำเนินงานตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยมีสำนักเลขาธิการอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นหน่วยงานบริหารอิสระ ตั้งอยู่เมืองกลานด์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ส่วนประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคี อนุสัญญาแรมซาร์เป็นลำดับที่ ๑๑๐ ซึ่งพันธกรณีของอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑

หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ คือ เป็นกรอบแนวทางการดำเนินงานระดับชาติและความร่วมมือระหว่างประเทศในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำและทรัพยากรในพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศและพื้นที่ชุ่มน้ำที่หลายประเทศ เป็นเจ้าของและใช้ประโยชน์ร่วมกัน แรกเริ่มนั้นอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำมีแนวทางมุ่งเน้นการคุ้มครองและอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัยของนกน้ำโดยเฉพาะที่มีการอพยพย้ายถิ่น ปัจจุบันขยายขอบเขตวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและยับยั้งการสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำของโลก โดยส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ควบคู่กับการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำอย่างชาญฉลาด อนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ มี ๑๒ มาตรา ถือหลักไม่ละเมิดอำนาจอธิปไตยของประเทศภาคีซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ชุ่มน้ำ แต่ส่งเสริมสนับสนุนให้ประเทศภาคีอนุรักษ์ ยับยั้งการสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืน และให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (อนุสัญญาแรมซาร์) เป็นลำดับที่ ๑๑๐ ซึ่งพันธกรณีของอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑ โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (Ramsar Site) แห่งแรกของประเทศไทย คือ พรุควนขี้เสียนในเขตห้ามล่า

^{๑๒๖} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ป่าชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น, (เชียงใหม่ : วนิศาการพิมพ์, ๒๕๖๐), หน้า ๑-๕.

สัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง หลังจากนั้นได้ทยอยขึ้นทะเบียน โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับระหว่างประเทศของประเทศไทย ที่ขึ้นทะเบียนแรมซาร์รวมเป็น ๑๒ แห่ง โดยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า จำนวน ๙ แห่ง และอยู่ในพื้นที่ชุมชนและ/หรือที่สาธารณะ รวม ๓ แห่ง โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับผิดชอบเป็นหน่วยงานประสานการดำเนินงานกลางของประเทศไทย

ข้อปฏิบัติการเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์)

๑. ทำให้มีการอนุรักษ์และยับยั้งการสูญเสียของพื้นที่ชุ่มน้ำในและภูมิภาคของโลก

๒. ลดปัญหาความขัดแย้งในการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำระหว่างประเทศ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในพื้นที่รวมทั้งฝูงนกน้ำที่อพยพตามฤดูกาลไปอยู่ในประเทศต่างๆ ทั้งนี้ เนื่องจากอนุสัญญา ระบุว่าภาคีจะต้องร่วมมือในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำและสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ที่ใช้ร่วมกัน

๓. ทำให้มีการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำและสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ที่ใช้อย่างฉลาด เนื่องจากอนุสัญญา ระบุหน้าที่ที่ภาคีจะต้องกระทำ คือ ให้คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ ในการกำหนดแผนการใช้ที่ดินและแผนการจัดการระดับชาติ ซึ่งการดำเนินการตามแผนนี้ จะเป็นการส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างฉลาดตลอดจนทำให้มีพื้นที่ชุ่มน้ำต้องสงวนรักษาไว้

๔. ทำให้มีการป้องกันการเลือนสภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยเฉพาะที่ขึ้นทะเบียนไว้โดยมีการติดตามตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ ^{๑๑๗}

ข. มติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำในประเทศไทย

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๓ เรื่อง ทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย และมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ จากผลการดำเนินงาน พบว่าพื้นที่ชุ่มน้ำในประเทศไทยประกอบด้วย ป่าชายเลน ป่าพรุ หนอง บึง สบู่ ทุ่งนา ทะเลสาบ และแม่น้ำ กระจายอยู่ทั่วไป มีเนื้อที่รวมทั้งหมดประมาณ ๒๒.๘๘ ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ ๗.๕ ของพื้นที่ประเทศไทย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคณะอนุกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้พิจารณาจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำดังนี้

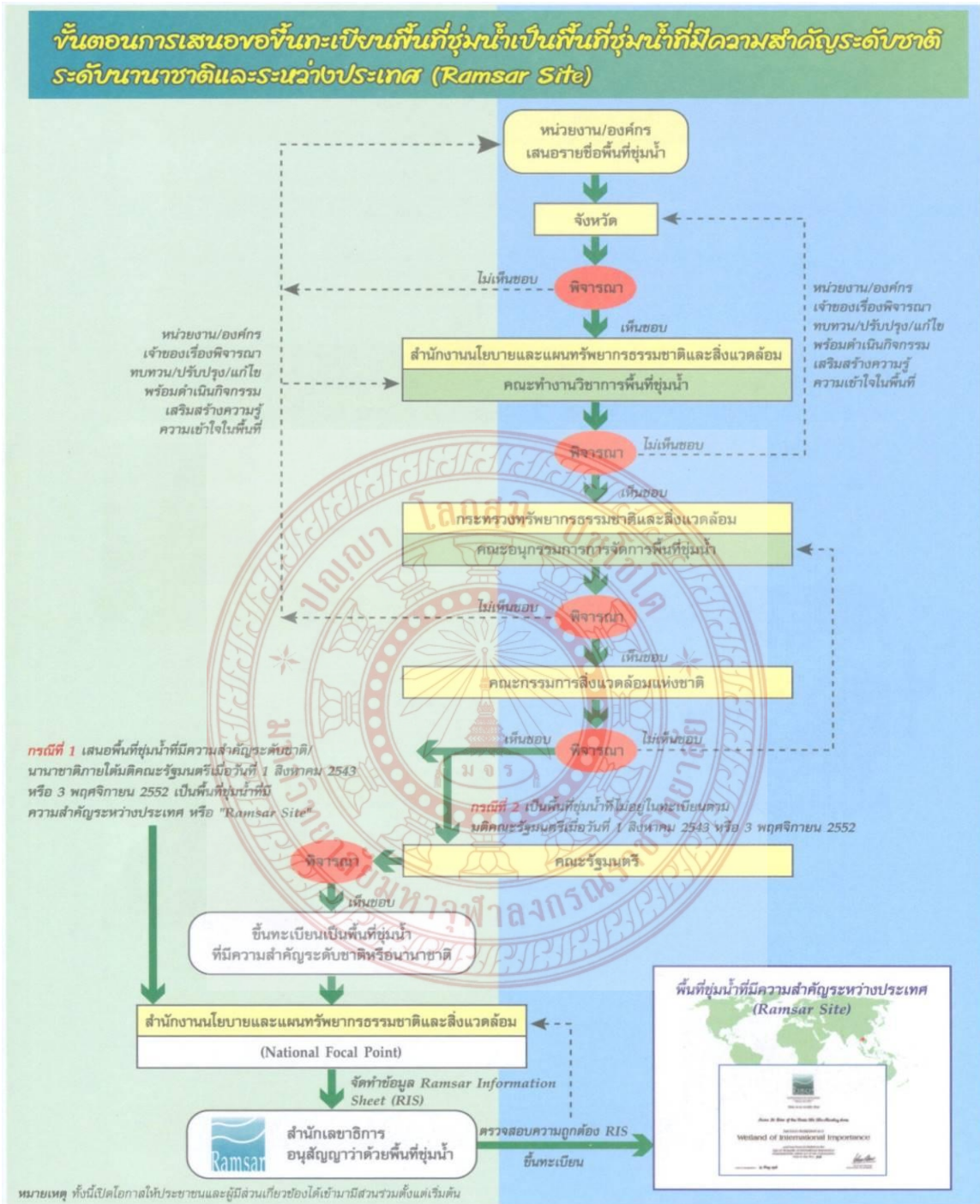
๑. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติของประเทศไทย ๖๙ แห่ง

๒. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติของประเทศไทย ๔๗ แห่ง

๓. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่น ๑๙,๒๙๕ แห่ง

๔. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญเร่งด่วนสมควรได้รับการเสนอเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (แรมซาร์ไซต์) ๙ แห่ง และพื้นที่ชุ่มน้ำที่สมควรได้รับการคุ้มครองและฟื้นฟู โดยเร่งด่วน ๒๘ แห่ง

^{๑๑๗} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ป่าชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น, หน้า ๑๕-๑๗.

ภาพที่ ๑๓ ขั้นตอนการเสนอขอขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ

ที่มา : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ การทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๔๓ เรื่อง ทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย และมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ โดยมีมติ ๑. เห็นชอบต่อทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญของประเทศไทยโดยเพิ่มเติม ๒. เห็นชอบต่อมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งมติดังกล่าวมุ่งเน้นความสำคัญของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติเป็นแหล่งรองรับน้ำและกักเก็บน้ำถูกบุงกรุก ทำลายและ/หรือถูกพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปใช้ประโยชน์รูปแบบอื่น อาทิ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม นิคมอุตสาหกรรม และชุมชนเมือง ซึ่งปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ได้รับความทวิรุนแรงมากขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเข้าสู่ขั้นวิกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่น

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓ การรับรองข้อตกลงการเป็นพันธมิตรสำหรับการอนุรักษ์นกอพยพและการใช้ประโยชน์ถิ่นที่อยู่อาศัยของนกอพยพอย่างยั่งยืนในเส้นทางการบินเอเชียตะวันออก - ออสเตรเลีย^{๑๑๘}

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ระบุพื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้รับการขึ้นทะเบียนในกลุ่มน้ำอิง ดังต่อไปนี้^{๑๑๙}

- พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (แรมซาร์ ไซต์) ของประเทศไทย ได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองบงคาย จังหวัดเชียงราย เนื้อที่ ๒,๗๑๕.๕ ไร่
- พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ได้แก่ แอ่งเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หนองเล็งทราย อำเภอแม่ใจ และกว๊านพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติ ได้แก่ หนองหลวง อำเภอเวียงชัย หนองฮ่าง อำเภอพาน และแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย

กระบวนการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง

การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง เป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จากการที่สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และชาวบ้านลุ่มน้ำอิง จัดประชุมเพื่อระดมสถานการณ์ปัญหาและข้อท้าทายที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง เพื่อทำการศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยพบสภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศลุ่มน้ำ รวมทั้งการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนา

^{๑๑๘} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, อนุสัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๑๑๙} สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, มติคณะรัฐมนตรี ๑ สิงหาคม เรื่องทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย และมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ, สืบค้นจาก www.wetland.onep.go.th เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

ในกลุ่มน้ำอิงที่มีความสัมพันธ์นโยบายการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐบาล และการขยายตัวของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ

จากสาเหตุปัญหาดังกล่าว ประกอบกับการทำงานที่ผ่านมาของสมาคมในเรื่องการสนับสนุนชุมชนทำกิจกรรมฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำด้วยการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ปี ๒๕๕๗ จึงได้ทำการศึกษาการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่น เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก Critical Ecosystem Partnership Fund (CEPF) และ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) จากการศึกษาพบว่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงและลำน้ำสาขาตั้งแต่กัวนพะเยาถึงบ้านปากอิมมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ๖๒ แห่ง ซึ่งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหลายแห่งอยู่ในลำน้ำอิงและอยู่ในพื้นที่หนองน้ำหรือป่าริมน้ำของชุมชน การศึกษาในครั้งนี้นอกจากจะได้ข้อมูลของเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาแล้ว ยังพบว่าในลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ป่าริมน้ำและหนองน้ำจำนวนมากตลอดทั้งสายน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำตามธรรมชาติของแม่น้ำอิง

ปี ๒๕๕๘ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ได้รับทุนสนับสนุนต่อเนื่องจาก Critical Ecosystem Partnership Fund (CEPF) และ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) จึงได้ทำการศึกษาป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างตั้งแต่อำเภอเทิงถึงอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ๑๗ แห่ง รวมเนื้อที่ ๘,๕๙๐ ไร่ พื้นที่ชุ่มน้ำหลายแห่งในลุ่มน้ำอิง ได้ถูกคุกคามทั้งจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาแหล่งน้ำโดยการขุดลอกหนองน้ำ ลำน้ำ การบุกรุกใช้พื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อทำการเกษตรของเกษตรกร การเช่าที่ดินริมแม่น้ำอิงเพื่อทำการเกษตรของนายทุนขนาดใหญ่ การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ เป็นต้น

ระหว่างการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นที่ชุ่มน้ำได้มีนโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งจังหวัดเชียงราย คือ ๑ ใน ๑๐ พื้นที่ประกาศกำหนดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ ๒ มีคำสั่งประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๘ ครอบคลุมพื้นที่ ๒๑ ตำบล ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ ซึ่งตามประกาศดังกล่าวในส่วนของอำเภอเชียงของครอบคลุมพื้นที่ ๗ ตำบล ได้แก่ ตำบลศรี้ง ตำบลบุญเรือง ตำบลริมโขง ตำบลเวียง ตำบลศรีดอนชัย ตำบลสถาน และตำบลห้วยซ้อ

“ภายใต้นโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ จังหวัดเชียงรายได้กำหนดพื้นที่ ๒ แห่ง คือพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง จำนวน ๓,๗๐๐ ไร่ และบ้านทุ่งจิว จำนวน ๕๓๑ ไร่ เป็นพื้นที่รองรับตามนโยบายดังกล่าว โดยระบบนิเวศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ชุมชนทั้ง ๒ แห่งไม่เห็นด้วยกับการนำพื้นที่ชุ่มน้ำไปใช้ในการรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ จึงได้ร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและกองเลขา ซึ่งสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของเลขา ร่วมกันศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุ่มน้ำทั้ง ๒ แห่ง เพื่อนำเสนอข้อมูลความหลากหลายของพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ เพื่อให้มีการทบทวนและยกเลิกโครงการดังกล่าว นอกจากนี้ ๒ พื้นที่ดังกล่าวแล้วยังมีการศึกษาข้อมูลแบบเดียวกันในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำอีก ๔ แห่ง คือ บ้านม่วงชุม บ้านซาววา อำเภอเชียงของ และบ้านงามเมือง บ้านต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”

การศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงทั้ง ๑๗ แห่ง ทำให้เห็นว่าชุมชนมีกฎระเบียบในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ร่วมกันในพื้นที่และเห็นความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำในด้านต่างๆ คือ เป็นแหล่งอาหารของชุมชน เป็นพื้นที่แก้มลิงตามธรรมชาติที่รองรับปริมาณน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำอิง เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายของพันธุ์ไม้ เป็นแหล่งเก็บกักคาร์บอนบนผิวดิน เป็นแหล่งรองรับการอพยพของนกอพยพช่วงฤดูหนาว เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา สัตว์น้ำที่สำคัญของแม่น้ำอิงและแม่น้ำโขง เป็นแหล่งความหลากหลายพืชสมุนไพร เป็นแหล่งพลังงานราคาประหยัดและไม่ใช้สอยของชุมชน และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน^{๑๒๐}

ดังนั้นเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง ในรูปแบบของการทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงที่ประกอบด้วย แม่น้ำอิง ป่าริมน้ำ ป่าชุ่มน้ำ หนองน้ำซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะได้มีสถานะที่ได้รับการรับรองตามกฎหมาย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการชุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ร่วมกับสภาประชาชนชุ่มน้ำอิง จึงเห็นความสำคัญของการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง โดยมีกระบวนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

(๑) เก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน และระบบนิเวศพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง ป่าชุ่มน้ำบ้านทุ่งजू ป่าชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม ป่าชุ่มน้ำบ้านซาววา อำเภอเชียงของ และป่าชุ่มน้ำหนองปลาโอ บ้านต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ในด้านประวัติศาสตร์ชุมชน -พันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาและระบบนิเวศท้องถิ่น - สัตว์ป่า - ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ - พืชอาหาร รวมทั้งข้อมูลโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ ร่วมกับสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการชุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน สภาประชาชนชุ่มน้ำอิง สถาบันชุมชนชุ่มน้ำโขง โองเฮียนแม่น้ำโขง รวมทั้งคนในชุมชน

(๒) ศึกษาข้อมูลด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในประเทศไทย และกฎหมายระหว่างประเทศ ได้แก่ อนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (Ramsar Convention) รวมทั้งข้อมูลด้านกระบวนการ และขั้นตอนการเสนอขอขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติ ระดับนานาชาติ และระหว่างประเทศ (Ramsar Site)^{๑๒๑}

(๓) จัดประชุมคืนข้อมูลชุมชนและให้ข้อมูลอนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ ข้อดีข้อเสียของการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ และแนวทางการขึ้นทะเบียน

(๔) ทหารีร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ได้แก่ เทศบาลตำบลเทิง เทศบาลตำบลยางฮอม เทศบาลตำบลบุญเรือง และเทศบาลตำบลศรี้งเพื่อวางแผนทางความร่วมมือข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยจัดประชุมร่วมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงเพื่อวางแผนและกลไกการทำงาน

^{๑๒๐} สายัณห์ ขำหนึ่ง, “ทำไมต้องผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง”, สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๖๐. (เอกสารอัดสำเนา).

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ข

(๕) จัดเวทีเสวนาแนวทางการร่วมมือเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง โดยความร่วมมือของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) มูลนิธิพื้นที่ชุ่มน้ำไทย และสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ในวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐ ณ ตึกสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยเป้าหมายเพื่อนำเสนอข้อมูลภาพรวมของพื้นที่ชุ่มน้ำ วิเคราะห์สถานการณ์นโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อแสวงหาความร่วมมือนำเสนอปัญหา ข้อเสนอแนะความร่วมมือเพื่อปกป้องและยกระดับความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง

ผู้เข้าร่วมการเสวนามาจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงราย สำนักงานป่าไม้ที่ ๒ จังหวัดเชียงราย สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย สำนักงานประสานลุ่มน้ำกก-โขง สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑ จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สนพ.) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลศรีเมือง เทศบาลตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ เทศบาลตำบลยางฮอม เทศบาลตำบลบ้านด้า อำเภอขุนตาน เทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย สถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง รวมทั้งตัวแทนภาคประชาสังคม ได้แก่ กรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำ จังหวัดเชียงราย สภาองค์กรชุมชน จังหวัดเชียงราย

จากการเสวนา ได้ข้อสรุปแนวทางการทำงานบูรณาการร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ดังต่อไปนี้ ^{๑๒๒}

๑. บทบาทของหน่วยงานต่างๆ ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง มีดังนี้

- ก. โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง สามารถทำงานเป็นผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้เกิดเวทีหารือหรือการขับเคลื่อนการทำงานในลุ่มน้ำอิงได้
- ข. ศูนย์วิจัยประมงเขต ๑ พะเยา สามารถสนับสนุนการวิจัยเรื่องพันธุ์ปลาท้องถิ่น และการวิจัยการเพาะพันธุ์ปลาท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง
- ค. สำนักงานผังเมืองเชียงราย สามารถสนับสนุนเรื่องความรู้ด้านการทำผังเมือง ข้อเสนอแนวทางการทำงาน การพัฒนาเทศบาลยูนิซิตี้ ข้อบัญญัติ และผังเมืองระดับชุมชน
- ง. สำนักงานคณะกรรมการลุ่มน้ำกก-โขง มีคณะกรรมการสาขาลุ่มน้ำอิงตอนล่าง มีการจัดตั้งคณะกรรมการผู้ใช้น้ำ มีข้อจำกัดในประเด็นการแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ใช้น้ำต้องมีโครงการก่อสร้างเกี่ยวกับแหล่งน้ำในพื้นที่

^{๑๒๒} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, **สรุปเวทีเสวนาแนวทางการร่วมมือการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐ ณ ห้องประชุมเอื้องแสนหลวง ตึกอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, (เอกสารอัดสำเนา).**

๒. การจัดเวทีผู้ใช้น้ำ เพื่อแลกเปลี่ยนการวางแนวท่างนโยบาย การวิเคราะห์ผลกระทบ จากกฎหมายน้ำ ซึ่งเกษตรกรที่อยู่ในกลุ่มผู้ใช้น้ำของกรมชลประทาน จะมีการเสียภาษีของผู้ใช้น้ำ

๓. ทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย เรื่องการทบทวนคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำ จังหวัดที่ได้แต่งตั้งขึ้นมา และให้มีการประชุมของคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำระดับจังหวัด

๔. ภาคประชาชนควรสมัครเข้าไปเป็นตัวแทนคณะกรรมการประมงจังหวัด ซึ่งจะมีการรับ สมัครประมาณเดือนธันวาคม ๒๕๖๐ เพื่อติดตามสถานการณ์ และกฎหมาย รวมถึงยื่นข้อเสนอโครงการ อนุรักษ์ทรัพยากรประมงของชุมชนในระดับพื้นที่

๕. ในกรณีของกฎหมายประมง การประกาศพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งจะถูกควบคุมโดย กฎหมาย ชุมชนจะไม่สามารถทำกิจกรรมในบริเวณดังกล่าวได้ ที่ผ่านมามีการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ ปลาของชุมชน ถ้าหากให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและถูกรับรองตามกฎหมาย ควรจัดทำเป็นข้อบัญญัติ ท้องถิ่น หรือเทศบัญญัติ เพื่อให้เป็นการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตามกฎหมายของ ท้องถิ่น

จากเวทีประชุมพื้นที่ชุ่มน้ำ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ได้มีแนวทางในการจัดการคือ การ ขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ การจัดเวทีระดับจังหวัด ติดตามให้มีการประชุมคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัด เชียงรายที่ได้มาการแต่งตั้งมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๘ เพื่อให้มีการประชุมติดตามสถานการณ์พื้นที่ชุ่มน้ำใน จังหวัดเชียงราย และการจัดให้มีกองเลขานุการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัด เพื่อทำข้อมูลให้กับคณะกรรมการพื้นที่ ชุ่มน้ำจังหวัด โดยควรให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเข้ามาเป็นกลไกหลักร่วมกับสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ให้เป็น แผนงานและยุทธศาสตร์ของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งหมดของลุ่มน้ำอิง โดยร่วมกับสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ทั้งนี้เป้าหมาย สูงสุดในการผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำของลุ่มน้ำอิง คือ ให้มีการรับรองสิทธิการจัดการของชุมชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถทำเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อให้การทำมาหากินในพื้นที่ชุ่มน้ำ ของชุมชนที่มีสถานะตามกฎหมาย อาจจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับจังหวัดหรือระดับชาติก็ได้ ^{๑๒๓}

(๖) จัดเวทีเสวนาวิชาการบทบาทองค์กรประชาชนและภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากร ลุ่มน้ำ เพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ ณ อาคารเฉลิมราชกุมารี ๖๐ พรรษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแลกเปลี่ยนนโยบายใน ปัจจุบันที่มีผลต่อทรัพยากรในลุ่มน้ำ (ที่ดิน น้ำ ป่าไม้) และชุมชนท้องถิ่น แลกเปลี่ยนบทเรียนพัฒนาการ เจริญสถาบัน และบทบาทองค์กรประชาชนในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน และ นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการปฏิรูปทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน จากลุ่มน้ำบางปะกง ลุ่มน้ำแม่แจ่ม ลุ่มน้ำแม่วังก์ ลุ่มน้ำยม (แก่งเสือเต้น) ลุ่มน้ำห้วยเสนง จังหวัดสุรินทร์

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ : ไกรทอง เห่งน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงาน ท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

และสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) จากการเสวนามีข้อเสนอ ดังต่อไปนี้^{๑๒๔}

๑. การจัดทำแผนแม่บทและยุทธศาสตร์ (การจัดการดิน น้ำ ป่า เศรษฐกิจ สังคม) ที่มาจาก ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

๒. การพัฒนาและยกระดับฐานข้อมูลของกลุ่มน้ำที่ถูกต้อง แม่นยำ เพื่อประโยชน์ในการ จัดการ การติดตาม การตรวจสอบ และประเมินผลโครงการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในกลุ่มน้ำ

๓. การพัฒนากลไกการประสานงาน เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

๔. การพัฒนาระบบการจัดการร่วม เช่น ระหว่างประชาชน ประชาสังคม รัฐ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาแผนการจัดการกลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม การจัดการป่าร่วม เป็นต้น

๕. การสร้างพื้นที่ และยกระดับพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากร การยกระดับพื้นที่ชุ่ม น้ำให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติ ระดับนานาชาติ และระหว่างประเทศ (Ramsar Site)

๖. การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ ควรสร้างแรงจูงใจให้คนปลูกไม้ ปลูกป่า และสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ ที่ปลูกได้อย่างยั่งยืน

๗. ควรส่งเสริมระบบการผลิตภาคเกษตรที่ปลอดภัย และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

(๗) ศึกษาดูงานเส้นทางศึกษาระบบชาติป่าชายเลน โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน แลกเปลี่ยน บทเรียนประสบการณ์การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล โดยมีแกนนำของกลุ่มอนุรักษ์พัฒนา ป่าชายเลนบางแก้ว จังหวัดสมุทรสาคร มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

(๘) ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานประเด็นสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากร ลุ่มน้ำแม่กลองกับเครือข่ายประชาคมคนรักแม่กลอง จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งในการขับเคลื่อนชุมชนในแม่ กลองบนพื้นฐานการใช้ข้อมูลภูมิปัญญาเมืองแม่กลอง และระบบนิเวศสามน้ำ คือ การใช้ข้อมูลด้าน วิทยาศาสตร์ ภูมินิเวศ ร่วมกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการอธิบายวิถีชีวิตของคนแม่กลองและใช้ในการ วางยุทธศาสตร์ของคนในลุ่มน้ำแม่กลอง

(๙) ติดตามการดำเนินงานของคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย ตามคำสั่ง จังหวัดเชียงรายที่ ๓๒๙๖/ ๒๕๕๘ ลงวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๘^{๑๒๕} เพื่อให้เกิดการประชุมตามบทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการชุดดังกล่าว และเพื่อให้เกิดเวทีการนำเสนอข้อมูลพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่จะ ขอให้มีการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในแรมซาร์ไซต์ต่อไป โดยการประสานแบบไม่เป็นทางการกับ กรรมการและหน่วยงานที่รับผิดชอบก่อน

^{๑๒๔} โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, **สรุปการ เสวนาวิชาการบทบาทองค์กรประชาชนและภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ ยั่งยืน (SDG) ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ ณ อาคารเฉลิมราชกุมารี ๖๐ พรรษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, (เอกสารอัดสำเนา).**

^{๑๒๕} ดุรายละเอียดเพิ่มเติมในภาพที่ ๑๕ คำสั่งจังหวัดเชียงรายที่ ๓๒๙๖/ ๒๕๕๘ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการ จัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ จังหวัดเชียงราย

คำสั่งจังหวัดเชียงราย
ที่ ๓๒๕๖ / ๒๕๕๘

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย

ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๓ ได้กำหนดมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติ รวม ๑๓ ข้อ และมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ กำหนดมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ รวม ๑๗ ข้อ และตามมติการประชุมคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗ เห็นชอบในหลักการให้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย เพื่อกำกับดูแลและขับเคลื่อนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในจังหวัดเชียงราย

เพื่อให้การบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในจังหวัดเชียงรายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย	ประธานกรรมการ
๑.๒ รองผู้อำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดเชียงราย (ท)	กรรมการ
๑.๓ ปลัดจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๔ หัวหน้าสำนักงานจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๕ นายอำเภอทุกอำเภอ	กรรมการ
๑.๖ ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๒ (เชียงราย)	กรรมการ
๑.๗ ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๕	กรรมการ
๑.๘ โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๙ อนุรักษ์พื้นที่เชียงราย	กรรมการ
๑.๑๐ ผู้อำนวยการสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๑ ผู้อำนวยการโครงการชลประทานเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๒ ปฎิรูปที่ดินจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๓ เกษตรจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๔ ปศุสัตว์จังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๕ ประมงจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๖ ท่อมันจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๗ ประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๘ เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๑๙ ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงราย	กรรมการ

/๑.๒๐ ผู้อำนวยการ...

- ๒ -

๑.๒๐	ผู้อำนวยการส่วนประสานและบริหารจัดการลุ่มน้ำกก และโขง (ภาคเหนือ)	กรรมการ
๑.๒๑	ผู้อำนวยการสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑	กรรมการ
๑.๒๒	ประธานหอการค้าจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๒๓	ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๒๔	ดร.อภิสม อินทรลาวัณย์ สถาบันการศึกษาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	กรรมการ
๑.๒๕	ดร.ศวีวรรณ ไชยสุข ผู้อำนวยการสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย	กรรมการ
๑.๒๖	ดร.จำเนียร วรวิทย์ชัยพันธ์ องค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN)	กรรมการ
๑.๒๗	นางเดือนใจ ดีเทศน์ ที่ปรึกษามูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา	กรรมการ
๑.๒๘	นายสุชาควัย ศรีรัตน์ เลขาธิการสมาคมเพื่อการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างชาญฉลาด	กรรมการ
๑.๒๙	ประธานชมรมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๓๐	ประธานชมรมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดเชียงราย	กรรมการ
๑.๓๑	ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย	กรรมการและเลขานุการ
๑.๓๒	ผู้แทนสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๓๓	เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ กำหนด จัดทำ และขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ การอนุรักษ์ พื้นที่ชุ่มน้ำ และใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดเชียงราย

๒.๒ จัดทำแผนปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์ พื้นที่ชุ่มน้ำ คู่มือ และติดตาม ตรวจสอบ กำกับดูแลการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดเชียงราย

๒.๓ พิจารณาให้ความเห็นชอบโครงการและแผนงานการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำในจังหวัดเชียงราย

/๒.๔ แต่งตั้ง...

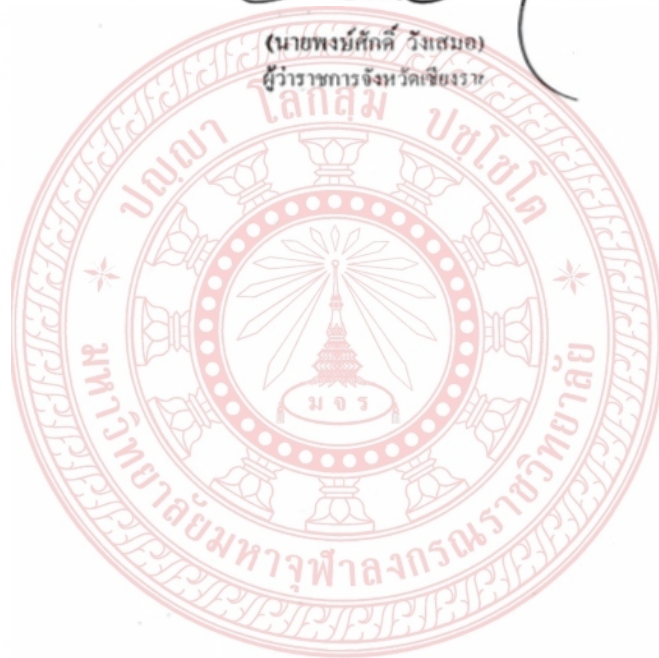
๒.๔ แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อปฏิบัติงานตามความเหมาะสม
๒.๕ ปฏิบัติการอื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายมอบหมาย
คำสั่งใดที่ขัดหรือแย้งกับคำสั่งนี้ให้ใช้คำสั่งนี้แทน

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๘

(นายพงษ์ศักดิ์ วิงเซมอ)
ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๑๔ คำสั่งจังหวัดเชียงรายเรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย

(๑๐) การจัดเวทีสร้างความเข้าใจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

(๑๑) ทำหนังสือและเอกสาร ถึงสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อยื่นขอขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง

(๑๒) ศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ในระหว่างการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในแรมซาร์ไซด์

(๑๓) จัดงานวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลก ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ ณ ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ มีกิจกรรมเสวนาเวทีชาวบ้าน “พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงกับความสำคัญต่อชุมชนและสังคม” การทำอาหารที่เป็นผลผลิตจากป่าชุ่มน้ำ การนำเสนอข้อมูลพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง และการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในแรมซาร์ไซด์

“ควรมีการทบทวนพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติและระดับประเทศ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๒๒ ล้านไร่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำและทรัพยากรธรรมชาติระดับพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติของประเทศไทยยังไม่ได้รับการให้ความสนใจและสำคัญจึงถึงภาครัฐเข้าไปใช้ประโยชน์และจัดตั้งสิ่งก่อสร้าง ซึ่งแสดงว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างทั่วถึง ถ้าชุมชน ร่วมกับสถาบันการศึกษา ช่วยกันเผยแพร่ความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ” ^{๑๒๖}

จากการเสวนามีข้อเสนอดังนี้

๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงจะได้ยื่นหนังสือต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ในการผลักดันยกระดับพื้นที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติ โดยเฉพาะพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย

๒) ประสานกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเพื่อให้เกิดการประชุมร่วมกับสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมในการจัดการประชุมเพื่อผลักดันให้เกิดการประชุมคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย

๓) ประสานงานกับจังหวัดให้มีการประชุมคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำ และควรแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อให้เกิดการทำงานในประเด็นการผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำต่อไป ^{๑๒๗}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า การผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำ โครงการอิงทำหน้าที่เชื่อมประสานเพื่อให้เกิดเวทีระหว่างราชการกับเครือข่าย และสนับสนุนงบประมาณในการจัดเวที

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ : เตือนใจ ดิเทศน์ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} **สรุปเวทีเสวนา “พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงกับความสำคัญต่อชุมชนและสังคม”** ในวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลกลุ่มน้ำอิง วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ ณ ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. (เอกสารอัดสำเนา).

โดยมีสมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิต เป็นหลักในการดำเนินงานตลอดกระบวนการ เริ่มตั้งแต่การทำข้อมูลร่วม โดยสำรวจพื้นที่ชุ่มน้ำโดยเฉพาะป่าชุ่มน้ำ ๑๗ แปลง จำนวน ๘,๐๐๐ ไร่ มีเวทีตรวจสอบข้อมูล และเวทีสรุปข้อมูล โดยเห็นว่าพื้นที่ชุ่มน้ำส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ไม่มีสถานะทางกฎหมาย มีส่วนน้อยที่เป็นที่ดิน สาธารณประโยชน์มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) จึงควรขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับชาติก่อน เพื่อให้มีการรับรองพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงตามกฎหมาย และป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งจากการบุกรุกพื้นที่ของชุมชนและโครงการพัฒนาต่างๆ ของภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒) การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาข้อบัญญัติและนโยบายท้องถิ่น ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีบทบาทสำคัญและเป็นผู้ตัดสินใจในการพัฒนาข้อบัญญัติและนโยบายท้องถิ่น โดยได้รับการกิจและความรับผิดชอบจากกระบวนการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น ในขณะที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังไม่มีศักยภาพและความพร้อมเพียงพอ จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงจะต้องผลักดันในทางนโยบาย

การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น ถือเป็นข้อตกลงร่วมระหว่างชุมชนเป้าหมาย เครือข่ายท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ในการเข้ามาร่วมกันจัดทำแผนและข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งการจัดทำข้อบัญญัติหรือข้อตกลงร่วมในลุ่มน้ำอิงจะเริ่มต้นดำเนินการ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง^{๑๒๘}

ในกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง ได้ดำเนินงานภายใต้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ตำบลสันมะค่า อำเภอบ้านแฮด จังหวัดเชียงราย เริ่มดำเนินงานในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และเพื่อพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ตำบลสันมะค่า อำเภอบ้านแฮด จังหวัดเชียงราย

เหตุผลที่เลือกตำบลสันมะค่าเพราะเป็นพื้นที่ที่มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับเทศบาล มีการทำเขตนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำอิง การจัดการป่าชุมชน การจัดการอาหารเพื่อสัตว์ป่า มีกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีแผนงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลสันมะค่า อีกทั้งยังสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ในลักษณะของพหุภาคี ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาโล โครงการชลประทานเชียงราย สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๕ เชียงราย สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงราย สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค จังหวัดลำปาง ส่วนหน่วยงานภาคประชาสังคม ได้แก่ สมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำอิง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

^{๑๒๘} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) และสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เอกสารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, (เอกสารอัดสำเนา).

ลุ่มน้ำโขง ล้านนา โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน สภาองค์กรชุมชนตำบลสันมะค่า สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

ในกระบวนการวิจัย เทศบาลตำบลสันมะค่าเป็นกลไกหลักในการประสานงาน และดำเนินงานวิจัยร่วมกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ในการดำเนินงานได้รับสนับสนุนทุนในการวิจัยจากสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการวิจัยได้กระทำไปพร้อมๆ กับกระบวนการพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเทศบาลตำบลสันมะค่า ซึ่งมีกระบวนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจากหนังสือ รายงานการวิจัย บทความ งานเขียนในวารสารและหนังสือพิมพ์ รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

๒) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดข้อบัญญัติท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

๓) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

(๑) แต่งตั้งคณะกรรมการร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลสันมะค่า เพื่อเป็นกลไกในการดำเนินงานวิจัย โดยมีนายกเทศมนตรีตำบลสันมะค่าเป็นประธาน

(๒) ประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการทำงานวิจัย

(๓) จัดทำฐานข้อมูลของตำบลในด้านสภาพพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กลไกการจัดการ กฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กองทุนและการบริหารจัดการกองทุน แผนที่ทรัพยากรธรรมชาติในตำบล เป็นต้น

(๔) ประชุมประชาคมหมู่บ้านทบทวนข้อมูลชุมชน และกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า

(๕) เวทีสร้างความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องและการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๖) เวทีประชุมระดับตำบลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อระดมแนวทางที่เหมาะสมในการจัดทำเทศบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๗) คณะทำงานยกร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๘) ประชุมพิจารณาร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลสันมะค่า ครั้งที่ ๑

(๙) ศึกษางานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ณ องค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านพี่ อำเภอบ้านหลวง และองค์กรบริหารส่วนตำบลน้ำแก่น อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน

(๑๐) ประชุมพิจารณาร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ครั้งที่ ๒

(๑๑) ประชุมประชาคมหมู่บ้านทั้ง ๘ หมู่บ้าน เพื่อพิจารณาร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๑๒) ประชุมประชาคมตำบล (สภาผู้นำตำบลสันมะค่า) เพื่อให้ประธานสภามารับร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๑๓) ประชุมสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า ๓ วาระ เพื่อให้สภาเทศบาลฯ มารับหลักการแปรญัตติ และตราเป็นร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๑๔) นำเสนอร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อนายอำเภอป่าแดด เพื่อพิจารณาเห็นชอบร่างเทศบัญญัติ

(๑๕) นายกเทศมนตรีตำบลป่าแดด ประกาศใช้เทศบัญญัติตำบลสันมะค่าว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๑๖) นำเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา

๔) ประชุมคณะทำงานวิจัย เพื่อถอดบทเรียนการดำเนินงานวิจัย

๕) สรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

๖) จัดทำรายงานความก้าวหน้า และรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

๗) เผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณะ และตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ

๘) จัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่

๙) ขยายผลสู่ชุมชนอื่นในกลุ่มน้ำอิง และพื้นที่ใกล้เคียง

นอกจากนี้ ในกระบวนการวิจัย เทศบาลตำบลสันมะค่าได้เป็นตัวแทนในการนำเสนอแนวคิดและกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง ในเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรกลุ่มน้ำอิง ที่จัดขึ้นในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในประเด็นข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง อีกด้วย ซึ่งถือว่าตำบลสันมะค่าเป็นตำบลต้นแบบในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แห่งแรกในกลุ่มน้ำอิง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“แต่ก่อนป่าไม้สั่งให้เราดูแลป่า ชุมชนไม่มีส่วนร่วม ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และบุกรุกพื้นที่ป่าจึงเกิดขึ้นมาตลอด ความคิดในการทำข้อบัญญัติท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นมา ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่คิดร่วมกัน อยากจะดูแลทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของคนในตำบลที่มีกฎหมายรองรับ

เราได้มีการประชุมเพื่อพัฒนาเทศบาลัญญติ แต่งตั้งคณะทำงาน และไปศึกษาดูงานที่จังหวัดน่าน เพื่อมาเป็นแนวทางในการจัดทำข้อบัญญัติของเทศบาลตำบลสันมะค่า” ^{๑๒๙}

“การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ผ่านมามีหลายท้องถิ่นได้จัดทำข้อบัญญัติในหลายๆ เรื่องเช่น การจัดการขยะ การฆ่าสัตว์ สวัสดิการ ฯลฯ แต่กลับละเลยในเรื่องของฐานทรัพยากร ป่าไม้ ที่ดินที่เป็นเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ดังนั้นข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความสำคัญ เพื่อเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การรับรองสิทธิของชุมชน การรับรองกฎกติกาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยมีสันมะค่าเป็นโมเดลของกลุ่มน้ำอิงซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนในตำบล และเกิดแนวทางการจัดการร่วมกันที่มีความยั่งยืน ปัจจัยหลักความสำเร็จของสันมะค่าคือ ฝ่ายบริหารของท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการทำข้อบัญญัติท้องถิ่น” ^{๑๓๐}

ปัจจุบัน การดำเนินงานวิจัยได้ผ่านกระบวนการ และอยู่ในขั้นตอนของการตราเป็นร่างเทศบาลัญญติตำบลสันมะค่า ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำเสนอต่อ นายอำเภอป่าแดด เพื่อพิจารณาเห็นชอบร่างเทศบัญญัติ ทั้งนี้พบว่าระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยไม่ได้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ เนื่องจากได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม และการดำเนินงานที่มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน รวมทั้งกลไกในการประสานหลักคือ นายกเทศมนตรีตำบลสันมะค่า และปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า ซึ่งมีภารกิจงานประจำ อย่างไรก็ตามได้วางแผนในการถอดบทเรียนจัดทำรายงานการวิจัย และขยายผลสู่พื้นที่อื่นในช่วงกลางปี พ.ศ. ๒๕๖๑

๓) การจัดงานเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง (Ing Forum)

จากการที่ภาคประชาสังคมเข้มแข็งและเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิงมากขึ้น ประการที่หนึ่ง คือ ต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่มากในลุ่มน้ำอิงทั้งด้านนิเวศ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ประการที่สอง การตื่นตัวของภาคประชาสังคมที่มีมาอย่างต่อเนื่องจากพัฒนาการทางสังคมและการเมืองไทย ประการที่สาม “ความร่วมมือ” ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน จนก่อเป็นภาคีความร่วมมือที่มีบทบาทสำคัญ เช่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง เครือข่ายป่าชุมชน เป็นต้น ประการที่สี่ ความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้ง องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กร

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ : ทองลี เประตา ประธานสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ : ไกรทอง เห่งน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ นักวิชาการ ภาคธุรกิจเอกชน และสื่อมวลชน และประการที่ห้า สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มและส่งผลกระทบต่อคนลุ่มน้ำอิงมากขึ้น

การดำเนินงานหลายปีที่ผ่านมา ภาคประชาสังคมได้มีข้อค้นพบสำคัญหลายประการใน ๖ หลายด้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนในลุ่มน้ำอิง ได้แก่ ๑) ป่าชุมชนน้ำและแนวทางการจัดการ ๒) บทบาทและความสำคัญของแม่หญิงกับทรัพยากรลุ่มน้ำอิง ๓) แนวทางการจัดการน้ำและสัตว์น้ำ เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลากับการอนุรักษ์สัตว์น้ำโดยท้องถิ่น ๔) ป่าชุมชนและความยั่งยืนโดยชุมชน ๕) ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรและการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ๖) บทบาทและความสำคัญของสื่อท้องถิ่น รวมทั้งแนวทางการพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง การจัดงานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิงอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ถึงข้อมูลและความรู้ และเพื่อให้เกิดผลเชิงนโยบายในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอิง

เวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง จัดขึ้นในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีการประชุมกลุ่มย่อยใน ๖ ประเด็น เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายของแต่ละประเด็น ได้แก่ ๑) แม่หญิงกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ๒) ป่าชุมชนกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ๓) ความรู้เรื่องป่าชุมชนลุ่มน้ำอิงและแนวทางการจัดการ ๔) แนวทางการจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ๕) ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง และ ๖) บทบาทของสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น โดยแต่ละประเด็นได้มีข้อเสนอดังต่อไปนี้

กลุ่ม ๑ แม่หญิงกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ข้อคิดเห็นเรื่องแม่หญิงกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง “แม่” น้ำอิงมีความสำคัญต่อพวกเราตลอดลุ่มน้ำอิงทั้งชายและหญิง อย่างไรก็ตามภายใต้ความสัมพันธ์ที่สัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติมีความแตกต่างระหว่างชายและหญิง เช่น ความเข้าใจ รับรู้ และผูกพันต่อธรรมชาติที่ละเอียดอ่อนต่างกัน แม่หญิงเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติกับครอบครัวผ่านอาหารที่ได้จากธรรมชาติอย่างเช่นพืชผักจากป่าและปลาจากแม่น้ำ ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปเรื่อยๆ เช่น กรณีป่าชุมชนบ้านบุญเรืองที่ภาครัฐจะยึดเอาไปเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติต้องอาศัยทั้งหญิงชายอย่างผสมกลมกลืนกันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติอย่างครบรอบด้านและยั่งยืนในลุ่มน้ำอิง เราแม่หญิงทั้งในพะเยาและเชียงรายที่ได้รวมกันขึ้นเป็น “เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง” จะร่วมมือกับทุกภาคส่วนเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ พร้อมกับได้มีข้อเสนอแนะต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องคือ

๑. การจัดการและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างหญิงชายทั้งด้านบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ และผลกระทบที่เกิดขึ้น
๒. ต้องเคารพสิทธิและบทบาทหน้าที่ของของแม่หญิง
๓. มีการเสริมสร้างบทบาทแม่หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น เช่น จัดเวที

กลางเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างแม่หญิงกันเอง หรือกับภาคส่วนอื่นๆ และเวทีนำเสนอข้อเท็จจริงต่อผู้มีอำนาจและสาธารณะชน

๔. ต้องเร่งสร้าง พื้นฟู รักษา และเผยแพร่ความรู้ของแม่หญิงที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการเผยแพร่ต่อเยาวชนคนรุ่นใหม่

๕. มีการฟื้นฟูฐานอาชีพของชุมชนที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ เช่น ป่าครอบครัว

๖. ร่วมกันเฝ้าระวังปัญหาทรัพยากรในลุ่มน้ำอิงที่กำลังเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

กลุ่ม ๒ ป่าชุมชนกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ข้อเสนอจากป่าชุมชน มีดังต่อไปนี้

๑. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต./อบจ.) ออกกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ มาดูแลเรื่องป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม เช่น สืบชะตาป่า บวชป่า ปลูกป่า สำรวจแนวเขตป่า ดับไฟป่า แหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

๒. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต./อบจ.) และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาาระบบฐานข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนสู่การเผยแพร่และสร้างการรับรู้ สร้างความตระหนักของคนในสังคม

๓. ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท้องถิ่น โดยการประสานแกนนำแต่ละชุมชน จัดเวทีประชาคม เพื่อให้เกิดกระบวนการตัดสินใจจากชุมชน

๔. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต./อบจ.) ส่งเสริมให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรร่วมกับชุมชน โดยมีการกำหนดเป้าหมาย แผนการจัดการทรัพยากร และมีกลไกการประสานงานระหว่างชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ เช่น สภาองค์กรชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๕. กลไกความร่วมมือในระดับจังหวัดมีบทบาทหน้าที่ในสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และติดตาม ตรวจสอบ ให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการ/ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อผืนป่า

๖. หน่วยงานรัฐ ส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายและนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และลุ่มน้ำ เพื่อเท่าทันสถานการณ์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

๗. ส่งเสริมการปฏิบัติการในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนและภาคประชาสังคมอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ๔๐ % ตามนโยบายภาครัฐ

๘. สถาบันการศึกษาส่งเสริมความรู้ นวัตกรรมจัดการทรัพยากรท้องถิ่น เกษตรทางเลือก และพัฒนางานวิจัย รวมถึงการบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม เชื่อมโยงความรู้การจัดการทรัพยากรกับชุมชน

กลุ่ม ๓ ความรู้เรื่องป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงและแนวทางการจัดการ จากการศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง พบพื้นที่ป่าชุ่มน้ำทั้งหมด ๑๗ แห่ง รวมพื้นที่กว่า ๘,๕๙๐ ไร่ ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศลุ่มน้ำอิงทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ และการหาอยู่หากินของชาวบ้าน

จากข้อค้นพบนี้จึงทำให้เห็นว่าพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง จึงมีข้อเสนอ ดังนี้

๑. หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางการร่วมมือกับชุมชนเพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างสมดุลยั่งยืน
๒. จัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง
๓. มีการศึกษาเชิงวิชาการ เพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (แรมซาร์ ไซต์) หรือเป็นพื้นที่คุ้มครองทางสิ่งแวดล้อม

กลุ่ม ๔ แนวทางการจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ด้วยความตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรน้ำ และเพื่อให้มีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นระบบ ป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ทางชุมชนลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงราย จึงได้มีข้อเสนอในการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

๑. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญาชาติพันธุ์ในการรักษาทรัพยากรน้ำ
๒. จัดทำแผนแม่บทชุมชนเรื่องการจัดการน้ำผลักดันเป็นแผนแม่บทฯ ระดับชาติ เพื่อให้เป็นนโยบายสาธารณะด้านการจัดการน้ำแห่งชาติในด้านการจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน
๓. สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำอื่นๆ แลกเปลี่ยนและจัดการองค์ความรู้ร่วมกัน
๔. ให้หน่วยงานราชการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ ติดตามและกำกับดูแลการใช้กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ
๕. บูรณาการการทำงานด้านการจัดการทรัพยากร เพื่อสร้างจิตสำนึกชุมชนและท้องถิ่น

กลุ่ม ๕ ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง อาศัยการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐ และ พ.ศ.๒๕๕๐ ตามมาตรา ๖๖,๖๗ และ ๒๙๐ ที่รับรองสิทธิชุมชนสิทธิบุคคลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นที่มีการปฏิบัติกรอย่างป็นรูปธรรม จึงมีความชอบธรรมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการจัดการบนฐานของความร่วมมือ กับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ในระดับท้องถิ่น

จากการเสวนาในประเด็น“เส้นทางสู่สันมะค่าโมเดล” การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบ้านตนเอง ได้มีข้อเสนอแนวทางการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น/เทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังต่อไปนี้

๑. กฎหมายรัฐธรรมนูญ ควรมีกฎหมายลูกที่รองรับสิทธิชุมชน สิทธิบุคคล และกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านต่างๆ เช่น การจัดการน้ำโดยชุมชน โฉนดชุมชน เพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒. การปรับปรุงกฎหมาย ที่ให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่น เทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

๓. ชุมชน ควรใช้ข้อมูลและต้นทุนที่มีในชุมชน เช่น การบริหารจัดการ การศึกษา ทรัพยากร สุขภาพ จารีตประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจชุมชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ (ท้องถิ่น ท้องทุ่ง และส่วนราชการ)

๔. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรภาคีเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ควรสร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชนกลุ่ม หรือเครือข่ายต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้เห็นความสำคัญ และประโยชน์ของการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

กลุ่ม ๖ บทบาทของสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น สื่อชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือช่องทางการรับส่งข้อมูล ข่าวสาร ความคิดเห็น และความรู้ในชุมชน อันเป็นสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในการเข้าถึง และใช้ประโยชน์แห่งสื่อที่น้อยอย่างทั่วถึง เพื่อนำไปพัฒนาตนเอง ชุมชน และประเทศชาติ ทั้งด้าน การศึกษา อาชีพ สุขภาพ วิถีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

จากการทำงานของเครือข่ายสื่อชุมชน พบว่า สื่อชุมชนมีความจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรในพื้นที่ โดยเฉพาะการจัดระบบองค์ความรู้ และเครือข่ายต่างๆ การเสริมสร้างพลังพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงการส่งต่อหรือติดตามนโยบายสาธารณะ ดังนั้น เพื่อให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน ในนาม “เครือข่ายสื่อชุมชนลุ่มน้ำอิง” จึงขอเสนอให้

๑. ให้มีคลังข้อมูลความรู้ชุมชน และคลังข้อมูลกลางของกลุ่มน้ำอิง เพื่อสนับสนุนสื่อชุมชนและสื่ออื่นๆ ไปสร้างสรรค์ผลผลิตในรูปแบบและเนื้อหาที่ถูกต้อง ครบถ้วน และรอบด้าน

๒. ให้มีการจัดตั้งเครือข่ายหรือกลุ่มสื่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วยเครือข่ายคนในพื้นที่ เครือข่ายเด็กและเยาวชน สถาบันการศึกษา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แบ่งปันข้อมูลและประสบการณ์ และทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงความร่วมมือในการการศึกษาวิจัยสื่อชุมชนในอนาคต

๓. ให้เครือข่ายจัดทำแผนสื่อชุมชน ลุ่มน้ำอิง โดยมีเป้าประสงค์และยุทธศาสตร์ร่วมกันอย่างชัดเจนโดยมีองค์กรเข้ามาสนับสนุน ให้ชุมชนเป็นเจ้าของสื่อ ผลิตสื่อ โดยการกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย มีการกำหนดวาระ หรือกิจกรรมที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาชุมชน

๔. ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดสรรค้ำเงินความถี่หรือช่องทางที่จะออกอากาศแก่ประชาชนในชุมชน ตามที่กฎหมายระบุ คือ ไม่น้อยกว่าร้อยละยี่สิบ ได้แก่ วิทยุชุมชน และทีวีชุมชน ^{๑๓๑}

ทั้งนี้ ขอเสนอทางนโยบายทั้ง ๖ ประเด็นได้มีการลงนามเป็นปฏิญญา “ศรีโคมคำ” และยื่นต่อรองผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา เพื่อนำข้อเสนอดังกล่าวไปสู่หน่วยงานในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องต่อไป

^{๑๓๑} สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายจากเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. (เอกสารอัดสำเนา).

จากการดำเนินงานเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ได้มีการสรุปทบทเรียนการดำเนินงาน ดังนี้

๑) การเลื่อนวันในการจัดงาน ทำให้มีกำหนดการไม่ชัดเจน มีผลกระทบต่อการประสานงาน ทำให้คนเข้าร่วมน้อย

๒) เนื้อหาสาระมีความเหมาะสม การหารือกันในห้องประชุมย่อยก่อนนำเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อยากรเชิญชวนชาวบ้านหมู่บ้านละ ๕-๗ คน เข้ามาร่วมหารือด้วยเพื่อให้ทราบถึงปัญหาจริงๆ

๓) การสื่อสารและประชาสัมพันธ์การจัดงาน ควรติดป้ายกระจายมากขึ้นในจังหวัดพะเยา และเชียงราย

๔) การประสานงานกับหน่วยงาน หากมีระยะเวลาในการประสานงาน อยากรให้มีกำหนดการที่ชัดเจน เพื่อสามารถประสานงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕) ควรมีการติดตามข้อเสนอจากงานอิงฟอรัมจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด และเทศบาล

๖) การทำข้อเสนอปฏิญญาศรีโคมคำ ทางหน่วยงานหลายหน่วยงานในจังหวัดเชียงรายไม่ได้เข้ามาร่วมด้วยปฏิญญานี้อาจไม่ครอบคลุมในพื้นที่ทางเชียงราย

ข้อเสนอในการจัดงาน

๑) ปรับรูปแบบการจัดงาน การเปลี่ยนสถานที่จัดการ เช่น จัดประชุมสัญจรในชุมชนเป็นเจ้าภาพร่วม จัดงานในรูปแบบวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจัดการควรทำแบบง่ายๆ อาจเป็นรูปแบบข้าวห่อใบตองง่ายๆ เพื่อประหยัดงบประมาณ และสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒) การจัดงานอิงฟอรัมครั้งต่อไป ควรประสานงานสื่อมวลชนเข้ามาร่วมงาน เพื่อประชาสัมพันธ์การจัดงานสู่สาธารณะ นอกจากนี้ควรให้หน่วยงานต่างๆ และเทศบาล เข้ามาร่วมเตรียมงาน วางแผนกิจกรรม ซึ่งจะช่วยให้เทศบาลมีบทบาทและอาจมีงบประมาณเข้าร่วมในการจัดงานด้วย^{๑๓๒}

จากกระบวนการในการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

^{๑๓๒} โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, สรุปการประชุมคณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ครั้งที่ ๓/๒๕๖๐ วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐ ณ วชิรวิทยานีส์รีสอร์ท อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, (อัคราเสนา).

**การพัฒนาโลกและพัฒนาศักยภาพ
สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง**

- ๑) ประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง
- ๒) การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ
- ๓) การศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ
- ๔) การพัฒนาศักยภาพของเครือข่าย
ผู้หญิง
- ๕) กองทุนสนับสนุนการดำเนิน
โครงการในพื้นที่

**การพัฒนาพื้นที่รูปธรรม
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง**

- ๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน ศูนย์เรียนรู้
สมุนไพรป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา : บ้าน
ห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา
- ๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง นิเวศ
วัฒนธรรมอีสานกับการอนุรักษ์พันธุ์
ปลา: ชุมชนปางมดแดง ตำบลอ่าทอง
อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
- ๓) ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง วิจัยจาวบ้าน :
บ้านบุญเรืองกับการเคลื่อนไหวเพื่อ
ปกป้องป่าชุ่มน้ำ

**กระบวนการพัฒนา
สภาประชาชน
ลุ่มน้ำอิง**

**การพัฒนาระบบข้อมูลและ
สารสนเทศในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง**

- ๑) ระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้
การจัดการลุ่มน้ำอิง
- ๒) การพัฒนาระบบ
คอมพิวเตอร์เพื่อจัดการ
ฐานข้อมูล

**การรณรงค์ทางนโยบาย
ระดับชาติ นโยบายระดับท้องถิ่น
ในการจัดการ**

- ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง**
- ๑) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำใน
ลุ่มน้ำอิง
 - ๒) การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น
ในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ
 - ๓) การจัดงานเวทีประชาสังคม
เพื่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

แผนภูมิที่ ๓

กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

จากแผนภูมิกระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สรุปได้ว่า การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนา กลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในรูปแบบการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสภาประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์พัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในลุ่มน้ำอิงยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เป็นการใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่นส่งผลให้คุณค่าของความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงนั้น เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นองค์กรหนุนเสริมในด้านวิชาการ ข้อมูลและบุคลากร รวมทั้งภาคประชาสังคมเป็นองค์กรหนุนเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ

รูปธรรมการรณรงค์ด้านนโยบายที่ได้ดำเนินงานคือ ๑) การผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงให้มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย เพื่อที่จะเป็นมาตรการหนึ่งในทางกฎหมายที่จะปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และการกำหนดแนวทางการ

อนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง ๒) การพัฒนาตำบลต้นแบบในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และ ๓) การจัดเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรกลุ่มน้ำอิง เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายในประเด็นแม่हुิงกับทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง ป่าชุมชนกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ป่าชุ่มน้ำชุ่มน้ำอิง การจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง และสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น โดยมีการนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

๔.๓ แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า ที่รวมเป็นกลุ่มน้ำอิงตลอดความยาว ๒๖๐ กิโลเมตรที่ไหลผ่านจังหวัดพะเยาและเชียงราย ไหลลงสู่แม่น้ำโขง เชื่อมโยงเป็นระบบนิเวศผืนเดียวกันกับแม่น้ำโขง ได้หล่อเลี้ยงคนในพื้นที่มาอย่างยาวนานและประสานกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในพื้นที่ เกิดเป็นความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติเชื่อมเป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่หลากหลายตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการทำนา การประมงพื้นบ้าน การเพาะปลูกและการพึ่งพิงป่า ปัจจุบันได้มีภัยคุกคามที่เข้ามากระทบต่อความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของคนกลุ่มน้ำอิง จึงเกิดการร่วมแรง ร่วมใจและร่วมมือจากกลุ่มต่างๆ ประกอบด้วยชายहुิงจากผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นโดยรอบกลุ่มน้ำอิง และภาคประชาสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน การจัดการเหมืองฝาย การอนุรักษ์ป่าริมน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา (วังสงวน)

จากการประชุม สัมมนาของเครือข่ายภาคประชาชนและภาคประชาสังคมในกลุ่มน้ำอิง ได้มีข้อเสนอการจัดการกลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืน สมดุลและเป็นธรรมของทุกภาคส่วน ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนตามบริบทของภูมินิเวศวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิง ซึ่งมีความหลากหลายของระบบนิเวศ ทั้งป่าต้นน้ำ แม่น้ำ ลำห้วย ป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ รวมทั้งระบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวในรูปแบบต่างๆ ดังนั้นเครือข่ายภาคประชาชนและภาคประชาสังคมในกลุ่มน้ำอิง จึงมีข้อเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง

ก. การจัดการกลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ มีแนวทางการดำเนินงานต่อไปนี้

๑) พื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์ป่า การจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เป็นแนวทางหนึ่งที่จะฟื้นฟูเสถียรภาพของระบบนิเวศป่าต้นน้ำให้กลับคืนมาสู่สมดุลอย่างยั่งยืนเหมาะสมกับระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่

๒) ผลักดันแนวคิดการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นแผนแม่บทในการจัดการน้ำแห่งชาติ โดยการผสานแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมินิเวศ การจัดการน้ำแบบใหม่ และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดการเข้าใจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและองค์รวม

๓) กำหนดนโยบายสาธารณะในการบริหารจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กอย่างยั่งยืน และเป็นองค์รวมของระบบนิเวศในลุ่มน้ำทั้งระบบ (ดิน น้ำ ป่า) ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของลุ่มน้ำ และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔) พื้นฟูแม่น้ำให้กลับมาทำหน้าที่ตามธรรมชาติ การแก้ไขปัญหารุกกล้าพื้นที่แม่น้ำอิง การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำด้วยการทำพื้นที่แก้มลิง และรักษาความสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำเพื่อชะลอน้ำก่อนไหลลงสู่แหล่งน้ำ

๕) จัดแบ่งพื้นที่ (Zoning) ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภท เช่น พื้นที่เกษตร แหล่งท่องเที่ยว แหล่งประมง เขตอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งนอกจากจะสอดคล้องกับระบบนิเวศแล้ว ยังสามารถป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนกลางได้อีกด้วย

๖) กระจายอำนาจและงบประมาณให้กับชุมชนท้องถิ่น ในการวางแผนระบบการจัดการน้ำ โดยชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและระบบการจัดการน้ำของชุมชนท้องถิ่น และให้สิทธิและอำนาจการจัดการน้ำแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยมีกฎหมายรองรับ

๗) ทบทวนนโยบายการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เพื่อลดปริมาณการใช้น้ำ และส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง ให้เกษตรกรปลูกพืชอายุสั้น และเลือกปลูกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เพื่อลดการบุกรุกพื้นที่ป่า และลดปริมาณการใช้น้ำในการทำเกษตรกรรมนอกฤดู

๘) บำรุงรักษาและพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมให้สามารถใช้งานอย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำที่คำนึงถึงการจัดการป่าต้นน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำ

ข. การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ มีแนวทางการดำเนินงานต่อไปนี้

๑) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากรน้ำ

๒) เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำตามลำน้ำสาขา ในแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ซึ่งจัดทำโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย สามารถแก้ปัญหาคาราคาซังน้ำได้โดยใช้งบประมาณเฉลี่ยหมู่บ้านละประมาณ ๓ ล้านบาท

๓) กักเก็บน้ำระดับตำบล “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งกักเก็บน้ำ” โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนโดยตรงในแต่ละพื้นที่

๔) ให้หน่วยงานราชการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ ติดตามและกำกับดูแลการใช้กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

๕) สนับสนุนการจัดการน้ำระดับครัวเรือน และระดับชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ฝายต้นน้ำ ฝายทดน้ำ ฝายกักเก็บน้ำ ชุดบ่อ หรือ สระน้ำในไร่นา รวมทั้งอนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบเหมืองฝายที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น จะสร้างประโยชน์ให้กับชาวบ้าน และชุมชน อย่างเป็นจริง และใช้งบประมาณน้อยกว่าการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่

๖) การจัดการน้ำที่คำนึงถึงพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ ซึ่งชุมชนได้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชาวบ้านในลุ่มน้ำอิงกว่า ๖๒ ชุมชน

๗) สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ค. การจัดการป่าชุมชน มีแนวทางการดำเนินงานต่อไปนี้

๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรออกกฎหมายของท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ เพื่อหนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม เช่น สืบชะตาป่า บวชป่า ปลูกป่า สำรวจแนวเขตป่า ดับไฟป่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

๒) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาระบบฐานข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนสู่การเผยแพร่และสร้างการรับรู้ สร้างความตระหนักของคนในสังคม

๓) ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท้องถิ่น โดยการประสานแกนนำแต่ละชุมชน จัดเวทีประชาคม เพื่อให้เกิดกระบวนการตัดสินใจจากชุมชน

๔) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรร่วมกันกับชุมชน โดยมีการกำหนดเป้าหมาย แผนการจัดการทรัพยากร และมีกลไกการประสานงานระหว่างชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ เช่น สภาองค์กรชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๕) กลไกความร่วมมือในระดับจังหวัด มีบทบาทหน้าที่ในสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าและติดตาม ตรวจสอบ ให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่า

๖) หน่วยงานรัฐ ควรส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายและนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และลุ่มน้ำ เพื่อเท่าทันสถานการณ์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

๗) ส่งเสริมการปฏิบัติการในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนและภาคประชาสังคมอย่างมีส่วนร่วม เพื่อการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ร้อยละ ๔๐ ตามนโยบายภาครัฐ

๘) สถาบันการศึกษา ควรส่งเสริมความรู้ นวัตกรรมจัดการทรัพยากรท้องถิ่น เกษตรทางเลือก และพัฒนางานวิจัย รวมถึงการบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม เชื่อมโยงความรู้การจัดการทรัพยากรกับชุมชน

ง. การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ มีแนวทางการดำเนินงานต่อไปนี้

๑) หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางร่วมมือกับชุมชนเพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างสมดุลยั่งยืน

๒) จัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่มาจากทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน

๓) สนับสนุนให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ร่วมกับภาคประชาสังคม การศึกษาวิจัยเชิงวิชาการ ในประเด็นต่างๆ เพื่อผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ตามอนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์ ไซต์) เพื่อให้พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงได้มีสถานะด้านการคุ้มครองตามกฎหมาย

๔.๓.๒ ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมมาเป็นหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์ ควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ทั้ง ๑๗ เป้าหมายที่เกี่ยวข้อง มาเป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและวัฒนธรรม ความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายใน และภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ และนำเสนอไปสู่ในระดับสาธารณะ นโยบาย และระดับสากล ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง และสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สถาปนาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับกองเลขาฯการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อกำหนดประเด็นในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็นของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จากข้อสรุปได้ประเด็นของยุทธศาสตร์ ๓ ด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม รวมทั้งหมด ๑๒ เรื่อง โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย ๕ ด้าน ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน

๑.๑ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

แม่น้ำอิง-ลุ่มน้ำอิง มีพื้นที่ ๗,๒๓๘ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๕๒๓,๗๕๐ ไร่ ลักษณะกายภาพของแม่น้ำ มีความยาว ๒๖๐ กิโลเมตร จากป่าต้นน้ำมีลำห้วยแม่ใจ ไหลมาลงพื้นที่รับน้ำหนองเล็งทราย เชื่อมต่อจากหนองฮ่างในพื้นที่อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ไหลรวมกับน้ำแม่ปืมรวมเป็นน้ำแม่อิง ก่อนรวมกับลำน้ำอีก ๑๐ สายในพื้นที่รับน้ำกว๊านพะเยา เป็นแม่น้ำอิงตอนต้นในพื้นที่จังหวัดพะเยา

ท้ายกว๊านพะเยา แม่น้ำอิงไหลผ่าน อำเภอเมือง ดอกคำใต้ ภูกามยาว จุน เชียงคำ มีลำห้วยสาขาหลายสายไหลมาเติม ห้วยดอกคำใต้ น้ำจุน ห้วยข้าวก่า ร่องแมต อำเภอจุน ไหลผ่านพื้นที่ อำเภอป่า

แตก แม่น้ำพุงไหลลงมาเต็ม เมื่อไหลเข้าสู่พื้นที่ อำเภอเทิง มีห้วยช่องแจ๋ น้ำลอย แม่น้ำลาวลำน้ำสาขา สายใหญ่ ต้นกำเนิดอยู่ในบ้านน้ำมิน อำเภอเชียงคำ มาบรรจบแม่น้ำอิงบริเวณ สบลาว อำเภอเทิง ผ่านเข้า เขต อำเภอพญาเม็งรายมีน้ำแม่เปา-แม่ต๋ากไหลลงมาเต็ม ตลอดเส้นทางนับตั้งทางขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่าน อำเภอขุนตาล ถึง พื้นที่ อำเภอเชียงของ ไหลลงทางทิศเหนือคู่ขนานกับเทือกเขาตอยยาวมีน้ำจากลำห้วย ด้วยยาวรวมกับห้วยทางตะวันตกไหลลงมาเต็มน้ำในตอนปลายมากถึง ๘๖ สาย ก่อนไหลลงแม่น้ำโขง

การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำอิง พ.ศ.๒๔๘๒-ปัจจุบัน ตามนโยบายท้องถิ่น และรัฐส่วนกลาง

ก่อนปี พ.ศ.๒๔๘๒ พื้นที่ลุ่มน้ำอิงยังมีลักษณะตามธรรมชาติ การไหลมาเต็มของน้ำจากป่าต้นน้ำ รอบกว๊านพะเยา นับเป็นปฐมบทของการพัฒนาในลุ่มน้ำอิง คือการสร้างกั้นน้ำแห่งแรก ผ่านมาแล้ว ๗๘ ปี เป้าหมายในการพัฒนาในยุคนั้น คือการจัดตั้งสถานีประมงน้ำจืด ของกรมประมง โดยการเพิ่ม ปริมาณน้ำในกว๊านพะเยา จากพื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติซึ่งมีเนื้อที่ราว ๑,๐๐๐ กว่าไร่ เปลี่ยนสภาพเป็น อ่างเก็บน้ำเพิ่มพื้นที่เป็น ๑๒,๐๐๐ ไร่ ให้สามารถเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด พร้อมกับสร้างระบบประปาเพื่อ บริการประชาชน

กว๊าน ในความหมายของคนท้องถิ่นพะเยา หมายถึงแอ่งน้ำที่กวาดเอาน้ำมาจากลำห้วยมารวมไว้ ในอาณาบริเวณเดียวกันเป็นระบบนิเวศ ที่เป็นมีทั้งบวก-หนอง ดงไคร้รุ่น พรรณไม้น้ำอื่นๆเป็นหย่อมๆ ไม่ได้น้ำผิวกว้างอย่างที่เห็นในปัจจุบัน เมื่อแอ่งรับน้ำธรรมชาติมีน้ำเพิ่มขึ้นจากการกั้นทำนบ ระบบนิเวศ เดิมจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ปลาในแม่น้ำอิงไม่สามารถขึ้นไปวางไข่เหนือทำนบได้ดั้งเดิม ดงไคร้รุ่นจม อยู่ได้น้ำไม่สามารถเจริญเติบโตได้น้ำลึก รวมถึงพรรณไม้น้ำอีกหลายชนิด

พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้มีการปรับปรุงประตูระบายน้ำ พร้อมกับการสร้างบันไดปลาโจนรูปแบบใหม่ของการ สร้างเขื่อน ทำให้ปริมาณน้ำเพิ่มขยายเนื้อที่เป็น ๑๕,๐๐๐ ไร่ แต่ยังมีสิ่งที่จะต้องควบคุมดูแลอีกหลาย เรื่องตามมา เช่น การระบาดของผักตบชวา สาหร่ายพิษสีเขียวแกมน้ำเงิน การลดจำนวนชนิดของปลา ท้องถิ่น เหลือเพียงปลาเพาะเลี้ยงเป็นหลัก

การบริหารจัดการน้ำโดยกรมชลประทาน

“หน้าที่ของกรมชลประทานคือการจัดหา น้ำ แก้ไขปัญหาอุทกภัย และสร้างแหล่งน้ำให้เพียงพอ ต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชน ทั้งรายครัวเรือน เมือง เพื่อการอุปโภค-บริโภค อุตสาหกรรม และการ เกษตรกรรมทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่” จึงเป็นที่มาของโครงการพัฒนาอ่างเก็บน้ำ ฝ่ายต่อน้ำ ประตูระบาย น้ำ มีจำนวนโครงการพัฒนาที่น่าสนใจระบุว่า มีเขื่อนในความรับผิดชอบของกรมชลประทาน และการ ไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยระบุว่า ประเทศไทยมีเขื่อนโดยรวม ๔,๗๕๘ แห่ง แยกเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ ซึ่งมีความจุ ๑๐๐ ล้าน ลบม.ขึ้นไป ๓๓ แห่ง เขื่อนขนาดกลาง ๔๖๓ แห่ง เขื่อนขนาดเล็ก ๔,๒๖๒ แห่ง ทั่วประเทศ ระบุปริมาณการรับน้ำ การเพิ่มพื้นที่ชลประทาน กำลังการผลิตไฟฟ้า ฯลฯ แต่ยังคงขาดข้อมูล การวิเคราะห์ศักยภาพของเขื่อนว่ามีความสามารถในการเก็บกักน้ำได้อย่างบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่

ในลุ่มน้ำอิงก็เช่นกัน มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ พื้นที่รับน้ำธรรมชาติที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ตามข้อมูลของ กรมชลประทานว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำ แยกออกเป็น สองจังหวัด ในพื้นที่จังหวัดพะเยา มีอ่างเก็บน้ำ ขนาดเล็กระดับชุมชน และอ่างเก็บน้ำแม่ใจ ความจุ ๓.๐๐ ล้าน ลบ.ม. อ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำ ๗.๐๐ ล้าน ลบ.ม.

อ่างเก็บน้ำน้ำจูน ๙.๖๐ ลบ.ม. อ่างเก็บน้ำน้ำลาว ๑๙.๐๐ ล้าน ลบ.ม. อ่างเก็บน้ำน้ำญวน ๓๖.๐๐ ลบ.ม. รวมทั้งหมด ๓๔ แห่ง พื้นที่รับน้ำจากลำห้วยต้นน้ำที่พัฒนา-ขุดลอก กว๊านพะเยา ๑๑,๐๐๐ ตร.กม. พื้นที่ กว๊าน ๑๒,๘๓๐ ไร่ หนองเล็งทรายพื้นที่รับน้ำ ๒๐๐ ตร.กม. พื้นที่ ๕,๕๐๐ ไร่

ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๒ กรมชลประทานได้เสนอให้ดำเนินโครงการผันน้ำ กก-อิง-น่าน เพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งในพื้นที่ภาคกลาง โดยได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาความเป็นไปได้ ออกแบบ ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และจัดกระบวนการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เกิดการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ด้วยเหตุผลว่าเป็นการผันน้ำข้ามลุ่มน้ำจะทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำ จะเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งในแม่น้ำ ภูเขาที่จะถูกเจาะเป็นอุโมงค์ผันน้ำระหว่าง จ.เชียงราย-จ.น่าน ความยาวโดยรวมราว ๒๐๐ ก.ม. ประกอบกับมูลค่าของการลงทุนเบื้องต้นมากถึง ๔๐,๐๐๐ ล้านบาท นำไปสู่การพิจารณาให้ชะลอโครงการถึงปัจจุบัน

แต่การพัฒนาในระดับท้องถิ่นก็ยิ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการขุดลอกหนองน้ำ ลำน้ำสาขา และแม่น้ำสายหลัก โดยกรมทรัพยากรน้ำ และกรมโยธาธิการและผังเมือง เนื่องจากเป็นโครงการขนาดเล็กจึงไม่มีการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ข้อเท็จจริงในเบื้องต้น ผลการดำเนินการระยะแรกคือการทำลายระบบนิเวศชายฝั่ง ทั้งไม้ยืนต้น พรรณไม้ น้ำ สูญเสียหาดดอน วังน้ำ เพราะแม่น้ำที่ถูกขุดตอ้งน้ำจะถูกปรับให้แบนราบ เป็นอุปสรรคในการวางไข่ของปลา สัตว์น้ำชนิดอื่นๆ ส่งผลต่อเนื่องไปถึงชุมชนที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติซึ่งจะต้องใช้เวลาในการฟื้นตัว

นอกจากนี้ ร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ขณะนี้อยู่ระหว่างการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) คือ ร่างกฎหมายการใช้น้ำในอนาคต ในบางสาระเพื่อวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง เช่น มาตรา ๔ นิยามว่าน้ำคือ น้ำในบรรยากาศ น้ำบนดิน น้ำใต้ดิน น้ำในทะเลอาณาเขต “ทรัพยากรน้ำสาธารณะ” รัฐมีอำนาจในการพัฒนา เปลี่ยนแปลงรูปร่างของแหล่งน้ำและขยายพื้นที่แหล่งน้ำได้ แต่ถ้าเป็นการลดพื้นที่หรือเพื่อให้เล็กเพื่อประโยชน์สาธารณะ ต้องดำเนินการเพิกถอนสภาพตามประมวลกฎหมายที่ดิน กำหนดให้หน่วยงานรัฐหรือ อปท. เป็นผู้รับผิดชอบดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรน้ำสาธารณะ กำหนดหลักเกณฑ์การเข้าใช้สอยตามเห็นสมควรได้ บุคคลกักเก็บได้เท่าที่จำเป็น โดยไม่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน หมวดที่ ๔ การจัดสรรน้ำ ได้แยกประเภทผู้ใช้น้ำออกเป็นสามประเภท ประเภท ๑ การใช้น้ำเพื่อการดำรงชีพ การอุปโภคในครัวเรือน การเกษตรหรือการเลี้ยงสัตว์เพื่อยังชีพ การอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการใช้น้ำในปริมาณเล็กน้อย ออกกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการใช้น้ำสำหรับแต่ละลุ่มน้ำ ประเภท ๒ การใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อการเกษตรหรือเลี้ยงสัตว์เพื่อการพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การผลิตพลังงานไฟฟ้า การประปา และกิจการอื่นๆ อนุญาตโดยอธิบดีโดยความเห็นชอบของกรรมการลุ่มน้ำ ประเภท ๓ การใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อกิจการขนาดใหญ่ที่ใช้น้ำปริมาณมาก หรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบข้ามลุ่มน้ำ หรือครอบคลุมพื้นที่อย่างกว้างขวางอนุญาตโดยอธิบดีโดยความเห็นชอบของ คณะกรรมการน้ำแห่งชาติ (กนช.)

ในร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว มีข้อกำหนดที่ต้องเรียนรู้ติดตามและวิเคราะห์ผลกระทบอีกหลายเรื่อง เช่น โครงสร้างองค์กรในร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ ทั้งกรรมการน้ำแห่งชาติ กรรมการลุ่มน้ำ

ลักษณะโครงการเป็นการปรับปรุงระบบชลประทานที่มีอยู่เดิมคือ ระบบฝายน้ำล้น เปลี่ยนเป็นระบบประตูละบายน้ำ อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าว ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ ไม่มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นโครงการฯ กระทั่งต่อระบบนิเวศ เช่น ปัญหาน้ำท่วมล้นตลิ่ง ปัญหาการสะสมของดินตะกอน รวมทั้งการลดลงของพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำด้วย ปัจจุบันฝายทั้ง ๑๔ แห่ง มีการบริหารจัดการโดยโครงการชลประทานพะเยา ได้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาเป็นประธาน ในส่วนของฝายแต่ละแห่งมีกลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นดูแล ทั้งนี้การมีกลไกที่เป็นแบบรวมศูนย์ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำ และการแย่งชิงน้ำจากกว๊านพะเยา โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่ชาวบ้านในพื้นที่ราบลุ่มกว๊านพะเยา และลุ่มน้ำอิงตอนกลางได้ขยายพื้นที่ปลูกนาปรังกันมากขึ้น

(๓) ยุทธศาสตร์

ข้อมูลโดยรวมในด้านกายภาพ ระบบนิเวศ วิถีชีวิตวัฒนธรรม การพัฒนาจากโครงการของหน่วยงานรัฐ การมีส่วนร่วมทางนโยบายของประชาชนผ่านความเคลื่อนไหว และการสร้างรูปธรรมด้านการอนุรักษ์ฯ ผ่านมาประมาณ ๒๕ ปี จากการดำเนินกิจกรรมระดับท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าสู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือ กระทั่งการก่อตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การกำหนดยุทธศาสตร์ลุ่มน้ำจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการพัฒนา ทั้งจากภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อแสวงหาจุดร่วมในการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศและการพัฒนาแต่ละโซนในลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

๑) การบริหารจัดการน้ำในกว๊านพะเยา และท้ายน้ำ (ประตูละบายน้ำ ๑๔ แห่ง) โดยการ

- พัฒนากลไกคณะกรรมการการบริหารจัดการน้ำ โดยสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียให้เข้าไปมีส่วนที่มากขึ้น ให้มีกรรมการมาจาก ๑๔ ฝาย เข้ามาเป็นคณะกรรมการ
- ทบทวนกฎหมาย และบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ เพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง
- ส่งเสริม สนับสนุนให้ตัวแทนของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ
- ศึกษาวิจัยผลกระทบของการบริหารจัดการน้ำที่ผ่านมา
- ศึกษาผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ควรจะมีโดยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมให้มากกว่านี้ และเผยแพร่ข้อมูลโดยการเปิดเวทีต่อสาธารณะ
- การจัดทำระบบสารสนเทศในการจัดการน้ำอย่างเป็นองค์รวม
- การเปิดเผยข้อมูลด้านคุณภาพน้ำที่มีการจัดทำสถานีตรวจวัดคุณภาพน้ำโดยภาครัฐ เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
- ยุติโครงการพัฒนาขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ที่มีโครงสร้างถาวร ที่จะกีดขวางทางไหลของน้ำและการวางไข่ของพันธุ์ปลา

- กำหนดมาตรการไม่ให้มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การเกษตรที่ใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น หรือการทิ้งขยะบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ตามปฏิบัติตามมาตรการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกฎหมายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด

๒) การบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำสาขาในลุ่มน้ำอิง

- ตรวจสอบความหลากหลายทางชีวภาพ ปริมาณน้ำ คุณภาพน้ำของแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิง
- จัดตั้งกลไกของภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการลุ่มน้ำย่อย

- ฟื้นฟูกลไกการจัดการน้ำในการเกษตรโดยระบบเหมืองฝาย
- กำหนดมาตรการและแผนงานในการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำสาขา
- ผลักดันให้มีธรรมณูญในการบริหารจัดการน้ำของลุ่มน้ำสาขา

๓) การจัดการพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำในลุ่มน้ำสาขาในลุ่มน้ำอิง

- อนุรักษ์ ฟื้นฟูพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำ ให้มีความเป็นธรรมชาติ โดยการปลูกพืชท้องถิ่น เช่น ไคร้หน้า ไม้ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินริมฝั่งแม่น้ำ และเป็นที่เพาะพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอีกด้วย
- กำหนดโซนนิ่งการจัดการและการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำ

๔) การบูรณาการการบริหารจัดการน้ำร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- พัฒนาระบบฐานข้อมูล และองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการน้ำร่วมของทุกภาคส่วน
- จัดทำแผนแม่บทการบริหารจัดการน้ำ ภายใต้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน
- ผลักดันให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการน้ำแบบองค์รวมในทุกตำบล

๕) การบริหารจัดการน้ำบริเวณป่าแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิง และปากแม่น้ำโขง

- อนุรักษ์พื้นที่ปากแม่น้ำ ความยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร ให้เป็นพื้นที่คุ้มครอง เพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่
- กำหนดการทำเกษตรที่มีความเหมาะสม โดยไม่ใช่สารเคมีในการเกษตร
- ผลักดันให้เกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณป่าแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิง และปากแม่น้ำโขง โดยห้ามมิให้ทำการประมงในบริเวณนั้นทุกชนิด

๑.๒ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ทั้งหมด ๗,๓๒๗.๖๙ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม ๒ จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ จังหวัดพะเยาและเชียงราย มีทรัพยากรป่าไม้กว่า ๔๑๙๒ ตารางกิโลเมตร (โดยคิดจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ) คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ ๕๗.๒๑ ของพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ป่าไม้ที่ปกคลุมอยู่ในปัจจุบันได้ถูกกำหนดและจำแนกประเภทของพื้นที่ป่าไว้หลายรูปแบบ เนื่องจากระบบการบริหารจัดการที่มีความแตกต่างกัน

และซับซ้อนในการดำเนินการในอดีต ทำให้มีการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ซ้อนทับกันหลายแห่ง ดังนั้นพื้นที่บริเวณเดียวกันอาจมีหลายสถานภาพ เช่น พื้นที่บริเวณหนึ่งอาจมีสถานภาพเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่อุทยานแห่งชาติซ้อนทับกันอยู่ เป็นต้น

นอกจากนี้พื้นที่ชุมชนหลายหมู่บ้านมีพื้นที่ทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ และหรือ เขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้คนในชุมชนขาดสิทธิในการจัดการที่ดินทำกิน รวมถึงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและการละเมิดสิทธิ

ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจำนวน ๓๔ แห่ง พื้นที่อุทยานแห่งชาติ ๔ แห่ง พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ๑ แห่ง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๑ แห่ง และมีป่าชุมชนที่มีการจัดการโดยชุมชนและได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ป่าชุมชนมีทั้งหมด ๒๖๓ แห่ง ซึ่งรวมมีพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมด ๑๗,๐๐๐ ไร่ ๒ งาน ๒๖ ตารางวา คิดเป็นร้อยละ ๐.๓๗ ของพื้นที่ลุ่มน้ำอิงนอกจากนี้ยังมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่จัดการโดยชุมชน ๑๙ แห่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ นสล. และหลายพื้นที่เป็นพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์

จากนโยบายการพัฒนาประเทศสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ป่าถูกบุกรุกจากการขยายพื้นที่เกษตรกรรม เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) ที่เป็นส่งเสริมจากนโยบายภาครัฐก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่มีการขยายพื้นที่การเกษตรเข้าไปในพื้นที่ป่า การถือครองที่ดินโดยนายทุนเพื่อทำเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้มีการขยายพื้นที่เป็นวงกว้าง นอกจากนี้พื้นที่ในลุ่มน้ำอิงถูกประกาศเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายเพื่อรองรับการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ทั้งถนน ระบบชลประทาน ไฟฟ้า ประตุน้ำขนาดใหญ่ และพื้นที่จัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่เป้าหมายในการจัดตั้งเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ซึ่งในลุ่มน้ำอิงเป็นพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ มีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์โดยชุมชนมายาวนาน ก่อให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชนที่หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นใช้อำนาจยึดคืนพื้นที่โดยไม่รับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยินยอมจากชาวบ้าน ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษามาเป็นเวลานานที่จะต้องถูกบุกรุกเพื่อนำไปเป็นพื้นที่ดำเนินการตามโครงการ ตามนโยบายภาครัฐส่วนท้องถิ่น

เมื่อรัฐบาลต้องการเพิ่มพื้นที่ป่าปกคลุมให้มากถึง ๔๐% ของพื้นที่ หรือ ประมาณ ๑๒๘.๔๑ ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ ๒๕ และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ ๑๕ เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดิน และลดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีการเตรียมประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติแห่งใหม่และการผนวกป่าสงวนแห่งชาติเข้าเป็นพื้นที่อุทยาน ซึ่งชุมชนหลายพื้นที่มีข้อกังวลถึงสิทธิของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงการไม่เข้าใจถึงกฎระเบียบข้อบังคับที่แตกต่าในแต่ละพื้นที่ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณานโยบายในการพัฒนาในพื้นที่พบว่า มีความย้อนแย้งของความต้องการเพิ่มพื้นที่ป่ากับการพัฒนาประเทศสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานส่งผลต่อการทำลายระบบนิเวศ ทำลายพื้นที่ป่าในลุ่มน้ำอิง

(๒) พื้นที่รูปธรรม

ป่าชุมชน (Community Forest) เป็นปฏิบัติการหนึ่งของการจัดการลุ่มน้ำ เป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศ และเป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าและความสมบูรณ์ของนิเวศป่าไม้ เพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุล เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดการ พื้นที่ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตามสิทธิในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากป่ายังมีข้อจำกัด ในสังคมไทยยังไม่มีกฎหมายมารองรับสิทธิของชาวบ้านในการจัดการป่า ป่าชุมชนถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการ “อนุรักษ์” มากกว่าการเสริมศักยภาพของชุมชนในการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ชาวบ้านที่มีการจัดการป่าชุมชนมักได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์เพียงการเก็บหา “ของป่า” เพื่อการยังชีพและใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจไม่สูงนัก ในขณะที่ทรัพยากรในป่าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง เช่น เนื้อไม้และไม้สำหรับการก่อสร้าง มักถูกกีดกันและหวงห้ามเป็นสมบัติของชาติ รัฐมอบพื้นที่ป่าให้ชาวบ้านดูแลในรูปแบบ “ป่าชุมชน” เพื่อให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกในการควบคุมและจัดการทรัพยากรเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันรัฐไม่เคยมอบอำนาจการตัดสินใจสำหรับการจัดการและจัดสรรทรัพยากรให้กับชุมชน อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่แท้จริงยังคงรวมอยู่ที่ส่วนกลางโดยมีกรมป่าไม้เป็นผู้บริหารจัดการอำนาจ

สมัยก่อนลุ่มน้ำอิงมีการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดจากการสัมปทานป่าไม้ การทำถ่านไม้ การตัดไม้ใช้สอย และการเพิ่มพื้นที่การเกษตร ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม เกิดวิกฤตภัยแล้ง และเกิดปัญหาการแย่งใช้น้ำ ทำให้หลายชุมชนเกิดความตระหนักและเกิดเครือข่ายป่าต้นน้ำ เป็นการรวมตัวของหลายชุมชนเพื่อการฟื้นฟูป่าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำ ทำให้ป่าชุมชนมีสภาพอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ผลผลิตเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม โดยละหุ่มบ้านก็จะมีการจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ของตัวเองด้วย อีกทั้งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับป่าชุมชน ปัจจุบันเครือข่ายป่าชุมชนขาดการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้เครือข่ายเริ่มห่างหาย ไม่เกิดการแลกเปลี่ยนสถานการณ์องค์ความรู้ให้แก่กัน ต่างคนต่างทำ พลังและกลไกในการขับเคลื่อนทางนโยบายป่าไม้ลดลง แต่การดำเนินงานจัดการในรูปแบบของป่าชุมชน ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องในแต่ละพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น

ป่าชุมชนบ้านต๋อมตง ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา บ้านต๋อมตง มีพื้นที่โดยรวมประมาณ ๒,๕๓๖ ไร่ แบ่งออกเป็น พื้นที่เกษตรกรรม ๑๒๔๒ ไร่ พื้นที่ป่าไม้ ๘๘๘ ไร่ อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ต้าและป่าแม่ณาเรือ (เป็นป่าชุมชน ๗๑๗ ไร่) พื้นที่เบ็ดเตล็ด ๒๐๐ ไร่ พื้นที่ชุมชนหรือสิ่งปลูกสร้าง ๑๘๘ ไร่ และพื้นที่น้ำ ๓ ไร่ มีป่าชุมชนอยู่บนดอยในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ต้าและป่าแม่ณาเรือ มีพื้นที่ ๗๑๗ ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน พื้นที่เนินจะมีสภาพดินเป็นดินตะกอนเศษหินเชิงเขา กรวด หวายและลูกรัง ลักษณะพื้นที่ลาดเทจากทิศตะวันตก ไปทางทิศตะวันออก ที่ตั้งชุมชนมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๔๐๖-๔๔๐ เมตร ส่วนทางทิศใต้ของชุมชน

มีห้วยแม่ต่อมไหลผ่านเกิดเป็นที่ราบลุ่มลำห้วย สภาพดินเป็นดินเหนียวที่เหมาะสมต่อการทำนา และการเพาะปลูกในเขตพื้นที่มีอ่างเก็บน้ำแม่ต่อม ตั้งอยู่ในทิศตะวันตกของชุมชน

การจัดการป่าชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ มีแผนกิจกรรมการจัดการป่า มีกฎระเบียบ ข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คนในชุมชนร่วมกันฟื้นฟูป่าในพื้นที่เสื่อมโทรม มีการดูแลรักษาป่า ที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน และคนในชุมชนสามารถพึงพิงใช้ประโยชน์จากป่าจนถึงลูกหลานสืบไป กลไกในการบริหารจัดการป่าชุมชน มีการจัดตั้งองค์กรในการบริหารจัดการป่าชุมชน คือ คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นกลไกในการดำเนินงานขับเคลื่อนกิจกรรมจัดการป่า มีการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นกรอบในการดูแลจัดการป่าชุมชน โดยกฎระเบียบมีการร่างโดยคณะกรรมการป่าชุมชน และเข้าสู่ที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อลงมติรองรับ และประกาศใช้ในชุมชน

ผลจากการดูแลรักษาป่าชุมชน เมื่อป่าสมบูรณ์เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้กับคนในชุมชน เป็นแหล่งซบน้ำกักเก็บไว้ในดิน ให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นที่และเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลเติมน้ำกว้านพะเยา และแหล่งน้ำใช้ในชุมชนป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของคนในชุมชน การที่คนในชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ทุกคนมีความตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น มีการเคารพกฎกติการ่วมกัน ทำให้ป่าไม้และแหล่งน้ำฟื้นคืน นำความอุดมสมบูรณ์ของพืชและสัตว์กลับคืนมาเป็นแหล่งอาหารที่ได้จากธรรมชาติ ที่ไม่ต้องเสียเงินและปลอดสารเคมี เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชอาหารและสมุนไพร เป็นต้น ผลผลิตที่สร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน ได้แก่ เห็ดโคน เห็ดหำ (เห็ดตับเต่า) เห็ดถอบ (เห็ดเผาะ) เห็ดแดง เห็ดระโงก หน่อไม้รวก หน่อไม้ขาง แมงมัน น้ำผึ้ง ตัวต่อ รวมทั้ง แหล่งไม้ใช้สอยของคนในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนบ้านต่อมคง ยังมีการใช้พื้นที่ในการก่อไฟหุงต้ม ป่าชุมชนเป็นแหล่งไม้พื้นที่หาได้ง่ายสะดวก เนื่องจากอยู่ใกล้กับชุมชน

ป่าชุมชนบ้านน้ำแพร่ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาน จังหวัดเชียงราย . ป่าดอยยาว เป็นป่าต้นน้ำที่เป็นแหล่งหาอาหารและแหล่งน้ำประปาหลักของหมู่บ้าน แบ่งลักษณะพื้นที่ออกเป็นดอยหรือภูเขาที่ชาวบ้านตั้งชื่อขึ้นเอง ได้แก่ ดอยม่อนเคียนโตน ดอยแก้เสื่อ ดอยห้วยก้างปลา และดอยห้วยปานา ในอดีตมีไม้สักเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะไม้สักทอง แต่ทางราชการได้สัมปทานไม้ให้กับฝรั่งเศสประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๗ แล้วนำไม้ล่องไปตามแม่น้ำอิง ลงสู่แม่น้ำโขง โดยมีลำห้วยที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยน้ำแพร่ และห้วยดุงกู ที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาดอยยาวไหลผ่านหมู่บ้าน ลำห้วยดังกล่าว มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ใช้น้ำมาทำระบบประปาภูเขาาร่วมกันทั้ง ๓ หมู่บ้าน

บ้านน้ำแพร่อยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร พื้นที่ตั้งอยู่ที่ราบระหว่างเทือกเขาดอยยาวและมีแม่น้ำอิงไหลผ่านวิถีชุมชนจึงพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตก่อตั้งหมู่บ้าน เมื่อระยะเวลาผ่านไปจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จนส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้น ช่วงปีพ.ศ.๒๕๑๗-๒๕๒๑ ป่าในบริเวณเทือกเขาดอยยาวได้มีการสัมปทานตัดไม้ การขุดเหมืองทำแร่ และการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพด ส่งผลทำให้ป่าเกิดความเสื่อมโทรม ลำห้วยน้ำแพร่แห้งลง เกิดวิกฤติภัยแล้ง ส่งผลให้น้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน

และไม่มีน้ำไหลลงไปในแม่น้ำอิง ทำให้ปริมาณน้ำอิงมีน้อยไม่เพียงพอต่อการทำนา ซึ่งส่งผลเชื่อมโยงเป็นระบบและกระทบต่อวิถีคนในชุมชน รวมทั้งขาดแคลนน้ำประปาภูเขาสำหรับใช้ในการอุปโภคในครัวเรือน สถานการณ์ดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นของคนในชุมชนให้หันมาสนใจสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์โดยแกนนำในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น มีการวางแผนจัดทำเป็นป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่น เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๙ โดยการทำประชาคมและแจ้งกับหน่วยงานของป่าไม้ อำเภอขุนตาลให้เป็นเขตป่าชุมชน แต่ชาวบ้านยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ แม้แต่การตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเรือนโดยแจ้งผู้ใหญ่บ้านเพื่อขออนุญาตตัดไม้ก่อน และมีกฎระเบียบควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าโดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าร่วมกัน และทำการย้ายพื้นที่ทำเกษตรที่อยู่บนดอยยาว ลงมายังที่ราบของแม่น้ำอิงซึ่งเป็นที่สาธารณะหมู่บ้านแบ่งปันให้คนในหมู่บ้านเป็นพื้นที่ทำกินหน้าหมู่ โดยเก็บค่าเช่า และนำเงินมาพัฒนาหรือใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน ทำให้ป่าชุมชนบ้านน้ำแพร่เป็นต้นแบบในการทำป่าชุมชนให้กับหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอขุนตาลหลายแห่ง และมีการบวชป่าเพื่อรักษาป่าไว้ให้ลูกหลานต่อไปในภายภาคหน้า

ผลจากการดูแลรักษาป่าต้นน้ำให้ฟื้นคืน ระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ลำห้วยมีน้ำไหลตลอดปี แต่ละครัวเรือนมีน้ำประปาใช้เพื่ออุปโภค บริโภคในราคาที่ถูก อีกทั้งคนในชุมชนมีอาหารจากป่าในการบริโภคตลอดทั้งปี เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักป่า ผลไม้ป่า แมลงชนิดต่างๆ เป็นการลดรายจ่าย ส่วนที่เหลือกินได้นำมาจำหน่ายในชุมชนอีกด้วย

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) ปกป้องรักษาพื้นที่ป่าที่เหลือให้คงอยู่อย่างยั่งยืน โดยการ

- ส่งเสริมสร้างมาตรการปกป้องพื้นที่ป่า เช่น การตั้งกฎระเบียบ คณะกรรมการดูแลป่า การป้องกันไฟป่า ป้องกันการตัดไม้ และการล่าสัตว์ป่า
- การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้กับชุมชน และเยาวชนในหมู่บ้าน
- ส่งเสริมการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่า เพื่อให้เกิดความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตและรักษาระบบนิเวศให้สมบูรณ์

๒) ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมและป่าที่ถูกบุกรุกอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการเพิ่มพื้นที่

ป่านอกเขตอนุรักษ์

- การเพิ่มพื้นที่ป่าปกคลุมของประเทศกว่า ๔๐% นั้น ควรส่งเสริมให้มีการกำหนดความหมายของพื้นที่ป่าปกคลุม ให้นับรวมพื้นที่การปลูกป่าในพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ กรรมสิทธิ์ที่ดิน ให้มีสถานะเป็นป่าอีกประเภทหนึ่ง
- ส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและป่าที่ถูกบุกรุก
- ส่งเสริมให้ชุมชนมีไม้ใช้สอยอย่างพอเพียง และยกระดับกิจการการปลูกป่าครอบครัว สวนป่าขนาดกลางให้ตอบสนองระบบนิเวศมากขึ้น และสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรม

๓) บูรณาการและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่ารูปแบบของเครือข่าย

ป่าชุมชน

- จัดขบวนองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนให้มีความชัดเจน เข้มแข็งมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร และสามารถเจรจาต่อรองทางการเมืองให้เป็นเป้าหมายเดียวกัน
- การฟื้นฟูขบวนเครือข่ายป่าชุมชนให้มีความเข้มแข็ง
- การขยายกลุ่มแนวร่วมให้ชัดเจนมากขึ้น โดยมีการขยายการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระดับภาค รวมทั้งกลุ่มองค์กรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มหม่อมสาว กลุ่มเยาวชน กลุ่มนักวิชาการ ที่พร้อมเข้ามาช่วยในการขับเคลื่อน รวมถึงกลุ่มภาคีภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการทางสังคม ที่สามารถสนับสนุนทุนทรัพย์ องค์กรความรู้ระดับความเป็นอยู่ของชุมชน รวมถึงการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ใช้พื้นที่น้อยลงแต่ได้ผลผลิตที่มากขึ้น
- ส่งเสริมให้มีการทำการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment -EIA) ทั้งจากโครงการทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงกลไกการทำประชาคมในพื้นที่
- สร้างกลไก การติดตามข่าวสาร ตรวจสอบ ให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

๔) สร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร รวมถึงระบบฐานข้อมูล ซึ่งมีความสำคัญต่อการจัดการพื้นที่

- ส่งเสริมการทำข้อมูลฐานทรัพยากรในแต่ละชุมชน ทั้งข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ (ทั้งพืช-สัตว์) องค์กรความรู้ท้องถิ่น รวมถึงการระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ที่กำหนดขอบเขตการทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนที่รายแปลง เพื่อให้เกิดความชัดเจน โดยร่วมกับภาคีเครือข่ายนักวิชาการ รวมถึง ศูนย์ระบบสารสนเทศทางอากาศ (Gistda) เพื่อให้เกิดการรับรองทางวิชาการมากขึ้น
- ส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ทั้งจากนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ รวมถึงงานวิจัยชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ในการจัดการทรัพยากร
- ส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรและเพิ่มศักยภาพคนในชุมชนให้มีองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากร เช่น องค์ความรู้ในการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน การจัดการไฟฟ้า การปลูกป่าระหว่างการปลูกไม้เศรษฐกิจกับสวนป่าที่มีความหลากหลายชนิด สามารถเพิ่มพื้นที่สีเขียวและสร้างรายได้ในพื้นที่เดียวกันได้ เป็นต้น

๕) ส่งเสริมด้านอาชีพที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน

- ส่งเสริมให้ชุมชนเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ใช้พื้นที่น้อยแต่ได้ผลผลิตที่มากขึ้น
- การยกระดับองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชน รวมถึงการสร้างกลไกตลาดให้ชุมชน
- ส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การเรียนรู้ระบบนิเวศป่า เพื่อให้เกิดการสร้าง

รายได้และเผยแพร่องค์ความรู้ไปสู่วงกว้าง

**๖) จัดทำนโยบายสาธารณะภาคประชาชน หรือการทำเทศบัญญัติในการจัดการ
ทรัพยากรป่าชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**

- ส่งเสริมการจัดทำนโยบายสาธารณะภาคประชาชน หรือการทำเทศบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร เพื่อเป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน

**๗) ผลักดันให้มีกฎหมายที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน และสิทธิชุมชน นำไปสู่
การสร้างธรรมาภิบาลท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน**

- ปรับแก้กฎหมายด้านทรัพยากรป่าไม้ที่มีความล้าสมัย เช่น พรบ.อุทยานแห่งชาติ พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ

- ส่งเสริมให้เกิดกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้เกิดการกระจายอำนาจและระบบการจัดการร่วมกันหลายฝ่าย ถ่วงดุลที่เหมาะสม เช่น พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ร.บ.ธนาคารต้นไม้ เป็นต้น

- ส่งเสริมให้มีตัวแทนจากภาคประชาสังคมอยู่ในกลไกการตัดสินใจในระดับนโยบาย

**๘) ผลักดันให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน มีสิทธิในการดูแล การจัดการ
และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานขององค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผสมผสาน
กับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่**

- ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้ทำกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน โดยการสืบสานองค์ความรู้ภูมิปัญญา ความเชื่อของท้องถิ่น เช่น เลี้ยงผีขุนน้ำ บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ สลากภัตขุนน้ำ เป็นต้น

- ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้ทำกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน โดยการนำความรู้สมัยใหม่ มาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชน เช่น เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ การสำรวจการกักเก็บคาร์บอนในต้นไม้ที่สามารถเปลี่ยนเป็นคาร์บอนเครดิต เป็นต้น

๑.๓ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

กลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ทั้งหมด ๗,๓๒๗.๖๙ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม ๒ จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือจังหวัดพะเยาและเชียงราย มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านคือ แม่น้ำอิง แม่น้ำอิงเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง แม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีต้นน้ำมาจากตอยหลวงหรือเทือกเขาผีปันน้ำจากป่าต้นน้ำ ๑๒ ลำห้วย ไหลผ่านที่ราบน้อยใหญ่ที่เป็นชุมชนและพื้นที่การเกษตร ตั้งแต่อำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอจุน จังหวัดพะเยา อำเภอป่าแดด อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมความยาวทั้งหมดประมาณ ๒๖๐ กิโลเมตร ตลอดความยาวของแม่น้ำอิงมี ป่าริมน้ำอิง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำแบบหนึ่งตามนิยามความหมายของพื้นที่ชุ่มน้ำ พบพื้นที่ชุ่มน้ำน้อยใหญ่มากมาย ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้ถูก

ขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติ ได้แก่ กว๊านพะเยา หนองเล็งทราย และพื้นที่ชุ่มน้ำในระดับท้องถิ่นประมาณ ๔๐๐ แห่ง

ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง พบป่าริมน้ำอิงอยู่ตลอดลำน้ำ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนึ่ง เป็นป่าที่น้ำสามารถท่วมถึง มีพืชเด่นที่สามารถอยู่ในน้ำท่วมหลากได้เป็นเวลานาน เช่น ต้นขุมแสง มะเคาะ ข่อย พืชเถาวัลย์ และพืชเฉพาะถิ่น ต้นไม้และพรรณพืชในพื้นที่มีการปรับตัวต่อสภาพน้ำท่วมและทนต่อน้ำขังได้ยาวนาน ป่าชุ่มน้ำเป็นแหล่งขยายพันธุ์ปลาที่สำคัญในช่วงน้ำหลาก ปลาจากแม่น้ำโขง และในแม่น้ำอิงจะขึ้นมาวางไข่และอาศัยเป็นแหล่งอนุบาลปลาขนาดเล็ก ช่วงน้ำลดป่าชุ่มน้ำเต็มไปด้วยระบบนิเวศย่อยกระจายอยู่ในพื้นที่ป่าและมีพืชหลายชนิดทั้งที่เป็นพืชสมุนไพรและพืชผักกินได้

ป่าริมน้ำอิงยังเป็นพื้นที่สำคัญต่อสัตว์ป่า เพราะเป็นระบบนิเวศรอยต่อของระบบนิเวศป่าบกและระบบนิเวศน้ำอิง ดังนั้นระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำนับว่ามีความสำคัญมาก นอกจากนี้ระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำยังเป็นแหล่งสำคัญในแง่ของการเป็นที่รองรับนกอพยพต่างถิ่นที่อพยพมาในช่วงฤดูหนาว โดยสรุปคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ป่าชุ่มน้ำมีความสำคัญในแง่ระบบนิเวศเฉพาะ อย่างน้อย ๕ ประการ ได้แก่ ๑) เป็นพื้นที่เพาะพันธุ์ปลา สัตว์น้ำที่สำคัญของแม่น้ำอิง แม่น้ำโขง ๒) เป็นพื้นที่แก้มลิงตามธรรมชาติที่รองรับปริมาณน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงช่วงน้ำหลากและเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ๓) เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าจากบนดอยและป่าบกลงมาใช้ประโยชน์ ๔) เป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายของพันธุ์พืช สัตว์ พันธุกรรมพืชอาหารและยาสมุนไพรที่สำคัญของลุ่มน้ำอิง และ ๕) เป็นแหล่งรองรับการอพยพของนกอพยพช่วงฤดูหนาว

การศึกษาและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นพบป่าริมน้ำอิงทั้ง ๑๗ แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ ๘,๕๙๐ ไร่ ตามเอกสารหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล) ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ตั้งแต่อำเภอเทิง ถึงอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย นอกจากนั้นยังมีพื้นที่ชุ่มน้ำอีกหลายแห่งที่ยังไม่มีการสำรวจ และข้อมูลที่ชัดเจน จากข้อเสนองานอิงฟอร์ม : เวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ สถาบันปวงผญาพายาว วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ได้มีข้อเสนอร่วมกันในเรื่อง “ความรู้เรื่องป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงและแนวทางการจัดการ” พื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง มีข้อเสนอ ดังนี้

๑. หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางการร่วมมือกับชุมชนเพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างสมดุลยั่งยืน
๒. จัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง
๓. มีการศึกษาเชิงวิชาการ เพื่อยืนยันทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (แรมซาร์ไซต์) หรือเป็นพื้นที่คุ้มครองทางสิ่งแวดล้อม

ขณะที่พื้นที่บางส่วนของลุ่มน้ำอิง เช่น กว๊านพะเยา หนองเล็งทราย ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับชาติ และนานาชาติ ก็ยังไม่ได้มีการคุ้มครองให้ใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด กลับถูกพัฒนาไปในทางตรงกันข้าม สถานภาพของพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำถูกรับรองให้เป็นพื้นที่หลวงสาธารณะ (นสล.) ถูกนิยามให้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์หรือที่กร้างว่างเปล่า แต่ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามของโครงการฯ อนุรักษ์แม่น้ำอิงร่วมกับสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนา

ท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ระบุว่าพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงที่เหลืออยู่ ๑๗ แปลง เนื้อที่ ๘,๙๕๐ ไร่ จากการสุ่มตัวอย่างสำรวจความหลากหลายในบางแปลงพบว่า มีความหนาแน่นและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงพันธุ์สัตว์น้ำ ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ป่า นก สามารถนำเสนอขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ หรืออนุสัญญาแรมซ่า

พ.ศ.๒๕๕๙ หน่วยงานรัฐท้องถิ่น ได้จัดหาพื้นที่รองรับนโยบายของรัฐบาลในการประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อการค้าการลงทุน พื้นที่ชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง บ้านทุ่งงิ้ว แต่เกิดความเห็นต่างเรื่องการใช้พื้นที่ไม่เหมาะสม และชาวบ้านมีความหวงแหนในพื้นที่ดังกล่าว ได้แสดงจุดยืนในการปกป้องคุ้มครองผ่านกิจกรรมต่างๆจนส่งผลให้ยุติการดำเนินการ

(๒) พื้นที่รูปธรรม

กรณีของพื้นที่ๆ มีการจัดการป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง โดยเฉพาะในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ได้แก่ ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นส่วนหนึ่งผืนป่าชุ่มน้ำในตำบลบุญเรือง โดยมีเนื้อที่ประมาณ ๑,๔๗๓ ไร่ จากผืนป่า ๓,๗๐๖ ไร่ของทั้งตำบล ผืนป่าดังกล่าวชุมชนได้ปกป้องพื้นที่ป่ามาตั้งแต่อดีตจากการเข้ามาของนายทุนโรงบ่มยาสูบ ปัจจุบันป่าชุ่มน้ำนี้ยังมีคุณค่าความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนเนื่องจากเป็นแหล่งพืชอาหาร ไม้ใช้สอย สมุนไพร และแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งจะมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ (seasonal wetland) และแก้มลิงธรรมชาติ ซึ่งทำให้พื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางนิเวศวิทยาที่ผสมผสานทั้งนิเวศวิทยาป่าไม้และแม่น้ำ

จากการศึกษาสภาพป่าชุมชนบุญเรืองพบว่า สภาพโครงสร้างป่า ความหลากหลายของชนิดความหนาแน่นของต้นไม้ และการทดแทนตามธรรมชาติ ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองมีสมบูรณ์ดีเมื่อเทียบกับสภาพป่าเบญจพรรณสมบูรณ์ทั่วไป จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของต้นไม้ในพื้นที่พบว่าเป็นแหล่งเก็บกักคาร์บอนเป็นอย่างดีจากการศึกษาปริมาณคาร์บอนเหนือดิน (above ground carbon) พบว่าบริเวณป่าชุ่มน้ำที่น้ำท่วมถึงซึ่งเป็นสังคมพืชที่มีข่อย และชุมแสงเด่นมีศักยภาพเก็บกักคาร์บอนกว่า ๒๖ ตันต่อไร่ซึ่งถือว่ามีความสูงมาก ในส่วนพื้นที่ป่าชุ่มน้ำที่มีป่าเบญจพรรณ (ป่าผสม) และไฟปนจะมีศักยภาพเก็บกักคาร์บอน ๑๒ - ๑๓ ตันต่อไร่ โดยรวมพบว่าปัจจุบันมีการเก็บกักคาร์บอนเหนือดินรวม ๑๗,๒๔๗ ตันคาร์บอน นอกจากนี้แล้วยังพบพันธุ์ปลาท้องถิ่น ๘๗ ชนิด และกุง ๑ ชนิด พันธุ์ปลาต่างถิ่น ๑๖ ชนิด พืชอาหาร ๔๙ ชนิด พืชสมุนไพร ๓๘ ชนิด และที่เป็นทั้งพืชอาหารและพืชสมุนไพร ๑๕ ชนิด ส่วนสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีก สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสัตว์เลื้อยคลาน พบชนิดสัตว์ทั้งหมด ๑๐๔ ชนิด จำแนกเป็น สัตว์ปีก พบ ๗๙ ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม พบ ๘ ชนิด สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ พบ ๑๓ ชนิด และ สัตว์เลื้อยคลาน พบ ๔ ชนิด

ในการจัดการป่าชุ่มน้ำบุญเรืองได้มีการกำหนดกฎระเบียบ การเก็บหาของป่าในพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น ผัก เห็ด หน่อไม้ ชาวบ้านสามารถเก็บหาเพื่อนำไปบริโภคในครัวเรือนได้ ห้ามมิให้หาจำนวนมากเกินเพื่อนำไปขาย ห้ามใช้เครื่องซอตปลาในบริเวณแหล่งน้ำ ห้ามจับปลาในเขตที่ประกาศห้ามจับปลา ห้ามจับหรือยิงสัตว์ในเขตอนุรักษ์ ด้านไม้ใช้สอยเช่น ไม้ทำฟันหรือใช้สอยอื่นๆ ให้เก็บหาจากกิ่งไม้และไม้ขนาดเล็กที่ตายแล้วห้ามมิให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ ส่วนการใช้ไม้ต้นขนาดใหญ่ ห้ามตัดไม้ขนาดใหญ่โดย

เด็ดขาด หากมีความจำเป็นใช้ไม้ขนาดใหญ่ให้พิจารณาไม้ที่ตายแล้ว โดยนำเรื่องเข้าที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อมีมติและพิจารณาเป็นครั้งๆ ไป

โครงสร้างคณะกรรมการดำเนินงาน ประกอบด้วย

- ๑) นายทรงพล จันทะเรือง ประธาน
- ๒) นายสุวิทย์ การะหัน และนายสมบุญ จินะพรหม รองประธาน
- ๓) นายสมเกียรติ อินเรือง และนางจันทร์แรม เรืองวิสัย เลขานุการ
- ๔) นายสงกรานต์ คำไม้ และนายจรัญ ธรรมวงศ์ เหมัญญิก
- ๕) นางพิมพ์พรรณ วงศ์ไชยยา นายสุเมธ จินน้ำใส ประชาสัมพันธ์
- ๖) นายพิชัญญะพงษ์ ครูปรัชฌามรรค ผู้ประสานงาน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มผู้หญิงบุญเรื่องที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ โดยมีคณะกรรมการจำนวน ๑๒ คน ประกอบด้วย

- ๑) นางเนียม จันทะเรือง
- ๒) นางจันทร์แรม เรืองวิสัย
- ๓) นางสาว กาวีจา
- ๔) นางนงนุช กันทา
- ๕) นางมลวิสัย ไตรจักร
- ๖) นางอำไพ อริยพรรณ
- ๗) นางลำไย จินน้ำใส
- ๘) นางเกตุ อินเรือง
- ๙) นางเสงี่ยม กุโน
- ๑๐) นางครีม เรืองวิสัย
- ๑๑) นางเหลียว รียะอุด
- ๑๒) นางคำแพง น้อยเศษ

กรณีหมู่บ้านงามเมือง หมู่ ๑๑ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านงามเมืองเดิมขึ้นกับบ้านน้ำแพร่ หมู่ ๔ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน คือ นาย เกีย อุตมะ มาตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๐๘ ในปีพ.ศ. ๒๕๑๒ ได้แยกเป็นบ้านงามเมือง หมู่ ๑๑ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย โดยมีนายยาเพชร สมศักดิ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก บริเวณบ้านงามเมืองมีลำห้วยแดนเมืองไหลผ่านหมู่บ้านและเป็นเขตแบ่งบ้านแดนเมือง และเขตอำเภอเชียงของ ส่วนด้านท้ายหมู่บ้านมีแม่น้ำอิงไหลผ่าน

บ้านงามเมือง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในช่วงแม่น้ำอิงตอนล่างที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่มีน้ำท่วมถึง ช่วงน้ำหลากได้รับอิทธิพลน้ำจากแม่น้ำโขง ลำน้ำอิงช่วงนี้มีความกว้างประมาณ ๑๕๐ - ๒๐๐ เมตร มีลักษณะของหนองน้ำและป่าริมน้ำ ซึ่งหนองน้ำในบริเวณบ้านงามเมือง มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำอิง

ในช่วงน้ำหลาก โดยจะมีช่องน้ำ(ร่องน้ำ)ขนาดเล็กไหลเชื่อมระหว่างหนองกับแม่น้ำอิง หนองน้ำช่วงบ้านงามเมืองมีทั้งหมด ๑๔ หนองน้ำ

ป่าริมน้ำ เป็นป่าที่น้ำท่วมถึงในช่วงน้ำหลาก ตามความองค์ความรู้ของชาวบ้านงามเมือง แบ่งเป็น ๔ แห่ง คือป่าช้อย ป่าช่วงเจิง ป่าเก็กกิมและป่าเก็กสูมแสง รวมมีพื้นที่ประมาณ ๑๗๐ ไร่ จากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน พบต้นไม้ ๕๔ ชนิด พืชผัก ๒๒ ชนิด เถาวัลย์ ๑๗ ชนิด รวม ๙๓ ชนิด

จากการศึกษาโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิด สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนของป่าชุมชนบ้านงามเมือง โดยใช้วิธีการวางแปลงสุ่มตัวอย่างแบบจำแนกชั้น โดยแบ่งพื้นที่สำรวจตามโซนตามความเด่นของสังคมพืช โดยทำการวางแปลงสุ่มตัวอย่างถาวรขนาด ๒๐ X ๕๐ เมตรโซนละ ๑ แปลง (รวมพื้นที่สำรวจ ๔,๐๐๐ ตรม.) พื้นที่ป่าของบ้านงามเมืองมีความหลากหลายของชนิดต้นไม้อย่างน้อย ๘๖ ชนิด โดยพบชนิดพืชในป่าชุ่มน้ำ ๙ ชนิด โดยพบ ต้นกระทุงคลองมากที่สุด มีความหนาแน่น ๔๘ ต้นต่อไร่ มีความหนาแน่นรวมของไม้ใหญ่ทั้งหมด ๑๕๐ ต้นต่อไร่ ไม้หนุ่ม พบ ๓ ชนิด มีความหนาแน่น ๑๙๐ ต้นต่อไร่ และลูกไม้พบ ๙ ชนิด มีความหนาแน่น ๑๐,๓๒๐ ต้นต่อไร่ ป่าดิบแล้งบริเวณตาดผ้าขาว ๒๔ ชนิด โดยพบ ต้นมะม่วงเลือดมากที่สุด มีความหนาแน่น ๓๕ ต้นต่อไร่ มีความหนาแน่นรวมของไม้ใหญ่ทั้งหมด ๑๓๔ ต้นต่อไร่ ไม้หนุ่ม พบ ๑๗ ชนิด มีความหนาแน่น ๓๓๕ ต้นต่อไร่ และลูกไม้พบ ๑๐ ชนิด มีความหนาแน่น ๒,๖๔๐ ต้นต่อไร่ ป่าดิบแล้งบริเวณขอนลำไย ๓๒ ชนิด โดยพบ ต้นมะไฟมากที่สุด มีความหนาแน่น ๒๔ ต้นต่อไร่ มีความหนาแน่นรวมของไม้ใหญ่ทั้งหมด ๑๒๖ ต้นต่อไร่ ไม้หนุ่ม พบ ๒๓ ชนิด มีความหนาแน่น ๓๒๐ ต้นต่อไร่ และลูกไม้พบ ๑๘ ชนิด มีความหนาแน่น ๔,๔๘๐ ต้นต่อไร่ ป่าเต็งรัง ๒๐ ชนิด โดยพบ ต้นเปามากที่สุด มีความหนาแน่น ๕๖ ต้นต่อไร่ มีความหนาแน่นรวมของไม้ใหญ่ทั้งหมด ๑๗๐ ต้นต่อไร่ ไม้หนุ่ม พบ ๔ ชนิด มีความหนาแน่น ๒๐ ต้นต่อไร่ และลูกไม้พบ ๘ ชนิด มีความหนาแน่น ๑๒๐ ต้นต่อไร่ ทั้ง ๔ โซนมีการกระจายของต้นไม้ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ตั้งแต่ น้อยกว่า ๓๐ เซนติเมตร ถึงความโตวัดรอบมากกว่า ๑๒๐ เซนติเมตร ครอบคลุมชั้นซึ่งถือว่าต้นไม้มีความสมบูรณ์ในแง่ของโครงสร้างการกระจายตามขนาดชั้นความโต โดยสรุปจากสภาพโครงสร้างป่า ความหลากหลายของชนิด ความหนาแน่นของต้นไม้ และการทดแทนตามธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านงามเมืองมีความสมบูรณ์ดีเมื่อเทียบกับสภาพป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ที่สมบูรณ์ทั่วไปและนิยามของป่าเสื่อมโทรม นอกจากนี้จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของต้นไม้ในพื้นที่พบว่ายังเป็นแหล่งเก็บกักคาร์บอนเป็นอย่างดีจากการศึกษาปริมาณคาร์บอนเหนือดิน (above ground carbon) พบว่าบริเวณป่าชุมชนบ้านงามเมืองมีศักยภาพเก็บกักคาร์บอนเฉลี่ยกว่า ๑๘.๓๗ ต้นต่อไร่ซึ่งถือว่ามีความสูงมาก ความหลากหลายของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ภายในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านงามเมือง ในช่วงวันที่๑๔-๑๕ มีนาคม ๒๕๕๙ พบ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ๙ ชนิด สัตว์ปีก ๑๐๗ ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน ๑๗ ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ๑๓ ชนิด และนก ๕๑ ชนิด

แหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชน ๑๗ หนอง ประกอบด้วย ๑.หนองช่วงเจิง เนื้อที่ ๖๐ ไร่ ๒.หนองแซะ เนื้อที่ ๔ ไร่ ๓.หนองหมด เนื้อที่ ๗ ไร่ ๔.หนองแม้อือบ เนื้อที่ ๔ ไร่ ๕.หนองปาก้าว เนื้อที่ ๓ ไร่ ๖.หนองปากัง เนื้อที่ ๔ ไร่ ๗.บวกงูเหลือม เนื้อที่ ๓ ไร่ ๘.หนองเหม็น เนื้อที่ ๙ ไร่ ๙.หนองบวกเหมือด ๑๐.บวก

หญ้าหว่าย เนื้อที่ ๔ ไร่ ๑๑. หนองป่าขาว เนื้อที่ ๖.๕ ไร่ ๑๒. บวกผักไผ่ เนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๑๓. หนองฮองแสง เนื้อที่ ๔ ไร่ ๑๔. หนองบึงหวาง เนื้อที่ ๕ ไร่ ๑๕. หนองแกะแกะ เนื้อที่ ๖ ไร่ ๑๖. หนองโบสถ์ เนื้อที่ ๔ ไร่ ๑๗. หนองหญ้างู เนื้อที่ ๒ ไร่

พื้นที่หนองน้ำทั้งหมดชุมชนใช้เพื่อการเกษตร โดยมีกฎกติกาห้ามสูบน้ำขึ้นไปใช้จนหนองน้ำแห้ง ขอด จะกำหนดโดยใช้หลักไม้เป็นเกณฑ์วัด ซึ่งแต่ละหนองน้ำต้องมีน้ำอยู่ประมาณ ๑ เมตรจากท้องน้ำเพื่อรักษาระบบนิเวศหนองน้ำ หากเกษตรกรหรือชาวบ้านที่ใช้น้ำแห่งนั้นสูบน้ำขึ้นไปใช้จนถึงระดับที่กำหนดไว้ ต้องหยุดสูบน้ำทันที หากละเมิดจะมีโทษปรับตามข้อกำหนดของหมู่บ้าน

กฎระเบียบว่าด้วยข้อห้ามในการจัดการป่าชุมชนบ้านงามเมือง

๑. ห้ามตัดไม้ยืนต้นและไม่ใช้สอยในเขตชุมชน หากฝ่าฝืนมีระเบียบดังนี้

๑) ไม้ยืนต้นทุกชนิด ปรับต้นละ ๑,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการ

๒) ไม้ไผ่ ไม้ซาง ไม้บง ปรับต้นละ ๑๐๐ - ๕๐๐ บาท

๓) ไม้ให้ผล มะม่วง มะไฟ ต้นเกียง ต้นตาล และต้นตาว ปรับต้นละ ๕๐๐ - ๒,๐๐๐ บาท

๒. ห้ามซื้อตปลาระเบิดปลาหรือใช้เครื่องมือดักจับในเขตอนุรักษ์น้ำและสัตว์น้ำทุกชนิด (เขตวังขอนใต้) ฝ่าฝืนปรับ ๑,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท หรือ ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ทางอำเภอดำเนินการตามกฎหมาย

๓. ห้ามจุดไฟเผาป่าในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับไร่ละ ๑,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท หรือ ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

๔. ห้ามบุกรุกทำไร่ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับตัวละ ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท

๕. หน่อ เห็ด มดแดง เก็บกินได้แต่ห้ามขาย

๖. ห้ามหาน้ำผึ้ง ตัวต่อ ทุกชนิด ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับไร่ละ ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท

๗. ห้ามนำกล้วยไม้ป่าไปขาย ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับผู้ใดแจ้งข่าวสารผู้ฝ่าฝืนจะได้รับเงิน ๓๐% ของเงินปรับ

๘. บุคคลใดตัดไม้หาฝ่าฝืนในเขตป่าชุมชน ป่าสาธารณะหมู่บ้าน ป่าช่วงเจิง ป่าช้อย ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ บาท

๙. ผู้ใดทำลายทรัพยากร เช่น แร่ ผู้ใดฝ่าฝืนจะให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

การฟื้นฟูป่าชุมชน โดยการปลูกพืชท้องถิ่นและการปลูกไผ่ ปัจจุบันชุมชนได้เริ่มฟื้นฟูพื้นที่ป่าด้วยแนวคิดพืชท้องถิ่นและปลูกไผ่ เนื่องจากไผ่เป็นพืชที่สามารถปรับตัวกับพื้นที่ชุ่มน้ำได้ดี และทนต่อน้ำท่วมหลากช่วงฤดูฝน และจะเป็นพืชเสริมรายได้ให้กับชุมชนในระยะยาวต่อไป

กรณีหมู่บ้านม่วงชุม เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์เรียกว่าการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน วิถีเกษตรกรรมดั้งเดิมพึ่งพิงกับธรรมชาติ แปรเปลี่ยนเป็นระบบเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ พึ่งพาปัจจัยภายนอกเพิ่มขึ้น ป่าริมแม่น้ำอิงถูกเปลี่ยนเป็นไร่อ้อย หนองน้ำธรรมชาติถูกขุดลอกมีสภาพเป็นสระสี่เหลี่ยมยกคันสูง กระทบต่อการเจริญเติบโตของพรรณไม้น้ำ การวางไข่ของปลา สัตว์น้ำอื่นๆ

วิธีการหาปลาเริ่มใช้เครื่องมือรุนแรงมากขึ้นจนทำให้ปริมาณปลาในแม่น้ำอิงลดจำนวนลง ความเปลี่ยนแปลงโดยภาพรวมส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้าน จนเกิดการอพยพโยกย้ายไปเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง หมู่บ้านม่วงชุมตอกอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง ป่าริมน้ำกลายเป็นประเด็นความขัดแย้งก่อนนำไปสู่การอนุรักษ์

กลางปี พ.ศ.๒๕๔๔ หมู่บ้านม่วงชุมได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำโดยการขุดลอกหนองไก่อให้กลางป่าริมน้ำ และการปรับพื้นที่ป่ารอบๆหนองเพื่อสร้างคันล้อมรอบ ค่าใช้จ่ายในเวทีประชุมหมู่บ้านขณะนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างการรักษาป่ากับการพัฒนาแหล่งน้ำ หลังการประชุมได้ไม่นานป่ารอบหนองเริ่มถูกตัดกินเนื้อที่ประมาณ ๔๐ ไร่ ไม่ถูกนำไปขายให้กับโรงงานผลิตกระดาษ ชาวบ้านจำนวนหนึ่งลุกขึ้นมาประท้วงก่อนเรื่องราวจะบานปลายเกิดการเจรจาจนชาวบ้านได้ทำความตกลงกันใหม่ว่าให้ยกเลิกโครงการ

หลังความขัดแย้งชาวบ้านได้หารือเรื่องกฎเกณฑ์การรักษาป่า ประสานความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่นในนามเครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลางเดินทางไปศึกษารูปแบบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า พื้นที่ลุ่มน้ำนาน เพื่อนำความรู้มาปรับใช้ในพื้นที่ของตัวเอง ตกลงกันในการประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา พร้อมกับความร่วมมือขององค์การปกครองท้องถิ่น ตำบลครึ่ง ประมงอำเภอ

ป่าริมน้ำพื้นที่ชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำอิง กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ มีการสำรวจพบพันธุ์พืชทั่วไป เช่น ผักป่ากินได้ ๕๐ ชนิด เช่น ผักแส้ว ผักเดา ผักไข่เต่า ผักกูด ฯลฯ ไม้ใช้สอย ๗๐ ชนิดเช่น ไม้ห้ำ ไม้ขัด ไม้ข่อย ไม้ไข่เต่า ไม้ชมแสง ฯลฯ ผลไม้ป่า ๑๓ ชนิด เช่น หม่าเม้า มะเดื่อเกลี้ยง มะปิ่น ลูกหว้า ฯลฯ สมุนไพร ๗๔ชนิด เช่น หญ้าหนวดแมว เป้าหลวง เป้าเลือด หนามเล็บแมว ฯลฯ เห็ดกินได้ ๑๔ ชนิด เช่น เห็ดหูหนู เห็ดขอนขาว เห็ดลม เห็ดเหงือกควาย เห็ดมัน ฯลฯ ประเภทสัตว์ป่า ๑๖ ชนิดเช่น อีเห็น กระรอก กระแต กระต่าย ไก่ป่า และนก ๓๗ ชนิด เช่น นกยางขาว นกยางแดง นกเป็ดน้ำ นกเอี้ยง นกหัวขวาน ฯลฯ แมลง ๑๔ ชนิด เช่น มดแดง ต่อหัวเสือ ผึ้ง แมงทับ ฯลฯ สัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลาน และปลา ๙๙ ชนิด เช่น ปลาคว่ำ ปลาเพี้ย ปลาแค้ ปลาตะเพียน ฯลฯ

แบบอย่างการดำรงชีวิตของบ้านม่วงชุมกับการดูแลรักษาป่าริมน้ำ ๕๐๐ ไร่ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและผืนป่าเทือกเขาตอยยาว เป็นเพียงจุดเล็กๆที่เริ่มต้นในลุ่มน้ำอิง แต่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของชาวบ้านกับรูปธรรมที่เกิดขึ้น นั่นคือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติได้กลับคืนมาพร้อมกับความสามัคคีของผู้คนในหมู่บ้าน กลายเป็นหมู่บ้านต้นแบบของคนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำห้วยม่วงชุมราว ๓,๐๐๐ไร่ และทำฝายทดน้ำ จนสามารถนำน้ำมาใช้ในภาคเกษตร การอุปโภค-บริโภค

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง

ก. สนับสนุนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น บนฐานของความรู้และนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการ

- จัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมกับการอนุรักษ์ (บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ)

- จัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุ่มน้ำให้กับชุมชน และเยาวชนในหมู่บ้าน
- จัดทำข้อตกลง และกฎระเบียบที่ชัดเจนภายใต้ข้อตกลงของชุมชน
- สนับสนุนการจัดตั้งโครงสร้างคณะกรรมการของชุมชน
- ฟื้นฟูระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำที่เสื่อมโทรม
- ส่งเสริมอาชีพ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดการสร้างรายได้และเผยแพร่องค์ความรู้

ข. สนับสนุนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการ

- กำหนดแนวทางการร่วมมือของชาวบ้านกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การพัฒนาแม่น้ำอิงในอนาคต โดยเฉพาะการขุดลอกแม่น้ำอิง ควรมีการดำเนินงานที่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของข้อมูล และความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของแม่น้ำอิง เพราะแม่น้ำอิงในแต่ละช่วงมีระบบนิเวศที่แตกต่างกัน รวมไปถึงวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำอิงที่ได้พึ่งพาและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำอิงในการดำรงชีวิต

- จัดอบรมความรู้ ความสำคัญ ข้อกฎหมายของพื้นที่ชุ่มน้ำ
- เร่งรัดให้ออกหนังสือสำคัญที่หลวง และการบ่งชี้พื้นที่ที่ชัดเจน
- รับรองข้อตกลง และระเบียบการใช้พื้นที่ตามกฎหมายของชุมชน

๒) การจัดระบบองค์ความรู้ และข้อมูลข่าวสารในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

ก. ศึกษา ผลิต และเผยแพร่องค์ความรู้และข้อมูลจากท้องถิ่นเรื่องพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยการ

- ทำงานวิจัยไต่บ้าน และการวางแผนสำรวจความหลากหลาย เชิงวิชาการ (การศึกษาความหลากหลายพันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์น้ำ การประเมินผลที่ได้และผลกระทบจากการขุดลอกแม่น้ำอิง รวมทั้งหนองน้ำต่างๆ ทั้งในเชิงวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์)
- จัดทำแนวเขต ด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และแผนที่ทางภูมิศาสตร์
- เผยแพร่ความสำคัญ และกิจกรรมต่างๆของพื้นที่ชุ่มน้ำ ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หรือเว็บไซต์ โดยการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น

ข. ส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และกลไกความร่วมมือที่เกี่ยวกับนโยบาย และแผนงานในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

- จัดตั้งกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำร่วมกันระหว่างชาวบ้านและกรรมการระดับจังหวัด เชียงราย และพะเยา และกรรมการระดับประเทศ
- จัดตั้งกองเลขานุการ และคณะทำงานพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อเป็นกลไกในการทำงานขับเคลื่อนในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย
- จัดทำข้อมูลข่าวสารการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หรือเว็บไซต์

- ทำเอกสาร รายงานการประเมินผลการปฏิบัติงานประจำปี ความคืบหน้า และ สถานการณ์การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ อย่างต่อเนื่อง

(๓) การเสริมสร้างความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

ก. เสริมสร้างความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการ

- จัดตั้งกรรมการเครือข่ายชาวบ้านพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง
- จัดตั้งกรรมการร่วมชาวบ้าน และกรรมการระดับตำบล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- จัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นหรือธรรมนูญท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง

- หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนา หรือการดำเนินโครงการใดๆที่จะกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำ จะต้องมีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมผลกระทบทางสุขภาพ และผลกระทบทางสังคมก่อนการดำเนินงาน

ข. เสริมสร้างความร่วมมือของภาคีเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และ องค์กรเอกชน เพื่อสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น เพื่อผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำตามอนุสัญญาว่าด้วย พื้นที่ชุ่มน้ำระดับชาติและระดับนานาชาติ (แรมซาร์) โดยการ

- ศึกษาสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพพื้นที่ชุ่มน้ำ การจัดการ การใช้ประโยชน์ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง

- จัดทำแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ระดับจังหวัด และระดับลุ่มน้ำ

- ติดตามตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ การควบคุม และป้องกันมลพิษ ประเภทต่างๆในลุ่มน้ำอิง อย่างต่อเนื่อง

๑.๔ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

จากสภาพปัญหาความแห้งแล้งในพื้นที่ต้นน้ำเกิดขึ้นรุนแรง ในปี พ.ศ.๒๕๓๔ เกิดการ กระตุ้นจิตสำนึกต่อความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอิงรอบกว๊านพะเยา สู่การก่อตั้งเครือข่ายจังหวัด พะเยาโดยการสนับสนุนจากโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา นอกเหนือจากกิจกรรมการอนุรักษ์ป่ายังขยาย สู่พื้นที่รับน้ำหนองเล็งทราย ส่งเสริมการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ เกษตรอินทรีย์ และเครือข่ายประมงพื้นบ้านรอบ กว๊านพะเยา

ปีพ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๒ โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ก่อให้เกิดการรวมตัววิเคราะห์ผลกระทบ จากพื้นที่ป่าต้นน้ำถึงพื้นที่หมู่บ้านปากอิง บริเวณที่แม่น้ำอิงไหลลงแม่น้ำโขง และเป็นจุดเริ่มต้นของคน จากต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำได้มีโอกาสมาพบกัน และนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการสร้างรูปธรรมพื้นที่อนุรักษ์

แม่น้ำอิงตอนกลาง ไปถึงตอนปลาย ผ่านการศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบการอนุรักษ์ในแม่น้ำน่าน กับกลุ่มฮักเมืองน่าน

ปี พ.ศ.๒๕๔๑ เกิดเขตอนุรักษ์แห่งแรกที่บ้านเวียงใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ในแม่น้ำลาว ลำน้ำสาขาสายใหญ่ของแม่น้ำอิง และระหว่าง ปีพ.ศ.๒๕๔๓-๒๕๔๔ มีการประกาศเขตอนุรักษ์เพิ่มเติมอีก ๔ แห่งคือ บ้านน้ำแพร่ งามเมือง ปากอิง และม่วงชุม หลังจากนั้นก็เกิดเขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้นโดยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ และการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น ทั้งสำเร็จ และเป็นเขตแบบกำหนดเวลา-กลับมาใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมของชุมชน เช่น เว้นระยะ ๑-๓ ปี แล้วออกบัตรเก็บค่าหาปลา ราคาตามประเภทของปลา และการประเมินปริมาณผลผลิตของปลาในแต่ละรอบ รายได้ทั้งหมดนำไปเป็นเงินกองกลางของหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็กลับมากำหนดเวลาพักจับปลากันใหม่

จากการสำรวจเขตอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิง โดยสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า มีการประกาศเขตอนุรักษ์ทั้งลุ่มน้ำ ๖๒ ชุมชน นับรวมกับกว๊านพะเยาสองแห่ง ข้อมูลเชิงประจักษ์พิสูจน์ได้ว่า หากสามารถดำเนินการได้เพียงหนึ่งปี จะพบปลาไม่ต่ำกว่า ๑๐ ชนิด ปรากฏตัวให้เห็น บางชนิดหากน้ำใสก็จะเห็นรวมตัวกันอยู่เป็นฝูง เช่น ปลากด ปลาปีกแดง ปลากระบอก ปลาชิว เป็นต้น

ระหว่าง ปีพ.ศ.๒๕๕๘ ได้มีการสำรวจพันธุ์ปลา ตั้งแต่บ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ ถึง บ้านปากแม่น้ำโขง บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พบปลา และสัตว์น้ำอื่นๆ แยกเป็นจากท้องถิ่น ๙๓ ชนิด และจากต่างถิ่น ๑๘ ชนิด รวมเป็น ๑๑๑ ชนิด สรุปได้ว่าการกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำอิง หนองน้ำ และแม่น้ำสาขาทำให้สัตว์น้ำเพิ่มปริมาณขึ้นบางชนิดที่หายไป หรือหายากกลับคืนมา

(๒) พื้นที่รูปธรรม

การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านเวียงใต้ ตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
บ้านเวียงใต้ หมู่ ๑๕ ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๓๐๒ ไร่ (๐๗.๘๓ ตารางกิโลเมตร) แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัย ๒๘๗ ไร่ พื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไร่ข้าวโพด ๑๕ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านเวียงเทิง หมู่ที่ ๑ ทิศใต้ ติดต่อกับแม่น้ำลาว ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านใหม่ หมู่ที่ ๑๐ ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำอิงตลอดแนว และแม่น้ำลาวสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงและแม่น้ำลาว มีแม่น้ำลาวไหลผ่านชุมชนทางทิศใต้ มาบรรจบแม่น้ำอิงทางทิศตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน พื้นที่รอบนอกจะเป็นสวนไร่นาของชาวบ้านและพื้นที่ว่างประกอบด้วยที่ราชพัสดุ เดิมพื้นที่เขตเทศบาลจะใช้ประกอบการเกษตรกรรมสลับที่อยู่อาศัย ปัจจุบันได้ลดจำนวนลงเป็นพื้นที่ชุมชนเมืองกิ่งชนบท

แม่น้ำอิงและแม่น้ำลาวเป็นแหล่งน้ำสายหลักที่ชุมชนนำมาใช้ทำเกษตร น้ำประปา และเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนพึ่งพิงใช้ประโยชน์แม่น้ำทั้งสองสายมาช้านาน มีวิถีชีวิตและอาชีพที่สัมพันธ์กับสายน้ำ การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่หาอยู่หากินกับแหล่งน้ำทั้งสองสายมานานาน แม้ว่าปัจจุบันบ้านเวียงใต้มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปมีความเป็นเมืองมากขึ้น เนื่องจากชุมชนเวียงใต้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของอำเภอเทิง เป็นลักษณะของกิ่งเมืองกิ่งชนบท การขยายตัวของเมืองที่เป็นย่านศูนย์การค้า ตลาด สถานที่ราชการ สถานศึกษา มีหอพัก ทำให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาพักอาศัยในชุมชนมากขึ้น

การประกอบอาชีพของคนบ้านเวียงใต้ แต่คนในชุมชนบางส่วนยังยึดอาชีพหาปลา บางคนเมื่อมีเวลาว่างจากอาชีพหลักก็มาหาปลา เก็บผักริมน้ำ แม่น้ำลาวที่ไหลผ่านในหมู่บ้านเวียงใต้ มีระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร ซึ่งชุมชนเวียงใต้ได้ทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำลาว ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นระยะทาง ๒๐๐ เมตร และปัจจุบันได้ขยายมาเป็น ๕๐๐ เมตร เพื่อให้เป็นแหล่งอนุบาลและแหล่งพักพิงของปลาและสัตว์น้ำ การเลือกจุดนี้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพราะเป็นบริเวณแม่น้ำที่กว้าง มีวังน้ำลึก อยู่ในบริเวณชุมชนที่สามารถดูแล เป็นหูเป็นตา ไม่ให้คนลักลอบหาปลาได้ และคนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลเขตอนุรักษ์ได้

ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๓ การทำประมงหาปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง เพื่อการค้ารายชีพ ได้รับผลกระทบจากการลดลงของพันธุ์ปลาในแม่น้ำลาว เนื่องมาจากมีการทำประมงมากขึ้น การหาปลาที่ผิดประเภท การใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือในการจับปลาที่ผิดกฎหมาย แหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหารของปลามีน้อยลง คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกันในการอนุรักษ์ และดูแลรักษาทรัพยากรในชุมชน การขยายพื้นที่ทางการเกษตรตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และการส่งเสริมการทำเกษตรเชิงเดี่ยวของภาครัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้ลดลง อีกทั้งทุนในการประกอบอาชีพมีน้อย และไม่มีอาชีพเสริมที่แน่นอน จากสภาพปัญหาดังกล่าว คณะกรรมการหมู่บ้านและคนในชุมชนได้มีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีความเห็นร่วมกันว่า ควรกำหนดให้มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำลาวที่ไหลผ่านหมู่บ้านขึ้นในบริเวณท่าซี้เหล็ก

ในการประชุมมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นในบางส่วน บางส่วนไม่เห็นด้วย เพราะเป็นที่ทำมาหากิน ทำไปก็ไม่ได้เกิดประโยชน์ แต่คณะกรรมการได้ให้เหตุผลในการทำเขตอนุรักษ์ ในระยะแรกนั้นกำหนดพื้นที่ระยะ ๒๐๐ เมตร เพื่อทดลองทำเขตอนุรักษ์ มีกฎระเบียบ มีการประชาสัมพันธ์ ติดป้ายประกาศเพื่อให้ชาวบ้านรับทราบ จากการทดลองประมาณ ๖ เดือนพบว่ามีปลาเพิ่มมากขึ้น และชาวบ้านบางส่วนขอให้ขยายเขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้นอีก โดยไม่มีใครคัดค้าน จึงได้มีการขยายเขตอนุรักษ์ฯ ไปจนถึงหลังวิทยาลัยการอาชีพเทิง เป็นระยะทาง ๕๐๐ เมตร

จากความสำเร็จในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีปริมาณ และพันธุ์ปลาที่หายไปกลับคืนมา ชาวบ้านสามารถหาปลา และสัตว์น้ำเพื่อบริโภคและจำหน่ายได้ ผลจากการดำเนินงานดังกล่าว ทำให้มีหน่วยงานกรมประมงเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และขยายกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น ในปีพ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นช่วงที่แม่หลวงเฉลี่ยว ณ น่าน ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านอีกครั้ง คณะกรรมการหมู่บ้านได้ประชุมชาวบ้านได้ยกระดับจากเขตอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการทำป้ายประชาสัมพันธ์ การจำหน่ายอาหารปลา การปรับปรุงภูมิทัศน์ในบริเวณเขตอนุรักษ์ฯ ให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การเปิดตลาดขายอาหารทุกวันเสาร์

กระบวนการและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ปัจจุบันเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ ได้มีรูปแบบการจัดการที่เป็นเขตอนุรักษ์แบบถาวร โดยห้ามมิให้จับสัตว์น้ำในพื้นที่อนุรักษ์โดยเด็ดขาด เพื่อสงวนให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งแพร่พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ และมีการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์

เช่น การปล่อยปลา การทำแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งวางไข่ของสัตว์น้ำ (โข) โดยนำตอไม้หรือซากต้นไม้มาทิ้งลงในแม่น้ำ การสืบชะตาแม่น้ำลาว เป็นต้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ด้านระบบนิเวศ ทำให้พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์ ส่งผลให้เกิดความสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศตามธรรมชาติในแม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง **ด้านเศรษฐกิจ** ชาวบ้านที่เป็นชาวประมงมีรายได้จากการหาปลามาจำหน่าย และสามารถหาเป็นอาหารในครัวเรือนอีกได้ตลอดทั้งปี ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน **ด้านสังคม** เกิดการเสริมสร้างความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้ในบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของครอบครัว สถานที่ออกกำลังกายให้คนในชุมชน และคนนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนร่วมกัน **ด้านวัฒนธรรมประเพณี** เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ได้ก่อให้เกิดสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการจัดกิจกรรมลอยกระทงทุกเดือนพฤศจิกายนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับเทศบาลตำบลเวียงเทิง นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ การสืบชะตาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่เกิดมาจากการประยุกต์ประเพณีสืบชะตาของคนล้านนาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ **ด้านการศึกษา** เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านเวียงใต้ถือเป็นต้นแบบของแหล่งเรียนรู้แห่งหนึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง มีองค์กรภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายต่างๆ และนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาเข้ามาศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังเป็นการขยายแนวคิด และแนวปฏิบัติในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปสู่ชุมชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำอิงอีกด้วย

การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านปางมดแดง หมู่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ มีระยะทางประมาณ ๘๓๐ เมตร มีความกว้างลำน้ำเฉลี่ย ๓๗ เมตร ตั้งอยู่ในแม่น้ำอิงบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำอิง โดยมีระยะด้านหน้าสะพานประมาณ ๒๘๐ เมตร และหลังสะพานประมาณ ๕๕๐ เมตร มีการตั้งคณะกรรมการดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทั้งหมด ๑๕ คน โดยมีกฎระเบียบ คือ ห้ามนำเครื่องมือและลักลอบจับปลาเด็ดขาด ถ้าจับได้ปรับ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับอุปกรณ์ในการหาปลา หากมีกรณีฝ่าฝืนซ้ำ ซ้ำครั้งที่ ๒ ปรับเพิ่มเป็น ๒ เท่า หากซ้ำครั้งที่ ๓ ให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย คณะกรรมการลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ปรับเป็น ๒ เท่า นอกจากการใช้กฎระเบียบในการควบคุมดูแลแล้ว ยังใช้กลไกของสมาชิกตำรวจบ้าน ออกตรวจพื้นที่ในช่วงเวลากลางคืน และคนในชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตาดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยเฉพาะบ้านที่อยู่ใกล้เขตอนุรักษ์ อีกทั้งคนในชุมชนยังใช้ความเชื่อของคนในชุมชนในการปกป้องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชาวบ้านมีความนับถือผีปู่ตาที่ช่วยปกป้องรักษาหมู่บ้านจึงทำพิธีอัญเชิญบอกกล่าวให้ผีปู่ตาช่วยเฝ้ารักษาเขตอนุรักษ์ให้ผู้ที่ละเมิดข้อตกลงให้มีอันเป็นไปหากลักลอบลงหาปลาในเขตอนุรักษ์

การจัดการเพิ่มประชากรปลาในเขตอนุรักษ์โดยใช้องค์ความรู้ระบบนิเวศแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา ลักษณะพื้นที่บริเวณวังในเขตอนุรักษ์มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมคือ เป็นวังน้ำลึกปลาจะเข้ามาอยู่

อาศัยโดยธรรมชาติอยู่แล้ว การที่จะให้ปลาเข้าอยู่มากขึ้นต้องสร้างบ้านให้ปลา โดย ๑. นำกิ่งไม้ต่างๆ ไป กองสุมไว้บริเวณวังน้ำลึกให้ปลาได้อยู่อาศัยเป็นพื้นที่ปลอดภัยให้ปลา ๒. พื้นที่น้ำตื้นหรือระดับน้ำปาน กลาง นำไม้ไผ่ความยาวประมาณ ๒ เมตร ตัดทำปลายแหลมปักตามแนวขวางลำน้ำเป็นกลุ่มๆ กระจายให้ ทั่วบริเวณเขตอนุรักษ์ เพื่อให้เศษไม้เศษวัชพืชต่างๆ ที่ไหลมาตามน้ำได้ไหลมาติดแนวไม้ไผ่ที่ปักเรียงราย เป็นกลุ่มๆ เกิดเป็นกองขนาดใหญ่กลายเป็นบ้านของปลา ทั้ง ๒ วิธีนี้จะช่วยให้ปลาเข้ามาอยู่ในพื้นที่ได้เร็ว ขึ้นและไม่ออกจากเขตในช่วงน้ำหลากไปทั้งหมด นอกจากนี้ชุมชนนำการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเข้าสู่ แผนของหมู่บ้าน แผนเทศบาลตำบลอ่างทอง และแผนของประมง และยังมีการทำหนังสือขอชนิดพันธุ์ ปลาจากประมงนำมาปล่อยในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในช่วงเทศกาลต่างๆ

การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจในชุมชน ในช่วงปีแรกและปีที่ ๒ ชุมชนได้ จัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำและมีการปล่อยปลาอย่างต่อเนื่อง ในปีที่ ๓ เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงในเขต อนุรักษ์มีปลาเพิ่มจำนวนมากขึ้น สังเกตได้จากชาวบ้านสามารถจับปลาได้ง่ายขึ้นบริเวณรอบๆ เขตอนุรักษ์ และมีปลาขึ้นมาปรากฏบนผิวน้ำจำนวนมากอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ชาวบ้านที่มีความเห็นต่างในที่ประชุม เมื่อครั้งเริ่มต้นเปลี่ยนมาสนับสนุนกิจกรรมการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา รวมไปถึงการขยายผลความสำเร็จ ไปสู่บ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ ในปี ๒๕๔๘ ซึ่งเป็นหมู่บ้านติดกับบ้านปางมดแดง หมู่ ๙ โดยบ้านนาเจริญ หมู่ ๑๓ ได้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำอิงความยาว ๔๐๐ เมตร จากการเห็นผลความสำเร็จของบ้าน ปางมดแดง หมู่ ๙

ต่อมาในปี ๒๕๔๙ ชุมชนปางมดแดงหมู่ ๙ ได้หารือในที่ประชุมวางแผนการหาทุนเพื่อใช้ในการ พัฒนาหมู่บ้านและเพื่อพิสูจน์ผลของการทำเขตอนุรักษ์ให้กับผู้ที่ยังมีความเห็นต่าง ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติ ให้เปิดการขายบัตรจับปลาในเขตอนุรักษ์ โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน ครั้งหนึ่งให้ชาวบ้านซื้อ บัตรลงหาปลาเพื่อนำรายได้มาพัฒนาหมู่บ้าน อีกครั้งหนึ่งสงวนไว้ไม่ให้มีการจับปลา จึงเป็นจุดเริ่มต้นของ การแบ่งพื้นที่เขตอนุรักษ์เป็นสองส่วน คือ เขตอนุรักษ์แบบถาวร และเขตอนุรักษ์แบบกึ่งถาวร (เปิดให้มี การจับปลาได้บางช่วง)

จากการอนุรักษ์เขตพันธุ์ปลานี้ ทำให้ปลาในแม่น้ำอิงมีจำนวนและขยายพันธุ์จนไปสู่แหล่ง ธรรมชาติอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น จนทำให้มีแหล่งหาอาหารเพิ่ม และยังทำให้รายได้ของชุมชนเพิ่มขึ้น จนเกิด ธุรกิจภายในครัวเรือนที่ได้มาจากการขายปลาร้า และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากปลาร้า (แจ่วบอง) ทำให้คนใน ชุมชนได้รับผลประโยชน์และมีรายได้มากขึ้น

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนให้แต่ละชุมชนได้มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยการ

- จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในทุกชุมชนที่มีแม่น้ำ และหนองน้ำสาธารณะใน รูปแบบ ๑ ชุมชน ๑ วังสงวน
- จัดอบรมเพิ่มความรู้และทักษะในการเพาะพันธุ์ปลา และการผลิตเครื่องเพาะพันธุ์ ปลาเคลื่อนที่ (Mobile Hatchery)
- จัดทำกฎระเบียบในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยการมีส่วนร่วมของคนใน

ชุมชน

- จัดทำแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในทุก

ชุมชน

๒) สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่ายชุมชนที่จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ โดยการ

- จัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง
- ศึกษาดูงานการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ
- จัดประชุมเพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนที่จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง

๓) ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยการจัดการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในชุมชน โดยการ

• วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เพื่อสำรวจชนิด ประเภทของพันธุ์สัตว์น้ำ และการประเมินผลการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในชุมชน

- จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความสำคัญของแหล่งน้ำ ประเภท จำนวนของทรัพยากรสัตว์น้ำ การใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำเพื่อเป็นอาหาร การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสัตว์น้ำ
- เผยแพร่องค์ความรู้ที่เป็นผลจากการวิจัยต่อสาธารณะในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือ แผ่นพับ เว็บไซต์ สื่อออนไลน์ต่างๆ รวมทั้งการจัดเวทีสาธารณะ
- นำเสนอผลการวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เพื่อให้ นำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้จริง

๔) สนับสนุนให้มีการใช้ประโยชน์จากเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในลุ่มน้ำอิง ที่มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาและบริบทของท้องถิ่น

- การศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อค้นหาองค์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนอย่างยั่งยืนควบคู่กับการอนุรักษ์
- พัฒนาผลิตภัณฑ์จากเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้เป็นธุรกิจภายในครัวเรือน เช่น ปลา ร้า ปลาสาม ปลาจ่อม ปลาแห้ง เป็นต้น

๕) ทบทวนโครงการพัฒนาในระดับประเทศ และการพัฒนาข้ามพรมแดนในลุ่มน้ำอิง ที่จะ มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในลุ่มน้ำอิง โดยการ

- ศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงาน ชุมชน สถาบันการศึกษา และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน
- ทำแผนการฟื้นฟูระบบนิเวศ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิงที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา
- ทำรายงานการศึกษาผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อระบบนิเวศ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในลุ่มน้ำอิง

- ทำข้อเสนอเชิงนโยบายของภาคประชาชน เกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อระบบนิเวศ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในลุ่มน้ำอิง เพื่อนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสาธารณชน

๑.๕ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน

(๑) สถานการณ์ทั่วไป ประเด็นปัญหาด้านการจัดการที่ดินที่สำคัญของลุ่มน้ำอิง แบ่งออกเป็น ๕ ประเด็นหลัก ได้แก่

๑) ปัญหาการกระจุกตัวของที่ดินเอกสารสิทธิ์ ซึ่งเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำการถือครองที่ดินในประเทศไทย เนื่องจากเกษตรกรและผู้ยากจนไม่สามารถรักษาที่ดินไว้ได้ จากปัญหาภาวะหนี้สิน ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ขาดแรงงานหรือเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่ทำการเกษตร และราคาที่ดินมีราคาสูง ซึ่งเป็นปัจจัยในการขายที่ดิน ส่งผลให้ที่ดินตกไปสู่กลุ่มทุน เกิดปัญหาการกระจุกตัวของการถือครองที่ดิน กลุ่มทุนได้เข้าไปกว้านซื้อที่ดินเพื่อนำมาลงทุนทำธุรกิจเกษตรกรรมขนาดใหญ่ การทำอุตสาหกรรมโรงงาน เพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจ รวมถึงการซื้อพื้นที่เพื่อเก็งกำไรทำให้ที่ดินมีราคาสูงกว่าราคาประเมินที่ดิน ซึ่งที่ดินหลายพื้นที่ถูกเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์และถูกปล่อยให้รกร้าง เกิดปัญหาการสูญเสียพื้นที่ที่เหมาะสม และมีศักยภาพในการทำการเกษตร

๒) ปัญหาการจัดการที่ดินประเภทต่างๆ ของรัฐ การประกาศกำหนดให้เป็นที่ดินของรัฐนั้นแบ่งได้เป็นที่ดินของรัฐที่สงวนไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันในพื้นที่ทั้งแก่รัฐและแก่ประชาชน เช่น ที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่ราชพัสดุ ที่สงวนหวงห้าม และที่ดินของรัฐที่สงวนไว้เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ถาวร ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งการกำหนดพื้นที่ของรัฐดังกล่าว ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งและข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินระหว่างรัฐและประชาชนมาโดยตลอด ซึ่งเกิดจากความไม่ชัดเจนของแนวเขตที่ดินสงวนหวงห้าม และไม่ได้กันพื้นที่ทำกินของชุมชนออกจากเขตเกิดการทับซ้อนของพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่หวงห้ามของรัฐ

๓) ปัญหาการบุกรุกในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งเกิดจากการประกาศพื้นที่ทับซ้อนของรัฐ การขาดแนวเขตที่ชัดเจนของพื้นที่ดินของรัฐ การขยายพื้นที่เกษตรกรรมที่เกิดจากนโยบายรัฐ เช่น ข้าวโพด ยางพารา เป็นต้น รวมถึงการขาดพื้นที่ทำกินเนื่องจากราคาที่ดินสูงและการกระจุกตัวของที่ดินแก่ทุน ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่สาธารณะ

๔) ปัญหาสิทธิของชุมชนในพื้นที่สาธารณประโยชน์ ที่ชุมชนมีการจัดการและอนุรักษ์ แต่รัฐได้ยึดคืน และนำไปใช้ตอบสนองด้านการพัฒนา โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศและคนในพื้นที่

๕) ขาดข้อมูลด้านแผนที่สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ทั้งระดับลุ่มน้ำและชุมชน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลในการออกแบบการจัดการพื้นที่และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

๖) ชุมชนขาดความเข้าใจเรื่องการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน องค์ความรู้ด้านแผนที่สารสนเทศทางภูมิศาสตร์

(๒) พื้นที่รูปธรรม

การจัดการพื้นที่ และการใช้ประโยชน์ที่ดิน บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดพะเยา บ้านงามเมือง มีพื้นที่โดยรวมประมาณ ๗,๑๐๙ ไร่ การใช้ประโยชน์ที่ดินสอดคล้องกับพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ โดยแบ่งออกเป็น พื้นที่เกษตรกรรม ๓,๘๑๗ ไร่ ได้แก่ นาข้าว ๓,๐๗๔ ไร่ ไร่ข้าวโพด ๕๙๑ ไร่ ไร่หมุนเวียน ๙ ไร่ สวนยางพารา ๑๕ ไร่ สวนผลไม้ ๑๒๔ ไร่ และสถานที่เพาะเลี้ยงปลา ๔ ไร่ พื้นที่ป่าผลัดใบ ๑,๙๓๐ ไร่ พื้นที่เบ็ดเตล็ด ๑,๐๗๔ ไร่ ได้แก่ ทุ่งหญ้า และไม้ละเมาะ ๔๘ ไร่ และพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑,๐๒๖ ไร่ พื้นที่ชุมชนหรือสิ่งปลูกสร้าง ๑๘๑ ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ ๑๐๗ ไร่ ได้แก่ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ๖๔ ไร่ และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ๔๓ ไร่

ชุมชนบ้านงามเมืองมีรูปแบบการจัดการพื้นที่ของตนเอง โดยรูปแบบการจัดการพื้นที่ และการใช้ประโยชน์ ที่ดินของบ้านงามเมืองมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรน้ำและภูมินิเวศท้องถิ่น ซึ่งคนในชุมชนใช้องค์ความรู้ ด้านภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยาแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบกับความรู้จากประสบการณ์การเรียนรู้จากเครือข่ายและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มาปรับใช้ในการจัดการพื้นที่ของชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านงามเมือง มีรูปแบบการจัดการพื้นที่ ดังนี้

๑) พื้นที่ภูเขา ขอบเขตพื้นที่เป็นป่าภูเขาของบ้านงามเมือง มีพื้นที่ ๑,๙๓๐ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนบ้านงามเมืองตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่ป่าที่เป็นแหล่งผลิตน้ำที่สำคัญ เมื่อฝนตกพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่รองรับปริมาณน้ำฝน ชะลอไม่ให้น้ำฝนไหลเร็วจนกัดเซาะหน้าดิน และช่วยดูดซับน้ำฝนสะสมไว้ใต้ดิน แล้วจึงค่อยๆ ระบายน้ำสู่ลำธารทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี อีกทั้งพื้นที่ป่ายังเป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย และพืชสมุนไพรให้กับคนในชุมชนด้วย นอกจากนี้ ป่ายังเป็นพื้นที่ดูดซับมลพิษในอากาศและปลดปล่อยอากาศบริสุทธิ์ให้กับคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่จึงมีการดูแลรักษาและจัดการแบ่งเขตพื้นที่ป่าตามประโยชน์การใช้สอยของชุมชน

๒) ป่าต้นน้ำ มีพื้นที่ ๑,๐๔๒ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งผลิตน้ำใช้ของชุมชน ลักษณะของพื้นที่เป็นพื้นที่อยู่ระดับสูงสุด มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีตาน้ำ คนในชุมชนให้ความสำคัญกับพื้นที่นี้มาก จึงมีกฎระเบียบข้อบังคับไม่ให้มีการตัดต้นไม้และกระทำการใดๆ ที่ส่งผลเสียต่อการผลิตน้ำป่าชุมชน มีพื้นที่ ๘๑๓ ไร่ เป็นพื้นที่ที่อยู่ถัดลงมาจากพื้นที่ป่าต้นน้ำ คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าโดยเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร แต่ไม่สามารถตัดโค่นต้นไม้ได้ เพื่อรักษาพื้นที่บริเวณนี้ให้เป็นป่าสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งผลิตอากาศที่บริสุทธิ์ และแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน

๓) ป่าใช้สอย มีพื้นที่ ๗๕ ไร่ เป็นพื้นที่อยู่ระดับต่ำสุดและใกล้กับที่ตั้งของชุมชน อีกทั้งพื้นที่ยังอยู่ห่างจากลำห้วยสายหลักของชุมชน ทำให้สามารถทำกิจกรรมที่หลากหลาย และส่งผลกระทบต่อการผลิตน้ำของชุมชน

๔) ที่ราบเชิงเขา บริเวณที่ราบเชิงเขา ชุมชนบ้านงามเมืองเลือกเป็นพื้นที่ตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชน จุดยุทธศาสตร์บริเวณนี้คือ เป็นที่ราบเหมาะกับการตั้งถิ่นฐาน อยู่ห่างจากลำน้ำอิง

ซึ่งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมบ่อย และมีเส้นทางการคมนาคมสะดวก สมัยก่อนเป็นเส้นทางลากเกวียน ตัดผ่านชุมชน พื้นที่บริเวณนี้มีลำน้ำแดนเมืองไหลจากตอยยาว ไหลผ่านชุมชนลงสู่แม่น้ำอิง คนในชุมชนใช้น้ำจากลำน้ำสายนี้ในการอุปโภค บริโภค และทำเกษตรกรรม ในพื้นที่ โดยใช้ระบบน้ำประปาภูเขา มีแท่งค้ำน้ำและส่งน้ำเข้าสู่ครัวเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมในชุมชน เนื่องจากปริมาณน้ำในห้วยแดนเมืองมีอย่างจำกัด คนในชุมชนบ้านงามเมืองจึงมีการบริหารจัดการน้ำ เป็นของตนเอง และเลือกปลูกพืชเกษตรกรรมที่ใช้น้ำน้อย ซึ่งพืชที่ปลูกบริเวณนี้ ได้แก่ พืชไม้ผล ไม้เศรษฐกิจ พืชผักสวนครัวและพืชไร่ที่ใช้น้ำปริมาณน้อยและใช้น้ำฝนเป็นหลัก นอกจากนี้ ชุมชนเห็นความสำคัญของปาริมน้ำ ที่ดูดซับความชุ่มชื้น ป้องกันการระเหยของน้ำ และยังเป็นแหล่งอาหารให้คนในชุมชน ชุมชนบ้านงามเมืองจึงรักษาพื้นที่ริมน้ำให้เป็นพื้นที่สีเขียวตลอดสายของลำห้วยแดนเมือง

๕) ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงบ้านงามเมือง ประกอบไปด้วย พื้นที่ราบลุ่ม ป่าชุ่มน้ำ แม่น้ำอิง และหนองน้ำจำนวน ๑๖ หนอง พื้นที่ราบลุ่มบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำอิง ในฤดูน้ำหลาก เกิดน้ำท่วมขังในบางพื้นที่ มีตะกอนดินที่แม่น้ำพัดพาทับถม กลายเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก คนในชุมชนบ้านงามเมืองเห็นพื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน และแหล่งน้ำ จึงทำการปลูกข้าวทำพืชไร่ และพืชหมุนเวียน (ระหว่างทำนากับพืชไร่)

๖) ป่าชุ่มน้ำริมน้ำอิง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำในช่วงฤดูฝน (seasonal wetland) เนื่องจากเป็นพื้นที่ น้ำท่วมขัง มีน้ำเอ่อล้นตลิ่งเข้ามา ท่วมขังในพื้นที่ปาริมน้ำในช่วงฤดูฝน โดยได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำอิง และแม่น้ำโขงหนุนเสริมจนเกิดการล้นตลิ่งของน้ำ พื้นที่ป่าชุ่มน้ำมีความสำคัญต่อระบบนิเวศวิทยา เป็นพื้นที่แก้มลิง กักเก็บน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก ป้องกันน้ำท่วม การกักตุนน้ำฝน เป็นพื้นที่เพาะพันธุ์ และแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำและสัตว์ป่านานาชนิด นอกจากนี้ คนในชุมชนบ้านงามเมือง มีการใช้ประโยชน์ จากป่า เป็นแหล่งอาหาร พืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ แหล่งเรียนรู้ สถานที่จัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ และมีการตั้งศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่

การแก้ไขปัญหาที่ดินบ้านดอยเทวดา ตำบลสบง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา

บ้านดอยเทวดา เดิมเป็นป่าแพะที่อยู่หัวไร่ปลายนา ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของเป็นสัดเป็นส่วน แต่ เป็นพื้นที่หน้าหมู่บ้านชาวบ้านชุมชน ม.๑,๑๒ ตำบลสบง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา ได้ใช้ประโยชน์ ร่วมกัน ในการเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย ปลูกพริก ปลูกถั่ว งา ข้าวไร่ ในพื้นที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ มาตั้งแต่ปี ๒๕๖๐ จากหลักฐานบันทึกการประชุมหารือของผู้นำในวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๘๙ นำโดยนาย อินทนนท์ ธารนะ กำนันตำบลสบงในขณะนั้น ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับการกำหนด ขอบเขตการใช้ประโยชน์ในที่ดินบริเวณดอยเทวดา (หัวบวกจุมปู หรือชมพู หัวทุ่งคั่ว ที่ราบหลายลาว) ซึ่งเป็นที่ดินทำกินที่อยู่หัวไร่ปลายนาของชาวบ้านซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ ไร่ โดยได้มีการแบ่ง ขอบเขตการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนี้ พื้นที่ต้นน้ำลำธารหัวบวกชมพู จำนวน ๑๒๓ ไร่ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชุมชนเคารพนับถือ ลานเทวดา จำนวน ๓๐ ไร่ พื้นที่ร่องน้ำจำตาเหิน จำนวน ๓๐ ไร่เศษ และพื้นที่ทำกิน และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน จำนวน ๓๐๐ ไร่ เศษ

โดยในที่ประชุมมีมติให้คนในชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่าบริเวณที่ดินของเทวดา หรือลานเทวดา ไม่ให้ใครเข้าไปบุกรุกทำลาย หรือเข้าไปครอบครองเป็นเจ้าของ ส่วนป่าแพะที่กินไว้สำหรับเป็นที่ทำกินให้ ใช้สำหรับการปลูกถั่ว ปลูกงา ทำสวนอ้อย สวนข้าวโพด หมุนเวียนสลับกันไป

ในปี พ.ศ.๒๕๔๘ นายเสา สบง (บิดาของนายปัน สบง สามีนางแสง สบง) ได้มีการแจ้ง ความประสงค์การครอบครองที่ดินกับที่ดินสาขาอำเภอเชียงคำ ในบริเวณพื้นที่ดอยเทวดา จำนวน ๘ ไร่ โดยมีเอกสารหลักฐานที่เป็นเอกสารที่ออกโดยกรมที่ดิน เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๔๘

ปี พ.ศ.๒๕๐๘ ได้มีการเก็บภาษีดอกหญ้าจากบ้านชาวบ้านที่ทำกินในที่ดินบริเวณดอยเทวดา ใน อัตรา คริวเรือนละ ๓๐ บาท/ปี ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๙-๒๐ ได้มีการสำรวจการถือครองที่ดินทำกินบริเวณ ป่าดอยเทวดาเพื่อเตรียมการออกเอกสาร ภทบ.๖ และการเสียภาษีบำรุงท้องที่ให้แกรัฐ

ปี พ.ศ.๒๕๓๒ -๒๕๓๓ เกิดปัญหาวิกฤติความแห้งแล้งทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเพาะปลูก ทำกิน ในพื้นที่ได้เนื่องจากที่ดินดังกล่าวเป็นที่สูง (คล้ายหลังเต่า) ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการทำเกษตร บาง รายปลูกพืชก็ไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร และในขณะนั้นก็มีบุคคลภายนอกชาวอำเภอจุนเข้ามาในพื้นที่ เพื่อดำเนินการเป็นนายหน้ากว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านในพื้นที่ อ.เชียงคำ , อ.ภูซาง และอำเภอใกล้เคียงโดย อดีตนักการเมือง (สส.) เป็นหุ้นส่วนด้วย โดยกลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้อ้างว่าจะมีบริษัทจากกรุงเทพฯ เข้ามา ตั้งโรงงานในพื้นที่บริเวณตำบลสบง เพื่อที่จะแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และจะรับบุตรหลานของ ชาวบ้านในพื้นที่เข้าทำงานในบริษัท

การกว้านซื้อที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ จากเจ้าของที่ดินไร่ละประมาณ ๒,๓๐๐ - ๓,๔๐๐ บาท โดย เป็นการซื้อแบบมือเปล่าไม่มีเอกสารหลักฐานการซื้อขายมีบางส่วนที่บันทึกในกระดาษเท่านั้นว่าของใคร ราคาขายเท่าไร่ จำนวนก็ไร่ ไม่มีการระบุตำแหน่งที่ตั้งของที่ดินที่มีการซื้อขายนั้น

ปี ๒๕๔๐ ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ที่อยู่อาศัยบริเวณหมู่บ้านเดิมมีจำนวนประชากร เพิ่มขึ้น ในขณะที่ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยมีอย่างจำกัด ผู้นำในขณะนั้นก็ได้เล็งเห็นว่าที่ดินทำกิน และ พื้นที่เลี้ยงสัตว์บนดอยเทวดาที่ชุมชนได้ใช้ร่วมกันนั้นเหมาะสมสำหรับการรองรับการขยายตัวของชุมชน จึงได้มีการปรึกษาหารือกันภายในชุมชนและร่วมกันบุกเบิกแผ้วถางไร่เหล่า สวนข้าวโพด สวนอ้อยแล้ว นำมาจัดสรรแบ่งแปลง โดยการจับฉลากให้กับชาวบ้านที่ยากจน และไม่มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเข้ามา สร้างถิ่นฐานบ้านเรือน จนสามารถตั้งเป็นหมู่บ้าน จำนวน ๑๔๖ หลังคาเรือน เรือน ๓๓๐ คน มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ประกอบไปด้วย คนพื้นเมือง คนไทลื้อ คนเผ่าม้ง และชนเผ่าเมี่ยน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านดอยเทวดา" ม.๑ ต.สบง อ.ภูซาง จ.พะเยาเนื่องจากบริเวณนี้ชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้าน เคารพนับถือร่วมกัน จากหลักฐานพบว่าป่าบริเวณนี้มีพระธาตุเก่าแก่ และศาลเจ้าพ่อเทวดาตั้งอยู่

มูลเหตุความขัดแย้ง ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ มีคนมาอ้างตัวว่าเป็นตัวแทนจากบริษัท เชียงคำฟาร์ม จำกัด เข้ามาอ้างสิทธิการเป็นเจ้าของที่ดิน ๓๐๐ ไร่ ว่าได้ซื้อที่ดินผืนนี้มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๓ และได้มีการขออนุญาต เอกสารสิทธิ์ (โฉนดที่ดิน) กับที่ดินอำเภอเชียงคำในเนื้อที่จำนวน ๓๒๑ ไร่ ๑ งาน ๖๙ ตารางวา แต่ก็ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้เนื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาในขณะนั้น ไม่ลงนามในเอกสารดังกล่าว แต่บริษัทเชียงคำฟาร์มก็ยังอ้างสิทธิในการครอบครองที่ดินผืนดังกล่าว โดยมอบหมายให้ตัวแทน

เป็นผู้ดูแลที่ดิน ต่อมาสถานการณ์เริ่มตึงเครียดขึ้นเมื่อมีการข่มขู่คุกคาม ขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่มีการจับกุมดำเนินคดีกับกำนันตำบลสบงดำเนินคดี ข้อหาบุกรุกที่ดินของบริษัทเชียงคำฟาร์ม โดยศาลได้ตัดสินจำคุก ๒ ปี ปรับ ๖,๐๐๐ บาท

ปี พ.ศ.๒๕๔๘ ได้มีตัวแทนของบริษัทก็เข้ามาแสดงตัว และหว่านล้อมให้ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่เซ็นชื่อในเอกสารโดยบอกว่าจะนำรายชื่อดังกล่าวไปขออนุญาตออกเอกสารสิทธิ์ให้ รวมถึงการขอไฟฟ้า น้ำประปาให้ ชาวบ้านต่างพากันหลงเชื่อ หลายครัวเรือนได้ลงชื่อตามที่ตัวแทนบริษัทกล่าวอ้าง จากคำบอกเล่าของชาวบ้านกลุ่มปฏิรูปที่ดินบ้านดอยเทวดาบอกว่า ได้มีการนัดหมายให้ชาวบ้านไปลงชื่อ ที่สำนักงานที่ดินจังหวัดพะเยา สาขาเชียงคำต่างๆที่เป็นวันอาทิตย์ นอกจากนี้ยังพบว่า ได้มีการปลอมแปลงลายเซ็นชาวบ้านเจ้าของที่ดินบางรายที่ไม่ได้เข้าร่วมลงนามในวันดังกล่าว หรือชาวบ้านบางคนที่มีชื่อและลายเซ็นในเอกสารกลับพบว่าไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ บริษัทเชียงคำฟาร์ม ได้ดำเนินการขอรังวัดออกโฉนดที่ดิน จำนวน ๕ แปลง รวมเนื้อที่ ๒๔๗ ไร่ ๑ งาน ๙๘ ตารางวา ในระหว่างนั้นได้มีการยื่นหนังสือคัดค้านการออกโฉนดที่ดิน โดยชาวบ้าน จำนวน ๓ รายให้ระงับการออกโฉนดที่ดินแปลงดังกล่าว แต่ทางที่ดินสาขาเชียงคำ จ.พะเยา ได้แจ้งว่าการคัดค้านของชาวบ้านไม่มีเอกสารหลักฐานประกอบ อ้างเพียงแต่การครอบครองใช้ประโยชน์เท่านั้นจึงไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการระงับการออกเอกสารสิทธิ์ได้

ต่อมาบริษัทได้ดำเนินการฟ้องร้องดำเนินคดีกับชาวบ้าน จำนวน ๑๓ ราย ในข้อหาบุกรุกที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว โดยในระหว่างนั้นได้มีการข่มขู่คุกคาม ชาวบ้านด้วยวิธีการต่างๆ นานา เช่น ใส่ร้ายป้ายสีว่าชาวบ้านบุกรุกที่ดิน, ให้สินบนผู้นำ ผู้มีอิทธิพล เจ้าหน้าที่พนักงานของรัฐ และชาวบ้านบางรายในพื้นที่, คุกคามด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ยิงปืนขู่, ขับรถก่อวินาศกรรมในพื้นที่ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวหวาดระแวงและย้ายออกจากพื้นที่ จนชาวบ้านหลายครอบครัวไม่กล้าที่จะอยู่อาศัยในที่ดินของตนและย้ายออกไปอยู่ที่อื่นชาวบ้านได้มีการร้องเรียนไปทางอำเภอ ให้มีการตั้งคณะกรรมการเข้าดำเนินการตรวจสอบ เจรจาไกลเกลี่ยจนกระทั่งทางบริษัทได้ยื่นข้อเสนอที่จะแบ่งที่ดิน ประมาณ ๗๔ ไร่ เข้าอยู่อาศัยเพื่อยุติปัญหาความขัดแย้ง

คำพิพากษาของศาลชั้นต้นให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ / ชาวบ้านได้มีการอุทธรณ์ และในชั้นศาลอุทธรณ์พิพากษาให้เพิกถอนเอกสารสิทธิ์ของบริษัทเชียงคำฟาร์มออกจากพื้นที่ของชาวบ้านจำนวน ๓ ราย และในระหว่างการต่อสู้คดีมีชาวบ้านเสียชีวิต ๓ ราย คือ นางวันเพ็ญ แซ่ฟ่าน และนายตา ใจชื่น นางเกียงคำ คำคง ซึ่งเป็นสามีภรรยาด้วยกัน ปัจจุบันชาวบ้านที่เหลือยังสู้คดีในศาลฎีกา

กระบวนการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ กลุ่มชาวบ้านดอยเทวดา จำนวน ๒๐ กว่าครอบครัว ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ(สกน.) และขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) ได้เรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยที่เป็นข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านกับนายทุน จนได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง กรณีที่สาธารณชนประโยชน์ทับซ้อนที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรและการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินโดยมิชอบ ของ

ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาระดับนโยบายร่วมกับรัฐบาล

เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งข้างต้นขึ้น จึงเกิดกระบวนการแก้ไขมากมายหลังจากนั้น ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ จนถึงปัจจุบัน เช่น ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเข้าร่วม ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) เพื่อให้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง การออกเอกสารสิทธิของบริษัทฯ กระทั่งผ่านกระบวนการของทั้งศาลชั้นต้น อุทธรณ์และฎีกา ในปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ศาลอ่านคำพิพากษายืนตามศาลอุทธรณ์ ให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่ ถือว่าคดีเป็นที่สิ้นสุด

ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ถูกดำเนินคดีจึงได้รวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องให้องค์กรต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เข้ามาตรวจสอบในข้อเท็จจริงและเพื่อชะลอการย้ายออกจากพื้นที่ ล่าสุดเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ที่ผ่านมา ทางบริษัทฯ ได้นำป้ายมาติดประกาศให้ชาวบ้านย้ายทรัพย์สินออกจากพื้นที่ และเมื่อเดือนมิถุนายนที่ผ่านมา ศาลได้นัดไกล่เกลี่ยเป็นครั้งแรกระหว่างบริษัทฯ และหนึ่งในจำเลยจากทั้งหมด ๕ คดี สำหรับแนวทางในอนาคต กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันเข้าร่วมกับสกน. จะขอซื้อที่ดินกลับคืนจากบริษัทฯ โดยใช้เงินจากธนาคารที่ดิน ซึ่งยังรอโครงการนำร่องให้สำเร็จจุลวงไปได้ก่อน ทั้งในพื้นที่จังหวัดลำพูน และเชียงใหม่

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) การจัดทำฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการ

- จัดทำข้อมูลชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ข้อมูลเอกสารสิทธิที่ดิน ข้อมูลผู้ถือครองที่ดิน ทั้งระดับลุ่มน้ำ และระดับชุมชน มีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ขอบเขตที่แน่ชัด และการยอมรับ
- วางแผนการจัดการที่ดินทั้งในระดับลุ่มน้ำ และระดับชุมชน โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือในการกำหนดขอบเขต

๒) การออกแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ในระดับชุมชน และระดับลุ่มน้ำให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยการ

- ออกแบบการปลูกพืชเกษตรกรรมให้เหมาะสมกับพื้นที่ระดับลุ่มน้ำ
- วางผังชุมชนที่ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศให้น้อยที่สุด
- เชื่อมโยงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนกับระบบผังเมือง

๓) ส่งเสริมองค์ความรู้เรื่องการอ่านข้อมูลระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน และข้อมูลชั้นคุณภาพลุ่มน้ำให้แก่ชุมชน โดยการ

- อบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชนเกี่ยวกับสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน และข้อมูลชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ

● จัดตั้งศูนย์สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน และข้อมูลชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ โดยการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔) การป้องกัน คุ่มครอง และฟื้นฟูพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป่าชุมชนน้ำ รวมถึงพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศ แหล่งอาหาร และแหล่งพืชสมุนไพรของชุมชน

- สำรวจที่ดินของรัฐที่มอบให้เอกชนเช่าหรือสัมปทานและครบสัญญาแล้ว ที่ดินที่เอกชนมาบุกเบิกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อประกอบธุรกิจขนาดใหญ่ หรือเพื่อการเก็งกำไร
 - ทวงคืนที่ดินที่ออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบ เพื่อนำที่ดินมาฟื้นฟูเป็นป่าหรือพื้นที่สาธารณะอื่นที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ
 - ฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่เสื่อมโทรมดังกล่าวให้มีสภาพสมบูรณ์มากขึ้น
- ๕) ส่งเสริมให้ชุมชนเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ใช้พื้นที่น้อย แต่ได้ผลผลิตที่มากขึ้นหรือผลตอบแทนที่สูงขึ้น
- ทำเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรผสมผสานที่ช่วยเพิ่มราคาผลผลิตให้มากขึ้น หรือลดความเสี่ยงด้านตลาด เพื่อให้ชุมชนมีการกระจายรายได้จากผลผลิตอื่น

๒) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ๔ ด้าน ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน

๒.๑ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

ปัจจุบันความปลอดภัยด้านอาหารยังคงเป็นปัญหาและเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการมีสุขภาพที่ดีของคนไทย เนื่องจากระบบการเกษตรของประเทศส่วนใหญ่มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในกระบวนการผลิต จากรายงานการสำรวจขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ พบว่า ประเทศไทยมีการใช้ยาฆ่าแมลงมากเป็นอันดับ ๕ ของโลก ใช้ยาฆ่าหญ้าเป็นอันดับ ๔ ของโลก มีการนำเข้าสารเคมีปีละกว่าแสนล้านบาท มูลค่ากว่าสองหมื่นล้านบาท ซึ่งผลจากการตรวจเลือดเกษตรกรไทยพบว่ากว่า ๔ ล้านคนยังอยู่ในเกณฑ์น่าห่วงและเสี่ยงต่อการเจ็บป่วย ในขณะที่ข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุขระบุว่า คนไทยป่วยจากพิษสารกำจัดศัตรูพืชปีละเกือบ ๑,๘๐๐ คน มีทั้งพิษแบบเฉียบพลัน เช่น คลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ และพิษเรื้อรัง เช่น โรคมิวหนัง มะเร็ง โรคระบบประสาท นอกจากเกษตรกรที่ถือเป็นต้นน้ำของการผลิตที่เสี่ยงแล้ว ผู้บริโภคก็เสี่ยงต่ออันตรายด้านสุขภาพด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะจากสารพิษอันตรายที่ปนเปื้อนในพืช ผัก ผลไม้ ที่วางขายในท้องตลาด

พืชเศรษฐกิจที่ปลูกในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ได้แก่ ข้าว ยางพารา ถั่ว และไม้ผล เช่น ลำไย ลิ้นจี่ กล้วย มะม่วง ฯลฯ เกษตรกรส่วนใหญ่ทำเกษตรโดยใช้สารเคมีเป็นหลัก โดยเฉพาะการเกษตรแปลงใหญ่ จึงมีการใช้ปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลง เพื่อควบคุมและให้ได้ผลผลิตจำนวนมากออกสู่ตลาด โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการที่จะมีสารพิษตกค้างในผลผลิต ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อตนเองและต่อผู้บริโภค

อย่างไรก็ตาม ในลุ่มน้ำอิงมีเกษตรกรรายย่อย และกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบอินทรีย์ และมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามกระแสความนิยมของการทานอาหารปลอดภัย (Clean Food) แต่ยังเป็น

ปริมาณที่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการทำเกษตรแบบเคมี ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่เกษตรกรรายย่อยไม่กล้าตัดสินใจทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ไม่มีความรู้ด้านข้อมูลข่าวสารในด้านการตลาด สถานที่สำหรับจำหน่ายผลผลิต ขาดการรวมกลุ่ม และขาดแรงจูงใจในการผลิต ทั้งๆ ที่องค์ความรู้ด้านการทำเกษตรอินทรีย์เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของเกษตรกรไทยอยู่แล้ว

(๒) พื้นที่รูปธรรม

ข้าวอินทรีย์บ้านบัว ตำบลบ้านตู่ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ด้วยวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านดอกบัว ที่น้อมนำดำเนินตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้นำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริงและความยั่งยืนแห่งชีวิตการันตีด้วยรางวัลแห่งความสำเร็จมากมายด้วยวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านดอกบัว ที่การันตีด้วยรางวัลแห่งความสำเร็จมากมาย อาทิ เช่นรางวัลรองชนะเลิศประเภทกลุ่มอาชีพดีเด่นตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงอยู่เย็นเป็นสุข ประจำปี ๒๕๕๑ รางวัลชนะเลิศหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมั่งมีศรีสุข ประจำปี ๒๕๕๒ ของจังหวัดพะเยาและเป็นที่น่ายินดีเมื่อได้รับรางวัลชนะเลิศถ้วยรางวัลพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงประจำปี ๒๕๕๓ และ ๒๕๕๔ จึงสามารถมั่นใจได้ว่าผลิตผลจากบ้านดอกบัวมีคุณภาพ และคุณค่ามากมายเพียงใดผลิตภัณฑ์ของข้าวอินทรีย์ประกอบไปด้วยข้าวหอมมะลิ ข้าวกล้องข้าวกข. ๖ ข้าวซ้อมมือและเข้าก่ำ ประโยชน์ของข้าวอินทรีย์บ้านดอกบัวมีวิตามินอุดมสมบูรณ์ไปด้วยเกลือแร่ต่างๆ มีส่วนช่วยในระบบการทำงานของส่วนต่างๆ ของร่างกาย ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ เช่นวิตามินบี ๑ วิตามินบี ๒

การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การนำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูปและชุดป้องกันการล้มตลาดของผลิตผลสดซึ่งช่วยยกระดับราคาผลิตผลไม่ให้เกิดค่าการเพิ่มมูลค่าของผลิตผลทางการเกษตรมาแปรรูปเป็นอาหารระดับอุตสาหกรรมที่สามารถรับวัตถุดิบเพื่อผลิตเป็นอาหารจำนวนมากได้ การผลิตอาหารให้ได้มาตรฐานเพื่อความปลอดภัยต่อผู้บริโภคการส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารให้เป็นที่ยอมรับและสามารถขยายตลาดการค้าออกไปสู่ต่างประเทศจะช่วยเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประเทศได้เป็นอย่างดี^{๑๓๓}

หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ถ้วยรางวัลพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ความโดดเด่นของหมู่บ้านคือ เป็นหมู่บ้านจักสานแข่งไม้ไผ่ที่ถือเลื่อง และปัจจุบันได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านข้าวอินทรีย์ ผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพออกจำหน่ายไปทั่วประเทศ ทุกกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ของบ้านบัว ทุกขั้นตอนปลอดจากสารเคมีและสารพิษ ทำให้ผู้บริโภคข้าวอินทรีย์มีสุขภาพดีและทานข้าวที่ปลอดสารพิษ ติดต่อนายบาล บุญก้า ผู้ใหญ่บ้าน โทร.๐๘๒-๘๘๕๗๓๒๑

ข้าวอินทรีย์ บ้านต้นปล้อง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย นายณัฐดนัย แจ่มสว่าง (คุณโก) คนรุ่นใหม่บ้านต้นปล้อง หันมาทำเกษตรอินทรีย์บนพื้นฐานทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนตัวเอง พื้นที่อำเภอเชียงของเหมาะสำหรับการปลูกข้าว อีกทั้งแนวโน้มของผู้บริโภคที่ใส่ใจสุขภาพหันมาบริโภคอาหารปลอดภัย ผลิตภัณฑ์จากเกษตรอินทรีย์จึงเป็นที่ต้องการของตลาดในยุคปัจจุบันและใน

^{๑๓๓} สูดยอดข้าวไทย, ข้าวอินทรีย์บ้านดอกบัว, สืบค้นจาก <http://topthairice.com/project>.

อนาคต เริ่มแรกคุณโก๋หันมาทำข้าวอินทรีย์ในพื้นที่นาของตัวเอง เป็นการทำนาแบบปรานีตและมีการควบคุมการใช้สารเคมีให้อยู่ในกรอบของเกษตรอินทรีย์ มีการจัดทำโรงสีข้าวของตัวเอง มีการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานข้าวอินทรีย์ โดยได้รับใบรับรองผลิตภัณฑ์อินทรีย์ มาตรฐานประเทศไทย จากกรมวิชาการเกษตร เพื่อให้ผู้บริโภคมีความมั่นใจว่าเป็นข้าวอินทรีย์ที่ผลิตได้ตามมาตรฐานและมีคุณภาพปลอดภัยจากสารพิษอย่างแน่นอน

เมื่อมีผลิตภัณฑ์ข้าวจำนวนหนึ่งจึงได้เริ่มทำโลโก้ของตัวเอง มีการหาตลาดจากภายนอก มีการรวมกลุ่มของเกษตรอินทรีย์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และข่าวสาร มีการใช้สื่อออนไลน์ในการสื่อสารเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของตัวเองเป็นที่รู้จัก เมื่อผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ของคุณโก๋เป็นที่รู้จักและติดตลาด ทำให้มีพรีออร์เดอร์สั่งข้าวอินทรีย์เป็นจำนวนมาก ทำให้คุณโก๋เริ่มพูดคุยกับเกษตรกรรชวานาให้หันมาทำข้าวอินทรีย์จึงเริ่มมีเครือข่ายข้าวอินทรีย์ขึ้นมา มีการให้ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ การควบคุมการใช้สารเคมี และรับประกันราคาขายให้กับคนในเครือข่าย ทำให้ลูกค้ามั่นใจในการทำข้าวอินทรีย์ว่ามีตลาดรองรับแน่นอน และราคาเป็นที่น่าพอใจ ปัจจุบันคุณโก๋มีพรีออร์เดอร์ข้าวกว่า ๑๒๐ ตันต่อปี และมีการกระจายให้เกษตรกรลูกค้าปลูกข้าวอินทรีย์ และเริ่มขยายผลิตภัณฑ์ข้าวหลากหลายชนิดมากขึ้น^{๓๓๔}

ข้าวอินทรีย์ บ้านสันตันผึ่ง ตำบลเมือง อำเภอกุญแจยาว จังหวัดพะเยา กรณีของคุณพิทักษ์ สุขแก้ว หรือโก๊ะ เกษตรกรบ้านสันตันผึ่ง วย ๔๘ ปี ที่ได้หันมาปลูกข้าวอินทรีย์ในทุ่งนาริมฝั่งแม่น้ำอิง จำนวน ๓ ไร่ คุณโก๊ะเล่าว่า ตนเองได้ตัดสินใจปลูกข้าวอินทรีย์ในทุ่งนาที่อยู่ริมแม่น้ำอิง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๑๖ ไร่ ก่อนหน้านั้นได้ปลูกไม้ผล เช่น กระท้อน ลำไย มะม่วง มะพร้าว กัลยารวมทั้งชุดบ่อเลี้ยงปลา การหันมาปลูกข้าวอินทรีย์ที่ไม่ใช้สารเคมี เนื่องมาจากการปลูกข้าวที่ผ่านมาใช้ปุ๋ย ยาและสารเคมีเป็นจำนวนมาก และต้องซื้อข้าวมารับประทานในครัวเรือนเป็นระยะหลายปี จึงเกิดความคิดที่จะทำนาอินทรีย์ เพื่อปลูกข้าวที่ปลอดภัยเพื่อรับประทานในครัวเรือน จากสภาพพื้นที่สวนที่มีความเหมาะสมจะทำนาปลอดภัย เนื่องจากมีต้นไม้และบ่อปลาเป็นแนวกันชน โดยคุณโก๊ะได้เริ่มทำนาอินทรีย์มาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๕ ปี จากที่นา ๓ ไร่ ได้ผลผลิตต่อปีประมาณตันครึ่ง ผลผลิตส่วนหนึ่งได้นำไปรับประทานในครัวเรือน ที่เหลือนำไปจำหน่ายด้วยตนเองกับคนรู้จักและกลุ่มเพื่อน โดยข้าวขาวราคา กิโลกรัมละ ๓๐-๔๐ บาท ส่วนข้าวกล้องราคา กิโลกรัมละ ๖๐ บาท และส่วนหนึ่งเก็บเป็นเชื้อข้าวประมาณ ๘ กิโลกรัมเพื่อนำไปปลูกในปีต่อไป หลังจากเก็บเกี่ยวจะนำบ่อเหืองมาหว่าน เพื่อปรับปรุงดินและเพิ่มแร่ธาตุในดิน เมื่อถึงฤดูทำนาก็ไถกลบบ่อเหือง เพื่อเป็นปุ๋ยพืชสดในท้องนา การใช้ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การควบคุมปริมาณน้ำเพื่อคุมหญ้า รวมทั้งเลี้ยงเป็ดเพื่อกินแมลงศัตรูพืชในทุ่งนา ปัจจุบันการปลูกข้าวอินทรีย์ของคุณโก๊ะได้รับการรับรองจากกรมการข้าวให้เป็นข้าวออร์แกนิก (Organic Thailand) โดยมีเจ้าหน้าที่มาติดตามตรวจสอบพื้นที่และผลผลิตปีละ ๒ ครั้ง สภาพปัญหาที่พบจะเป็นด้านการตลาด เนื่องจากภาครัฐไม่ให้ความสำคัญกับเกษตรกรรายย่อย ไม่จัดหาตลาดในการจำหน่ายผลผลิต ส่วนการ

^{๓๓๔} สัมภาษณ์, ณัฐดนัย แจ้งสว่าง บ้านต้นปล้อง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ขยายพื้นที่ปลูกนั้นมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่มีพื้นที่ปลูกที่เหมาะสม เพราะต้องเสียพื้นที่นาทำคันดินปลูก ต้นไม้เป็นแนวรอบ เพื่อป้องกันสารเคมี จึงเป็นข้อจำกัดในการทำนาอินทรีย์ของเกษตรกร^{๑๓๕}

พืชสมุนไพร(ผักเชียงดา) กับเศรษฐกิจในชุมชน บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเชียงราย

ชุมชนบ้านงามเมืองเป็นชุมชนเล็กๆ ที่มีการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของตัวเอง คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษที่เป็นภัยคุกคามต่อคนในชุมชน จึงมีข้อตกลงร่วมกันให้ช่วยกันรักษาทรัพยากรของชุมชนและงดใช้สารเคมีบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน ทำให้บริเวณนี้มีการปลูกพืชโดยใช้ระบบอินทรีย์ปราศจากสารเคมี

ผักเชียงดา เป็นผักพื้นบ้านที่มีปลูกทั่วไปในพื้นที่ภาคเหนือ มีสรรพคุณทางยาช่วยรักษาโรคหลายชนิด เช่น ช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือด รักษาโรคเบาหวาน ควบคุมความดันโลหิต เป็นต้น นายกิตติกร อุตมะ (พ่อหลวงแมน) กล่าวว่า ผักเชียงดาเป็นผักพื้นบ้านที่คนในชุมชนนิยมปลูกเป็นผักสวนครัวตามแนวรั้ว โดยนำไปแกงและลวกกินกับน้ำพริกเป็นอาหาร เนื่องจากสรรพคุณทางยาของผักเชียงดาจึงเป็นที่นิยมของตลาดเมื่อไม่กี่ปีมานี้ เริ่มแรกพ่อหลวงแมนเก็บผักในสวนเกษตรของตัวเองไปขายที่ตลาดเชียงของ พบว่า ผักเชียงดาเป็นที่นิยมของคนลาว โดยนำผักเชียงดาไปทำไห้หรือขายหมดอย่างรวดเร็วและยังมีการสั่งซื้อต้นกล้าเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ทางโรงพยาบาล รพสต. ยังต้องการใบของผักเชียงดาเพื่อนำไปทำชาสมุนไพรช่วยลดความดันโลหิตและโรคเบาหวาน โดยมีการสั่งซื้อใบเชียงดาสดจากชุมชน จากความต้องการผักเชียงดาของตลาดนี้เอง ทำให้พ่อหลวงแมนมีการส่งเสริมให้ปลูกผักเชียงดาในชุมชน โดยให้แต่ละครัวเรือนทำการเพาะพันธุ์ผักเชียงดา ทั้งจากการปักชำและการเพาะเมล็ดพันธุ์จำนวนครัวเรือนละ ๕๐ ต้น โดยทางกองทุนหมู่บ้านจะเป็นผู้รับซื้อไว้ทั้งหมด ในราคาต้นละ ๒๐ บาท ซึ่งทางหมู่บ้านจะนำไปปลูกตามแนวรั้วในชุมชน เมื่อมีผลผลิตจะนำไปขายตามความต้องการของตลาดนำเงินเข้าสู่กองทุนหมู่บ้านต่อไป และคนในชุมชนสามารถเก็บผักเชียงดาเพื่อนำไปประกอบอาหารเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้อีกด้วย^{๑๓๖}

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) จัดทำฐานข้อมูลชุมชนที่ทำเกษตรอินทรีย์ในกลุ่มน้ำอิง โดยการ

- สำรวจชุมชนที่ทำเกษตรอินทรีย์ในกลุ่มน้ำอิง
- สำรวจผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ในกลุ่มน้ำอิง
- จัดทำแผนที่ชุมชนและผลิตภัณฑ์อินทรีย์โดยใช้ระบบสารสนเทศ

๒) การส่งเสริมระบบเกษตรอินทรีย์ โดยการ

^{๑๓๕} สัมภาษณ์, พัทธ์ชัย สุขแก้ว บ้านเลขที่ ๙ หมู่ ๖ ตำบลแม่เมือง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์, กิตติกร อุตมะ ผู้ใหญ่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

- การศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่รูปธรรมที่ทำเกษตรอินทรีย์
- การสร้างพื้นที่รูปธรรมการทำระบบเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร
- การเชื่อมโยงพื้นที่เรียนรู้กับการสร้างพื้นที่รูปธรรม

๓) การเชื่อมโยงผู้ผลิตกับผู้บริโภค หรือผู้ประกอบการร้านอาหาร โดยการ

- การพบปะกันของผู้ผลิตและผู้บริโภค ในรูปแบบของทริปการเรียนรู้
- จัดงานมหกรรมเกษตรอินทรีย์ /อาหารปลอดภัย/ตลาดสีเขียว
- จัดเวทีวิชาการเกษตรอินทรีย์ในกลุ่มน้ำอิง

๔) การตลาดเกษตรอินทรีย์ของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยการ

- การตลาดเพื่อสุขภาพในร้านสะดวกซื้อ หรือห้างขนาดใหญ่
- การจัดทำร้านจำหน่ายสินค้าเพื่อสุขภาพในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน และจำหน่ายผ่านออนไลน์
- การทำแบรนด์และเรื่องราวของผลิตภัณฑ์จากเกษตรอินทรีย์
- ร่วมกับสถาบันการศึกษาเพื่อรับรองคุณภาพเกษตรอินทรีย์ของชุมชน

๒.๒ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ทั้งหมด ๗,๒๔๐.๔๘ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม ๒ จังหวัดในภาคเหนือตอนบน คือ จังหวัดพะเยาและเชียงราย มีความยาว ๒๖๐ กิโลเมตร ประกอบด้วย พื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนบน ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง มีความหลากหลายทางระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมประเพณี คนในลุ่มน้ำอิงประกอบอาชีพจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งแหล่งน้ำและป่าชุมชน เป็นการทำเกษตรที่พึ่งพาธรรมชาติ การดำรงชีวิตของคนในลุ่มน้ำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และมีอาชีพเสริม คือ แปรรูปอาหาร หัตถกรรมพื้นบ้าน เลี้ยงสัตว์ รับจ้างและประมงพื้นบ้าน

ศักยภาพด้านเศรษฐกิจในลุ่มน้ำอิง

- ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการทำนา เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของคนพะเยาและเชียงราย มีพื้นที่ทำนามากที่สุด
- เป็นแหล่งประมงน้ำจืดที่มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นจำนวนกว่า ๖๕ ชุมชน
- เป็นแหล่งอาหารจากลุ่มน้ำและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากปลา ทั้ง ปลาร้า แจ่วบอง ปลาแดดเดียว ชีปลาทู เป็นต้น
- เป็นแหล่งพืชผักอาหารพื้นบ้านและยาสมุนไพรจากฐานทรัพยากรที่ชุมชนร่วมกันดูแลจัดการ จากป่าชุมชน ป่าชุมชนน้ำ

- เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน วิถีชีวิตชาวอีสาน วิถีชีวิตการทำเกษตรพอเพียง เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น
- เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งผ้าทอคุณภาพดี ลวดลายสวยงาม ทั้งผ้าทอไหมมัด และผ้าไหมอีสาน และเป็นแหล่งผลิตภัณฑจากธรรมชาติ ชั้นดี ทั้ง เครื่องจักรสานไม้ไผ่ เสื้ออกก น้ำผึ้งป่า ยาสมุนไพร

ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไปในลุ่มน้ำอิงลดจำนวนลงจากเดิมเป็นจำนวนมาก ซึ่งเกิดจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น การขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม ความต้องการที่ดินทำกินและตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้มีการใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญชุมชนขาดจิตสำนึกต่อการใช้ทรัพยากร เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ การขุดลอกแม่น้ำ อุตสาหกรรมดูดทราย การกว้านซื้อที่ดินของนายทุน ทำโรงงานอุตสาหกรรมและเกษตรแปลงใหญ่ การพังทลายของตลิ่ง การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง การบุกรุกใช้ประโยชน์จากป่าชุ่มน้ำ การใช้เครื่องมือทำประมงที่ผิดประเภทพันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ เป็นต้น รวมทั้งนโยบายระดับประเทศ ระดับท้องถิ่น ต่างก็เป็นปัจจัยทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงลดลงและขาดความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งไม่เฉพาะจะเกิดจากความบกพร่องและขาดทิศทางของการดำเนินนโยบายของภาครัฐแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในการจัดการฐานทรัพยากรควบคู่ไปด้วย จึงส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากร วิถีชีวิตและเศรษฐกิจชุมชนและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

เป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชน การจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในลุ่มน้ำอิง ต้องเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะชุมชนที่เป็นเจ้าของฐานทรัพยากร และต้องเชื่อมโยงกับการจัดการเศรษฐกิจของชุมชนควบคู่ไปด้วย ต้องให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าถึงและมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นด้วยทำให้เกิดการบูรณาการเชื่อมโยงการเสริมสร้างทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประโยชน์กับสังคมทุกระดับ และสร้างสมดุลของการพัฒนาเป็นการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

(๒) พื้นที่รูปธรรม

“ม่อนปุยารักษ์ผึ่งป่า” เป็นแบรนด์น้ำผึ้งป่าของนายสยาม สกุกณา เกษตรกรบ้านหาดแพน ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา อายุ ๔๒ ปี มีอาชีพเลี้ยงผึ้งที่ไม่เหมือนใคร โดยการชวนผึ้งป่าให้เป็นผึ้งบ้าน มาทำรังสร้างน้ำผึ้งหวานขายสร้างรายได้งามปีละล้านบาท โดยหลังคิดค้นสูตรเด็ด “กลั่นล่อผึ้งป่า” มาเป็นผึ้งบ้านให้เข้ามาอยู่อาศัยในรังที่ทำไว้ ๓๐๐ รัง จนได้น้ำผึ้งขายตลอดปี โดยการเลี้ยงดูผึ้งป่าจะเลี้ยงแบบธรรมชาติ ไม่มีการให้อาหารผึ้ง เหมือนผึ้งเลี้ยงทั่วไปที่ต้องคอยให้อาหาร

ตลอดเวลา จนประสบผลสำเร็จได้น้ำฝึ้งป่าแบบธรรมชาติ ๑๐๐ % และทำแบรนด์เป็นของตัวเอง ชื่อ “ม่อนปุยรักษ์ฝึ้งป่า” ผลิตน้ำฝึ้งแพ้ออกสู่ท้องตลาด

นายสยาม กล่าวว่า เมื่อ ๕ ปีก่อน ตนเองไปหาฝึ้งป่าเหมือนชาวบ้านที่หากันทั่วไป วันหนึ่งหาได้ราว ๑๐ ขวด ก็ได้เงินวันละหลายพันบาท ต่อมาจึงคิดที่จะนำเอาฝึ้งป่ามาเลี้ยงเป็นฝึ้งบ้าน ตอนแรกไม่ได้ผลเพราะคิดจะบังคับฝึ้งป่าเอามาเลี้ยงเหมือนกับฝึ้งพันธุ์หรือฝึ้งบ้าน ซึ่งยากมาก ที่เลี้ยงไว้ก็บินหนีไปหลายร้อยรัง จึงปรับแนวคิดขึ้นมาใหม่ แทนที่เราจะบังคับฝึ้งก็เปลี่ยนเป็นการตามใจฝึ้งป่า จากที่เราไปหาฝึ้งป่ามานานหลายปี ทำให้รู้จักนิสัยของฝึ้งป่า ตอนนี้สามารถสกัด กลิ่นล่อฝึ้งป่าให้ฝึ้งบินมาทำรังอาศัยในรังที่ทำเตรียมรอไว้จนสำเร็จ การทำฝึ้งป่า ๑ รัง จะให้น้ำฝึ้งได้ ๑๐ ขวด ขวดละ ๓๐๐ บาท ก็ได้ ๓,๐๐๐ บาท ไม่ต้องไปให้อาหารฝึ้ง ไม่ต้องดูแล แค่อป้องกันมดเท่านั้น ^{๑๓๗}

ปลาร้าแม่น้ำอิง บ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ชุมชนอีสานที่เลือกตั้งรกรากบ้านเรือนในพื้นที่ริมแม่น้ำอิง ส่วนใหญ่มองเห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรปลาในแม่น้ำอิง ในฤดูน้ำหลากชุมชนลุ่มน้ำอิงจะหาปลาได้ในปริมาณมาก ชุมชนส่วนใหญ่จะหาเพื่อขายปลาสด ปลาแห้ง ปลาต้ม ซึ่งมีจำหน่ายทั่วไป แต่ชุมชนอีสานมีการแปรรูปปลา ด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของคนอีสาน คือการทำปลาร้า เพิ่มมูลค่าปลาที่หลากหลาย สามารถใช้ปลาได้ทุกขนาด และทำปริมาณมาก ๆ ได้ ปัจจุบันกว่า ๖๔ ชุมชนตลอดลุ่มน้ำอิงมีการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง ทำให้ปลาสามารถขยายพันธุ์ได้มากขึ้น และมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ การแปรรูปเป็นปลาร้า จึงเป็นสร้างมูลค่าปลาที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนที่มั่นคง

ชุมชนอีสาน สมัยก่อนแต่ละครัวเรือนจะมีการผลิตปลาร้าไว้รับประทานกันเอง แต่ในระยะ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา มีการผลิตปลาร้าเพื่อการจำหน่ายด้วย ขณะเดียวกันผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่เคยผลิตปลาร้าบริโภคเองหันไปซื้อปลาร้ารับประทานมากขึ้น รวมทั้งผู้ผลิตปลาร้าเริ่มมีการพัฒนาสูตรการผลิตปลาร้าจนเป็นที่นิยมของตลาด ทำให้ในปัจจุบันการผลิตปลาร้ากลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม โดยทำเลที่ตั้งของโรงงานเน้นการอยู่ใกล้แหล่งที่มีปลาน้ำจืดชุกชุม ปลาร้าจึงพัฒนาจากการเป็นเพียงอาหารพื้นบ้านและมีการผลิตกันในระดับครัวเรือน จนกระทั่งในปัจจุบันเริ่มขยายการผลิตเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม ผลิตภัณฑ์ปลาร้าอันว่าเป็นผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปที่ไม่ควรมองข้าม เนื่องจากมูลค่าของธุรกิจนี้ไม่เล็กอย่างที่หลายคนคิด โดยในด้านการผลิตนั้นเริ่มขยับจากธุรกิจในระดับครัวเรือนหรือธุรกิจขนาดเล็ก มาเป็นผู้ผลิตในขนาดกลางและใหญ่ ผลิตภัณฑ์ปลาร้ากลายเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือสินค้าโอท็อป รวมทั้งการส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศก็เริ่มขยายตัวมากยิ่งขึ้น

บ้านปางมดแดง มีกลุ่มผลิตปลาร้าที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดพะเยาและเชียงราย และขึ้นชื่อที่ใครชอบปลาร้าต้องมาซื้อที่ลุ่มน้ำอิง ด้วยกรรมวิธี และองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบ้านเกิดที่อีสาน ทำให้ปลาร้ามีความเป็นอัตลักษณ์ของอีสานในถิ่นล้านนา สำหรับผลิตภัณฑ์ปลาร้าหมักบ้านปางมดแดง ปัจจุบันมีให้

^{๑๓๗} สัมภาษณ์, สยาม สกุลณา บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ ๖ บ้านหาดแพน ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยา, วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เลือกทั้งน้ำปลาร้าหมักบรรจุในไหเล็ก ขวดโหล ปีบ และถุงพลาสติก ราคาเริ่มต้นที่กิโลกรัมละ ๕๐- ๑๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของปลา ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นร้านอาหารอีสาน ทั้งในจังหวัดมหาสารคามและใกล้เคียง นอกจากนี้กลุ่มปลาร้าหมักบ้านหนองล่ำยังมีผลิตภัณฑ์เนื้อปลาร้าหมักสับบรรจุกระปุก ปลาร้าบองสูตรสมุนไพร น้ำพริกปลาร้า โดยบรรจุภัณฑ์มีทั้งบรรจุในไหเล็ก ขวดโหล และถุงพลาสติกตามที่ลูกค้าสั่งผ่านกระบวนการบรรจุภัณฑ์อย่างดี ไม่ส่งกลิ่นรบกวน ในส่วนปลาบองขายดีมากจนไม่สามารถผลิตได้ตามความต้องการตลาด เพราะจะใช้เวลาว่างของสมาชิกมาช่วยกันผลิตหลักจากว่าจากงานไร่นา โดยรายได้จากขายปลาร้าทุกชนิด ทำเงินให้กลุ่มได้มากกว่าเดือนละ ๒๐,๐๐๐ บาท ปีหนึ่งรายได้กว่า ๒๐๐,๐๐๐ บาท และมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง

ผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย

ตำบลสันมะค่า กว่า ๗๐% เป็นชุมชนอีสานที่อพยพมาตั้งรกรากใหม่ก่อนปี ๒๕๐๐ ด้วยความเป็นคนอีสานทำให้การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า เป็นกิจกรรมที่ฝังรากลึกลงในสายเลือด ๔ หมู่บ้าน ๔ วัง ตำบลสันมะค่า บ้านวังศิลา บ้านวังอวน บ้านวังผา และบ้านวังน้อย รวมกันกว่าร้อยครัวเรือนที่มีการทอผ้าไหม เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง อ.ป่าแดด มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยใช้พื้นที่ไร่ ที่สวน พื้นที่สาธารณะของชุมชน และบริเวณข้างบ้าน เป็นแหล่งผลิตไบหม่อนเพื่อนำไปเลี้ยงหนอนไหม และนำไปเข้าสู่กระบวนการทอเป็นด้ายไหมและนำมาทอเป็นผ้าไหม และมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ส่วนมากจะเป็นเครื่องแต่งกาย ทั้งชายหญิงมีผ้าถุง ผ้าซิ่นโสร่ง ชุดผ้าไหม ทั้งชุดและชุดลำลอง ปัจจุบัน ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านความงาม โดยการทำแผ่นมาร์คหน้าผ้าไหมโยกระบวนการเลี้ยงหนอนไหมแบบใหม่ ถือว่าผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนอีสานในลุ่มน้ำอิง กลายเป็นเศรษฐกิจหลักสร้างรายได้มากกว่าการปลูกข้าว เพราะผ้าไหมราคาสูงและมีกระบวนการผลิตที่ยาก และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่เหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตผ้าไหม สามารถพัฒนาเป็นสินค้าเพิ่มมูลค่าได้ทั้งหมด ทั้งตัวหนอนไหมนำมาอบกรอบ ขายเป็นผลิตภัณฑ์อาหารทานเล่น ชี้นอนไหม นำมาเป็นปุ๋ยอินทรีย์ ไบหม่อนสามารถทำชาคุณภาพได้ สามารถสร้างมูลค่าได้ครบวงจร

ในปี ๒๕๓๔ สำนักงานเกษตรอำเภอป่าแดด ได้มีโครงการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ก็ได้ส่งเกษตรกรไปอบรมที่ศูนย์หม่อนไหมจังหวัดขอนแก่น ก็ได้มีการพัฒนาความรู้และทักษะด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แปรรูปเส้นไหม และผลิตภัณฑ์ผ้าไหมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มสตรีทอผ้าไหมได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยมีนางบัวซอน รักศิลป์เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา สมาชิกได้นำเงินมาลงทุนคนละ ๑ หุ่น โดยมีราคาหุ้นละ ๑๐๐ บาท เพื่อนำมาลงทุนในการซื้อตัวอ่อนหนอนไหม ซื้อมูลค่าหม่อน ส่วนก็ทอผ้าทางกรมอุตสาหกรรมจังหวัดได้จัดสรรงบประมาณหาซื้อให้ราคาประมาณตัวละ ๘,๐๐๐ บาท ต่อมาศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนได้จัดหาครูผู้เชี่ยวชาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่มาฝึกสอนให้กับกลุ่มแม่บ้าน ทำให้กลุ่มงานทอผ้าของแม่บ้านมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ปี ๒๕๔๗ ได้มีการนำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ เข้าร่วมคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่น ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย ได้ OTOP

ระดับ ๔ ดาว จึงทำให้กลุ่มมีแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยเน้นการทอผ้าไหมให้มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาด ^{๑๓๘}

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) พัฒนาระบบฐานข้อมูลฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญ และมีศักยภาพในการยกระดับด้านเศรษฐกิจชุมชน

เป้าหมาย มีระบบฐานข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา ท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์ ปกป้อง คุ้มครอง และอนุรักษ์และให้เป็นแหล่งเรียนรู้และจัดแสดงผลิตภัณฑ์สินค้า และบริการ ในแต่ละโซน ต้น กลาง ปลาย

กลยุทธ์

๑) ส่งเสริมการวิจัยสำรวจข้อมูลฐานทรัพยากรที่นำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการท่องเที่ยวชุมชน โดยกระบวนการแบบวิจัยชาวบ้าน ได้แก่ ข้อมูลฐานทรัพยากรชีวภาพ / ศักยภาพผลิตภัณฑ์ การเกษตรอินทรีย์ กระบวนการผลิต คุณค่าและมูลค่า

๒) จัดทำระบบฐานข้อมูลกลาง ในด้านผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวชุมชน จากพื้นที่ต่างๆ ต้นน้ำ ถึงปลายน้ำ ที่มีเอกลักษณ์ ได้แก่ น้ำผึ้งป่า ผลิตภัณฑ์จากปลา ยาสสมุนไพรรักษา ผ่าทอ ผ้าไหม ตัวหนอนไหม หนองไม้ไผ่ เสื่อกก ไม้ไผ่ งานหัตถกรรมภูมิปัญญา วิถีชีวิต การเกษตรอินทรีย์ ประเพณีวัฒนธรรม ศูนย์เรียนรู้ชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เส้นทางศึกษาธรรมชาติฯ

๓) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีกิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ให้เกิดความเข้าใจและการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งเยาวชน ชุมชนท้องถิ่น ภาคธุรกิจ และสาธารณชน

๒) ส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูและการจัดการฐานทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

เป้าหมาย เพื่อให้เกิดความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อให้เกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูฐานทรัพยากรลุ่มน้ำอิง และมีกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและเครือข่าย มีมาตรการเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม และการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

กลยุทธ์

๑) สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาความเข้มแข็งของกลไก การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงและชุมชน เพื่อการสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำ

^{๑๓๘} ชูศรี วัฒนณี , การทอผ้าไหมแบบบูรณาการ, สำนักงานเกษตรอำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย, ๒๕๕๓. (เอกสารอัดสำเนา).

๒) สนับสนุนการศึกษาวิจัย รวบรวม วิเคราะห์ ติดตามและประเมินข้อมูลความต้องการด้านการพัฒนา เศรษฐกิจจากฐานทรัพยากร ของแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่องจากต้นน้ำถึงปลายน้ำและลุ่มน้ำสาขา

๓) สนับสนุน ส่งเสริมให้กลไก มาตรการ ที่ร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ในการใช้ประโยชน์ควบคู่ ไปด้วยกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูฐานทรัพยากรเพื่อยกระดับการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

๒.๓ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

เป็นที่ทราบกันดีว่า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นระบบที่มีอิทธิพลมากระบบหนึ่งในโลกปัจจุบัน โดยใช้หลักตลาดเสรี ก่อนยุคทุนนิยมนั้นเศรษฐกิจเป็นเรื่องของท้องถิ่น ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าใช้หลักขนบธรรมเนียมประเพณีกำหนดราคาสินค้าและบริการ แต่ระบบทุนนิยมให้เกิดตลาดเสรีขึ้นคือการใช้แรงงานมีลักษณะเป็นความชำนาญเฉพาะอย่าง แต่ละคนมีส่วนในการผลิตโดยใช้ความรู้ แรงงานและความชำนาญเฉพาะตน ผลผลิตหรือบริการถูกนำไปใช้เพื่อการบริโภคทั่วไป และเพื่อจำหน่ายในตลาดไม่มีการควบคุม ปล่อยให้เป็นไปโดยเสรี

ขณะที่กระแสทุนนิยมได้ทำให้กลไกทางการตลาดถูกควบคุมโดยทุนขนาดใหญ่ การควบคุมปัจจัยการผลิต สามารถกำหนดราคาสินค้าได้เอง ราคาสินค้าที่จำหน่ายกันโดยทั่วไปไม่ได้ถูกกำหนดโดยคนท้องถิ่นคนท้องถิ่นไม่สามารถคิดเรื่องการทำเกษตรของตนเองได้ เพราะต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการทำเกษตร ใช้เงินทุนสูง และปัจจัยการผลิตจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย เกิดการเหลื่อมล้ำทางการแข่งขันทางการค้า ระหว่างนายทุนกับเกษตรกรรายย่อย

จากการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่มีระยะเวลายาวนานมากกว่า ๒๐ ปี ได้ส่งผลต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำอิงมีความอุดมสมบูรณ์ และคนในชุมชนสามารถพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ผลผลิตจากดิน น้ำ ป่าก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในครอบครัวที่เหลือกินได้นำไปจำหน่าย และแปรรูปเพื่อเก็บไว้กิน หลายชุมชนได้รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนนำผลผลิตที่แปรรูปไปจำหน่าย เช่น น้ำพริก แจ่วบ่อง ก๋วยเตี๋ยว ก๋วยเตี๋ยวตาก ชา กาแฟ ยาสมุนไพร สมุนไพร แชมพูสมุนไพร หม่อนไหม ผ้าทอ รวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางธรรมชาติ การจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น ดังนั้นสภาพประชาชนลุ่มน้ำอิงควรจะเป็นแกนกลางในการรวมกลุ่มวิสาหกิจต่างๆ เหล่านี้ เพื่อยกระดับให้สภาพประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นผู้ประกอบการทางสังคมในชุมชน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า การสร้างแบรนด์ที่เป็นของลุ่มน้ำอิง การเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรรายย่อย เพื่อผลกำไรส่วนหนึ่งสามารถที่จะนำไปเป็นทุนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และนำมาใช้ในการทำกิจกรรมทางสังคมต่อไป

(๒) พื้นที่รูปธรรม

ร้านสวรรค์บนดิน Sawanbondin Farm & Home Stay ตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๑/๑๒ หมู่ ๔ ตำบลริมกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นฟาร์มออร์แกนิกที่เริ่มจากการปลูกผักสวนครัวและสมุนไพรเพียงไม่กี่ชนิด แล้วพัฒนามาสู่การทำชาสมุนไพรเพื่อเพิ่มมูลค่า มุ่งเป้าหมายที่การดูแลสุขภาพด้วยสูตรชาที่

คิดค้นเอง กับถ้วยชาที่บรรจงปั้นเองทุกใบ สวรรค์บนดิน ฟาร์ม แอนด์ โฮมสเตย์ เชียงราย เกิดขึ้นเมื่อปี ๒๕๕๘ โดยคุณชูเกียรติ เวสารัชชพงศ์ อดีตช่างภาพที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองกรุง โดยจุดเริ่มต้นเกิดจากความ ต้องการดูแลฟื้นฟูสุขภาพของคุณพ่อด้วยวิถีธรรมชาติ เดิมทีสวรรค์บนดินเริ่มจากการปลูกพืชผัก หมุนเวียนกันไปเพียงไม่กี่ชนิด ก่อนที่คุณโตจะลองเพิ่มมูลค่าโดยการแปรรูปเป็นชาสมุนไพรชนิดต่างๆ โดย การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ด้วยตนเอง ปัจจุบัน สวรรค์บนดินมีผลิตภัณฑ์ชาสมุนไพรที่ หลากหลายมากขึ้น อาทิ ชาตะไคร้ ชาอัญชัน ชา กระเจี๊ยบ ชาใบเตย และยังมีชาที่ได้วัตถุดิบมาจากแหล่ง อื่น เช่น มะตูม เก๊กฮวย เจียวกู่หลาน ซึ่งแต่ละชนิดล้วนผลิตด้วยมาตรฐานเดียวกัน

ในส่วนของโฮมสเตย์ ที่นี่มีห้องพักเพียงจำนวน ๓ ห้อง ออกแบบตกแต่งแบบปูนเปลือยอย่าง เรียบง่ายและธรรมดา นำพาความรู้สึกลึ่งเหยียงของชีวิตคนเมืองกลับสู่สมดุลที่ปกติ เรียบง่าย และสงบ สบาย ภายในตกแต่งด้วยงานปั้นจากดินเผา โรงปั้นขนาดกะทัดรัดที่อยู่ถัดจากบริเวณห้องพักและมุม นั่งเล่น เป็นแหล่งรวมอุปกรณ์และเครื่องมือที่ขับเคลื่อนให้เกิดงานศิลปะจากดินเผา และยังเป็นแหล่ง เรียนรู้ที่มีนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจแวะมาเยี่ยมชมและทดลองฝึกปั้นเครื่องดินเผา

เมนูชาหรือกาแฟของที่นี่อาจมีไม่มากนัก แต่ทุกเมนูล้วนมาจากการศึกษาคิดค้นและลองผิดลอง ถูกจนพัฒนามาเป็นเมนูสุดสร้างสรรค์ โดยแต่ละเมนูยังคงคอนเซ็ปต์เพื่อดูแลสุขภาพ ปลอดภัย สะอาด ปลอดภัย และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีปรุงแต่ง อย่างการใช้หญ้าหวานเพื่อให้ความหวานแทน น้ำตาล การได้ดื่มชาที่นี้จึงเป็นมากกว่าที่ดื่มชา แต่เป็นการได้ดื่ม “ความตั้งใจ” และ “ความพยายาม” ที่จะมอบสิ่งที่ดีที่สุดให้ทุกคนเหมือนกับมอบให้คนในครอบครัว และกลิ่นหอมที่เราได้สุดดมจากถ้วยชาแต่ ละถ้วยนั้นยังเจือไปด้วยกลิ่นของ “ความสุข” ของเจ้าของผลงานที่ได้ทำในสิ่งที่ตัวเองรัก กล่าวได้ว่าชีวิตที่ สวรรค์บนดินนี้เป็นวิถีที่หันหาธรรมชาติอย่างแท้จริง การปล่อยให้ชีวิตดำเนินเข้ากับวงจรธรรมชาติโดยไม่ มีการแทรกแซงของเครื่องจักรและสารเคมี อาจเป็นวิถีที่เติบโตไปอย่างช้าๆ แต่ทว่าปลอดภัย ไม่ต้องรีบ ร้อน ไม่ต้องกดดัน เพียงปล่อยให้ชีวิตเราดำเนินเข้ากับธรรมชาติอย่างกลมกลืน กลายเป็นชีวิตที่มีความสุข บนวิถีพอเพียง และกลายเป็นสวรรค์ (ที่อยู่) บนดิน ^{๓๓๔}

โรงเรียนขานาพุทธ เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยพุทธ เศรษฐศาสตร์ ไร่ เจริญ ตะวัน ในวันพระกลางพรรษาปีหนึ่ง (๒๕๕๖) ท่าน ว.วชิรเมธี ลงไปแสดงธรรมในหมู่บ้าน แห่งหนึ่งตามความตั้งใจแต่เดิมซึ่งท่านตั้งปณิธานไว้ว่า “ทุกวันพระจะไปแสดงธรรมให้ชาวบ้านในหมู่บ้าน ฟัง” แต่ก่อนจะแสดงธรรมในเช้าวันนั้นมักทายกได้มากระซิบบอกว่าไม่ต้องเทศน์นาน ท่าน ว.วชิรเมธี จึงย้อน ถามว่าทำไมไม่ยอมให้เทศน์นาน? มักทายกตอบว่า ถ้าหากท่าน **ว. เทศน์นานคำจั่งรายวันจากการทำงานคงจะหายไปครึ่งหนึ่ง (เพราะไปทำงานสาย)** ท่าน ว. จึงกลับมาคิดว่าทำอย่างไรคนจึงจะสนใจ ธรรมะ เพราะตามธรรมดาท่านไปเทศน์ที่ไหนจะมีคนรอฟังท่านมากมาย และโดยทั่วไปแต่ละแห่งต้อง นิมนต์ท่านล่วงหน้านานนับปี แต่ที่นี้ที่ชุมชนใกล้ ไร่เจริญตะวัน ทำไมคนถึงไม่ยอมฟังธรรม

^{๓๓๔} สุภาพร เลิศกวินอนันต์, สวรรค์บนดิน : เยือนสวรรค์ที่หอมกลิ่นงานศิลป์บนวิถีพอเพียง, สืบค้นจาก

เมื่อท่านกลับมาแล้วจึงลองสู่มทำวิจัยใน ๔ หมู่บ้านใกล้ ๆ ไร่เชิญตะวัน ก็พบว่าชาวบ้านเป็นหนี้กันถึง ๘๔ ล้านบาท มีหนี้สินรายครัวเรือนโดยเฉลี่ย ๒๐๐,๐๐๐ บาท จากตัวเลขนี้มวลรวม และหนี้ครัวเรือนของชาวบ้าน ทำให้ ท่านว.วชิรเมธี คิดว่าจะต้องหาวิธีช่วยชาวบ้านให้หายจากความยากจน และสามารถหยัดยั้งพึ่งตัวเองทั้งทางเศรษฐกิจและจิตใจให้ได้

ไร่เชิญตะวัน มีเนื้อที่ ๑๗๐ ไร่ เนื้อที่ทั้งหมดเป็นสวนลำไยและแปลงนามาก่อน ชาวไร่ชาวนาที่ทำนาทำสวนมาก่อนหน้านั้นล้วนทำเกษตรกรรมแบบใส่สารเคมีทั้งสิ้นตั้งแต่ต้นไม้ใบหญ้าในไร่เชิญตะวัน แต่เดิมจึงมีสิ่งปนเปื้อนจากสารเคมีสูงมาก อย่างที่ ท่านว.วชิรเมธี เคยกล่าวไว้ในธรรมบรรยายคราวหนึ่งว่า **“ในพรรษาแรกเวลานั่งสมาธิจะได้กลิ่นยาเคมีผสมน้ำฝนโซยมาเข้าจมูกตลอดทำให้หายใจไม่สะดวกและตระหนักรู้ทันทีว่าอากาศแถวนี้เต็มไปด้วยสารพิษอันตราย”** เมื่อท่านลองสังเกตดู ก็พบข้อเท็จจริงเพิ่มเติมว่าต้นไม้ก็เสื่อมสภาพ ให้ดอกให้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย หน้าดินก็เสื่อมสภาพ น้ำในอ่างเก็บน้ำก็ไม่สะอาด ที่แย่หนักกว่านั้นก็คือ ในหน้าฝนปีหนึ่งมีปลาตายลอยเป็นแพอยู่ในอ่างเก็บน้ำ อากาศมีสีดำแดงของพีชไร่พีชสวน ดิน น้ำ อากาศ อย่างที่กล่าวมาทำให้ ท่านว.วชิรเมธี คิดว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้องปฏิวัติวิธีการทำเกษตรกรรมของชาวไร่ชาวนาแถวนี้ทั้งหมด

จากปัญหาความยากจนของชุมชนรอบไร่เชิญตะวัน ที่มีหนี้ครัวเรือนมหาศาลและปัญหาการทำเกษตรกรรมโดยใช้สารเคมีเป็นหลัก จนส่งผลเสียต่อคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรในพื้นที่รอบไร่เชิญตะวัน ทำให้ ท่าน ว.วชิรเมธี มองหาวิธีแก้ทั้งสองปัญหานี้อย่างยั่งยืน และในที่สุดก็ตกลงใจก่อตั้ง **มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์** เป็น “สถาบันการศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์” เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๕ โดยแบ่งการบริหารงานออกเป็น ๓ โรงเรียน ตามโครงสร้างดังนี้

๑) โรงเรียนชีวگانุสรณ์ มีหลักสูตรสมุนไพรวินยา การปลูก/แปรรูป นวดแผนไทยและสุขภาพองค์รวม

๒) โรงเรียนสืบศิลป์แผ่นดินล้านนา มีหลักสูตรคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมสอนศิลปวัฒนธรรม เผยแผ่ศิลปวัฒนธรรม แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม สร้างเครือข่ายครูศิลปวัฒนธรรม มอบรางวัลครูศิลปวัฒนธรรม

๓) โรงเรียนชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ มีหลักสูตร เกษตรกรรมทั่วไป เกษตรพึ่งสารเคมี เกษตรกรรมธรรมชาติ พุทธเกษตร การแปรรูปอาหาร การบริหารเงิน ธุรกิจเพื่อสังคม พุทธเศรษฐศาสตร์ วิปัสสนากรรมฐาน การผลิต/การตลาด ความรับผิดชอบต่อสังคม การก่อตั้งและบริหารศูนย์การเรียนรู้

แนวทางที่ท่าน ว. วชิรเมธี นำมาเปลี่ยนแปลง ไร่เชิญตะวัน จากพื้นที่ป่ากร้าง เสื่อมสภาพ ให้กลายเป็นรมณีสถานแห่งการตื่นรู้และแผ่นดินทองแผ่นดินธรรม สำหรับเกษตรกรชาวเชียงรายก็คือ **“เกษตรอินทรีย์”** หรือ **“พุทธเกษตร”** ซึ่งเน้นการทำเกษตรกรรมแบบ **“อินทรีย์”** ทุกขั้นตอนอย่างที่ท่าน ว. วชิรเมธี เคยกล่าวว่า **“ความรับผิดชอบต่อสังคมเริ่มต้นจากข้าวเมล็ดเดียว”** ซึ่งหมายความว่า

เมื่อเกษตรกร ๑ คนเห็นภัยอันตรายของเกษตรกรรมแบบพึ่งพาสารเคมี และหันมาทำเกษตรกรรมแบบเกษตรอินทรีย์ เขาจะกลายเป็น = **คนอินทรีย์**

คนอินทรีย์ ทำเกษตรอินทรีย์ทำให้ที่ไร่ที่สวนที่นาแหล่งน้ำปลอดภัย = **สิ่งแวดล้อมอินทรีย์**
 สิ่งแวดล้อมอินทรีย์ ทำให้ผลิตผลองกวมสมบูรณ์กลายเป็น = **ผลิตผลอินทรีย์**
 ผลิตผลอินทรีย์ เมื่อได้รับการส่งต่อให้แก่ผู้บริโภคทำให้ผู้บริโภคได้บริโภคผลิตผลหรืออาหารที่
 ปลอดภัยทำให้เกิดมี = **ผู้บริโภคอินทรีย์**

ผู้บริโภคอินทรีย์ เห็นคุณค่าของผลิตผลอินทรีย์นำมาบริโภคเองและนำไปแลกเปลี่ยนหรือ
 จำหน่ายจ่ายแจกกลายเป็น = **ระบบเศรษฐกิจอินทรีย์ (เงินอินทรีย์)**

ระบบเศรษฐกิจอินทรีย์ ทำให้ผู้ผลิต (เกษตรกร) ผู้บริโภคผู้จำหน่ายกลายเป็นส่วนหนึ่งของ
 เครือข่ายหรือสังคมที่บริโภคอาหารสินค้าและบริการที่ปลอดภัยทำให้เกิดมี = **สังคมอินทรีย์**

ผลิตผลหรือสินค้าและบริการที่ผลิตโดยกระบวนการอินทรีย์ เมื่อส่งไปขายทั้งในและต่างประเทศ
 ทำให้เกิดชื่อเสียงที่ดังไกลแก่ประเทศไทยกลายเป็น = **ชื่อเสียงอินทรีย์**

บ้านป่าเปา เป็นชุมชนพุทธเกษตรเครือข่ายมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งได้รับการ
 สนับสนุนในการเป็นชุมชนพุทธเกษตร มีแนวทางในการส่งเสริมคือการเปลี่ยนกรรมวิธีการผลิต จาก
 เกษตรกรรมที่ใช้สารเคมี เป็น**เกษตรอินทรีย์** ตลอดจนมีการสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในปัจจุบันมี
 ชาวบ้านที่สนใจสมัครเข้าร่วมโครงการข้าวอินทรีย์ พื้นที่ ๓๐๐ ไร่ มีผลผลิต ๑๓๐ ตัน เพิ่มจากปี ๒๕๕๗
 ซึ่งมีผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ ๑๒๐ ไร่ มีผลผลิต ๘๐ ตัน พระอาจารย์ ว. วชิรเมธีกล่าวว่า

“พระอาจารย์ก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่า พวกเราทุกคนเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้ว จะพัฒนาตัวเองไป
 ให้ถึง ๓ ขั้นตอน หนึ่ง อยู่รอด ตนเป็นที่พึ่งของตน สอง อยู่ได้ จากนั้นให้คนเขาได้พึ่ง และ สาม
 อยู่ดี เดินสายขยายความรู้ กลายเป็นครูของแผ่นดิน ถ้าเราท่านทำได้อย่างนี้ นี่คือ บัณฑิต ของ
 มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ สมกับแนวทางการศึกษา หรือปรัชญาการศึกษาที่พระอาจารย์
 วางเอาไว้ว่า ทำมาหากิน คู่กับ ทำมาหาธรรม” ^{๓๔๐}

ไร่รื่นรมย์ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ ตำบลจี้ อำเภอกงหรา จังหวัดเขียงราย ไร่รื่นรมย์เกิดจากความตั้งใจ
 ของเจ้าของที่อยากให้ทุกคนหันมาดูแลสุขภาพด้วยการทานอาหารแบบออร์แกนิก พร้อมกับสร้าง
 ประสบการณ์ให้กับคนที่สนใจในเรื่องการทำนา ทำไร่แบบออร์แกนิก และอยู่กับธรรมชาติ ฟาร์มเกษตร
 อินทรีย์ ของคนรุ่นใหม่ โดยทายาทธุรกิจผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ SAT ที่ตั้งใจอยากให้ทุกคนหันมาดูแลสุขภาพ
 และควบคุมน้ำหนักอย่างถูกวิธีและปลอดภัย ด้วยการเลือกทานพืชผักที่ไม่มีสารเคมีหรือเรียก
 แบบคูนทุ คือ พืชเกษตรอินทรีย์ (Organic) ซึ่งปัจจุบันคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้หญิงหันมาสนใจและทาน
 อาหารสุขภาพมากขึ้นหรือเรียกกันติดปากว่า “eat clean” แต่ยังไม่ได้ตระหนักว่าผักเหล่านั้นมีสารเคมี
 ตกค้างมากน้อยแค่ไหน เราจึงมีความตั้งใจในการโปรโมทสินค้าเกษตรอินทรีย์ให้ผู้บริโภคได้เข้าใจและ
 เข้าถึงในการหาซื้อสินค้าได้ง่ายขึ้น

^{๓๔๐} มุลินธิพิทุ ทุ เศรษฐศาสตร์, โรงเรียนชานวณพุทธเศรษฐศาสตร์, สืบค้นจาก
<https://www.chawnaschool.com>.

ไร่ปลูกพืชผักแบบเกษตรอินทรีย์ (Organic) ตั้งอยู่ที่ ตำบลวัง อำเภอกะเจียง จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่กว่า ๘๐ ไร่ แบ่งออกเป็นสัดส่วน ทั้งที่พักนอนเต็นท์ ตั้งอยู่ท่ามกลางทุ่งนา ที่จะทำให้เราได้สัมผัสและใกล้ชิดกับธรรมชาติได้ตลอดเวลา เรียนรู้ธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้งและสอดคล้องกับธรรมชาติได้อย่างลงตัว เต็นท์พักมีสำหรับ ๒ ท่าน , ๓ ท่าน และ ๔ ท่าน เมื่อมองขึ้นมากจะเห็นบ้านต้นไม้ เป็นศูนย์การเรียนรู้ และที่ทานอาหารและเครื่องดื่มสุขภาพ เป็นวัตถุดิบสดจากไร่อร์แกนิก ซึ่งเป็นจุดที่มองมาจะเห็นความสวยงามของธรรมชาติ ไร่อร์แกนิก ทุ่งนาสีเขียวขจี วิวดมอกที่สวยงาม ดอกไม้และสัตว์ต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมให้ได้ทำ สร้างการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ ทั้งหลักการและการลงมือทำ อาทิ การทำเกษตรอินทรีย์, การทำปุ๋ยอินทรีย์, ปลูกต้นไม้ยืนต้น, การดำนา อีกทั้งถ้าใครสนใจทราทำไร่นาแบบเกษตรอินทรีย์ ที่นี่ก็ได้เปิดคอร์สสอนเป็นระยะด้วย เช่น คอร์ส “เตรียมกลับบ้าน” มาเปลี่ยนโต๊ะทำงานเดิมๆ ห้องทำงานแคบๆ มาเป็นห้องทำงานสีเขียวห้องใหญ่ท่ามกลางธรรมชาติ ราคาคอร์สละ ๔,๗๐๐ บาท/ท่าน ราคานี้รวม ที่พักท่ามกลางธรรมชาติ ๓ วัน ๒ คืน, เมฆออแกนิก, อาหารเช้า ๒ มื้อ, อาหารกลางวัน ๓ มื้อ, อาหารเย็น ๒ มื้อ, เบรคอร่อยๆ ๔ มื้อ, ค่าอุปกรณ์ในการเวิร์คชอป และรถรับส่งไป-กลับ (จากสนามบิน-ไร่ธรรมย์)

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ให้ทำสนุกๆ ด้วย เช่น เด็กๆ สามารถให้อาหารสัตว์ ที่ ฟาร์มแพะ และฟาร์มแกะ , มีรถ ATV และ จักรยาน เอาไว้ปั่นเที่ยวชมภายในไร่ได้ เป็นต้น **ไร่ธรรมย์ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์** เราสามารถเก็บวัตถุดิบสดใหม่ เพื่อนำไปปรุงอาหารได้เลย อีกทั้งยังมีข้าวและผลิตภัณฑ์จากฟาร์มปลอดสารพิษ จำหน่ายอีกด้วย ^{๑๔๑}

ชุมชนจัดการท่องเที่ยว ตำบลกีดช้าง อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ นายบุญทวน หมายมั่น ประธานสภาองค์กรตำบลกีดช้าง กล่าวว่า การที่นักท่องเที่ยวเขาเข้ามา เขาอยากสัมผัสความเป็นธรรมชาติมากกว่า เพราะความอุดมสมบูรณ์ของเขายังเหลืออีกเยอะ เช่น ภูเขาที่สวยงามอยู่ มีแม่น้ำ ป่า ยังสมบูรณ์อยู่ เขาก็เลยอยากมาสัมผัสวิถีชีวิตของคนที่นี่ ทุ่งนาป่าเขายังอุดมสมบูรณ์อยู่ เรายังทำกินเองอยู่ เรื่องการท่องเที่ยว มันมาตั้งยาวนานแล้ว แล้วก็ไม่มีใครขึ้นมาจัดการจริงจัง จังๆ ช่วงหลังๆ ตัวผม หลายคน ก็เลยมานั่งคุยกัน เรื่องจัดการการท่องเที่ยว คือชุมชนเราไม่มีรายได้เรื่องการท่องเที่ยวเลยที่ผ่านมาก็เลยต้องผันตัวขึ้นมา เราก็ทำเรื่องที่พัก เรื่องโฮมสเตย์ อะไรอย่างนี้ ก็เลยจัดการกันมาถึงปัจจุบันนี้

ผู้ประกอบการนี้ จริงๆ คนในชุมชนไม่ค่อยมีเงิน แต่ก็ค่อยๆ ทำ แล้วเราก็ไปเอื้อกับเขา เช่น เขาทำการท่องเที่ยว เขามีช้าง เราก็ไปทำ contact กับเขา ไปขอขี่ช้างเขา เขาก็ให้ราคาที่ดีกว่าคนข้างนอกมาให้ครับ เป้าหมายของผม ผมว่าให้ชุมชนอยู่ได้ ผู้ประกอบการอยู่ได้ ต่างคนต่างอยู่ได้ ต่างคนต่างอยู่ด้วยกันได้ ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันนั้นมันจะเกิดความสามัคคีในชุมชน อันนั้นมันจะเกิดการเอื้อกัน

ด้านนายประสาน อินตะ (ตัก) ผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในชุมชนกีดช้างมีทรัพยากรที่ค่อนข้างเด่นชัด ทั้งน้ำตก แม่น้ำ แล้วก็อยู่ในเขตที่อากาศดีด้วย การคมนาคมค่อนข้างสะดวก ไกลจากเชียงใหม่ไม่

^{๑๔๑} เอ็มไทย, พักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ ณ ไร่ธรรมย์ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ จ.เชียงราย, สืบค้นจาก

มากซึ่งต่อ ๑ ปี นักท่องเที่ยวเข้ามาหลายแสนคน เกิน ๔ แสนคนต่อปี ถ้ารวมทั้งตำบล เยอะที่สุดในภาคเหนือ ส่วนผู้ประกอบการใช้คอนเนคชั่นที่ชุมชนมี อย่างเช่น กลุ่มศิลปะ กลองสะบัดชัย กลุ่มดนตรี กลุ่มหมอนวด กลุ่มบายศรีสู่ขวัญ คือ ทั้ง ๒ กลุ่ม มีการเกื้อหนุนกันในเชิงธุรกิจสัมพันธ์กัน

กล่าวโดยสรุป ชุมชนท้องถิ่นของไทย มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ หากชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ประเทศไทยก็ย่อมเกิดความมั่นคงผาสุก ซึ่งนโยบายสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานราก ตามแนวทาง “ประชารัฐ” นี้ สามารถตอบโจทย์และกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ให้มีความมั่นคงยั่งยืนได้นั้น ได้ผ่านการพิสูจน์ว่า ทำได้จริง มีรูปธรรม ^{๑๔๒}

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) ส่งเสริมและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคม (CSE- Community Social Enterprise)

เป้าหมาย มีการจัดสรร ผลกำไรเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ ให้เกิด ประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคมโดยรวม มีการบริหารจัดการโดยชุมชน ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ด้วยกระบวนการเรียนรู้ และมีส่วนร่วม เพื่อการพึ่งพาตนเอง มีศักยภาพที่จะมีความยั่งยืนทางการเงิน มีการกำกับดูแลที่ดี และแบ่งปันประโยชน์อย่างเป็นธรรม

กลยุทธ์

๑) การเสริมศักยภาพชุมชนให้สามารถเป็นผู้ประกอบการได้ โดยเฉพาะการพัฒนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชุมชน ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ให้เข้มแข็งในการผลิตสินค้าและบริการให้ได้มาตรฐาน

๒) เสริมสร้างสมรรถนะในการพึ่งพาตนเองของชุมชนด้านเทคโนโลยี การผลิต และการตลาด ในการใช้ประโยชน์และสร้างผลิตภัณฑ์จากฐานทรัพยากรอย่างเหมาะสม

๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพ จากฐานทรัพยากร ที่มีศักยภาพใน นำมาพัฒนาต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ โดยอาศัยองค์ ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

๔) ร่วมกับสถาบันวิชาการ ในการสนับสนุนให้มีการวิจัยและนำผลงานวิจัยที่ เกี่ยวกับมูลค่าและคุณค่า จากฐานทรัพยากรในชุมชน ในการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้เกิดความยั่งยืน ในด้านเศรษฐกิจ รายได้และการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้สมดุล

๒) ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการจากฐานทรัพยากรชุมชน

เป้าหมาย ผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐานและสื่อไปถึงภูมิปัญญาหรืออัตลักษณ์ของชุมชนมีกระบวนการผลิตและดำเนินการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน โดยใช้ทุนทาง

^{๑๔๒} ข่าวสดออนไลน์, ชุมชนจัดการท่องเที่ยว กัดที่ไกลไปถึง ต.กีดช้าง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่, สืบค้นจาก

ทรัพยากรและทุนทางสังคม มาผลิตและ/หรือให้บริการอย่างเหมาะสม ด้วยกระบวนการที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคม สุขภาวะ และสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

กลยุทธ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน (ข้าวอินทรีย์ ผลไม้ น้ำผึ้ง แจ่วบอง ไหม จักสานไม้ไผ่ ผักพื้นบ้าน ยาสมุนไพร ฯลฯ) โดยการ

- ส่งเสริมและพัฒนารูปแบบสินค้าผลิตภัณฑ์ตามศักยภาพพื้นที่ ประเภทสินค้า การพัฒนาบรรจุภัณฑ์
 - ส่งเสริมและพัฒนา การสร้าง Branding และ story ของผลิตภัณฑ์ลุ่มน้ำอิงที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน
 - สร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการ ในการยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีการรับรองคุณภาพมาตรฐานที่เป็นสากล
 - การสร้างเครือข่ายผู้บริโภคทุกกลุ่มคน รวมถึงการทำ mapping Footprint ของผลิตภัณฑ์ในลุ่มน้ำอิงทั้งลุ่มน้ำ ในเกิดการพบกันระหว่างผู้บริโภค และผู้ผลิต ในการสนับสนุนชุมชนให้เกิดรายได้และร่วมดูแลจัดการทรัพยากร
 - พัฒนาการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ และช่องทางการตลาด (ชุมชน/ห้าง/สนามบิน/ออนไลน์) การเชื่อมกับตลาดของภาคเอกชน ผ่านกิจกรรม CSR
- ๓) ส่งเสริมชุมชนให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิง โดยการ
- พัฒนาระบบฐานข้อมูลพื้นที่เชื่อมโยง การทำแผนที่ท่องเที่ยวลุ่มน้ำอิง (จากอิง-โขง) เพื่อการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง
 - ออกแบบกิจกรรม รูปแบบ โปรแกรมการจัดการท่องเที่ยว ตามศักยภาพของพื้นที่ ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และเชิงประเพณี กับกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสม
 - พัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการ การจัดการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละชุมชน
 - มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
 - มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
 - มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
 - พัฒนา ออกแบบการสื่อในการประชาสัมพันธ์ Application สารคดี คลิป ในการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวในลุ่มน้ำอิง

๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคม และการมีส่วนร่วม

ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ ๓ ด้าน ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำอิง

๓.๑ ยุทธศาสตร์ด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา เริ่มตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการการมีส่วนร่วม เป็นการให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง รวมทั้งเป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเองสามารถตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆในชุมชน

ในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. ๒๕๔๐ และรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ระบุถึงการที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็นสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุง รักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อม สิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็น ต่อโครงการต่างๆ นอกจากนี้ ตามมาตรา ๖ ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ระบุไว้ดังนี้

๑. การรับทราบข้อมูลและข่าวสารของทางราชการในเรื่องที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ยกเว้นข้อมูลทางราชการที่ถือว่าเป็นความลับ
๒. การได้รับชดเชยค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐ ในกรณีที่เกิดจากภัยอันตรายจากการแพร่กระจายของมลพิษจากกิจการ หรือโครงการที่ราชการ หรือรัฐวิสาหกิจริเริ่มสนับสนุนหรือดำเนินการ
๓. การร้องเรียน กล่าวโทษผู้กระทำผิดที่ละเมิด หรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อพนักงานเจ้าหน้าที่
๔. การให้ความร่วมมือ และช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
๕. การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยเคร่งครัด

(๒) พื้นที่รูปธรรม

ลุ่มน้ำอิง เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เชื่อมต่อด้านการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่สำคัญของสัตว์น้ำหลากหลายสายพันธุ์ที่อพยพมาจากแม่น้ำโขง ในขณะเดียวกันที่ตั้งซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ของพื้นที่ ทำให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในลุ่มน้ำอิง และมีการลงทุนมากมายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระยะสั้น รวมทั้งการพัฒนากระบวนโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลเสียต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศ และการดำรงชีวิตของผู้คนที่ท้องถิ่น ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ลุ่มน้ำอิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เช่น คุณภาพน้ำเสื่อมลง การบุกรุกพื้นที่สาธารณะจากกิจกรรมต่างๆของชุมชนและผู้ประกอบการ การลดจำนวนลงของชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่น การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง พื้นที่ป่าชุ่มน้ำลดลงจากการเร่งปลูกพืชเชิงเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำอิง พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์

ปัจจุบัน ได้มีหลายชุมชนเกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าว ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น คนในชุมชนจึงมีความตื่นตัวในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยการทำกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการป่าชุมชน การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การประยุกต์ประเพณีวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในกรณีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น ได้มีการดำเนินงานในหลายพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ ทั้งในลุ่มน้ำอิงตอนบน (ป่าต้นน้ำและกว๊านพะเยา) เช่น การจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตู่ ป่าชุมชนบ้านต้าใน ตำบลบ้านต้า ป่าชุมชนบ้านต๋อมดง เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านต๋อมกลาง ตำบลบ้านต๋อม เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านสันแกลบดำ กว๊านพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นต้น ในลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านสันต้นผึ้ง การจัดการป่าชุมชนบ้านร่องปอ อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านเวียงใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นต้น และในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เช่น การจัดการป่าชุมชนบ้านต้า และการจัดการป่าชุ่มน้ำบ้านน้ำแพร่ บ้านงามเมือง อำเภอขุนตาล การจัดการป่าชุมชน และป่าชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จะต้องให้เกิดความต่อเนื่อง ยั่งยืน โดยการยกระดับชุมชนที่มีการจัดการที่ดี มาขยายผลให้ชุมชนอื่นเพื่อครอบคลุมทุกทุกชุมชนในลุ่มน้ำอิง ให้คนทุกเพศ ทุกวัยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนในลุ่มน้ำอิง มีความสำนึกรักษ์บ้านเกิด และตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยการ

- พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น “ลุ่มน้ำอิงศึกษา” เพื่อให้โรงเรียนและศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในลุ่มน้ำอิงได้นำไปจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กเยาวชน

- จัดทำค่ายเด็กเยาวชนสำนักรักบ้านเกิด และสิ่งแวดล้อม
 - จัดกระบวนการสื่อสารสาธารณะลุ่มน้ำอิง เพื่อสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำอิงในการอนุรักษ์ ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
 - จัดทำสื่อลุ่มน้ำอิงเพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ด้านต่างๆ ของลุ่มน้ำอิงต่อสาธารณะผ่านสื่อท้องถิ่นและสื่อกระแสหลักอย่างต่อเนื่อง
 - พัฒนาศักยภาพเยาวชนและคนในชุมชนให้มีความสามารถสื่อสาร และการนำเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือ ในรูปแบบนักสื่อสารลุ่มน้ำอิง เช่น ชาวชาวบ้าน สารคดี หนังสือ เป็นต้น
- ๒) สนับสนุนให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำอิง โดยการ
- แต่งตั้งแกนนำผู้หญิงให้เป็นคณะกรรมการร่วมในกลไกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับลุ่มน้ำอิง รวมทั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - พัฒนาศักยภาพแกนนำผู้หญิง โดยการอบรมแนวคิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำอิง
 - ศึกษาวิจัยบทบาทและองค์ความรู้ของผู้หญิงในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำอิง
- ๓) ส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามรัฐธรรมนูญ โดยการ
- อบรมให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และคนในชุมชนด้านสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน
 - อบรมให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และคนในชุมชนด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น พรบ.ข้อมูลข่าวสาร การศึกษาประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นต้น
- ๔) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการ
- จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำสาขาที่มีสัดส่วนของภาคประชาชน เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการทุกชุด
 - อบรมให้ความรู้แก่คณะกรรมการ /คณะทำงานเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
 - ศึกษาวิจัยในประเด็นแนวทาง/รูปแบบการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
 - จัดตั้งกลไกภาคประชาสังคมในการติดตาม ตรวจสอบการทำโครงการ /กิจกรรม การพัฒนาลุ่มน้ำอิงในทุกระดับ

๓.๒ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างร่วมมือกับหน่วยงานภาคี

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

การสร้างร่วมมือกับหน่วยงานภาคีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน หน่วยงานภาคีประกอบด้วย ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน สถาบันศาสนา เป็นต้น โดยมีชุมชนเป็นแกนกลางและเป็นพื้นที่ดำเนินการ เพื่อให้เกิดความเป็นรูปธรรมของกิจกรรมที่ดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้หน่วยงานเหล่านั้นได้หนุนเสริมการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ปัจจุบันการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในหลายพื้นที่ในประเทศไทยได้รับความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการหนุนเสริมด้านบุคลากร อาสาสมัคร แรงงาน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ วิชาการ ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

(๒) พื้นที่รูปธรรม

กรณีของการสร้างร่วมมือกับหน่วยงานภาคี ที่มีความโดดเด่นในลุ่มน้ำอิง ได้แก่ การจัดการทรัพยากรร่วม เพื่ออนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า บ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย จากการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ เมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๕๕ เนื้อที่ ๑๘,๐๗๐ ไร่ หรือประมาณ ๒๘.๙๑ ตารางกิโลเมตร เนื่องจากพื้นที่ป่าดังกล่าวมีสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์และพื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ZONE C) อีกทั้งยังมีสัตว์ป่าเข้ามาอาศัยอยู่หลายชนิด โดยเฉพาะนกยูง จากการสำรวจพบว่า พื้นที่ป่าดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่มีความสำคัญอยู่หลายชนิดเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ตลอดจนผ่านความเห็นชอบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ตามขั้นตอนการเสนอจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ลอยไร่ ป่าสักลอ และป่าน้ำพุง ในท้องที่ตำบลหงส์หิน อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ตำบลป่าแดด ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด และตำบลแม่ลอย อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย โดยเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่บริหารจัดการสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าตามหลักวิชาการในพื้นที่รับผิดชอบ สังกัดส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๕ (เชียงราย) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พื้นที่โดยรอบของพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ และพื้นที่ป่าชุมชนบ้านวังศิลา ในรัศมี ๕ กิโลเมตร พบว่ามีการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชาวบ้านวังศิลาส่วนใหญ่ในด้านเกษตรกรรม คือ ปลูกพืชไร่ ปลูกไม้ผล ยางพารา ทำนา บริเวณนี้จะพบสัตว์ป่าประเภทนกยูง ลิง ไก่ป่า งูเห่า ลิง ลิงอุรังอุตัง สุนัขจิ้งจอก อย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังศิลาที่ผ่านมา ช่วงเดือนกรกฎาคม จะมีฝูงลิงป่าที่เข้ามาหากินตั้งแต่บริเวณวัดป่าวังศิลาออกไปถึงบริเวณสวนลำไยของชาวบ้านที่อยู่ติดกับแนวเขตป่า โดยลิงได้มากินลำไยของชาวบ้าน ที่ผ่านมาชาวบ้านใช้วิธีการไล่ ซึ่งลิงก็จะออกจากป่ามาหากินตามข้างทางเมื่อถึงเวลาลิงจะออกมาจากป่าช่วงที่ผลลำไยสุกเท่านั้น ถึงช่วงหน้าแล้งลิงไม่ได้มารบกวน เพราะอาหารในป่ายังอุดมสมบูรณ์

ในระยะเวลา ๒ ปีที่ผ่านมาพบว่าลิงออกมากินลำใยในบริเวณสวนลำใยของชาวบ้านที่ติดกับป่า แต่ไม่ได้เกิดความเสียหายมากนัก อย่างไรก็ตามในปีที่ลำใยมีราคาสูง ชาวบ้านได้แก้ปัญหาด้วยการไปเผ่าสวนลำใย นอกจากปัญหาที่ลิงมากินลำใยในสวนของชาวบ้านแล้ว ในช่วงฤดูแล้งที่เกิดไฟป่า จะมีงูที่หนีไฟป่าเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น งูจงอาง ได้เลื้อยเข้ามาหลบในบ้าน ส่วนนกยูงจะพบตลอดแนวเขตห้ามล่าฯ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่านกยูงเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นสัตว์คู่บารมีของพระราชา มีเทวดา อารักษ์ คอยดูแลรักษา หากผู้ใดทำอันตราย หรือล่านกยูง จะมีอันเป็นไปมีภัยมาถึงตัวและคนใกล้ชิด จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้นกยูงสามารถอยู่อาศัยได้อย่างปลอดภัย และขยายพันธุ์ตามธรรมชาติได้เป็นจำนวนมาก

การแก้ไขปัญหาเรื่องสัตว์ป่า โดยเฉพาะลิง ทางเขตห้ามล่าฯ ได้ประสานงานกับทางชุมชนวังศิลา และเทศบาลตำบลสันมะค่า ทำกิจกรรมกันแนวเขตป่าให้มีความชัดเจน การปลูกพืชที่เป็นอาหารสัตว์เสริมในป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ เช่น กล้วย โดยปลูกกล้วยพื้นบ้านเป็นแนวยาวตามร่องฝายชะลอน้ำ นอกจากนี้ทางเขตห้ามล่าฯ ได้มีแนวคิดในการศึกษาและทดลองเกี่ยวกับอาหารลิง และการใช้แมลงประเภทผึ้งที่มีการวิจัยในสัตว์ใหญ่ คือ ช้าง โดยมีการประชุมปรึกษาหารือกันกับชุมชนและเทศบาลสันมะค่า แต่ยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติ แต่หลักๆแล้วการจัดการลิงที่มากินลำใย ได้เสนอแนะให้ชาวสวนที่อยู่ติดป่าเปลี่ยนลำใยมาเป็นยางพาราหรือกล้วย แต่การปลูกกล้วยนั้น นอกจากลิงจะกินผลกล้วยแล้ว ลิงจะหักโคนต้นกล้วย และหน่อกล้วย อีกทั้งการเจริญเติบโตของกล้วยเป็นพืชที่โตช้า อาจจะต้องปลูกเป็นจำนวนมากทั้งนี้ทางเขตห้ามล่าฯ ยังไม่สามารถระบุจำนวนลิงว่ามีกี่ตัว รู้แต่เพียงว่าลิงมี ๒ ฝูง แต่ฝูงลิงได้สร้างผลกระทบให้กับชุมชนถึงแม้จะไม่มากก็ตาม

ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า บ้านวังศิลา ได้มีการทำกิจกรรมหลายๆ ด้านควบคู่กันไปทั้งการอนุรักษ์ป่า การทำแนวเขตป่าชุมชน แนวเขตห้ามล่าสัตว์ป่า การสำรวจสัตว์ป่า การสร้างแหล่งอาหารให้สัตว์ป่าซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้นของการดำเนินงาน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานในชุมชนในการจัดการร่วมกัน การสร้างความรู้ ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน และดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละภาคส่วน ได้แก่

ชุมชนวังศิลา	มีบทบาทหลักในการป้องกัน ให้การสนับสนุนกำลังร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า การดับไฟป่า การตรวจสอบพื้นที่บุกรุกแผ้วถาง การตัดป่าตรวจยึดพื้นที่การอนุรักษ์ ปลูกไม้ตามแนวเขตพื้นที่ป่า จัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่ การบวชป่าเพื่อการอนุรักษ์ ทำฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟด้านสัตว์ป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ ติดกล้องดักถ่ายภาพสัตว์ สำรวจนกยูง และการปลูกกล้วย อ้อย เพื่อเป็นต้นไม้อาหารสัตว์ป่า
เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ	จัดทำแผนงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ และชุมชน โดยรอบ รวมทั้งสนับสนุน การดำเนินงาน ด้าน การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชนและเทศบาลตำบลสันมะค่า ได้แก่ การ

	กันแนวเขตพื้นที่ป่าของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ ลาดตระเวน ป้องกันรักษาป่า การจัดการสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยเช่น การทำแนวกันไฟต้านสัตว์ป่า ติดกล้องดักถ่ายภาพสัตว์ สสำรวจนกยูง การศึกษาวิจัยและจัดทำฐานข้อมูลที่สามารถนำไปใช้บริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่ของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอได้อย่างเป็นรูปธรรม
เทศบาลตำบลสันมะค่า	มีบทบาทให้การสนับสนุนเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอในการสร้างความรู้ ความเข้าใจกับประชาชนในหมู่บ้านในการคืนพื้นที่ป่าที่รุกล้ำเข้าไปทำกิน (พื้นที่กันชน) จำนวน ๒๐๐ ไร่ การสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการทำงานร่วมกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอในการทำแนวเขตป่าให้ชัดเจน รวมไปถึงกิจกรรมอื่นๆ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชน เช่น การบวชป่า ทำแนวกันไฟ การติดป้ายเขตป่าชุมชน
โรงเรียนบ้านวังวิทยา	ให้การสนับสนุนเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอในการดำเนินงานปลูกไม้รอบแนวเขตพื้นที่ป่า สนับสนุนสถานที่ในการสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้ และร่วมทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชน

อีกกรณี ได้แก่ การจัดการทรัพยากรร่วม ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จากปัญหาเรื่องการจัดการที่ดินในเขตตำบลบ้านหลวงนั้นประเด็นสำคัญ คือ “การขาดสิทธิ ในที่ดินทำกิน” เนื่องจากมีพื้นที่ซ้อนทับเขตป่าของรัฐจำนวนมาก สภาพปัญหาดังกล่าวที่ถูกสะสมมาได้กลายเป็นแรงจูงใจสำคัญ ทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงต้องลุกขึ้นมาต่อสู้ด้วยการพิสูจน์ข้อเท็จจริง ในเรื่องการใช้ประโยชน์ในที่ดินให้ปรากฏความชัดเจนขึ้น โดยการจำแนกขอบเขตที่อยู่อาศัยที่ทำกินให้มีความชัดเจนในแต่หมู่บ้าน มีการจัดทำระบบข้อมูลแสดงขอบเขตที่ดินให้ชัดเจน เพื่อเป็นการพิสูจน์ตนเอง ในขณะเดียวกันก็มีความพยายามพัฒนาความร่วมมือและสร้างความเข้าใจกับ หน่วยงานรัฐและชุมชนพื้นราบในระยะต่อมา จากการสรุปบทเรียนร่วมกันทำให้ค้นพบว่า การแก้ไขปัญหาที่มี ประสิทธิภาพจำเป็นจะต้องมีระบบฐานข้อมูลที่ชัดเจน เพื่อที่จะสามารถควบคุมดูแลจัดการการใช้ที่ดินได้อย่างเห็นผล ประเด็นสำคัญของการริเริ่มจัดทำข้อมูลในยุคเริ่มแรกคือการพยายามพิสูจน์ตนเอง สร้างความชัดเจน และความเข้าใจกับหน่วยงานรัฐและชุมชนอื่นๆ ภายในลุ่มน้ำเดียวกัน มีการริเริ่มกระบวนการจัดทำฐานข้อมูล การจัดการที่ดินโดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนหลายหน่วยงานเข้ามาร่วมดำเนินงานสนับสนุน เช่น สมาคมศูนย์รวมการศึกษาวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น

จากสภาพปัญหาและผลจากการดำเนินการจัดทำแนวเขตดังกล่าวที่ผ่านมา ชุมชน หน่วยงาน และ ท้องถิ่นจึงได้สรุปบทเรียนถึงข้อจำกัดปัญหาอุปสรรค จนนำไปสู่การสร้างแนวทางการสำรวจจัดทำข้อมูลแนวเขตที่ดินโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคฝ่าย โดยมีความพยายามในการยกระดับความร่วมมือและการจัดการร่วมที่ให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐราชการ และตัวแทนชุมชนที่ครอบคลุมทั้งชุมชนที่สูงและชุมชน พื้นราบมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมเป็นคณะทำงาน ร่วมคิด วิเคราะห์

ตัดสินใจ วางแผน ในลักษณะการทำงานร่วมหลายฝ่าย โดยเริ่มจากการเชื่อมโยงฐานข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาอยู่ในระบบเดียวกัน ทั้งผลการสำรวจของกรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ คณะกรรมการแก้ไขปัญหาความยากจน องค์กรพัฒนาเอกชน โครงการหลวง อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ หน่วยป้องกันและปราบปรามพื้นที่ป่าไม้ ๑๗ สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ และหน่วยจัดการต้นน้ำแม่กลาง และเมื่อหลายฝ่ายได้ศึกษาข้อมูลดังกล่าวร่วมกัน จึงกำหนดแผนในการปรับข้อมูลให้ตรงตามความเป็นจริงและเกิดการยอมรับของทุกฝ่ายในที่สุด ทำให้ลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า และคลี่คลายความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง รวมทั้งฐานข้อมูลที่ได้ สามารถนำมาส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรที่เหมาะสมต่อไปได้ในอนาคต

ปัจจุบันหน่วยงานรับผิดชอบต่างๆ ในพื้นที่ตำบลบ้านหลวง ได้ร่วมกันพัฒนาความร่วมมือไปสู่การจัดทำ“แผนแม่บทการใช้ประโยชน์ที่ดิน” จัดทำฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์รายแปลง และรวบรวมข้อมูล หลักฐานแสดงการครอบครอง และใช้ประโยชน์ที่ดินให้ชัดเจนมากขึ้น โดยเชื่อมโยงหน่วยงานที่มีอำนาจในการอนุญาตพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม ภายใต้กรอบกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ ทั้งนี้ประกอบกับอยู่ในช่วงดำเนินการพัฒนากลไกความร่วมมือ และกฎกติการ่วมกันภายใต้เทศบัญญัติท้องถิ่นที่เชื่อมโยงหลักสิทธิชุมชนในการจัดการร่วมกับรัฐ ตามความในมาตรา ๖๖ และ ๖๗ แห่งรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๕๐ มารองรับกลไกการทำงานของคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้านและระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ซึ่งจะเป็นผลทำให้การจัดการที่ดินเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสามารถมีแนวทางที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาได้จริงโดยกระบวนการริเริ่มจากฐานรากที่มั่นคง และสามารถพัฒนาขยายผลเป็นประเด็นเรียนรู้ที่สำคัญของพื้นที่อื่นๆ ในระยะต่อไปได้

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) สนับสนุนให้ประชาชนได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารของภาครัฐในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะข่าวสารด้านนโยบาย และโครงการพัฒนาของหน่วยงานในส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

- จัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านข่าวสารด้านนโยบาย และโครงการพัฒนาของหน่วยงานในส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
- จัดระบบการสื่อสารผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านข่าวสารด้านนโยบาย และโครงการพัฒนาของหน่วยงานในส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
- เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านข่าวสารด้านนโยบาย และโครงการพัฒนาของหน่วยงานในส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในรูปแบบต่างๆ
- พัฒนาฐานข้อมูลท้องถิ่นลุ่มน้ำอิง ให้เป็นระบบ ครอบคลุมทุกด้าน และปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอ

๒) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีกฎหมายเฉพาะพื้นที่ในลุ่มน้ำอิง และนำไปใช้ได้จริง

- ผลักดันให้นำธรรมนูญกวนพะเยาไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาแผนแม่บท กลไก และโครงสร้างในการพัฒนากวนพะเยาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน และเพื่อให้เป็นต้นแบบของกฎหมายเฉพาะพื้นที่ในลุ่มน้ำอิง

- พัฒนารัฐธรรมนูญลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง

๓) การบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

- ศึกษาวิจัยด้านการเสริมสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

- จัดให้มีกลไกการทำงานร่วมกันในการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

- จัดทำแผนงานในการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

- จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา

- จัดเวทีลงนามความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา

- จัดให้มีอาสาสมัครรักษาลุ่มน้ำอิง โดยเป็นทั้งอาสาสมัครชุมชน และอาสาสมัครนอกชุมชน ที่มาจากนักเรียน นักศึกษาหรือผู้ที่สนใจในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๔) ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนกับกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นรูปธรรม

- ศึกษาวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดน และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและระบบนิเวศในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำสาขา

- จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดน และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและระบบนิเวศในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำสาขา

- ศึกษาดูงานชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดนและหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาข้ามพรมแดน

- สร้างเครือข่ายชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดนและหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาข้ามพรมแดน

๓.๓ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำอิง

(๑) สถานการณ์ทั่วไป

ชุมชนในกลุ่มน้ำอิงนั้น มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ไทยวน ไทลื้อ ไทอีสาน คนจีน คนม้ง คนเมี่ยน ในการดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นการบุกเบิกที่ดินทำกินเป็นที่นา ที่สวน การสร้างบ้านเรือน การหาอาหาร หาสมุนไพรจากป่า การสร้างฝายกั้นน้ำ เกิดเป็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือ ผีอาศัยอยู่และทำหน้าที่ปกป้องป่าไม้ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พุงนา ชาวบ้านจึงแสดงออกโดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้ความรู้ ความเชื่อ และภูมิปัญญาของท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การให้ความเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ผ่านการทำพิธีกรรมเป็นประจำทุกปี ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝาย การเลี้ยงผีพุงนา การประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ประเพณีเลี้ยงผีของคนไทลื้อ คนม้ง คนเมี่ยน เป็นต้น เพื่อขอให้ผีที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้มีน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์ ฝนตกตามฤดูกาล ไม่มีแมลงโรคภัยมารบกวนผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตดี ครอบครัวยั่งยืน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้ ยังได้มีการประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นกุศโลบายของพระสงฆ์ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ สลากภัตต์ขุนน้ำ หลังจากนั้นเป็นต้นมาหลายชุมชน ได้ประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาอื่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ มากขึ้น ได้แก่ การบวชดอย (ภูเขา) การบวชปลา การบวชวังสงวน การทำผ้าป่าต้นไม้อ่อน ป่าชายะ เป็นต้น การทำพิธีกรรมดังกล่าวได้สร้างจิตสำนึก ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ส่งผลต่อความหวงแหน การดูแลรักษา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน

(๒) พื้นที่รูปธรรม

หลายชุมชนในกลุ่มน้ำอิงได้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำอิง ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กลุ่มน้ำอิงตอนบน ซึ่งเป็นบริเวณของป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา จำนวน ๑๓ ลำห้วย ในป่าบริเวณป่าต้นน้ำ ที่เป็นน้ำซับ น้ำจำ ตาน้ำ ขุนน้ำ ขุนห้วย หรือบริเวณที่มีต้นไม้อายุ ชาวบ้านเชื่อว่าจะมีผีป่าหรือเทวดาคอยปกปักรักษาอยู่ จึงมีการสร้างศาลเพื่อให้เป็นที่อาศัยของผีป่าเทวดาเหล่านั้น รวมทั้งมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำในบริเวณนั้นช่วงก่อนฤดูทำนาเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ และขอให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำป่าชุมชนบ้านต้าใน การเลี้ยงผีขุนน้ำป่าชุมชนบ้านห้วยหม้อ การเลี้ยงผีขุนน้ำป่าชุมชนบ้านต๋อมตง อำเภอเมือง ประเพณีสลากภัตต์ขุนน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นต้น ในการประกอบพิธีกรรม จะมีการฟังธรรม ขอฝน บางแห่งเลี้ยงผีด้วยหมู ไก่ วัวควายหรือวัวควาย (สุนัข)

กลุ่มน้ำอิงตอนกลาง สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง มีแม่น้ำอิงสายหลัก และแม่น้ำ

สาขา ได้แก่ แม่น้ำพุง แม่น้ำจุน แม่น้ำลาว แม่น้ำยวน เป็นต้น รวมทั้งมีหนองน้ำ ร่องน้ำธรรมชาติ หลายพื้นที่ได้ทำการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง แม่น้ำสาขา และหนองน้ำต่างๆ เช่น บ้านสันตันผึ่ง อำเภอ กู กามยาว บ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา บ้านวังศิลา อำเภอป่าแดด บ้านเวียงใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมเพื่อดูแลรักษาแม่น้ำและพันธุ์ปลา เช่น การบวชปลา การบวชวังสวง การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย กรณีชุมชนน้ำแพร่ ตำบลยางหอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ยังมีประเพณีเลี้ยงผีห้วยน้ำแพร่ปีละสองครั้ง เลี้ยงผีขุนห้วย แล้วตานขุนห้วย หลังจากนั้นฝนก็ตกลงมา การเลี้ยงผีขุนห้วยถือเป็นประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อกันมาแต่โบราณ มีการเลี้ยงทุกปีประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เลี้ยงด้วยสุนัข (กวางคำ) สถานที่จะทำพิธีบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่ แต่ในปีที่แล้งจัด ไม่มีฝนตก จะไปทำบุญฟังธรรม ขอน้ำฟ้าสายฝนในเดือนมิถุนายน

(๓) ยุทธศาสตร์

๑) ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการ

- ศึกษา สืบค้น และวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดทำองค์ความรู้ด้านวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของคนลุ่มน้ำอิง

- ศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมเรื่องการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์มาใช้ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

๒) ส่งเสริมการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์มาใช้ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการ

- จัดกิจกรรมการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในทุกชุมชนลุ่มน้ำอิง เช่น บวชป่า บวชปลา สืบชะตาแม่น้ำ เลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีผาย สลากภัตรขุนน้ำ

๓) ส่งเสริม อนุรักษ์ และฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของคนลุ่มน้ำอิง โดยการ

- จัดกิจกรรมสืบทอดวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของคนลุ่มน้ำอิง เช่น การแข่งเรือ การแข่งขันหาปลา การแข่งขันทำเครื่องมือในการหาปลา เป็นต้น

๔) ยกระดับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการ

- พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชุมชนลุ่มน้ำอิง

- พัฒนาศูนย์เรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชุมชนลุ่มน้ำอิง

จากแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

การจัดการลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ	ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนบนฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ	ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการ มีส่วนร่วม
๑) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ จัดการน้ำ ๒) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ จัดการป่าต้นน้ำ ๓) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ พื้นที่ชุ่มน้ำ ๔) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ๕) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ ที่ดินโดยชุมชน	๑) ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตร อินทรีย์ ๒) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน ๓) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา ผู้ประกอบการทางสังคมบน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ๔) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดย ชุมชน	๑) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๒) ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณา การความร่วมมือกับหน่วยงาน ภาคี ๓) ยุทธศาสตร์ด้านการ ประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีใน การอนุรักษ์พื้นที่พื ชทรัพยากรธรรมชาติ

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

ข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคง ทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและ สุขาภิบาลที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับรองแผนการบริโภคและการผลิต ที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือ กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและ ผลกระทบ ข้อ ๑๕ ปกป้อง ป่าชุมชน และส่งเสริมการใช้ ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน	ข้อที่ ๒ ขจัดความหิว โหย บรรลุความมั่นคง ทางอาหาร ส่งเสริม เกษตรกรรมอย่าง ยั่งยืน	ข้อที่ ๕ บรรลุความเท่า เทียมทางเพศ พัฒนา บทบาทสตรีและ เด็กผู้หญิง ข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคม สงบสุข ยุติธรรม ไม่ แบ่งแยก เพื่อการพัฒนา อย่างยั่งยืน
---	---	---

แผนภูมิที่ ๔

แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากแผนภูมิที่ ๔ แสดงให้เห็นถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ที่ประกอบด้วย แนวทางการจัดการลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ แนวทางการจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ แนวทางการจัดการป่าชุมชน และแนวทางการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ นำมาสู่การพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ๓ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

ในการวิเคราะห์ความสอดคล้องของยุทธศาสตร์กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) พบว่า ยุทธศาสตร์ทั้ง ๓ ด้านมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเด็นต่อไปนี้

๑. ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ ทรัพยากรน้ำใช้ การจัดการน้ำและสุขาภิบาลที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับผิดชอบต่อผู้บริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และข้อ ๑๕ ปกป้อง พื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน

๒. ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาตินี้ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

๓. ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๕

บรรลุลความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง และข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๔. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำอิง จากการศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ บทบาทการทำงาน และการดำเนินกิจกรรม ต่างๆ ของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้และบทเรียนที่เกิดจากการ ดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในประเด็นต่อไปนี้

๔.๔.๑ ด้านการจัดการลุ่มน้ำ

๑) การจัดการลุ่มน้ำในมิติสังคมและวัฒนธรรม สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้มองมิติลุ่มน้ำ ทั้งระบบตามแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Space) การดำเนินงานในลุ่มน้ำอิงที่มีการเชื่อมโยงคน ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยาถึงแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย ทำให้ชุมชนมีมุมมองภาพลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำมีความชัดเจน ว่าเมื่อเกิดผลกระทบกับต้นน้ำก็ส่งผล กระทบถึงปลายน้ำ เพราะทั้งลุ่มน้ำมีความเชื่อมโยงกัน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้สร้างความเข้าใจร่วมกัน ว่าทุกอย่างเชื่อมโยงกันทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของผู้คน และเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง ดังนั้นการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง จะต้องมิตีความสัมพันธ์ของคนที่มีความสัมพันธ์ กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๒) การใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ชุมชนต่างๆ ใน ลุ่มน้ำอิงได้มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่า ชุ่มน้ำ การจัดการป่าชุมชน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร ของครัวเรือน และรายได้ที่เกิดจากผลผลิตจากป่า บางชุมชนสามารถต่อยอดในการพัฒนาผลผลิตจาก ธรรมชาติ มาสู่การจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชน เช่น การแปรรูปปลาเป็นปลาแห้ง ปลาร้า น้ำพริก แจ่ว บอง การปลูกต้นหม่อนเพื่อทอเป็นผ้าไหม การทำสบู่ การทำยาสมุนไพรจากสมุนไพรในป่าชุมชน เป็นต้น ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เป็นการใช้ประโยชน์ของชุมชนที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ หลายชุมชนใน ลุ่มน้ำอิงที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจนประสบผลสำเร็จ ได้ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ได้พัฒนา มาเป็นแหล่งเรียนรู้ มีการจัดทำองค์ความรู้ การพัฒนาศักยภาพแกนนำ การมีวิทยากรชุมชน ทำให้มีกลุ่ม และชุมชนต่างๆ มาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนาจนสามารถถ่ายทอด ความรู้ สร้างแรงบันดาลใจให้กับชุมชนต่างๆ ได้ รวมทั้งมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงาน ของชุมชน จากการทำงานที่มีความต่อเนื่อง แกนนำชุมชนมีศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้ จึงเกิด การยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่น เรียกว่า “โฮงเฮียน” ที่มีการจัดการความรู้ในรูปแบบ ต่างๆ การทำสื่อเรียนรู้ การทำหลักสูตรการเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนด้านต่างๆ ให้เป็น

“สนามการเรียนรู้” ของลุ่มน้ำอิง ได้แก่ โขงเขียนแม่น้ำของ โขงเขียนกว๊านพะเยา โขงเขียนป่าชุ่มน้ำ โขงเขียนสมุนไพร เป็นต้น รวมทั้งนำงานศิลปะมาร่วมในการพัฒนาต้นแบบศูนย์เรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม จังหวัดเชียงราย มีการทำโมเดลต้นแบบศูนย์เรียนรู้แบบสร้างสรรค์ เพื่อให้คนได้มาเรียนรู้เกิดความสนใจ ใช้งานศิลปะและเครือข่ายศิลปินมาสร้างสรรค์งานให้มีประสิทธิภาพ มีนวัตกรรมโมเดลของลุ่มน้ำอิงที่สร้างสรรค์มากขึ้น การทำศูนย์เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเกิดโมเดลขึ้นเมื่อทำแล้วชุมชนอื่นสนใจที่จะทำให้เกิดการขยายไปสู่ชุมชนตนเองหลายพื้นที่

๔.๒.๒ ด้านการรณรงค์ทางนโยบายและการสื่อสารสาธารณะ

๑) การใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศในการรณรงค์ การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้มีการใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศในการรณรงค์เชิงนโยบาย ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการมีส่วนร่วมของคนในของชุมชน เพื่อสืบค้นข้อมูลด้านความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในป่า โดยการใช้เครื่องมือโปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) โปรแกรม Google earth และโปรแกรม Quantum GIS เพื่อดูขอบเขตพื้นที่ /ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ป่า เครื่องมือในการจับพิกัด (GPS) การประเมินคาร์บอนเครดิต โดยใช้โปรแกรมคำนวณปริมาณคาร์บอนจากต้นไม้ โดยการวัดความโตของต้นไม้ โดยการคำนวณโดยใช้โปรแกรม Microsoft excel การประเมินโครงสร้างป่า การศึกษาความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่า โดยการวางแผนสำรวจ ศึกษาโครงสร้างป่าในแปลงสำรวจ การศึกษาความหลากหลายของสัตว์ โดยการวางแผนการศึกษา (Line transect) และการศึกษาโดยตรงจากร่องรอยของสัตว์หรือมูลสัตว์ เป็นต้น

ข้อมูลที่ได้จากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติดังกล่าว สามารถนำไปใช้ยังนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ เชียงของ ที่จะมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและมหาวิทยาลัยในเขตป่าชุ่มน้ำ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการหาอาหารจากพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ นอกจากนี้ในด้านระบบนิเวศ ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา แหล่งวางไข่ของปลาในช่วงฤดูน้ำหลาก ก่อนที่จะไปแพร่ขยายพันธุ์ในแม่น้ำอิงและแม่น้ำโขง กล่าวได้ว่าสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงขับเคลื่อนเรื่องความรู้ท้องถิ่น ไม่ใช่ความรู้ของพื้นที่อย่างเดียว แต่นำความรู้และเครื่องมือทางด้านวิทยาศาสตร์มาใช้สนับสนุนการดำเนินงานของสภาประชาชน เพื่ออธิบายคุณค่า และมูลค่าของฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เกิดจากการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒) การพัฒนาต้นแบบเทศบัญญัติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในระดับท้องถิ่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สามารถสร้างให้เกิดรูปธรรมการมีส่วนร่วมในเชิงนโยบายท้องถิ่น โดยการพัฒนาเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่นำร่อง เพื่อให้เห็นกระบวนการ และวิธีการผลักดันเทศบัญญัติหรือข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในตำบล การผลักดันสันมะค่าโมเดลเป็นเรื่องที่ร่วมกันทำให้เกิดผลชัดเจน สันมะค่าโมเดลเกิดจากการทำงานร่วมกันหลายส่วน ทั้งภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐส่วนกลาง ได้แก่ กรมป่าไม้ กรมประมง เขตห้ามล่าสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ กรมที่ดิน กรมชลประทาน หรือร่วมกันกับสถาบันการศึกษา เกิดคณะทำงานร่างเทศบัญญัติที่มาจากหลายภาคส่วน ถือ

ว่าเทศบาลนี้ในพื้นที่แรกในพื้นที่เชียงราย-พะเยา เกิดบทเรียนที่สำคัญโดยเฉพาะการไม่ได้รับการรับรองจากผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นการทำงานที่ต้องมีการถอดบทเรียนเพื่อขยายไปพื้นที่อื่นต่อไป

จากที่มีการพัฒนาเทศบาลตำบลสันมะค่า หรือสันมะค่าโมเดล ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในกลุ่มน้ำอิงมีความสนใจ ทำให้เกิดเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิง โดยปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า ทำหน้าที่ประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อข้อมูลสถานการณ์ให้ทันกับเครือข่ายประชาชน ส่งผลให้เกิดรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นกับสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง ในประเด็นของการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และในปีพ.ศ. ๒๕๖๑ ได้มีแผนในการขยายผลโดยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปยังตำบลอื่นในกลุ่มน้ำอิงอีก ๒ แห่งคือ ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาน จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๓) การสื่อสารต่อสาธารณะในรูปแบบที่หลากหลาย สภาประชาชนกลุ่มน้ำอิงได้มีการจัดระบบการสื่อสารสาธารณะดังต่อไปนี้

รูปแบบแรก เป็นการจัดเวทีสาธารณะ โดยสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง ร่วมกับภาคีเครือข่ายได้การจัดงาน “อิงฟอรั่ม” เป็นการจัดงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภาคประชาชนกลุ่มน้ำอิงและเครือข่าย รูปแบบงานทำให้เกิดเวทีสาธารณะ เกิดการพูดคุย เกิดการสื่อสารที่ชัดเจน เป็นการรวมเครือข่ายคนทำงาน เกิด ๖ ประเด็นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการป่าชุมชน การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา สื่อชุมชน การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อนสู่การจัดการกลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

รูปแบบที่สอง เป็นการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ โดยการจัดทำสารคดี คลิปวิดีโอเกี่ยวกับแม่น้ำอิง เพลงเครือข่ายกลุ่มน้ำอิงลงในยูทูป (Youtube) การจัดทำเพจในเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่ชื่อว่า “สภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง” และการนำเสนอข้อมูลข่าวสารของสภาประชาชนผ่านพะเยาทีวีชุมชน

รูปแบบที่สาม เป็นการสื่อสารผ่านภาพวาดวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของคนในชุมชนกลุ่มน้ำอิง โดยให้ศิลปินจังหวัดเชียงรายได้ได้ลงชุมชนไปวาดภาพตามศูนย์การเรียนรู้ ในกิจกรรมการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน (Community based Learning Center, CbLC) ที่ดำเนินงานภายใต้โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการกลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน มีเป้าหมายเพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ อีกส่วนหนึ่งได้นำภาพวาดเหล่านั้นมาจัดงานแสดงภาพวาดวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม ที่ซิวคิลปะ จังหวัดเชียงราย ภายใต้ชื่อ “ภูมิทัศน์ที่มีชีวิตดิงกโขง : Living landscape Ing-Kok-Khong” และการเสวนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในวันสิ่งแวดล้อมโลก เพื่อสื่อสารเรื่องราววิถีชีวิตของผู้คนในกลุ่มน้ำอิงกโขงต่อสาธารณะ

๔.๒.๓ ด้านการสร้างเครือข่าย และการมีส่วนร่วม

๑) การเสริมสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในระดับพื้นที่ และระดับนโยบาย สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีบทบาทเป็นคณะกรรมการด้านขับเคลื่อนเชิงนโยบายของหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในปีพ.ศ. ๒๕๖๐ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เข้าไปเป็นกรรมการ บูรณาการการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำกกโขง ของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑ เป็นคณะกรรมการการทำงานระดับภาค แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด นอกจากนี้ยังได้เข้าไปเป็นคณะกรรมการประมงอาสาจังหวัดเชียงราย รวมทั้งการทำงานร่วมกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเกิดการขับเคลื่อนงานที่มีบทบาทชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ยังมีส่วนร่วมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการตรวจสอบการเข้ามาของทุนข้ามชาติจากประเทศจีน ที่มาเช่าที่ดินริมแม่น้ำอิงจำนวนมาก ในเขตอำเภอขุนตาลและอำเภอพญาเม็งราย เพื่อปลูกกล้วยหอมทองส่งไปขายยังประเทศจีน การทำเกษตรแปลงใหญ่ต้องการใช้น้ำในปริมาณที่มาก มีการใช้สารเคมีในปริมาณที่มากเช่นกัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำอิง และคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำอิงที่แห้ง จึงได้มีการทำเรื่องร้องเรียนไปยังศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดเชียงราย และสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อให้มาตรวจสอบการเข้ามาของทุนข้ามชาติจากประเทศจีน

กล่าวได้ว่า สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้มีการขับเคลื่อนเชิงนโยบายทั้งนโยบายระดับพื้นที่ นโยบายระดับชาติ และนโยบายระดับสากล ได้แก่ ป่าชุ่มน้ำ ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ อนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (Ramsar Site) การต่อต้านเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ และทุนข้ามชาติจากประเทศจีน โดยการประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๕ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒) การเสริมสร้างบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ส่งเสริมบทบาทผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการร่วมเป็นกรรมการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง กรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชน และตำบล มีการจัดตั้งเป็น “เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง” โดยสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงได้จัดทำโครงการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในลุ่มน้ำอิง ได้หนุนเสริมบทบาทผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนผ่านการสร้างความรู้ของผู้หญิง โดยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ๒ กรณีศึกษา ได้แก่ แม่หญิงบุญเรืองกับการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และแม่หญิงพะเยากับอาหารจากป่าชุมชนแม่ร่องซุย จังหวัดพะเยา จากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของป่ากับครอบครัวผ่านห้องครัว การประกอบอาหารของผู้หญิงมีผลต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว ในด้านวัฒนธรรมการประกอบอาหารจากผลผลิตจากป่า เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่รักษาและสืบทอดวัฒนธรรมการประกอบอาหารที่มีความเชื่อมโยงกับป่า นอกจากนี้ อาหารจากปายังสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของครัวเรือน เพราะช่วยลดรายจ่ายของครัวเรือน และยังมีรายได้เสริมอีกด้วย

๔.๒.๔ การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงเชิงบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้พัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในลุ่มน้ำอิงทั้ง ๓ โซน ประกอบด้วย

๑) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน

๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน

๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

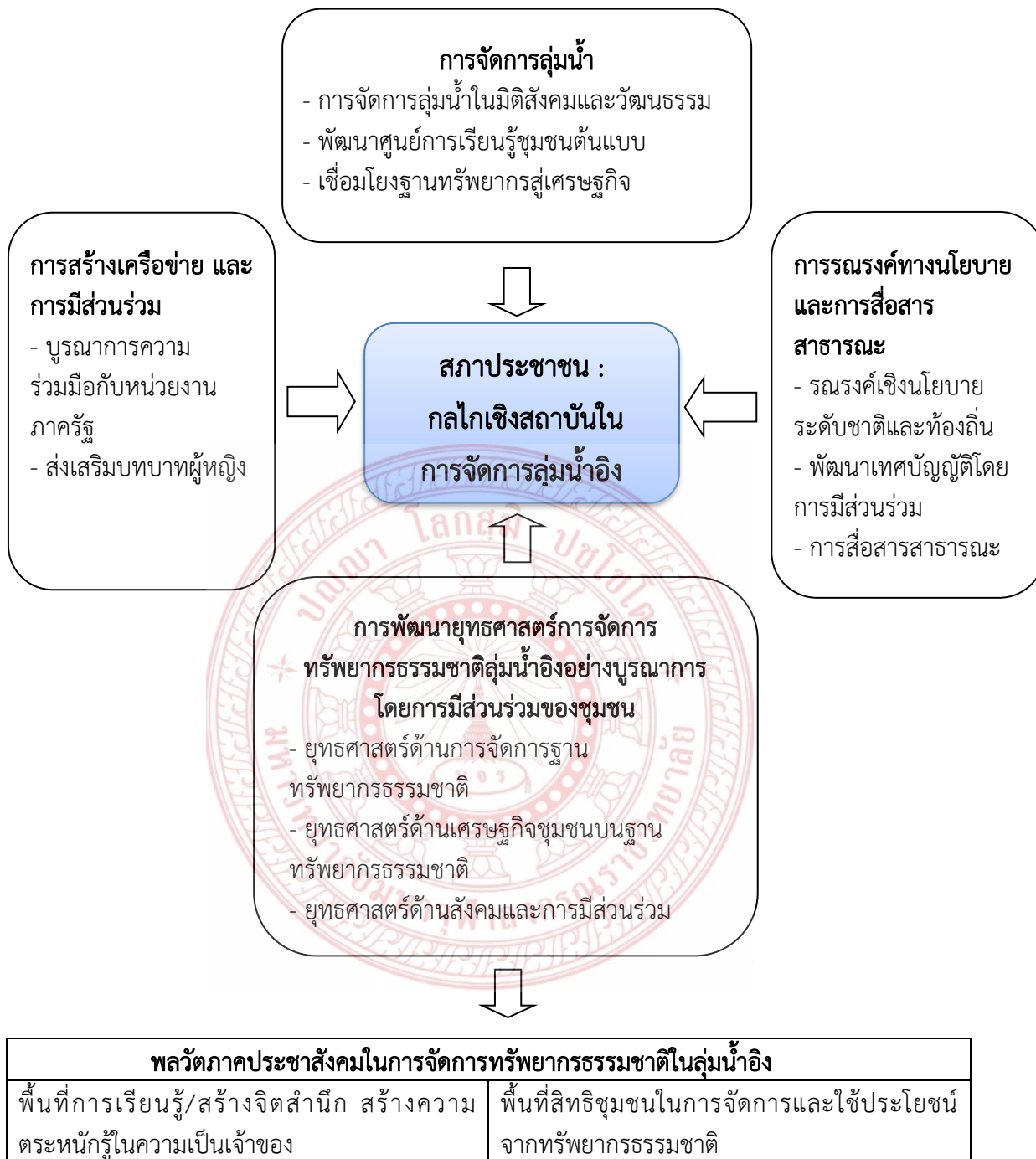
ยุทธศาสตร์ทั้งสามด้านมีความสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะได้นำไปใช้เป็นแผนแม่บทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงของภาคประชาชน ร่วมกับแผนยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงของภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

โดยสรุป สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นพลวัตของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง และการจัดการลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่มีการทำกิจกรรมหนุนเสริมไปกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ประกอบขึ้นจากเครือข่ายประชาชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายประชาสังคม เครือข่ายผู้หญิงลุ่มน้ำอิง เครือข่ายนักวิชาการ มีกลยุทธ์ในการทำงาน ๒ ด้าน คือ

ด้านแรก เป็นเวทีเสริมสร้างพื้นที่การเรียนรู้ เวทีสาธารณะ เวทีแลกเปลี่ยน และการสื่อสารสาธารณะ เป็นกลไกการจัดการลุ่มน้ำอิงร่วมกัน การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม การสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมในการจัดการลุ่มน้ำ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึก สร้างความตระหนักรู้ในความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

ด้านที่สอง เป็นเวทีเสริมสร้างสิทธิของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การผลักดันกฎหมายท้องถิ่น คือ ข้อบัญญัติท้องถิ่น การเสนอนโยบายภาครัฐ เช่น ร่างพระราชบัญญัติน้ำฉบับประชาชน การผลักดันเพื่อขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง เพื่อให้กลไกของภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง การจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เป็นแผนแม่บทในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

จากองค์ความที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๕

องค์ความรู้พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ศึกษากระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประกอบด้วย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพยาว และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และตัวแทนภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๒๕ คน

พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย โดยในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการดำเนินของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ในการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง นอกจากนี้ได้ทำการศึกษาการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๓ ชุมชน ประกอบด้วยลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ ชุมชนบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และลุ่มน้ำอิงตอนล่างได้แก่ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษานำเสนอตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๑) ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น มีพัฒนาการการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังจากมีการเชื่อมร้อย

เครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยมีภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชนแต่ละเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงมายกระดับเป็นสภาประชาชน เพื่อให้มีกลไกของภาคประชาชนในระดับลุ่มน้ำ และเพื่อให้สภาประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทต่อสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาสังคม เพื่อทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการดำเนินงานระยะเริ่มแรกของสภาประชาชน เพื่อหนุนเสริมให้สภาประชาชนเกิดความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการเป็นองค์กรของภาคประชาชนที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงเป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์การสนับสนุนภาคประชาชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยมีบทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) งานกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๒) งานประสานความร่วมมือกับภาคีความร่วมมือในภาคส่วนต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ๓) งานรณรงค์เชิงนโยบายระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ๔) งานหนุนเสริม สนับสนุนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในลักษณะของพื้นที่รูปธรรมหรือแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๕) งานข้อมูลวิชาการ และงานวิจัยท้องถิ่น ๖) งานพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๗) งานด้านการส่งเสริมบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ ๘) งานสื่อสารสาธารณะและผลิตสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๕.๑.๒ กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๑) การพัฒนากลไกและศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสภาประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในลุ่มน้ำอิงยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ได้

ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้พื้นที่รูปธรรมหลายแห่ง ได้ยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ของชุมชนที่เรียกว่า “โฮงเฮียน” ในลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของการจัดการเฉพาะพื้นที่ เช่น โฮงเฮียนแม่น้ำของ โฮงเฮียนแม่น้ำอิง โฮงเฮียนป่าชุ่มน้ำ โฮงเฮียนสมุนไพร เป็นต้น

๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เป็นการใช้อำนาจความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้ โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงนั้น เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นองค์กรหนุนเสริมในด้านวิชาการ ข้อมูลและบุคลากร รวมทั้งภาคประชาสังคมเป็นองค์กรหนุนเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ

รูปธรรมการรณรงค์ด้านนโยบายที่ได้ดำเนินงานคือ ๑) การผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงให้มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย เพื่อที่จะเป็นมาตรการหนึ่งในทางกฎหมายที่จะปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ๒) การพัฒนาตำบลต้นแบบในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และ ๓) การจัดเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายในประเด็นแม่หญิงกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ป่าชุ่มน้ำกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ป่าชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง การจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง และสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น โดยมีการนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

๕.๑.๓ การพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑) แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) การจัดการลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์ป่า การจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ผลักดันแนวคิดการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นแผนแม่บทในการจัดการน้ำแห่งชาติ โดยการผสานแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมินิเวศ การจัดการน้ำแบบใหม่ และการพัฒนาที่ยั่งยืน กำหนดนโยบายสาธารณะในการบริหารจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กอย่างยั่งยืน และเป็นองค์รวมของระบบนิเวศในลุ่มน้ำทั้งระบบ (ดิน น้ำ ป่า) ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของลุ่มน้ำ และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ฟื้นฟูแม่น้ำ แก้ไขปัญหา รุกกล้าพื้นที่แม่น้ำอิง การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำด้วยการทำพื้นที่แก้มลิง และรักษาความสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำเพื่อชะลอน้ำก่อนไหลลงสู่แหล่งน้ำ จัดแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภท เช่น พื้นที่เกษตร แหล่งท่องเที่ยว แหล่งประมง เขตอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ กระจายอำนาจและงบประมาณให้กับชุมชนท้องถิ่น ในการวางแผนระบบการจัดการน้ำโดยชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและระบบการจัดการน้ำของชุมชนท้องถิ่น และให้สิทธิและอำนาจการจัดการน้ำแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยมีกฎหมายรองรับ ทบทวนนโยบายการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เพื่อลดปริมาณการใช้น้ำ และส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง และบำรุงรักษาและพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมให้สามารถใช้งานอย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำที่คำนึงถึงการจัดการป่าต้นน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำ

(๒) การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากรน้ำ เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำตามลำน้ำสาขา ในแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก กักเก็บน้ำระดับตำบล “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งกักเก็บน้ำ” โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้หน่วยงานราชการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ ติดตามและกำกับดูแลการใช้กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนการจัดการน้ำระดับครัวเรือน และระดับชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ฝายต้นน้ำ ฝายทดน้ำ ฝายกักเก็บน้ำ ขุดบ่อ หรือ สระน้ำในไร่นา รวมทั้งอนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบเหมืองฝายที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชาวบ้าน และสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

(๓) การจัดการป่าชุมชน โดยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกกฎหมายของท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ เพื่อหนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาระบบฐานข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร ส่งเสริมให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรร่วมกับชุมชน สร้างให้เกิดกลไกความร่วมมือในระดับจังหวัด เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าและติดตาม ตรวจสอบ ให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่า ทั้งนี้หน่วยงานรัฐ ควรส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายและนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และลุ่ม

น้ำ ส่งเสริมการปฏิบัติการในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนและภาคประชาสังคมอย่างมีส่วนร่วม โดยให้สถาบันการศึกษามีบทบาทส่งเสริมความรู้ นวัตกรรมจัดการทรัพยากร เกษตรทางเลือก และพัฒนา งานวิจัย การบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม เชื่อมโยงความรู้การจัดการทรัพยากรกับชุมชน

(๔) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางร่วมมือกับภาคประชาสังคม และชุมชนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยจัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่มาจากทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ทำการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการในประเด็นต่างๆ เพื่อผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ตามอนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์ ไซต์) เพื่อให้พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงได้มีสถานะด้านการคุ้มครองตามกฎหมาย

๒) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมมาเป็นหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์ ควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๑๗ เป้าหมายที่เกี่ยวข้อง มาเป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และความเป็นหุ้นส่วน ความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายใน และภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ และนำเสนอไปสู่ในระดับสาธารณะ นโยบาย และระดับสากล ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง และสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับกองเลขาการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อกำหนดประเด็นในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็นของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จากเวทีได้กำหนดประเด็นของยุทธศาสตร์ ๓ ด้าน ประกอบด้วย

(๑) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและสุขภาพที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และข้อ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน

(๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาตินี้ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

(๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๕ บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง และข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “สภาพประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยในมิติของพลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน แนวคิดประชาสังคม และแนวคิดสนามการเรียนรู้ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ จากการศึกษาพัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ผลการวิจัยพบว่า

ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น มีพัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นกลไกหลักร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ภายหลังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

จากการศึกษาพบว่า ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชนแต่ละเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงยกระดับเป็นสภาประชาชน เพื่อให้มีกลไกของภาคประชาชนในระดับลุ่มน้ำ เข้าไปมีส่วนร่วม และมีบทบาทต่อสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง โดยมีภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาสังคม ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการดำเนินงานระยะเริ่มแรกของสภาประชาชน เพื่อหนุนเสริมให้สภาประชาชนเกิด

ความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการเป็นองค์กรของภาคประชาชนที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้เป็นเพราะว่า สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็งระดับพื้นที่ การเชื่อมโยงเครือข่ายพื้นที่จริง รมรณรงค์การอนุรักษ์ของชุมชน เพื่อให้พื้นที่สาธารณะและสังคมได้รับรู้มากขึ้น ลักษณะของกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นกลไกของประชาชนที่มีความเป็นธรรมชาติ มีการปรึกษาหารือแบบเป็นทางการผ่านการประชุม และแบบไม่เป็นทางการโดยการพบปะพูดคุยตามสถานที่ต่างๆ และในสื่อสังคมออนไลน์ โครงสร้างของสภาประชาชนให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสที่มีความรู้ ภูมิปัญญาในการเป็นประธานสภา แต่การบริหารงานเป็นแบบแนวราบ หรือการบริหารแบบมีส่วนร่วม ได้เปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกันในทุกกิจกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสภาประชาชน สอดคล้องกับคุณลักษณะของประชาสังคมตามแนวคิดของธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์ (๒๕๔๔) ที่กล่าวว่า ประชาสังคมเน้นความคิดริเริ่มของปัจเจกบุคคลในการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มบนพื้นฐานของความเชื่อถือ ความไว้วางใจกัน เน้นความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมทางสังคม มีความอดกลั้นต่อความขัดแย้ง และเคารพในความหลากหลาย เป็น ”พลังที่สาม” ที่มาจากทุกภาคส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ทุกฝ่ายเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกัน ไม่ใช่เข้ามาเป็นผู้นำ

รวมถึง ฌรณงค์ บุญสวยขวัญ (๒๕๔๙) ที่กล่าวว่าคุณลักษณะของประชาสังคม ประการแรก การกระทำร่วมกันของกลุ่มคนที่มีอิสระหรือนอกเหนือจากการกระทำของรัฐ หรือพื้นที่ หรือไม่พึงพารัฐซึ่งดำเนินการในรูปของกลุ่ม องค์กร หรือสมาคมต่างๆ ในบางที่คนจะได้สนใจในปฏิบัติการที่ต้องร่วมกันทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน ประการที่สอง การเกิดขึ้นของกลุ่มต้องมาจากพื้นฐานของสมาชิกที่ต้องมีคุณธรรมร่วมกันคือ มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน และมีจิตสาธารณะ ประการที่สาม เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองของพลเมืองที่กระทำกิจกรรมร่วมกัน ประการที่สี่ การดำเนินกิจกรรมต้องเน้นที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ประการที่ห้า เป็นการกระทำของอนารยชนหรือคนที่มีสำนึกต่อสาธารณะประโยชน์ (คนชั้นกลางและคนชั้นล่าง) ประการที่หก การปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มหรือองค์กรเป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงภาคี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเท่าเทียมกันทางสังคมและทางการเมือง ประการที่เจ็ด เป็นบรรยากาศของสังคมการเมืองที่มีสันติภาพ

๕.๑.๒ จากการศึกษากระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่า

๑) การพัฒนากลไกและศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสภาประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

ทั้งนี้เพราะว่า สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้พัฒนาแกนนำเครือข่ายให้มีศักยภาพ ขยายบทบาท มีข้อมูลระดับเครือข่าย มีการเชื่อมโยงระหว่างบ้านวัดโรงเรียน มีการจัดการกองทุนระดับเครือข่าย ในโครงสร้างกลไกของสภาทุกคนจะมีบทบาทหน้าที่ในการหนุนช่วย ค้นหาศักยภาพของแกนนำทั้งหญิงและชาย ผู้รู้ วิทยากรของสภาประชาชน ผู้ประสานในการขับเคลื่อนโดยใช้ฐานข้อมูล มีเวทีสมาชิกที่สร้างการมีส่วนร่วม มีมติสภาที่จะขับเคลื่อนเชิงนโยบายและทิศทางของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชน ในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำงาน และสถานการณ์การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในลุ่มน้ำอิงยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้พื้นที่รูปธรรมหลายแห่งได้ยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ของชุมชนที่เรียกว่า “โฮงเฮียน” ในลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของการจัดการเฉพาะพื้นที่ เช่น โฮงเฮียนแม่น้ำของ โฮงเฮียนแม่น้ำอิง โฮงเฮียนป่าชุ่มน้ำ โฮงเฮียนสมุนไพร เป็นต้น

ผลการศึกษาประเด็นนี้ สอดคล้องกับแนวคิดสนามการเรียนรู้ เป็นแนวคิดที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม เริ่มต้นที่โฮงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นการยกระดับให้เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา โดยใช้โฮงเฮียนแม่น้ำของเป็นกลไกหลักสำคัญ ที่จะขับเคลื่อนการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา ทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อีกทั้งเป็นกลไกที่ศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขาต่อไปในอนาคต โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนากระบวนการทำงานที่นำไปสู่การสร้างเสริมพื้นที่รูปธรรม

๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เป็นการใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย

เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

ผลการศึกษาประเด็นนี้ สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน (สหทัย วิเศษและ นิคม บุญเสริม, ๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการ เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ โดยภาครัฐและเอกชน เป็นเพียงผู้กระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาในระยะยาว และใน บรรดาการจัดการทรัพยากรนั้น การจัดการลุ่มน้ำ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามี บทบาทในการจัดการเพราะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การจัดการลุ่มน้ำ ยังมีแนวคิดและหลักการที่สำคัญที่จะส่งเสริมให้การจัดการลุ่มน้ำนั้นมีความเหมาะสมและยั่งยืน เป็นการ มองในมิติของการพึ่งพาอาศัยและการใช้ประโยชน์ โดยแนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำ จะต้องคำนึงถึง ความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะดังต่อไปนี้ (๑) มีแนวทางการทำงานและการ จัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน (๒) การจัดการในขอบเขตลุ่มน้ำจะต้องมีความครอบคลุม การมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม (๓) มีการผสมผสานทั้งองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น (๔) การมองเห็นสถานการณ์ของคนและลุ่มน้ำ จะต้องทำให้มองเห็น ปัญหาร่วมมือหรือการมีชะตากรรมร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือโดยการสร้างเวทีการเรียนรู้ของคน ในลุ่มน้ำเดียวกัน (๕) มองการอยู่รอดของคนและระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยพิจารณาลุ่มน้ำในแง่ที่เป็นหน่วย ทางนิเวศ และหน่วยงานทางสังคมไม่แยกจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่มีพื้นฐานทาง ประวัติศาสตร์ และกระบวนการพัฒนาร่วมกัน (๖) มีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ ของทรัพยากรในลุ่มน้ำ พร้อมไปกับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำ เพื่อการดำรงชีพทั้ง ในปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและ ทรัพยากรธรรมชาติ และ (๗) กำหนดแนวทางในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดความร่วมมือจากหลาย ภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น องค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นองค์กรหนุนเสริมในด้านวิชาการ ข้อมูลและบุคลากร รวมทั้งภาคประชาสังคมเป็นองค์กรหนุนเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับ ภาคส่วนอื่นๆ

ทั้งนี้เพราะว่าในการดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้มีการหนุนเสริมจากองค์กร พัฒนาเอกชน คือ ภาควิชาความร่วมมือในการอนุรักษ์แม่น้ำอิง และสถาบันการศึกษาคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย มหาวิทยาลัยพะเยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เป็นฝ่าย สนับสนุนด้านวิชาการ ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการสื่อสารสาธารณะในรูปแบบต่างๆ จากสถาบัน

ปวงผญาพยาว และพะเยาที่วิชุมชน นอกจากนี้ ยังได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อีกด้วย

๕.๑.๓ จากการศึกษาการพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

๑) แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) การจัดการลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์ป่า การจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ผลักดันแนวคิดการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นแผนแม่บทในการจัดการน้ำแห่งชาติ โดยการผสานแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมินิเวศ การจัดการน้ำแบบใหม่ และการพัฒนาที่ยั่งยืน กำหนดนโยบายสาธารณะในการบริหารจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กอย่างยั่งยืน และเป็นองค์รวมของระบบนิเวศในลุ่มน้ำทั้งระบบ (ดิน น้ำ ป่า) ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของลุ่มน้ำ และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ฟื้นฟูแม่น้ำ แก้ไขปัญหารุกล้ำพื้นที่แม่น้ำอิง การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำด้วยการทำพื้นที่แก้มลิง และรักษาความสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำเพื่อชะลอน้ำก่อนไหลลงสู่แหล่งน้ำ จัดแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภท เช่น พื้นที่เกษตร แหล่งท่องเที่ยว แหล่งประมง เขตอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ กระจายอำนาจและงบประมาณให้กับชุมชนท้องถิ่น ในการวางแผนระบบการจัดการน้ำโดยชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและระบบการจัดการน้ำของชุมชนท้องถิ่น และให้สิทธิและอำนาจการจัดการน้ำแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยมีกฎหมายรองรับ ทบทวนนโยบายการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เพื่อลดปริมาณการใช้น้ำ และส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง และบำรุงรักษาและพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมให้สามารถใช้งานอย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำที่คำนึงถึงการจัดการป่าต้นน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำ

(๒) การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากรน้ำ เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำตามลำน้ำสาขา ในแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก กักเก็บน้ำระดับตำบล “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งกักเก็บน้ำ” โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้หน่วยงานราชการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ ติดตามและกำกับดูแลการใช้กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนการจัดการน้ำระดับครัวเรือน และระดับชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ฝายต้นน้ำ ฝายทดน้ำ ฝายกักเก็บน้ำ ขุดบ่อ หรือ สระน้ำในไร่นา รวมทั้งอนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบเหมืองฝายที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชาวบ้าน และสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

(๓) การจัดการป่าชุมชน โดยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกกฎหมายของท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ เพื่อหนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาระบบฐานข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมใน

โครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร ส่งเสริมให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรร่วมกับชุมชน สร้างให้เกิดกลไกความร่วมมือในระดับจังหวัด เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าและติดตาม ตรวจสอบ ให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่า ทั้งนี้หน่วยงานรัฐ ควรส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายและนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และลุ่มน้ำ ส่งเสริมการปฏิบัติการในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนและภาคประชาสังคมอย่างมีส่วนร่วม โดยให้สถาบันการศึกษามีบทบาทส่งเสริมความรู้ นวัตกรรมจัดการทรัพยากร เกษตรทางเลือก และพัฒนางานวิจัย การบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม เชื่อมโยงความรู้การจัดการทรัพยากรกับชุมชน

(๔) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางร่วมมือกับภาคประชาสังคม และชุมชนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยจัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่มาจากทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ทำการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการในประเด็นต่างๆ เพื่อผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ตามอนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์ไซด์) เพื่อให้พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงได้มีสถานะด้านการคุ้มครองตามกฎหมาย

๒) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมเป็นหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์ ควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ทั้ง ๑๗ เป้าหมายที่เกี่ยวข้อง มาเป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและวัฒนธรรม ความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายใน และภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ และนำเสนอไปสู่ในระดับสาธารณะ นโยบาย และระดับสากล ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง และสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับกองเลขาการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อกำหนดประเด็นในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็นของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จากเวทีได้กำหนดประเด็นของยุทธศาสตร์ ๓ ด้าน ประกอบด้วย

(๑) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและ

สุขภาพที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และข้อ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน

(๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาตินี้ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

(๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๕ บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง และข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สอดคล้องกับการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (มปอ.) ที่กล่าวว่าขบวนการในการขับเคลื่อนของเครือข่ายภาคประชาสังคมในการผลักดันให้รัฐบาลมีการจัดทำ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริม และพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ. ๒๕๕๘” โดยระเบียบดังกล่าว มีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริม และพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม (คปส.) เพื่อมาทำหน้าที่สนับสนุน ขบวนการ ทั้งในเรื่องการพัฒนายุทธศาสตร์งานพัฒนาส่งเสริมเครือข่าย การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนฯ เป็นต้น

ในขบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม มีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้จัด “สัมมนาสังเคราะห์ยุทธศาสตร์ การขับเคลื่อนภาคประชาสังคมในอนาคต” เพื่อเป็นการทบทวนการขับเคลื่อนงานที่ผ่านมาของขบวนการภาคประชาสังคม นำไปสู่การออกแบบกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานของภาคประชาสังคม และมีการจัดตั้ง “อนุกรรมการสนับสนุนภาคประชาสังคม” ภายใต้ พอช. โดยมีการประสานความร่วมมือกับสหภาพยุโรป ในการจัดทำ “โครงการความร่วมมือ อียู-พอช. หนุนเสริมความเข้มแข็งประชาสังคม” เพื่อจัดเวทีและกระบวนการหนุนเสริมการทำงานของคณะอนุกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นให้เกิดการยกย่องยุทธศาสตร์แนวทาง “สังคมอนาคตประเทศไทย” ที่เป็นข้อเสนอจากภาคประชาสังคมจากทุกภาคี และได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนและพัฒนา ยุทธศาสตร์ ภาคประชาสังคมในระดับภูมิภาค ๕ ภาค เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทาง การปรับขบวนการเครือข่ายองค์กร ภาคประชาสังคม แสวงหาแนวทางยุทธศาสตร์ร่วม ในการแก้ไขปัญหาสำคัญของแต่ละภูมิภาค ในการกำหนดยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม มีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมอนาคต ที่ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน ขจัดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรม เคารพวิถี

วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น สู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาชน โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อน ขบวนการประชาสังคม ดังต่อไปนี้

๑) การจัดทำธรรมนูญภาคประชาชน ให้เป็นธรรมนูญแห่งชีวิตของภาคประชาชน ที่สถาปนา อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองที่ประชาชนต้องการ ตามหลักการประชาธิปไตยจากฐานราก

๒) การจัดทำเป็นข้อเสนอทิศทางการอนาคตของสังคมไทยที่ยั่งยืนของภาคประชาสังคม ในประเด็น ต่างๆ เช่น การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง การสร้างระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมและเท่าเทียม การ สร้างรัฐสวัสดิการ การสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นต้น

๓) การกำหนดวาระแห่งชาติของขบวนการประชาสังคมในการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง ในสังคมไทย แสดงถึงเจตจำนงและความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนสังคมในประเด็นปัญหาที่สำคัญของ ประเทศ เช่น การสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก การกระจายอำนาจ การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง การสร้างระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม และเท่าเทียม การสร้างรัฐสวัสดิการ การสร้างความมั่นคงทางอาหาร ของประเทศ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นต้น

๔) การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน (พิมพ์เขียวการพัฒนา ภาคประชาชน) และผลักดันสร้างรูปธรรมการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของประชาชน ในท้องถิ่น

๕) การสร้างตัวตน และอัตลักษณ์ความเป็นเอกภาพของขบวนการประชาสังคม การสร้างคุณค่าใหม่ ที่มีคุณภาพใหม่ ท้องถิ่นภาคีเครือข่ายต่างๆ ไว้ร่วมกันในนามประชาสังคม ทั้งองค์กรชุมชน องค์กร พัฒนาเอกชน องค์กรเอกชนที่ทำงานด้านสาธารณะประโยชน์ และองค์กรประชาชนอื่นๆ ทำงานร่วมกัน อย่างมีศักดิ์ศรี และมีพลัง

๖) สร้าง และสถาปนาพลังขบวนการประชาสังคมใหม่ เพื่อให้การขับเคลื่อนทางสังคมมีพลัง และมี อุดมการณ์เป็นเอกภาพ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรกำหนดนโยบายในการจัดการลุ่มน้ำที่มี ความสอดคล้องกับความรู้ท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีความเหมาะสม กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งการเข้ามาของทุนข้ามชาติที่จะมาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อ ประโยชน์สูงสุดของชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ และสิทธิชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในฐานะที่เป็น แหล่งอาหารของคนในชุมชน และแหล่งของความหลากหลายทางชีวภาพ

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นลุ่มน้ำอิง ควรสนับสนุนและส่งเสริมสภา ประชาชนลุ่มน้ำอิงหรือองค์กรภาคประชาสังคมอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในรูปแบบคณะกรรมการ หรือคณะทำงาน ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งแผนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะเรื่องธุรกิจเพื่อสังคม หรือผู้ประกอบการทางสังคม เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ได้ คนอยู่ได้ และเครือข่ายเกิดความยั่งยืน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ควรเป็นองค์กรที่สร้างให้เกิด “พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ทางนโยบาย” ของภาคประชาสังคมในลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่มีความเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามธรรมชาติ ตามวิถีของคนในชุมชนโดยใช้ประเพณีวัฒนธรรมเป็นฐานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิงที่มีการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเข้ามาของทุนข้ามชาติที่จะเข้ามาแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๒) ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ควรมีการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลด้านคุณค่าและมูลค่าของฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนลุ่มน้ำอิง เพื่อเป็นฐานข้อมูล (Baseline) ในการกำหนดแผนงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และเพื่อเป็นการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมจากผลผลิตที่มาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

๓) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ควรมีการนำเสนอยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงฯ ต่อหน่วยงานภาครัฐ ในรูปแบบของการจัดเวทีสัมมนา การจัดงานอิงฟอรัม การสื่อสารสาธารณะ เพื่อสร้างการยอมรับและนำยุทธศาสตร์ดังกล่าวไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อทุกภาคส่วน และทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่มีศักยภาพเพื่อให้เป็นผู้ประกอบการทางสังคมจากฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน

๒) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพของแกนนำและสมาชิกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงภายใต้การเปลี่ยนแปลง

๓) การวิจัยและพัฒนาสินค้า ผลิตภัณฑ์ ตราผลิตภัณฑ์ และร้านค้าที่จำหน่ายผลผลิตที่มาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำอิง

๔) การวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้และการพัฒนารูปแบบของ “เขตพื้นที่นิเวศวัฒนธรรมพิเศษ” ลุ่มน้ำอิง ในลักษณะของพื้นที่นาร่องแต่ละโซนในลุ่มน้ำอิง

บรรณานุกรม

หนังสือ :

กิงกร นรินทรากุล ณ อยุธยา. **แนวคิดและทิศทาง : การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ**โดยการมีส่วนร่วมของ **ประชาชน**. เชียงใหม่ : ปีเอสการพิมพ์, ๒๕๔๓.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **การบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

คณะทำงานวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **อนุสัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๑.

โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา. **การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, มปป.

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. **บทเรียนการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มน้ำอิง**. กรุงเทพฯ : fluke graphic design and printing, ๒๕๖๐.

ชูชัย ศุภวงศ์. **แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐.

ธเนศ อารณีสวรรณ. **ประชาสังคม : พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐.

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗ ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔.

ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ. **โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาดัชนีวัดผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดีในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ ๔**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๔๖.

ธีระพงษ์ โพธิ์มัน อริตา รัชธานี และนันทน์ภัส เมืองวงษ์. **แม่ญิงลุ่มน้ำอิง**. เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์. ๒๕๖๐.

ธีระยุทธ บุญมี. **สังคมเข้มแข็ง ธรรมรัฐแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: สายธาร, ๒๕๔๑.

_____. **สังคมเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, ๒๕๓๖.

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาดและคณะ. **การจัดการต้นน้ำในประเทศไทย ในแนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. **ประชารัฐกับการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา. ๒๕๔๒.

_____. **ธรรมาภิบาล : การมีส่วนร่วมของประชาชนและกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม**.

กรุงเทพฯ: สายธาร. ๒๕๔๔.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม ในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพและนัยเชิงความคิดทฤษฎีต่อการพัฒนา ประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา, ๒๕๔๐.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๒.

ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์. ๒๕๔๑.

_____. **ปฏิรูปการศึกษาไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอบัวบ้าน, ๒๕๓๙.

นฤมล ทับจุมพล. **แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย : ธรรมรัฐแห่งชาติ.** ใน จูไรรัตน์ แสนใจรักษ (บรรณาธิการ), **ธรรมาภิบาลกับคอร์รัปชันในสังคมไทย (หน้า ๖๐-๖๘).** กรุงเทพฯ: สถาบันวิชิทธรศน. ๒๕๔๖.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. **การจัดการทางสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, นครศรีธรรมราช : เสือผินการพิมพ์. ๒๕๕๗.

ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิดา เรืองจิต. **สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๒.

สมหมาย ชินนาค. **พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ.** อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ๒๕๕๖.

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน). **การดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล ๒๕ ลุ่มน้ำ และแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้งลุ่มน้ำโขง.** กรุงเทพฯ. กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **วังสงวนในลุ่มน้ำอิง : การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำอิง.** เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๘.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น.** เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๐.

สหวิทยา วิเศษ. **ลุ่มน้ำอิง.** พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕.

สหวิทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗.

สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ. “ประชาสังคมกับกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย กรณีศึกษา ชุมชนคุ้มห้วย เทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์” ใน **Civil Society : Movement and Development in Northeast Thailand.** Khon Kaen : Printing House of Khon Kaen University, ๒๐๐๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **จังหวัดพะเยามาจากไหน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๕๗.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย บรรณาธิการ. **ธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม .** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

_____. **ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๔.

เสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ. **พลวัตของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี มิติทางนิเวศวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **สร้างบ้านแปงเมือง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๖๐.

อมรา พงศาพิชญ์. **ธรรมรัฐกับประชาชน** ใน จุไรรัตน์ แสนใจรักษ (บรรณาธิการ), ธรรมมาภิบาลกับคอรร์ปชั่นในสังคมไทย (หนา ๖๐-๖๘). กรุงเทพฯ: สถาบันวิถึทรรศน. ๒๕๕๖.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.

มติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

เอเจอร์ แซม ผู้เขียน ไชยวัฒน์ คำชูและคณะ แปล. **ธรรมาภิบาล การบริหาร การปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๕๕.

เอนก นาคะบุตร. **คนกับ ดิน น้ำ จุดเปลี่ยนแปลงแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

อัจฉรา รักยุติธรรม. **เครือข่ายชาวบ้าน : การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**. เชียงใหม่ : ปีเอสการพิมพ์, ๒๕๕๓.

วารสาร :

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. **ธรรมรัฐกับการปฏิรูปสังคมและการเมือง**. รัฐสภาสาร, ๕ (๒), หนา ๒๗-๕๐. ๒๕๕๓, หนา ๒๗.

รายงานการวิจัย และดุขฎีนิพนธ์ :

กรมทรัพยากรน้ำ. **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (IWRM) ของประเทศและการผลักดันสู่การปฏิบัติ: กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่กลอง**. รายงานการวิจัย, ๒๕๕๘.

ไกรสร เฟิงสกุล. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ : ศึกษากรณีลุ่มน้ำสาขาคลองปะเหลียน จังหวัดตรัง**. รายงานการวิจัย, กรมทรัพยากรน้ำ, ๒๕๕๑.

บุญชัย งามวิทย์โรจน์, สมทรง เจริญภักธฑูรณ์ และพงศ์พัฒน์ เสมอคำ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี**. รายงานการวิจัย, กรมทรัพยากรน้ำ ๒๕๕๑.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ, ขบวนการปฏิบัติการทางสังคมกับการใช้อำนาจรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช, **ดุขฎีนิพนธ์ปรัชญาดุขฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์ (รัฐศาสตร์)** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๘.

สุกัญญา บรรณเกสัช. **การจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงงานอุตสาหกรรมและผลิตภัณฑนม โดยการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่สะอาด**. รายงานการวิจัย, กรมโรงงานอุตสาหกรรม, ๒๕๕๐.

ศจี กองสุวรรณ. **ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในการดำเนินโครงการไฟฟ้าพลังงานน้ำ กรณีศึกษาเขื่อนดอนสะโฮง แคว้นจำปาสัก ประเทศลาว**. รายงานการวิจัย, ๒๕๕๕.

เอกสารอัตโนมัติ:

กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๔.

มปป. (เอกสารอัตโนมัติ).

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, คำสั่งกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชที่ ๑๓๘๕/
๒๕๖๐ เรื่องให้ข้าราชการไปปฏิบัติราชการ ลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐, (เอกสารอัตโนมัติ).

กลุ่มจับตาคู่ค้าที่ดิน. รายงานการศึกษาเรื่องการค้าที่ดินและผลกระทบต่อกระเปาะเศรษฐกิจอนุ
ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ธนาคารพัฒนาเอเชีย-นโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย
กรณีศึกษาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ตาก เชียงราย หนองคาย นครพนม และมุกดาหาร,
๒๕๕๙. (เอกสารอัตโนมัติ).

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา. โองเถียน
แม่น้ำโขง : สนามการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่าง
ยั่งยืน. กองทุนสนับสนุนโครงการอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ประจำปี ๒๕๖๐. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. สรุปการ
เสวนาวิชาการบทบาทองค์กรประชาชนและภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เพื่อ
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ ณ อาคารเฉลิมราชกุมารี
๖๐ พรรษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. สรุปเวที
เสวนาแนวทางการร่วมมือการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐
ณ ห้องประชุมเอื้องแสนหลวง ตึกอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. รายงานการ
สำรวจความหลากหลายของสัตว์ในกลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์สะเทิน
น้ำ สะเทินบก และชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่นระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำ สมุนไพร่ ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำบ้าน
บุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, ๒๕๕๘. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. รายงาน
การศึกษาโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และ
ปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอ
เชียงของ จังหวัดเชียงราย, ๒๕๕๘. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. รายงาน
การศึกษาโครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และ
ปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัด
พะเยา, ๒๕๕๙. (เอกสารอัตโนมัติ).

โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. **ข้อมูลทั่วไปของบ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา , ๒๕๕๙.**
(เอกสารอัดสำเนา).

โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. **สรุปการประชุมคณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ครั้งที่ ๓/๒๕๖๐ วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐ ณ วชิรานุสรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.** (เอกสารอัดสำเนา).

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม.** มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

แผนชุมชนประจำปี ๒๕๕๘-๒๕๖๐ บ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, “ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ” ในปฏิรูปเพื่อสุขภาพ ยุทธศาสตร์ใหม่สู่การพัฒนาาระบบ, ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล บรรณาธิการ. **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข วันที่ ๑-๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙.** มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

มหาวิทยาลัยแม่โจ้. **โครงการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย.**
(เอกสารอัดสำเนา).

สถาบันปวงผญาพายว. **ข้อมูลทั่วไปและยุทธศาสตร์การทำงานของสถาบันปวงผญาพายว.** (เอกสารอัดสำเนา).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.). **ยุทธศาสตร์สังคมไทยที่ยั่งยืนโดยภาคประชาสังคมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs).** มปป.(เอกสารอัดสำเนา).

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **การสำรวจเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง.** ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา)

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **ข้อมูลพื้นฐานชุมชน.** มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **อนุสัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** (เอกสารอัดสำเนา).

สหวิทยา วิเศษ และเตชะภรณ์ มะโนวงศ์. **สรุปข้อมูลผลกระทบจากการขุดลอกแม่น้ำอิงและพื้นที่ชุ่มน้ำ (ร่องไม้ อำเภอภูกามยาว จังหวัดพะเยาและหนองป่าโอ้ อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย.**
๒๕๖๑, (เอกสารอัดสำเนา).

สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายจากเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. (เอกสารอัดสำเนา).

สรุปผลการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. (เอกสารอัดสำเนา)

สรุปเวทีเสวนา “พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิงกับความสำคัญต่อชุมชนและสังคม” ในวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลกลุ่มน้ำอิง วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ ณ ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย.
(เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๒ ลำปาง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. รายงานผลการดำเนินงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพแหล่งน้ำผิวดิน ประจำปี ๒๕๕๙ (ลำปาง พะเยา แพร่ และสุโขทัย). ๒๕๕๙. (เอกสารอัดสำเนา).

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) และสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและอาเซียน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

เอกสารโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, (เอกสารอัดสำเนา).

ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. การประชุมพหุสังคม ชาติพันธุ์ชายแดนเพื่อเตรียมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในโครงการพหุวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ : ความเข้าใจและการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน. วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๘ ณ โฮงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. (เอกสารอัดสำเนา).

โอฬาร อ่องพะ, บทบาทภาคประชาสังคมกับแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกรณีบทบาทประชาสังคม ในโลกตะวันตก, มุลินธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ), มปป. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

ข้อมูลออนไลน์:

ข่าวสดออนไลน์. ชุมชนจัดการท่องเที่ยว กัดหื้อไกลไปหื้อถึง ต.กิดช้าง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/pr-news/news_400443 เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

จังหวัดพะเยา. บัญชีโครงการพัฒนาบ้านพะเยาอย่างยั่งยืน. สืบค้นจาก http://www.phayao.go.th/board/viewtopic.php?f=31&t=37435&sid=e3e718fd768c3ba332_b6d9def302ba7e เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

มติชนออนไลน์ วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐, “พะเยาเฮ! มท.ผ่านหลักการ ๕๐๐ ล้านพัฒนา ‘กว๊านพะเยา’” สืบค้นจาก <https://www.matichon.co.th/news/513193> เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

มุลินธิพุทธรเศรษฐศาสตร์. โรงเรียนชานนาพุทธรเศรษฐศาสตร์. สืบค้นจาก <https://www.chawnaschool.com> เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ผู้จัดการออนไลน์ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘. “มท.๓ สั่งพัฒนา “คอยพญาพิภักดิ์” ชูพระบารมีปกเกล้าฯ เขตงาน ๘” สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/Local/viewnews.aspx?NewsID=9580000019570> เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ประวัติบริษัทศรีตรังแอโกรอินดัสทรี จำกัด, สืบค้นจาก <https://www.sritranggroup.com/th/about/company-profile>, เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

สุดยอดข้าวไทย. ข้าวอินทรีย์บ้านดอกบัว. สืบค้นจาก <http://topthairice.com/project> เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, **มติคณะรัฐมนตรี ๑ สิงหาคม เรื่องทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย และมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ**, สืบค้นจาก www.wetland.onep.go.th เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง. **เกี่ยวกับเรา**. สืบค้นจาก <http://www.mekongci.org/index.php/about-us>. เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. **ธรรมชาติ**. สืบค้นจาก http://www.tei.or.th/w_eg/ เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **เกี่ยวกับสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต**. สืบค้นจาก <http://www.livingriversiam.org/about-lra>. เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

เอ็มไทย, **พักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ ณ ไรรินทร์มัย ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ จ.เชียงราย**, สืบค้นจาก <http://travel.mthai.com/blog/144114.html>. เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์:

กิตติกร อุดมะ ผู้ใหญ่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ไกรทอง เหน้งน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน, วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

คำพันธ์ วิเศษภักดี ผู้ใหญ่บ้านวังศิลา หมู่ ๘ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย, **วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.**

จิรศักดิ์ หวานใจ ๕๐ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๐.

จันธิดา เล่ห์ดี ๘๘ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๐.

จันท์แรม เรื่องวิสัย ๘๗ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

เจริญ ครอบไชย ๘/๑ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๐.

เจริญศรี ไชยชาติย์ รองประธานเครือข่ายแม่หญิงพะเยา, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ชรีพร ยอดฟ้า, กรรมการเครือข่ายแม่หญิงพะเยา, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ดวงจิตร์ แก้วตา ๓๙/๑ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

ดำเนิน เขตจางง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลอ่างทอง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.

วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

เตือนใจ ดีเทศน์ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย วันที่ ๒
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

เดชะภรณ์ มะโนวงศ์ เลขาธิการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙ และวันที่ ๒๑
ธันวาคม ๒๕๖๐.

นภาพรณ์ วงศ์ปิ่น กรรมการเครือข่ายแม่หญิงพะเยา, วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง / ประธานกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ อำเภอเชียงของ จังหวัด
เชียงราย, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

นุชจรรย์ สิงคราх เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการองค์ความรู้และข้อมูล โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและ
หน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐.

เนียม จันทะเรือง ๒/๔ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน
๒๕๖๐.

ณัฐดนัย แจ้งสว่าง บ้านต้นปล้อง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม
๒๕๖๑.

พิทักษ์ สุขแก้ว บ้านเลขที่ ๙ หมู่ ๖ ตำบลแม่อิง อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๓ กรกฎาคม
๒๕๖๑.

พิชฉัตรพงษ์ คุรุปรัชญามรรค ๙๗ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๑ และ
๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

พิมพ์พรรณ วงศ์ไชยา ๑๒๖ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน
๒๕๖๐.

พิชณุกรณ์ ดีแก้ว เจ้าหน้าที่สนาม สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ผัด โคแพร่ ๓๙ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม
๒๕๖๐.

มานิตย์ เวียงสมุทร รองนายก อบต. อ่างทอง หมู่ ๖ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.
วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

บุญเพ็ง กำแหง นายกเทศมนตรีตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๒๗
กันยายน ๒๕๕๙.

บุญหนา จันทฤทธิ์ สมาชิกอบต. อ่างทอง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.
วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

ประเปयर สุนทร กรรมการหมู่บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.
วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

ป้อมเพชร กาพิง กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ประสิทธิ์ จินะใจหาญ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙ และวันที่ ๒๑

ธันวาคม ๒๕๖๐.

ประเสริฐ แก้วตา ๓๙/๑ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

ถนอม อุตมะ ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ทรงพล จันทะเรือง ๒/๔ หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

ทองลี เประดา ประธานสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๙

พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ทองสุนทร เขตอาตุลย์ หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

ธีระพงษ์ โพธิ์มัน ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ลังกา ผลापีย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.

วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

วีระกุล ประเสริฐสังข์ ผู้ใหญ่บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.

วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา ผู้ประสานงานเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง

ล้านนา อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

สมเพชร การเร็ว กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

สมหมาย อุตมะ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

สายัณห์ ขำหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙.

สุทัศน์ ประเสริฐสังข์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัด

พะเยา. วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๙.

สุบัน อรุณปรี บ้านปางมดแดง หมู่ที่ ๙ ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. วันที่ ๒๒ เมษายน

๒๕๕๙.

สุรมัย เลห์ดี ๘๙ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม

๒๕๖๐.

โสภา วงศ์ใหญ่ ปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๙.

อ้าย ทองชัย ๓๙ หมู่ ๕ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๕ สิงหาคม

๒๕๖๐.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง :
พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง
 People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in Natural Resource
 Management in Ing River Basin

ดร.สัททยา วิเศษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้ประกอบด้วย ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพยาว และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย

ผลการวิจัยพบว่า ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง มีพัฒนาการที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับภาคส่วนต่างๆ

กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชน การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เพื่อให้สภาประชาชนได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง นำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยุทธศาสตร์มี

๓ ด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชน
 บนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ : สภาประชาชน, พลวัต, ภาคประชาสังคม, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ , กลุ่มน้ำอิง

Abstract

The objectives of this study, People Council of Ing River Basin: Civil Society Dynamic in Natural Resource Management in Ing River Basin, are to study about the processes of capacity building for natural resource management of People Council of Ing River Basin (PCIR), and to develop guidelines and strategies of PCIR for integrated natural resource management with community's participation.

The populations and sampling of this study are the advisory committees and committees of PCIR, Living River Association, Mekong Community Institute, Pongphaya Phayao Institute, and Mekong-Lanna Environmental and Cultural Conservation Network, Project for Empowerment of Local Networks and Local Authorities (LAs) for Sustainable Ing Watershed Management (WSM) through Strengthened Capacities and Collaboration, representatives of local administration organizations (LAOs) in the basin, and educational institutes in the basin. The study area is the Ing River Basin in Phayao and Chiang Rai Provinces.

It is found that the development of civil society movement on natural resource management in the basin relates to the development of infrastructure in the country, ecosystem changes, and the development in the tributaries of the Ing River from the Upper to Lower Ing. None governmental organizations (NGOs) are the main mechanisms for collaboration with the civil society, governmental sectors, and LAOs in each area. This has happened after the civil society was networked and improved to be a people council platform. The purpose is to promote people's roles and participation with the related sectors in the management.

The processes of improving PCIR for natural resource management compose of, 1) capacity building of PCIR, 2) developing a demonstration site on the management, 3) developing databases and information technology systems for the management, 4) policy campaign on the management in local and national levels. The processes are for PCIR to improve themselves and use the gained knowledge and lessons learnt to improve groups,

organizations, and the participation in the management. The developing of strategies for the integrated management with people's participation is based on the principle of local community's participation and Sustainable Development Goals. The three strategies are the strategy on natural resource management, the strategy on community economic based on natural resources, and the strategy on society and participation.

Keyword: People Council, Dynamic, Civility, Natural Resource Management, Ing River Basin

ความเป็นมาของปัญหาการวิจัย

ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จากการไหลรวมของลำห้วย ๑๒ สาขาไหลลงสู่หนองเล็งทรายและกว๊านพะเยา แม่น้ำอิงไหลผ่านอำเภอเมือง ภูคา มวยาว ดอกคำใต้ และอำเภอจุน จังหวัดพะเยา ไหลเข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอป่าแดด เทิง พญาเม็งราย ขุนตาล และอำเภอเชียงของ ก่อนไหลบรรจบแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของรวม ๒๖๐ กิโลเมตร^{๑๔๓}

ปัจจุบันลุ่มน้ำอิง เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เชื่อมต่อด้านการอนุรักษ์ (Conservation Corridor) ที่มีความเสี่ยงต่อการคุกคามมากที่สุดแห่งหนึ่งในอินโด-เบอร์มา ฮอตสปอต (Indo-Burma Hotspot)^{๑๔๔} ซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่สำคัญของสัตว์น้ำหลากหลายสายพันธุ์ที่อพยพมาจากแม่น้ำโขงในแต่ละปี ในขณะเดียวกันที่ตั้ง ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ของพื้นที่ ทำให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในลุ่มน้ำอิงและมีการลงทุนมากมายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระยะสั้น รวมทั้งการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลเสียต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยในบริเวณรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ลุ่มน้ำอิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เช่น คุณภาพน้ำในกว๊านพะเยาเสื่อมลง การบุกรุกพื้นที่สาธารณะรอบกว๊านพะเยาจากกิจกรรมต่างๆของชุมชนและผู้ประกอบการ การลดจำนวนลงของชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่นในกว๊านพะเยา การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง ปัญหาการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พื้นที่ป่าชุ่มน้ำลดลงจากการเร่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ และการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำอิง พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งการลดลงดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

เมื่อเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำอิงทางด้านดิน น้ำ ป่า ชุมชนในลุ่มน้ำอิงได้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าวที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ จากการหนุนเสริมของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต รวมไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลายชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นฐานทรัพยากรทางอาหารให้คนในชุมชน ได้มีความมั่นคงทางอาหารทั้งจากป่าและแม่น้ำ ได้ก่อเกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

^{๑๔๓} สหทัยา วิเศษ, ลุ่มน้ำอิง, (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^{๑๔๔} ฮอตสปอต คือ พื้นที่ที่มีความสำคัญทางความหลากหลายทางชีวภาพแต่อยู่ในภาวะถูกคุกคาม

ในแม่น้ำอิงและหนองน้ำต่างๆ รวมถึงการจัดการป่าชุมชน ป่าชุ่มน้ำริมแม่น้ำอิง ได้มีการกำหนดข้อบังคับ กฎระเบียบเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันของชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงในการดูแลรักษาพื้นที่รูปธรรม ปัจจุบันแนวคิดและการปฏิบัติจริงในการอนุรักษ์ป่าและพันธุ์ปลาได้ขยายไปหลายหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิง

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า ชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงได้ดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ๕ ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา การจัดการเหมืองฝาย เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาลุ่มน้ำอิง และการจัดการป่าชุมชนและป่าชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นการทำงานที่มองภาพองค์รวมของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า สิ่ง que เห็นอย่างเป็นรูปธรรมเด่นชัดของลุ่มน้ำอิง คือ การตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาประจำหมู่บ้านอย่างน้อย ๖๓ หมู่บ้านตลอดลุ่มน้ำทั้งตอนบนตอนกลาง และตอนล่าง เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นความสำเร็จที่พิสูจน์อย่างชัดเจนของการเพิ่มจำนวนทั้งชนิดพันธุ์ปลาและจำนวนประชากร จากการสำรวจชนิดพันธุ์ปลาของชาวบ้านพบ พันธุ์ปลา ๑๐๙ ชนิด เป็นปลาท้องถิ่น ๘๒ ชนิด และปลาต่างถิ่น ๑๗ ชนิด ^{๓๔๔}

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในรูปแบบต่างๆ และการจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ และการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำเสนอถ่ายทอดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน และขยายพื้นที่รูปธรรมเหล่านี้ไปสู่ชุมชนอื่น ทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดแนวทางในการรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ก่อเกิดเป็นกลุ่มองค์กรประชาชนที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปของเครือข่ายต่างๆ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย และดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในแต่ละพื้นที่ เครือข่ายฯ เหล่านี้เกิดขึ้นมาจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งทรัพยากรของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับระบบนิเวศวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ โดยการหนุนเสริมของหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

ในปีพ.ศ.๒๕๕๖ เครือข่ายชุมชนเหล่านี้ได้ก่อตั้งเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ อันมีจุดหมายที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟู แก้ไขปัญหาวิกฤตลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เห็นภาพรวมร่วมกันทั้งลุ่มน้ำ การก่อเกิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จึงเป็นการยกระดับวิถีคิด และวิถีปฏิบัติขององค์กรชาวบ้านที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองในลุ่มน้ำอิง การยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จากองค์กรชุมชน มาเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน และพัฒนาการมาเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ การสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงบนฐานวิถีชีวิต นิเวศวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผ่านกลไกการทำงานในแบบ

^{๓๔๔} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, การสำรวจเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา)

คณะกรรมการที่มาจากชาวบ้าน^{๓๔๖} ที่ผ่านมาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการทำกิจกรรมการประชุมหารือ เพื่อก่อตั้งสภาประชาชน การประชุมเพื่อกำหนดโครงสร้างและกลไกของสภาประชาชน การจัดกิจกรรม “ธรรมยาตรา นิเวศภาวนา: รักรักษ์บ้านพะเยา-แม่น้ำอิง” ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา เพื่อเปิดตัว สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณะมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งยังไม่มีทิศทางการ ดำเนินงานที่ชัดเจน ขาดการกำหนดกลยุทธ์ในการทำงาน จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อกระบวนการและรูปแบบการทำงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำ อิง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มาเป็นแนวทางในการทำงานวิจัยครั้งนี้ กระบวนการและผลจากการ วิจัยจะนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการกำหนด การตัดสินใจในการดำเนินนโยบาย และโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง อย่างบูรณาการ ในระดับนโยบายชาติ นโยบายท้องถิ่น และระดับปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง
๒. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ
๓. เพื่อพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง อย่างบูรณาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการดำเนินของ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน และ ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย ที่ ปรีक्षाและคณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ประกอบด้วย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สถาบันปวงผญาพายว และเครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย และหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และตัวแทนภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษาในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๒๕ คน พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย

^{๓๔๖} สรุปผลการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดบ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. (เอกสารอัดสำเนา)

นอกจากนี้ได้ทำการศึกษาการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จำนวน ๓ ชุมชน ประกอบด้วยลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ บ้านห้วยหม้อ ตำบลบ้านตุ่น อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ ชุมชนบ้านปางมดแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และลุ่มน้ำอิงตอนล่างได้แก่ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

สรุปผลการวิจัย

๑. พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง

๑) ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น มีพัฒนาการการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยมีภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชนแต่ละเครือข่ายในลุ่มน้ำอิง มายกระดับเป็นสภาประชาชน เพื่อให้มีกลไกของภาคประชาชนในระดับลุ่มน้ำ และเพื่อให้สภาประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทต่อสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาสังคม เพื่อทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการดำเนินงานระยะเริ่มแรกของสภาประชาชน เพื่อหนุนเสริมให้สภาประชาชนเกิดความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการเป็นองค์กรของภาคประชาชนที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ภาคีความร่วมมืออนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงเป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์การสนับสนุนภาคประชาชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยมีบทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) งานกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๒) งานประสานความร่วมมือกับภาคีความร่วมมือในภาคส่วนต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ๓) งานรณรงค์เชิงนโยบายระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ๔) งานหนุนเสริม สนับสนุนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในลักษณะของพื้นที่รูปธรรมหรือแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๕) งานข้อมูลวิชาการ และงานวิจัยท้องถิ่น ๖) งานพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๗) งานด้านการส่งเสริมบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ ๘) งานสื่อสารสาธารณะและผลิตสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๒. กระบวนการพัฒนาสภาพชุมชนน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๑) การพัฒนากลไกและพัฒนาศักยภาพสภาพสภาพประชาชนกลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาพประชาชนกลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการประชุม คณะกรรมการและสมาชิกสภาประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการในพื้นที่

๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชน ในกลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสพการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในกลุ่มน้ำอิงยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้สภาพประชาชนกลุ่มน้ำอิงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง เป็นการใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิง การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำอิงนั้น เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นองค์กรหนุนเสริมในด้านวิชาการ ข้อมูลและบุคลากร

รวมทั้งภาคประชาสังคมเป็นองค์กรหนุนเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ

รูปธรรมการรณรงค์ด้านนโยบายที่ได้ดำเนินงานคือ ๑) การผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงให้มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย เพื่อที่จะเป็นมาตรการหนึ่งในทางกฎหมายที่จะปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง ๒) การพัฒนาตำบลต้นแบบในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และ ๓) การจัดเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรชุ่มน้ำอิง เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายในประเด็นแม่หญิงกับทรัพยากรธรรมชาติชุ่มน้ำอิง ป่าชุมชนกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ป่าชุ่มน้ำชุ่มน้ำอิง การจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง และสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น โดยมีการนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

๓. แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑) แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) การจัดการชุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์ป่า การจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

(๒) การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากรน้ำ เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำตามลำน้ำสาขา ในแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก กักเก็บน้ำระดับตำบล “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งกักเก็บน้ำ” โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(๓) การจัดการป่าชุมชน โดยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกกฎหมายของท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ เพื่อหนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้เกิดการพัฒนากระบวนการข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน

(๔) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางร่วมมือกับภาคประชาสังคม และชุมชนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยจัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง ที่มาจากทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน

๒) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) ยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและ

สุขภาพที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และข้อ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน

(๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาตินี้ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

(๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีและยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๕ บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง และข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

๑) บทเรียนจากการดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

(๑) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็งระดับพื้นที่ การเชื่อมโยงเครือข่ายพื้นที่จริง ผนวกการอนุรักษ์ของชุมชน เพื่อให้พื้นที่สาธารณะและสังคมได้รับรู้มากขึ้น ลักษณะของกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นกลไกของประชาชนที่มีความเป็นธรรมชาติ มีการปรึกษาหารือแบบเป็นทางการผ่านการประชุม และแบบไม่เป็นทางการโดยการพบปะพูดคุยตามสถานที่ต่างๆ และในสื่อสังคมออนไลน์ โครงสร้างของสภาประชาชนให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสที่มีความรู้ ภูมิปัญญาในการเป็นประธานสภา แต่การบริหารงานเป็นแบบแนวราบ หรือการบริหารแบบมีส่วนร่วม ได้เปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกันในทุกกิจกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสภาประชาชน

(๒) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้พัฒนาแกนนำเครือข่ายให้มีศักยภาพ ขยายบทบาท มีข้อมูลระดับเครือข่าย มีการเชื่อมโยงระหว่างบ้านวัดโรงเรียน มีการจัดการกองทุนระดับเครือข่าย ในโครงสร้างกลไกของสภาทุกคนจะมีบทบาทหน้าที่ในการหนุนช่วย ค้นหาศักยภาพของแกนนำ ผู้รู้ วิทยากรของสภาประชาชน ผู้ประสานในการขับเคลื่อนโดยใช้ฐานข้อมูล มีเวทีสมาชิกที่สร้างการมีส่วนร่วม มีมติสภาที่จะขับเคลื่อนเชิงนโยบายและทิศทางของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๓) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ขับเคลื่อนเรื่องความรู้ท้องถิ่น ไม่ใช่ความรู้ของพื้นที่อย่างเดียว แต่นำความรู้และเครื่องมือทางด้านวิทยาศาสตร์มาใช้สนับสนุนการดำเนินงานของสภาประชาชน เพื่ออธิบายคุณค่า และมูลค่าของฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เกิดจากการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๔) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ขับเคลื่อนเชิงนโยบายทั้งนโยบายระดับพื้นที่ นโยบายระดับชาติ และนโยบายระดับสากล ได้แก่ ป่าชุ่มน้ำ ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ อนุสัญญาพื้นที่ชุ่มน้ำ (Ramsar Site) การต่อต้านเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของ และทุนข้ามชาติจากประเทศจีน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานขับเคลื่อนเรื่องนโยบาย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชน และความร่วมมือของหน่วยงานตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จนถึงระดับนานาชาติ เพื่อผลักดันการขับเคลื่อนเชิงนโยบายให้ประสบผลสำเร็จ

(๕) สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้มีการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนคือ ภาศิความร่วมมือในการอนุรักษ์แม่น้ำอิง และสถาบันการศึกษาคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มหาวิทยาลัยพะเยาเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านวิชาการ ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการสื่อสารสาธารณะในรูปแบบต่างๆ

๒) วิเคราะห์สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในมิติของพลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ

๑) การจัดการลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ทำให้มองมิติลุ่มน้ำทั้งระบบตามแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้ชุมชนมีมุมมองภาพลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำมีความชัดเจน ว่าเมื่อเกิดผลกระทบกับต้นน้ำก็ส่งผลกระทบต่อปลายน้ำ เพราะทั้งลุ่มน้ำมีความเชื่อมโยงกันทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของผู้คน และเชื่อมโยงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง

๒) การใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ชุมชนต่างๆ ในลุ่มน้ำอิงได้มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุ่มน้ำ การจัดการป่าชุมชน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน และรายได้ที่เกิดจากผลผลิตจากป่า

๓) การยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่น หลายชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจนประสบผลสำเร็จ ได้ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ได้พัฒนามาเป็นแหล่งเรียนรู้ มีการจัดทำองค์ความรู้ การพัฒนาศักยภาพแกนนำ การมีวิทยากรชุมชน ทำให้มีกลุ่มและชุมชนต่างๆ มาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนาจนสามารถถ่ายทอดความรู้ สร้างแรงบันดาลใจให้กับชุมชนต่างๆ ได้ รวมทั้งมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน จาก การดำเนินงานที่มีความต่อเนื่อง แกนนำชุมชนมีศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้ จึงเกิดการยกระดับเป็นสถาบันการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่น เรียกว่า “โฮงเฮียน” ที่มีการจัดการความรู้ในรูปแบบต่างๆ การทำสื่อเรียนรู้ การทำหลักสูตรการเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนด้านต่างๆ ให้เป็น “สนามการเรียนรู้” ของลุ่มน้ำอิง ได้แก่ โฮงเฮียนแม่น้ำของ โฮงเฮียนกว๊านพะเยา โฮงเฮียนป่าชุ่มน้ำ โฮงเฮียนสมุนไพร

๔) การรณรงค์เชิงนโยบายในประเทศ และนโยบายข้ามชาติ

การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สามารถถักทอโยงนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงของที่จะมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและมหาวิทยาลัยในเขตป่าชุ่มน้ำ บ้านบุญเรือง หมู่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการหาอาหารจากพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ นอกจากนี้ในด้านระบบนิเวศ ป่าชุ่มน้ำบุญเรืองยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา แหล่งวางไข่ของปลาในช่วงฤดูน้ำหลาก

ก่อนที่จะไปแพร่ขยายพันธุ์ในแม่น้ำอิงและแม่น้ำโขง นอกจากนี้ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ยังมีส่วนร่วมกับ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการตรวจสอบการเข้ามาของทุนข้ามชาติจากประเทศจีน ที่มาเช่า ที่ดินริมแม่น้ำอิงจำนวนมาก ในเขตอำเภอขุนตานและอำเภอพญาเม็งราย เพื่อปลูกกล้วยหอมทองส่งไป ขายยังประเทศจีน การทำเกษตรแปลงใหญ่ต้องการใช้น้ำในปริมาณที่มาก มีการใช้สารเคมีในปริมาณที่ มากเช่นกัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำอิง และคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำอิงที่แห่ง จึงได้มีการทำเรื่องร้องเรียนไปยังศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดเชียงราย และสำนักงานคณะกรรมการสิทธิ มนุษยชนแห่งชาติ เพื่อให้มาตรวจสอบการเข้ามาของทุนข้ามชาติจากประเทศจีน

๕) การพัฒนาต้นแบบนโยบายท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น

ในระดับท้องถิ่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สามารถสร้างให้เกิดรูปธรรมการมีส่วนร่วมในเชิง นโยบายท้องถิ่น โดยการพัฒนาเทศบาลัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่นำร่อง เพื่อให้เห็นกระบวนการ และวิธีการผลักดันเทศบาลัญญัติหรือข้อบัญญัติ ท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในตำบล ที่มาจากการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ถือว่าเป็น แห่งแรกในพื้นที่เชียงราย-พะเยา และมีแผนในการขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นในลุ่มน้ำอิง

๖) การเสริมสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีบทบาทเป็นคณะกรรมการด้านขับเคลื่อนเชิงนโยบายของหน่วยงาน ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในปีพ.ศ. ๒๕๖๐ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เข้าไปเป็นกรรมการ บอร์ดการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำกกโขง ของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑ เป็นคณะกรรมการ การทำงานระดับภาค แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด นอกจากนี้ยังได้เข้าไปเป็นคณะกรรมการประมง อาสาจังหวัดเชียงราย รวมทั้งการทำงานร่วมกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำ อิงเกิดการขับเคลื่อนงานที่มีบทบาทชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๗) การเสริมสร้างบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ส่งเสริมบทบาทผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการร่วมเป็นกรรมการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง กรรมการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชน และตำบล มีการจัดตั้งเป็น “เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง” โดยสถาบัน ชุมชนลุ่มน้ำโขง ได้หนุนเสริมบทบาทผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนผ่านการสร้างความรู้ของผู้หญิง โดยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จากกรณีศึกษา ผู้หญิงมีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของป่ากับครอบครัวผ่านห้องครัว การ ประกอบอาหารของผู้หญิงมีผลต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว ในด้านวัฒนธรรมการ ประกอบอาหารจากผลผลิตจากป่า เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่รักษาและสืบ ทอดวัฒนธรรมการประกอบอาหารที่มีความเชื่อมโยงกับป่า นอกจากนี้ อาหารจากป่ายังสัมพันธ์กับระบบ เศรษฐกิจของครัวเรือน เพราะช่วยลดรายจ่ายของครัวเรือน และยังมีรายได้เสริมอีกด้วย

๘) การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วม

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้พัฒนายุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในลุ่มน้ำอิงทั้ง ๓ โซน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะได้นำไปใช้เป็นแผนแม่บทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงของภาคประชาชน ร่วมกับแผนยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงของภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

๙) การสื่อสารต่อสาธารณะ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ร่วมกับภาคีเครือข่ายได้จัดงาน “อิงฟอรัม” เป็นการจัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภาคประชาชนลุ่มน้ำอิงและเครือข่าย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการป่าชุมชน การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา สื่อชุมชน การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อนสู่การจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดงานแสดงภาพวาดวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของศิลปินจังหวัดเชียงราย ในวันสิ่งแวดล้อมโลก เพื่อสื่อสารเรื่องราววิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำอิงกักโขงต่อสาธารณะ

กล่าวโดยสรุป สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นพลวัตของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง และการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ที่มีการทำกิจกรรมหนุนเสริมไปกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่ประกอบขึ้นจากเครือข่ายประชาชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายประชาสังคม เครือข่ายผู้หญิงลุ่มน้ำอิง เครือข่ายนักวิชาการ มีกลยุทธ์ในการทำงาน คือ การเสริมสร้างพื้นที่การเรียนรู้ เวทีสาธารณะ เวทีแลกเปลี่ยน และการสื่อสารสาธารณะ เป็นกลไกการจัดการลุ่มน้ำอิงร่วมกัน การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม การสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมในการจัดการลุ่มน้ำ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึก สร้างความตระหนักรู้ในความเป็นเจ้าของ และการรเสริมสร้างสิทธิของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การผลักดันกฎหมาย เพื่อให้กลไกของภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง การจัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เป็นแผนแม่บทในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ไกรทอง เหน้งน้อย ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

คำพันธ์ วิเศษภักดี ผู้ใหญ่บ้านวังศิลา หมู่ ๘ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

เดชะภรณ์ มะโนวงศ์ เลขาธิการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙ และวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ที่ปรึกษาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง / ประธานกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ อำเภอยางของ จังหวัด เชียงราย, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

นุชจรรย์ สิงคราษ เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการองค์ความรู้และข้อมูล โครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและ หน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

พิชณุกรณ์ ดีประสิทธิ์ จินะใจหาญ กรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙ และ วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐. สัมภาษณ์.

ถนอม อุตมะ ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์.

พิชณุกรณ์ ดีแก้ว เจ้าหน้าที่สนาม สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์.

ธีระพงศ์ โพธิ์มัน ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์.

สมเกียรติ เชื้อนเชียงสา ผู้ประสานงานเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ล้านนา อำเภอยางของ จังหวัดเชียงราย. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์.

สายัณห์ ขำหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์.

สหัทยา วิเศษ. **ลุ่มน้ำอิง**. พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. **การสำรวจเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง**. ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา)

สรุปผลการประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดบ้านปางมดแดง ตำบล อ่างทอง อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา. (เอกสารอัดสำเนา)

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ

๑. จัดพิมพ์เป็นหนังสือ “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง” เพื่อเผยแพร่ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสถาบันการศึกษา เครือข่ายภาคประชาสังคมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย

๒. แนวทางในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง งานวิจัยเพื่อต่อยอดโครงการวิจัยในปีงบประมาณ ๒๕๖๒ เรื่อง กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

การใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย

๑. เกิดแนวทางในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

๒. จัดทำยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ
และผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ
และผลที่ได้รับของโครงการ**

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ	ผลที่ได้รับของโครงการ
๑ . เพื่อ ศึกษา พัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคม ในการ จัด การ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง	การศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง	การศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง	ได้องค์ความรู้ด้าน พัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคม ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง
๒ . เพื่อ ศึกษา กระบวนการพัฒนา สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการ จัด การ ทรัพยากรธรรมชาติ	การ ศึกษา กระบวนการพัฒนา สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการ จัด การ ทรัพยากรธรรมชาติ	การ ศึกษา เชิง ปฏิบัติการในการ พัฒนาสภาประชาชน ลุ่มน้ำอิงในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ	ได้องค์ความรู้ด้าน กระบวนการพัฒนา สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ๔ ด้าน ประกอบด้วย (๑) การ พัฒนา ศักยภาพ สภา ประชาชนลุ่มน้ำอิง (๒) การพัฒนาพื้นที่ รูปธรรมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง (๓) การพัฒนาระบบ ข้อมูลและสารสนเทศ ในการ จัด การ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ	ผลที่ได้รับของโครงการ
			<p>ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง</p> <p>(๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง</p>
<p>๓ เพื่อพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดกิจกรรมทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ</p>	<p>พัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ</p>	<p>พัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>๑. ได้แนวทางการจัดกิจกรรมทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง</p> <p>๒. ได้ยุทธศาสตร์การจัดกิจกรรมทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน</p> <p>๓. จัดพิมพ์หนังสือยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะ</p>

ภาคผนวก ง
เครื่องมือวิจัย

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

ประเด็นหลัก	วิธีการ
๑. สถานการณ์ปัญหาในลุ่มน้ำอิง	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก
๒. พัฒนาการของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง - ยุทธการอนุรักษ์ ป่าฟื้นฟู และสร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการลุ่มน้ำอิง - ยุทธศาสตร์หาความร่วมมือในรูปแบบพหุภาคีในการจัดการลุ่มน้ำอิง - ยุทธการเกิดเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม
๓. บทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง (องค์กร)	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม
๔. ยุทธศาสตร์ของสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง - การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง - การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง (ป่าชุมชน ป่าชุ่มน้ำ วังสงวน) - การจัดระบบข้อมูลและองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม
๕. การจัดระบบกลไกของสภาประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง - คณะกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง กลไกหลัก - กองเลขานุการลุ่มน้ำอิง กลไกหนุนเสริม - องค์กรภาคี กลไกสนับสนุน	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สนทนากลุ่ม

<p>๕.แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม</p> <ul style="list-style-type: none"> - ระดับนโยบาย - ระดับปฏิบัติ 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาเอกสาร - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก - สทนากลุ่ม
<p>๖. สภาพประชาชนลุ่มน้ำอิง :พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง อย่างไร</p>	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ภาคผนวก จ
ภาพถ่ายกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนในลุ่มน้ำอิง

การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

แม่หญิง

ลุ่มน้ำอิง

- สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง
- เครือข่ายแม่หญิงพะเยา
- เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง

สนับสนุนโดย

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง

การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น เทศบาลตำบลสันมะค่า

การพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

เวทีนโยบายเพื่อผลักดันการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิง

ingforum

อิง

อิงฟอรัม : เวทีประชาสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนน้ำอิง

**เวทีประชุมเสวนาวิชาการ
นิทรรศการและผลงาน
พร้อมข้อเสนอการพัฒนา**

การสื่อสารสาธารณะ (อิงฟอรัม/นิทรรศการภูมิทัศน์ที่มีชีวิต อิง กก โขง)

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<p>สัญญาเลขที่ ว.๐๖๙ / ๒๕๖๐ รหัสโครงการ MCU RS 610760069</p> <p>ชื่อโครงการ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำอิง</p> <p style="text-align: center;">People Council of Ing River Basin: Civil society dynamic in Natural Resource Management in Ing River Basin</p> <p>หัวหน้าโครงการ ดร. สหทัยา วิเศษ</p> <p style="text-align: center;">โทรศัพท์ ๐๘๗- ๘๐๗๗๙๖๗ Email : kungwises@gmail.com</p>
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จากการไหลรวมของลำห้วย ๑๒ สาขาไหลลงสู่หนองเล็งทรายและกว๊านพะเยา แม่น้ำอิงไหลผ่านอำเภอเมือง ภูกามยาว ดอกคำใต้และอำเภอจุน จังหวัดพะเยา ไหลเข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอป่าแดด เทิง พญาเม็งราย ขุนตาล และอำเภอเชียงของ ก่อนไหลบรรจบแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของรวม ๒๖๐ กิโลเมตร ^{๑๔๗}</p> <p>ปัจจุบันลุ่มน้ำอิง เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เชื่อมต่อด้านการอนุรักษ์ (Conservation Corridor) ที่มีความเสี่ยงต่อการคุกคามมากที่สุดแห่งหนึ่งในอินโด-เบอร์มา ฮอตสปอต (Indo-Burma Hotspot) ^{๑๔๘} ซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่สำคัญของสัตว์น้ำหลากหลายสายพันธุ์ที่อพยพมาจากแม่น้ำโขงในแต่ละปี ในขณะเดียวกันที่ตั้ง ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ของพื้นที่ ทำให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในลุ่มน้ำอิงและมีการลงทุนมากมายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระยะสั้น รวมทั้งการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลเสียต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงชีวิตของผู้คนท้องถิ่น ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ลุ่มน้ำอิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เช่น คุณภาพน้ำในกว๊านพะเยาเสื่อมลง การบุกรุกพื้นที่สาธารณะรอบกว๊านพะเยาจากกิจกรรมต่างๆของชุมชนและผู้ประกอบการ การลดจำนวนลงของชนิดพันธุ์ปลาท้องถิ่นในกว๊านพะเยา การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง ปัญหาการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พื้นที่ป่าชุ่มน้ำลดลงจากการเร่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ และการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำอิง พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งการลดลงดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน</p>

^{๑๔๗} สหทัยา วิเศษ, ลุ่มน้ำอิง, (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^{๑๔๘} ฮอตสปอต คือ พื้นที่ที่มีความสำคัญทางความหลากหลายทางชีวภาพแต่อยู่ในภาวะถูกคุกคาม

เมื่อเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมทางด้านดิน น้ำ ป่า ชุมชนในลุ่มน้ำอิงได้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัญหาดังกล่าวที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ จากการหนุนเสริมของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ เครือข่ายลุ่มน้ำอิง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต รวมไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หลายชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นฐานทรัพยากรทางอาหารให้คนในชุมชน ได้มีความมั่นคงทางอาหารทั้งจากป่าและแม่น้ำ ได้ก่อเกิดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงและหนองน้ำต่างๆ รวมถึงการจัดการป่าชุมชน ป่าชุมชนริมแม่น้ำอิง ได้มีการกำหนดข้อบังคับ กฎระเบียบเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันของชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงในการดูแลรักษาพื้นที่รูปธรรม ปัจจุบันแนวคิดและการปฏิบัติจริงในการอนุรักษ์ป่าและพันธุ์ปลาได้ขยายไปหลายหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิง

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า ชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงได้ดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ๕ ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาต้นน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา การจัดการเหมืองฝาย เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาลุ่มน้ำอิง และการจัดการป่าชุมชนและป่าชุมชน้ำลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นการทำงานที่มองภาพองค์รวมของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า สิ่งที่เห็นอย่างป็นรูปธรรมเด่นชัดของลุ่มน้ำอิง คือ การตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาประจำหมู่บ้านอย่างน้อย ๖๓ หมู่บ้าน ตลอดลุ่มน้ำทั้งตอนบนตอนกลางและตอนล่าง เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นความสำเร็จที่พิสูจน์อย่างชัดเจนของการเพิ่มจำนวนทั้งชนิดพันธุ์ปลาและจำนวนประชากร จากการสำรวจชนิดพันธุ์ปลาของชาวบ้านพบ พันธุ์ปลา ๑๐๙ ชนิด เป็นปลาท้องถิ่น ๙๒ ชนิด และปลาต่างถิ่น ๑๗ ชนิด ^{๓๔๔}

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในรูปแบบต่างๆ และการจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการพื้นที่ป่าชุมชน และการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำเสนอถ่ายทอดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน และขยายพื้นที่รูปธรรมเหล่านี้ไปสู่ชุมชนอื่น ทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดแนวทางในการรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ก่อเกิดเป็นกลุ่มองค์กรประชาชนที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปของเครือข่ายต่างๆ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา เครือข่ายชาวมังป้านบ้านกว๊านพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย และดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในแต่ละพื้นที่ เครือข่ายฯ เหล่านี้เกิดขึ้นมาจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งทรัพยากรของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับระบบนิเวศวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ โดยการหนุนเสริมของหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

^{๓๔๔} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, การสำรวจเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิง, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา)

<p>ในปีพ.ศ.๒๕๕๔ เครือข่ายชุมชนเหล่านี้ได้ก่อตั้งเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ อันมีจุดหมายที่จะอนุรักษ์ ปันฟู แก้ไขปัญหาวิกฤตลุ่มน้ำอิง เพื่อให้เห็นภาพรวมร่วมกันทั้งลุ่มน้ำ การก่อเกิดสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จึงเป็นการยกระดับวิถีคิด และวิถีปฏิบัติขององค์กรชาวบ้านที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองในลุ่มน้ำอิง การยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง จากองค์กรชุมชน มาเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน และพัฒนาการมาเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ การสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงบนฐานวิถีชีวิต นิเวศวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผ่านกลไกการทำงานในแบบคณะกรรมการที่มาจากชาวบ้าน ที่ผ่านมาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง มีการทำกิจกรรมการประชุมหารือเพื่อก่อตั้งสภาประชาชน การประชุมเพื่อกำหนดโครงสร้างและกลไกของสภาประชาชน การจัดกิจกรรม “ธรรมยาตรา นิเวศภาวนา: รักรักษ์กวีานพะเยา-แม่ น้ำอิง” ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา เพื่อเปิดตัวสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณะมากยิ่งขึ้น</p> <p>อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งยังไม่มีทิศทางการดำเนินงานที่ชัดเจน ขาดการกำหนดกลยุทธ์ในการทำงาน จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อกระบวนการและรูปแบบการทำงานของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มาเป็นแนวทางในการทำงานวิจัยครั้งนี้ กระบวนการและผลจากการวิจัยจะนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการกำหนด การตัดสินใจในการดำเนินนโยบาย และโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งกำหนดแนวทางจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ ในระดับนโยบายชาติ นโยบายท้องถิ่น และระดับปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ๒ เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๓. เพื่อพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ
<p>ผลการวิจัย</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. พัฒนาการ และบทบาทของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง <ol style="list-style-type: none"> ๑) ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงนั้น มีพัฒนาการการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการพัฒนาในแม่น้ำสาขาของลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นกลไกหลักในการดำเนินงานร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ ภายหลังจากมีการเชื่อมโยง

เครือข่ายภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง และยกระดับการทำงานในรูปแบบสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โดยมี ภาคีความร่วมมืออนุรักษลุ่มน้ำอิง ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการให้กับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง

๒) ภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม ได้แก่ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชนแต่ละ เครือข่ายในลุ่มน้ำอิงมายกระดับเป็นสภาประชาชน เพื่อให้มีกลไกของภาคประชาชนในระดับลุ่มน้ำ และเพื่อให้สภาประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทต่อสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำอิง และภาคีความร่วมมืออนุรักษลุ่มน้ำอิง เป็นการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาสังคม เพื่อทำ หน้าที่เป็นกองเลขานุการให้แก่สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการดำเนินงานระยะเริ่มแรกของสภา ประชาชน เพื่อหนุนเสริมให้สภาประชาชนเกิดความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการเป็นองค์กรของภาค ประชาชนที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงร่วมกับ ภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ภาคีความร่วมมืออนุรักษลุ่มน้ำอิงเป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์การ สนับสนุนภาคประชาชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น องค์กรในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำอิง โดยมีบทบาทการทำงานในลุ่มน้ำอิง ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) งานกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๒) งานประสานความร่วมมือกับภาคี ความร่วมมือในภาคส่วนต่างๆ ในลุ่มน้ำอิง ๓) งานรณรงค์เชิงนโยบายระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และ ระดับนานาชาติ ๔) งานหนุนเสริม สนับสนุนการอนุรักษ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงใน ลักษณะของพื้นที่รูปธรรมหรือแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ๕) งานข้อมูลวิชาการ และงานวิจัยท้องถิ่น ๖) งานพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ๗) งานด้านการส่งเสริมบทบาท ผู้หญิงในการอนุรักษและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ ๘) งานสื่อสารสาธารณะและผลิตสื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์

๒. กระบวนการพัฒนาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๑) การพัฒนาศักยภาพสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็น การดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้และบทเรียนที่ได้ไปพัฒนากลุ่ม องค์กรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนาศักยภาพนั้น จะเป็นทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสภา ประชาชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบใน ประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมใน กระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และการสนับสนุนในรูปแบบกองทุนสนับสนุนการดำเนิน โครงการในพื้นที่

๒) การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ทั้งกรณีศึกษา ๓ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง แต่ละชุมชนมีกระบวนการในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ ประสบการณ์การทำกิจกรรม และสถานการณ์

การพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชน ดำเนินงานภายใต้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อยกระดับเป็นชุมชนต้นแบบ เนื่องจากมีวิธีปฏิบัติที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ในกลุ่มน้ำอึงยังมีชุมชนอื่นที่สามารถเป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึง ได้ทำให้สภาประชาชนลุ่มน้ำอึงได้พัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงในการเก็บข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การทดลอง การทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ซึ่งคนในชุมชนได้รับผลจากการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม รวมทั้งระบบนิเวศเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

๓) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึง การจัดระบบข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึง เป็นการใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อมาอธิบายความรู้ในทางวิชาการ และเพื่อเสริมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ส่งผลให้คุณค่าองค์ความรู้ของชุมชนมีความเชื่อถือได้มากขึ้น เป็นการรักษาความเป็นเจ้าขององค์ความรู้โดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา การอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ การนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบาย เพื่อต่อรองในทางนโยบายของภาครัฐ หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

๔) การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึง การรณรงค์ด้านนโยบายระดับชาติและนโยบายระดับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึงนั้น เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในด้านนโยบายและกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ต้องสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นองค์กรหนุนเสริมในด้านวิชาการ ข้อมูลและบุคลากร รวมทั้งภาคประชาสังคมเป็นองค์กรหนุนเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเชิงนโยบายร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ

รูปธรรมการรณรงค์ด้านนโยบายที่ได้ดำเนินงานคือ ๑) การผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอึงให้มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย เพื่อที่จะเป็นมาตรการหนึ่งในทางกฎหมายที่จะปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอึง ๒) การพัฒนาตำบลต้นแบบในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสนมค่า อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ และ ๓) การจัดเวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอึง เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายในประเด็นแม่हु้งกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอึง ป่าชุมชนกับความยั่งยืนโดยท้องถิ่น ป่าชุ่มน้ำลุ่มน้ำอึง การจัดการน้ำและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับทรัพยากรบ้านตนเอง และสื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่น โดยมีการนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

๓. แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดย การมีส่วนร่วมของชุมชน

๑) แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง โดย การมีส่วนร่วมของชุมชน

(๑) การจัดการลุ่มน้ำอิง และป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การอนุรักษ์ป่า การจัดการป่า ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

(๒) การจัดการน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากร น้ำเพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำตามลำน้ำสาขา ในแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก กักเก็บน้ำระดับตำบล “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งกักเก็บน้ำ” โดย การมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(๓) การจัดการป่าชุมชน โดยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกกฎหมายของท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจัดสรรงบประมาณอย่างน้อยร้อยละ ๑ เพื่อหนุนเสริมการ จัดการป่าชุมชนตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาาระบบฐานข้อมูลชุมชนพัฒนาสู่งานวิจัยชาวบ้าน

(๔) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ ความสำคัญกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และสร้างแนวทางร่วมมือกับภาคประชาสังคม และชุมชนในการจัดการพื้นที่ ชุ่มน้ำ โดยจัดตั้งกลไกประสานงานเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิง ที่มาจาก ทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน

๒) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการ โดย การมีส่วนร่วม ของชุมชน

(๑) ยุทธศาสตร์ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ยุทธศาสตร์ด้านการ จัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการที่ดินโดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุ ความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ข้อ ๖ รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและ สุขภาพที่ยั่งยืน ข้อ ๑๒ รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน ข้อ ๑๓ ดำเนินมาตรการเร่งด่วน เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ และข้อ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริม การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน

(๒) ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้าน การเกษตรอินทรีย์ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา ผู้ประกอบการทางสังคมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยุทธศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาตินี้ มีความสอดคล้อง กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริม เกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

(๓) ยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี และยุทธศาสตร์ด้านการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์ด้านสังคมและการมีส่วนร่วม มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในข้อที่ ๕ บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนabethาสตรีและเด็กผู้หญิง และข้อที่ ๑๖ ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังต่อไปนี้

๑. จัดพิมพ์หนังสือ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง : พลวัตภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง และยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. นำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา ในเวทีสมัชชาสภาองค์กรชุมชน และเครือข่ายสร้างบ้านแปงเมือง จังหวัดพะเยา ในวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๑ ณ มหาวิทยาลัยพะเยา

๓. นำยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย และระดับท้องถิ่น ในเวทีการขับเคลื่อนประชาธิปไตยภาคพลเมือง จัดโดย สถาบัน NDI ประจำประเทศไทย และมูลนิธิฟรีดิชเนามัน ร่วมกับสถาบันปวงผญาพายว ในวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๑ ณ โรงแรมวีซี จังหวัดพะเยา

๔. จัดเวทีนำเสนอทิศทางด้านนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงภาคประชาชน ในรูปแบบของยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง ในวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๖๑ ณ เทศบาลตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

การประชาสัมพันธ์

๑. จัดงานอิงฟอรั่ม : เวทีภาคประชาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๒. จัดทำแผ่นพับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเผยแพร่

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวสัททยา วิเศษ

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Sahathaya Wises

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๓. ตำแหน่ง อาจารย์ ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๗- ๙๐๗๗๙๖๗ อีเมล kungwises@hotmail.co.th

๕. ประวัติการศึกษา

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, ๒๕๕๖.

พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ศิลปศาสตรบัณฑิต (บ้านและชุมชน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นิเวศวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย

- ๑) การจัดการทรัพยากร ธรรมชาติในกลุ่มน้ำลาว-ยวนโดยองค์กรชุมชน.
- ๒) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกว๊านพะเยา
- ๓) วิถีชีวิตและสถานภาพชาวประมงกว๊านพะเยา
- ๔) ความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- ๕) การสานเสวนาทางออกในการแก้ไขปัญหากว๊านพะเยา
- ๖) การสานเสวนาหารูปแบบธรรมาภิบาลกว๊านพะเยาที่พึงปรารถนา

๗) ประเพณีตักบาตรสองแผ่นดินไทย - ลาว: การสร้างพื้นที่วัฒนธรรมข้ามพรมแดน ระหว่างเมืองคอบ แขวงไซยะบูลี สปป.ลาว และอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ประเทศไทย

๘) กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ด้านจิตวิญญาณของชนเผ่าเมี่ยน อำเภอปง จังหวัด พะเยา

๙) ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ หลักธรรมในสมัยล้านนา- สุโขทัย

๑๐) รูปแบบที่เหมาะสมในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ตามแนวชายแดน จังหวัดเชียงราย

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

๑) กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, ๒๕๔๒. แหล่งทุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

๒) การจัดการทรัพยากร ธรรมชาติในลุ่มน้ำลาว-ยวนโดยองค์กรชุมชน, ๒๕๔๓. แหล่ง ทุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

๓) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกว๊านพะเยา, ๒๕๔๕. แหล่งทุนจาก โครงการ พะเยาเพื่อการพัฒนา

๔) วิถีชีวิตและสถานภาพชาวประมงกว๊านพะเยา, ๒๕๔๗. แหล่งทุนจาก มูลนิธิกองทุน ไทย.

๕) ภูมิปัญญาการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากหนองเล็งทราย, ๒๕๔๗. แหล่งทุนจาก โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา และโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมินิเวศน์ภูกามยาว

๖) โครงการความร่วมมือระหว่างเครือข่ายภาคประชาชนกับสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗. แหล่งทุนจาก สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

๗) กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ของชุมชน: การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยองค์กรชุมชน, ๒๕๔๘. แหล่งทุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

๘) ความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ชุ่มน้ำบ้านม่วงชุม อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ,๒๕๔๙ แหล่งทุนจาก โครงการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และจิตสำนึกด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนระดับภูมิภาค (สปาร์ค) ประเทศไทย

๙) การประเมินผล ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในหมวดเงินอุดหนุนภาคประชาชนของสำนักงาน ปปส., ๒๕๕๑. แหล่งทุนจาก มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย

๑๐) การประเมินองค์ประกอบครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศ เพื่อรับรางวัลพระปกเกล้าประจำปี พ.ศ.๒๕๕๒. แหล่งทุนจาก สถาบันพระปกเกล้า.

๑๑) การพัฒนาความเข้มแข็งของกลไกการพัฒนาเด็กเยาวชนระดับตำบล ศึกษากรณี ต.ทุ่งกล้วย อ.ภูซาง จ.พะเยา, ๒๕๕๔. แหล่งทุนจาก มูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์

๑๒) การสานเสวนาหาทางออกในการแก้ไขปัญหาบ้านพะเยา, ๒๕๕๕. แหล่งทุนจาก สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า.

๑๓) การสานเสวนาหารูปแบบธรรมนุญกวนพะเยาที่พึงปรารถนา, ๒๕๕๖. แหล่งทุนจากสำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า

๑๔) กระบวนการสร้างและการสื่อสารองค์ความรู้ท้องถิ่นพะเยาของพระอุบลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธมฺมปญฺโญ), ๒๕๕๖. แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕) การพัฒนาข้อเสนอและรูปแบบของการปฏิรูปประเทศไทยของกลุ่มการเมืองในจังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก สถาบันพระปกเกล้า

๑๖) สุรา นารี กับการจัดการตนเองของชุมชนในจังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๗) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งโบราณคดีทางพุทธศาสนาในจังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๘) ประเพณีตักบาตรสองแผ่นดินไทย - ลาว: การสร้างพื้นที่วัฒนธรรมข้ามพรมแดนระหว่างเมืองคอบ แขวงไซยะบูลี สปป.ลาว และอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ประเทศไทย แหล่งทุนจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

๑๙) กระบวนการสืบหาคงองค์ความรู้ด้านจิตวิญญาณของชนเผ่าเมี่ยน อำเภอปง จังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๐) รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุเชิงพุทธแบบบูรณาการ จังหวัดพะเยา แหล่งทุนจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

๒๑) ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ
 หลักธรรมในสมัยล้านนา- สุโขทัย แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย

๒๒) ธรรมเนียมกุฎีบ้านพะเยากับการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะใน
 การแก้ไขปัญหาบ้านพะเยา แหล่งทุนจาก สถาบันพระปกเกล้า / ผู้ร่วมวิจัย

๒๓) รูปแบบที่เหมาะสมในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ตามแนวชายแดน
 จังหวัดเชียงราย แหล่งทุนจาก สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดเชียงราย /
 หัวหน้าโครงการ

๗.๔ งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑) รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมปลอดภัยาสเหตุติดตามหลักพระพุทธศาสนาใน
 ภาคเหนือ/ หัวหน้าโครงการ / สถานภาพในการทำวิจัย ร้อยละ ๘๕

๒) กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์
 การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย /หัวหน้า
 โครงการ / สถานภาพในการทำวิจัย ร้อยละ ๖๐